

سوات میں

بجلی

کی سہولتیں

ملک کے دور دراز علاقوں میں بجلی کی فراہمی کے لئے بہت سے منصوبے تیزی کے ساتھ آگے بڑھ رہے ہیں۔

گذشتہ چند برسوں کے دوران ملک کے بہت سے دور افتادہ دیہات بجلی کی نعمت سے مالا مال ہونے کے بعد

منفق ہوئے۔

سوات کے ایک دور دراز علاقے میں بجلی کی فراہمی کے انتظامات کی ایک جھلک

مکتوبات سعیدہ

از حضرت شیخ محمد سعید ابن امام ربانی مجدد الف ثانی ہمدانی رحمۃ اللہ علیہ

۳۸۷۵۱۱

ہجرت

حکیم عبدالمجید احمد سیفی مجددی نقشبندی رحمۃ اللہ علیہ

ناشر

مکتبہ حکیم سیفی ○ بیڈن روڈ ○ لاہور

باعانت محکمہ اوقاف مغربی پاکستان
یا راول تعداد ایک ہزار
نعم البذل: ۳۵ روپے

مکتوبات سعید

از حضرت شیخ محمد سعید ابن امام ربانی مجدد الفثانی سہروردی رحمۃ اللہ علیہ

۳۸۷۵۱۱

جرتب

حکیم عبدالمجید احمد سہفی مجددی نقشبندی رحمۃ اللہ علیہ

ناشر

مکتبہ حکیم سہفی ○ بیڈن روڈ ○ لاہور

باعانت محکمہ اوقاف مغربی پاکستان
یا راول تعداد ایک ہزار

نعم البیدل: ۳۵ روپے

موسیٰ کورس کے شرکاء سے وفاتی

دور کی کوششیں

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

دور کی کوششیں سنیات کے

آج اور آج کے منافعات

فہرست مکتوبات

مکتوب نمبر	نام مضمون	صفحہ	مکتوب نمبر	نام مضمون	صفحہ
۱	خدمت حضرت محمد الف ثانی در احوال خویش	۱	۱۸	خواجہ محمد ہاشم کشمی در آئینہ مطلوب کمال رفعت است	۲۲
۲	در احوال خویش متعلق بہ فناء و عدم	۱	۱۹	شیخ محمد خلیل اللہ پیر خود در تاول کریمہ و لا تقف	۲۵
۳	سعید الدین صاحب در مفہوم عرفت الی جمع الاضداد	۲	۲۰	دراویل کریمہ و لکم فیہا	۲۵
۴	میر منصور صاحب ردعاء زید و طلب خیریت	۳	۲۱	شیخ عبد الاحد پیر خود در مراتب یاس	۲۶
۵	میرزا حسام الدین صاحب در تار سائل مطلوب	۳	۲۲	مولانا محمد فرخ صاحب تاول کریمہ لایذ و تون	۲۷
۶	شیخ عبد الصمد الکی صاحب توجیہ الفاظ گستاخانہ مرید	۴	۲۳	شیخ بدیع الدین نیر خود در رفع شبہ	۲۸
۷	مولانا محمد نضر صاحب جامع این مکتب	۱۶	۲۴	مولانا محمد ہاشم کشمی در قبض	۲۹
۸	مولانا محمد ہاشم کشمی در تفسیر آیات انجمن	۱۷	۲۵	بریکے از خلفا حضرت محمد الف ثانی در جواب مکتوبات	۳۰
۹	حاجی بوسعد صاحب تاول کریمہ بل ہیم فی کس	۱۹	۲۶	سید ابوالخیر شاہ آبادی در حل رباعی شیخ ابوسعید	۳۰
۱۰	شیخ محمد شرف صاحب مبادر زادہ خود	۱۹	۲۷	حضرت خواجہ عبد اللہ معرفت خواجہ خود در آئینہ ہرچہ در فہم	۳۱
۱۱	شیخ بدیع الدین نیر خود در تاول کریمہ ان الدین	۱۹	۲۸	شیخ عبد اللہ بلادر زادہ خود در ذکر بعضی بشارات	۳۲
۱۲	خواجہ ضیاء الدین صاحب در تاول کریمہ مستہم	۲۰	۲۹	شیخ حمید بنگالی در بیان حدیث	۳۲
۱۳	شیخ عبد لطیف صاحب در آئینہ کبریائی او تعالیٰ	۲۰	۳۰	مکتوب خواجہ عبد اللہ المعروف خواجہ خود بنام	
۱۴	میر محمد نعمان صاحب در زوال عین و اثر	۲۱	۳۱	حضرت شیخ محمد حیدر قدس سرہ در حل چند مسائل و تہقیر	۳۳
۱۵	شیخ فضل اللہ ہمیشہ زادہ خود بخلاف شیخ ابن عربی	۲۲	۳۲	حضرت خواجہ عبد اللہ معرفت خواجہ خود در جواب	۳۹
۱۶	شیخ محمد عابد نیر خود در تفسیر آیات الہم ترالی ربک	۲۲	۳۳	مکتوب حضرت خواجہ عبد اللہ معرفت خواجہ خود بہ حضرت ایشاں	۴۰
۱۷	شیخ عبد الاحد پیر خود در اسرار	۲۳	۳۴	بنام حضرت خواجہ عبد اللہ معرفت خواجہ خود در فناء و بقا	۴۲
			۳۵	بنام حضرت مولانا محمد ہاشم کشمی در حقیقت فقر و	

۲۴	رفع مناقض احادیث فقر	
۲۵	شیخ محمد عبد اللہ ابن عروۃ الوثقی	
۲۶	بعض ارباب طریقت در بعض اصطلاحات طریقت	
۲۷	مولانا محمد صدیق کشمی در کلمہ الخیر و فیہا	
۲۸	شیخ عبد الاحد پیر خود در شرح بیت حافظ	
۲۹	اورنگزیب عالمگیر سلطان اہند در تہذیب بیج احکام شرعیہ	
۳۰	شیخ ابوسعید مدرس نیر خود در معرفت الہی	
۳۱	اورنگزیب عالمگیر سلطان اہند در سفارش شیخ شہاب الدین برائے پوری	
۳۲	اورنگزیب عالمگیر سلطان اہند در تہذیب بیج	
۳۳	ارکان شریعت عزرا	
۳۴	شیخ محمد فرخ پیر خود در نسبت میانہ و نسبت عالم خلق	
۳۵	شیخ عبد الاحد پیر خود در آئینہ معرفت بین اشیاء	
۳۶	شیخ سعد الدین محمد صالح پیر خود در شرح کلمہ ہرچہ مقصود	
۳۷	نصیر خاں در آئینہ دنیا مرید آخرت است	
۳۸	اورنگزیب عالمگیر سلطان اہند در خوف خاتمہ و در تعظیم	
۳۹	و توقیر علماء	
۴۰	اورنگزیب عالمگیر سلطان اہند در نسبت محبت	
۴۱	فضائل طریقیہ نقشبندیہ	
۴۲	خواجہ محمد صدیق کشمی در حقیقت امکان دعا برائے عقیدہ	
۴۳	میر محمد نعمان در آئینہ چوں بیچون بیج مناسب نیست	
۴۴	سید ابوالخیر شاہ آبادی در تحسین فناء اتم	

۵۰	خواجہ ابوالخیر ابن حضرت مولانا خواجہ مکملی در آئینہ	
۵۱	بناتر تہذیب نقشبندیہ	
۵۲	شیخ محمد عبد اللہ پیر خود در علو غلظت واجب تعالیٰ	
۵۳	شیخ محمد طاف اللہ پیر خود در تہذیب شعر حافظ	
۵۴	شیخ محمد طاف اللہ پیر خود در تاول کریمہ و مسئلہ نمک	
۵۵	شیخ محمد تقی پیر خود در سیر کریمہ الایہ کبر اللہ	
۵۶	شیخ محمد عبد اللہ پیر خود در توجیہ کلمات اہمیت نیست	
۵۷	شیخ محمد یعقوب پیر خود در تفسیر و بیجون	
۵۸	مولانا شیخ محمد فرخ پیر خود در بشارت حصول منصب غلت	
۵۹	جان جانان گیم نبت علیہ الرحمہ خان خاں	
۶۰	خواجہ محمد فاروق در شرح احوال ایشاں و تہذیب تعلیم قادی	
۶۱	خواجہ محمد فاروق در تہذیب صرف و دقایق بطاعت	
۶۲	نصیر خاں در اظہار دعا و بشارت یا استقامت	
۶۳	میر محمد باقر در آئینہ دنیا دار لقاء نیست	
۶۴	مخدوم زادہ سعد الدین محمد صالح در نصائح ضروریہ	
۶۵	میر محمد فضل اللہ در آئینہ جمیع سعادات	
۶۶	اورنگزیب عالمگیر سلطان اہند در فضائل ذکر اللہ تعالیٰ	
۶۷	نجلیہ زمان اورنگزیب سلطان اہند در فضائل صحابہ	
۶۸	دلیل نبوت	
۶۹	نصیر خاں در تحقیق صفت کلام	
۷۰	علماء الحرمین شریفین در حل بعض کلام محبہ	

عرض ناشر

استاذ محترم مرحوم حکیم عبد المجید احمد صاحب سیفی رحمۃ اللہ علیہ نے سلسلہ اشاعت مطبوعات اکابر نقشبندیہ مکتوبات سعیدہ کی کتابت ہلاک کی طباعت کیلئے کرائی تھی اور اس بارہ جرمی جاکر طبع کرانے کا تھا لیکن قضائے مہرم نے ملت نہ دی۔ داعی اجل کو لبیک کہا اور یہ کام پس ماندگان کے لئے چھوڑ گئے مگر اس فقیر کے پس ماندگان کے پاس بھی سرمایہ بجز توکل کچھ نہ تھا۔ تاجران متمول نے اس کی طباعت کو اپنی تجارت کے لئے نفع بخش نہ سمجھا اس لئے کچھ عرصہ تک مسودات کتابت شدہ جوں کے تول پڑے رہے۔ خوش قسمتی سے محکمہ اوقاف مغربی پاکستان نے صوفیائے کرام اور اہل اللہ کے آثار باقیہ کے تحفظ کی خاطر پبلشروں کو قرض حسنہ دینے کی اسکیم بنائی اور چیف ایڈمنسٹریٹر صاحب اوقاف مغربی پاکستان جناب شیخ محمد کرام صاحب نے کتابت کے حسن و جمال اور صاحب کلام کے علم و مرتبہ و کمال کو دیکھ کر اس کی طباعت و اشاعت کے لئے محکمہ سے قرض حسنہ دینا منظور فرمایا۔

جزا اللہ خیر الجزاء امید ہے کہ محکمہ اوقاف کی جانب سے یہ سلسلہ قائم رہے گا اور اس کے ذریعہ مسلمانوں کا قیمتی علمی سرمایہ نافذ و روان زمانہ کی دستبرد سے محفوظ رہی نہیں رہے گا بلکہ دیدہ زیب شکل و صورت میں جلوہ گر ہو کر اہل نظر کی چشمائے بصیرت کے لئے کھل اجوائے کام دنیا رہے گا۔ خفائے معارف و طریقت و حقیقت کے یہ جواہر پارے اب اپنی پوری آب و تاب کے ساتھ اہل نظر کی نگاہوں کو نور بخشے کیلئے آمادہ ہیں فیضیاب ہوں اور حضرت مصنف ناشر و معاون حضرات کو دُعا دیں۔ والسلام

حکیم ذوالقرنین برادر نسبتی
حکیم عبد المجید احمد صاحب سیفی مرحوم
بیڈن روڈ لاہور

- ۶۶۔ نصیر خاں دراصل مسئلہ وحدت الوجود ۱۲۹
- ۷۰۔ میر محمد باقر در تحسین احوال او آنکہ توجہ بطلان و داخل غفلت نیست ۱۳۱
- ۷۱۔ میرزا شہاب الدین در غریب مورات شریعیہ ۱۳۲
- ۷۲۔ شیخ شرف الدین سلطان پوری شرح احوال و دیار ان ۱۳۳
- ۷۳۔ میرزا شہاب الدین قلی در غریب صحبت اہل جمعیت و بعض نصائح ضروریہ ۱۳۳
- ۷۴۔ در آنکہ دروئیافت نتیجہ یافت است ۱۳۴
- ۷۵۔ فتح محمد خاں در آنکہ دنیا و دنیہ لیاقت آن ندارد ۱۳۵
- ۷۶۔ میر محمد باقر در بیان تنزیہ و تشبیہ ۱۳۶
- ۷۷۔ عصمت پناہ بی بی خانی بنت تربیت خاں مرحوم ۱۳۷
- ۷۸۔ نصیر خاں در وجوب شکر نعمت و انقسام شکر ۱۳۸
- ۷۹۔ یکے از باب طریقت کہ پریشانی احوال ظاہر مرقوم نموده بود ۱۳۸
- ۸۰۔ خاں سعادت نشان در نصائح ضروریہ ۱۴۰
- ۸۱۔ یکے از اصحاب طریقت در نصیحت محبت اہل اللہ ۱۴۱
- ۸۲۔ اورنگزیب علی گڑ سلطان منہد در احادیث شریفہ فضائل بر اعمال صالحہ از ہر نو ۱۴۲
- ۸۳۔ سعادت نشان خاں در بیان آنکہ وجود مفتاح ۱۴۴
- ۸۴۔ اورنگزیب سلطان منہد در اظہار داعیہ زیارت حرمین شریفین ۱۴۵
- ۸۵۔ شیخ احمد تبریزی خطیب فیہ موزوں در بیان طریقیہ و عمل ۱۴۶
- ۸۶۔ مخدوم زادہ شیخ عبدالاحد سپر خود در غریب حصول صلاح و محبت ۱۴۹
- ۸۷۔ امام اسماعیل الی مینی بیان مناقب اہل بیت نبوت ۱۵۰
- ۸۸۔ خواجہ محمد صلاح کابلی در نصائح ۱۵۱
- ۸۹۔ شیخ عبد المجید در فضائل سوریاسین یا سور تبارک الملک ۱۵۲
- ۹۰۔ خواجہ محمد صلاح کابلی در غلط حسنہ و ضروریہ طریقت ۱۵۲
- ۹۱۔ خواجہ محمد صلاح کابلی در آنکہ بنیاد پرستی بے صلاحی ۱۵۳
- ۹۲۔ خان خاں در حل حدیث کنت نبیاً و آدم بنی الماء ۱۵۳
- ۹۳۔ مرتضیٰ خاں در علاج و انالہ و کفر و ادون اللہ تعالیٰ ۱۵۵
- ۹۴۔ سعادت نشان خاں در غریب عدل احسان و عبادت پروری ۱۵۷
- ۹۵۔ خاں سعادت نشان خاں در آنکہ اداء شکر ۱۵۸
- ۹۶۔ مرزا ابوالقاسم در آنکہ ظاہر تابع شریعت غراء نمود ۱۵۹
- ۹۷۔ شیخ محمد خالد زادہ خود در حل کلمہ مشہور امام عظیم ابوحنیفہ کوئی ۱۵۹
- ۹۸۔ ابوالحسن محمد نادی نواسہ خود ۲۱۶
- ۹۹۔ خواجہ محمد معصوم برادر خود در اظہار اشتیاق و حزن فراق ۲۱۶
- ۱۰۰۔ خواجہ محمد معصوم برادر خود مذکور در اشعار و سفر آخرت ۲۱۶

نوٹ: مطالعہ کنندگان عرض میکنید کہ درین مطبوعہ اگر سہو یا خطائے ملاحظہ کنند از ان مطلع فرمائید تا در طبع ثانی درست کردہ شود۔ والسلام

حکیم محمد ذوالقرنین ناشر حکیم ربیع الاول ۱۳۸۵ھ

مقدمہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَ کَفٰی وَ سَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
حضرات اولیائے کرام کے کلام کا مطالعہ روح کی تسکین اور امراض باطنی سے شفا پانے کا مؤثر ذریعہ ہے۔ یہ مطالعہ بے اختیار پڑھنے والوں کے دلوں کو باریک بینی کی طرف لے جاتا ہے جس سے اطمینان کی دولت ٹھٹھاتی ہے۔ اَلَا بِذِکْرِ اللّٰہِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ ○ فرمان خداوندی ہے وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰہِ قَبِيْلًا ○

اسی مقصد کے لئے حضرات اکابر رحمہم اللہ کے مکاتیب و رسائل مرتب کئے جاتے ہیں۔ خانوادہ مجددی رضی اللہ عنہم کے رسائل و مکاتیب سنت نبوی کے اتباع اور بدعات مروجہ سے اجتناب کی توفیق دلانے میں بفضل خداوندی اکیس کا حکم رکھتے ہیں۔ اہل عقیدت اور طلب صادق رکھنے والے حضرات متاثر ہوئے بغیر نہیں رہ سکتے۔ مشاہدہ ہے کہ ان رسائل و مکاتیب کے مطالعہ نے عامیوں کو اولیا اور اولیاء کو اکمل اولیاء بنادیا ہے البتہ کسی شیخ کامل و مکمل سے تحصیل نسبت شرط ہے۔

حضرت خواجہ محمد سعید رحمہ اللہ تعالیٰ کے مکاتیب شریفی بھی اسی سلسلہ کی ایک اہم اور مفید کڑی ہے۔ آپ حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد فاروقی سرسندی قدس سرہ کے فرزند دوم ہیں۔ آپ کی ولادت یا سعادت ماہ شعبان ۱۲۸۷ ہجری میں ہوئی جب کہ حضرت امام ربانی کی عمر مبارک ۳۴ سال تھی۔

ایام طفولیت سے ہی آپ طلب صادق کا ذوق رکھتے ہیں خود حضرت امام ربانیؒ فرماتے ہیں کہ :-

فرزند محمد سعید چار و پنج	فرزند محمد سعید ابھی چار پانچ سال کے
سالہ بود کہ دے راز بخوری پیش	بچے ہی تھے کہ بیمار پڑے۔ بیماری
آمد در غلیات آن ضعف از مے	کے غلبہ ضعف کی حالت میں
پرسیدہ شد کہ چہ می خواہی؟	ان سے دریافت کیا گیا کہ کیا چاہتے ہو؟

لے زبدۃ المقامات ص ۳۹۹ لے زبدۃ المقامات ص ۳۹۹ و مکتوبات معصومیہ مکتوب ۳ ج ۳

بے اختیار گفت حضرت خواجہ
رامی خواہم۔ من این حرف اد
را بخضرت خواجہ قدس سرہ
عرض کردم۔ من مودند۔
محمد سعید شتا رندی و حسینی
نمود و غائبانہ ازمانسبت
درر بود

ہوش سنبھالا تو علوم ظاہری کی تحصیل میں مشغول ہوئے اور سترہ سال کی عمر میں اپنے والد بزرگوار کی طرح فارغ التحصیل ہوئے۔ حضرت خواجہ محمد معصوم رحمہ اللہ تعالیٰ نے مکتوب ۳ ج ۳ میں تفصیل آپ کے مناقب ذکر فرمائے ہیں ملاحظہ ہوں :-

تحریر فرماتے ہیں کہ بچپن ہی سے قبول و کرامت کے آثار و دلالت و شرافت خاندانی کے اطوار آپ کی پیشانی سے نمودار تھے۔ اس کے بعد طلب حضرت خواجہ کا مذکورہ بالا واقعہ نقل فرمایا ہے۔ پھر فرماتے ہیں کہ ظاہری و باطنی کمالات اپنے والد بزرگوار حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہ کی خدمت بابرکت میں حاصل کئے سترہ سال کی عمر میں ظاہری علوم عقلیہ و نقلیہ کی تحصیل کو درجہ کمال تک پہنچایا اور والد بزرگوار کی مانند کمال دینداری، تقویٰ متابعت سنت نبوی اور عزیمت پر عمل پیرا ہونے کے فضائل سے مالا مال ہو گئے۔ نرم گفتاری، تواضع کامل، پوری توجہ سے دار دین و صادریں کی دیکھ بھال جو دو کرم اور بے نفسی آپ کا شیوہ خاص ہے۔

قرآن مجید کی تجوید، عالی سند کے ساتھ فرمائی۔ قرآن حدیث میں بھی جتید سند اور مرتبہ عالی رکھتے ہیں اور فقہ میں مبتدئ و متوسل کے مالک ہیں حضرت امام ربانی قدس سرہ کو جب کسی مسئلہ فقہیہ کی تحقیق درکار ہوتی تو اکثر و بیشتر آپ کو ہی اس خدمت پر مامور فرماتے

لے ترجمہ مکتوب حضرت خواجہ محمد معصوم رحمۃ اللہ علیہ ۳ ج ۳

اور آپ سے اس کا بیان شاذ طلب فرمایا کرتے تھے۔ اور جب وہ مشکل مسائل کا حل فرماتے اور ان کی پیچیدگیوں سے عمدہ برآ ہوتے تو حضرت امام ربانی بے حد مسرور ہوتے اور ان کے حق میں دُعا فرمایا کرتے تھے۔

آپ حضرت امام ربانی کی حیات طیبہ میں ہی کمال و تکمیل کے مراتب پر پہنچ گئے تھے خلعت خلافت سے سرفراز ہوئے اور طالبین کی ترتیب کا کام والد بزرگوار کے زیر سایہ ہی شروع فرمایا۔ عقل معاد کے کمال کے ساتھ عقل معاش بھی کامل و مکمل رکھتے تھے چنانچہ حضرت امام ربانی اکثر معاملات میں آپ سے صلاح و مشورہ لیا کرتے تھے باطنی امور میں بھی آپ حضرت کے رازدار تھے۔ جو راز کی باتیں حضرت امام ربانی فرمایا کرتے تھے بہت کم کوئی دوسرا شخص ان میں شریک ہوتا تھا۔

آپ کو حضرت امام ربانی کی جانب سے دقیق اسرار طریقت اور مخصوص معاملات حقیقت کی بشارتیں حاصل تھیں۔ لوگ امراض ظاہری میں ان کی توجہ سے شفا حاصل کرتے اور امراض باطنی میں ان کے تصرف باطنی سے جمعیت و اطمینان قلبی سے بہرہ ور ہوتے تھے۔

مختصر یہ کہ آپ قطب المحققین و ارث المرسلین حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ کے قول "ما فضلیا نیم" کا کامل مصداق تھے۔

ہر ایک نقل اور مشہور واقعہ ان کی بزرگی شان کے سلسلہ میں کافی ہے کہ ایک بار آپ معاملہ میں دیکھتے ہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کے صحابہ کرام ایک مقام پر جمع ہیں اور یہ بھی (خواجہ محمد سعید) حضرت مجدد صاحب کے چند اہل ارادت کے ساتھ حاضر ہیں۔ اسی اثنا میں صحابہ کرام ایک کاغذ منگاتے ہیں کہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی خدمت میں عرضی لکھیں چنانچہ اس مضمون کا ایک خط لکھا گیا کہ "یہ لوگ (خواجہ محمد سعید مع رفقا) اور ہم عنایات خداوندی میں ہم درجہ ہیں حالانکہ ہم نے (فروع دین اور جہاد فی سبیل اللہ میں) بے انتہا سخت محنتیں اٹھائیں اور جاں فشانیاں کیں جو ان لوگوں نے نہیں کیں تو پھر برابری کی کیا وجہ ہے؟

حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام نے جواب میں قرآن مجید کی یہ آیت تحریر فرمادی :-
ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَّشَاءُ
بِفَضْلِ خُداوندی ہے جسے چاہے دے
وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
اور اللہ بڑے فضل و کرم والا ہے۔

حقائق و معارف کا بیان، اسرار و دقائق کی شرح اور ذات و صفات کی باریکیاں جن عالی زبان اور شافی بیان کے ساتھ اپنے مکتوبات شریفہ میں تحریر فرمائی ہیں ان کمالات کی شرح اور کرامات کی تفصیل سے زبان کو روک لینا اور آپ کے محفوظات و مکتوبات پر محمول کردنیاسی مناسب معلوم ہوتا ہے تاکہ انہیں دیکھ کر خود اہل دل ان کا پتہ چلائیں اور ظاہری الفاظ سے باطنی معانی کی طرف قدم بڑھائیں کسی نے کیا خوب کہا ہے

ع قیاس کن ز گلستان من بہار مرا یعنی
ع مری بہار کو دیکھو مرے گلستان میں

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہ نے ان چند مختصر مگر تفصیلات سے پُر اور عادی الفاظ میں جو حضرت خواجہ محمد سعید رحمۃ اللہ کا تعارف کرایا ہے اس کے بعد ضرورت باقی نہیں رہتی کہ آپ کے مقامات ارجمند اور مقالات بلند کا تعارف کرانے کے لئے مزید تذکرہ نویسوں کے کلام کی طرف رجوع کیا جائے۔

ایک اور خط میں جو جلد سوم کا مکتوب اول ہے حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہ اپنے اس حلیل القدر برادر معظم سے دالہانہ محبت اور احترام و عقیدت کا اظہار فرماتے ہوئے رستم طراز ہیں :-

ملاطفہ گرامی کہ از کمال کرم و مہربانی مصحوب
ملاطہ نامزد اس مسکین بے نسکین فرمودہ بودند
لوردد آن تنہد گردید۔ از راہ لطف و
مخلص پردہی مقامات شوق آمیز و فقرائے
عشق انگیز اندراج یافتہ بود مطالعہ آن
آنش مشتاقان را مضاعف ساخت
گرامی نامہ جو بنیابت کرم و مہربانی ملاطہ کے
بدست اس مسکین بے نسکین نام مرسل ہوا تھا
اس کے ورود کی سعادت نصیب ہوئی ازراہ
کرم و مخلص پردہی اشتیاق آمیز باتیں اور
نوسن عشق کو ہمیز کرنے والے فقرے جو
اسی نامہ گرامی میں مندرج تھے۔ ان کے

و شعلہ شوق ان بیان را سر بلند گردانید۔

ع
آب انش را مدد شد همچو لفظ

عاشق مسکین را نہ تاب غتاب و نہ
طاقت عنایت ز برداشت قہر و نہ یارائے صر
ع کہ وصل از ہجر باشد جاں ستان تر... اظہار انتظار
آدن این مسکین فرمودہ اند ع از دولت
یک تارہ از ما بسر دویدن

سعادت فقیر است کہ در خدمت برسد
د از برکات صحبت کثیرا بہجت مستفید
و مستعد گردد

مطالعہ نے آتش اشتیاق کو دو چند کر دیا و شعلہ
شوق و طلب کو سر بلند بنا دیا ع اس آگ پر
پانی نے بھی ہے تیل ہی چھڑکا۔

بیچارے عاشق کو نہ غتاب کی تاب نہ عنایت
کی برداشت نہ قہر کا تحمل نہ مہر کا یار ع جدائی
سے بھی وصل یار بڑھ کر جانتا ہے آپ اس
مسکین کی حاضری کے انتظار کا اظہار فرما رہے ہیں
ع ہر دوست کا اشارہ تو میں سر کے بل چلوں۔
فقیر کی خوش نصیبی ہوگی کہ حاضر خدمت ہو کر
مسترت بخش صحبت کی برکات سے بہرہ ور
اور سعادت یاب ہو۔

مکتوبات سعیدہ
آپ کے مکتوبات کا یہ مجموعہ ایک سو مکتوبات پر حاوی ہے جن میں سے
اکثر فارسی زبان میں اور بعض خالص عربی میں ہیں۔ عالی مضامین کو سوا
اور سلیس زبان میں ایسے کیف اور انداز بیان سے ادا فرمایا ہے کہ ناظرین سخن فہم پر کیفیت
وجہ طاری کئے بغیر نہیں رہ سکتے۔

پہلے دو مکتوب اپنے والد بزرگوار و پیر حقیقت شہار حضرت امام ربانی کی خدمت میں تحریر فرمائے
ہیں جن میں اپنے ابتدائے عمدمیر و سلوک کے حالات اجمند اور عروجات بلند مندرج ہیں۔
مکتوب اول میں فرماتے ہیں :-

در مقام شاہ آباد مشغول بود روح را از بدن
تمام جدا دیدہ ظاہر گردید کہ اس از مقام حیر
است پیشوائے اس مقام حضرت شیخ عراقی قدس
سرہ اند۔ دیدہ کہ ظہور شیخ شد و ان نسبت غلبہ کرد۔
چند انکہ غلبہ می کرد بدن متاثر می شد

مقام شاہ آباد میں شغل مراقبہ میں تھا کہ روح کو بدن
بالکل الگ دیکھا اور معلوم ہوا یہ مقام حیرت سے
متعلق ہے اور اس مقام کے پیشوا شیخ عراقی قدس سرہ
ہیں پھر دیکھا کہ شیخ عراقی نمودار ہوئے اور اس
نسبت کا غلبہ ہوا جس قدر زیادہ غلبہ ہوتا تھا بدن

و درین میان ظہور حضرت خواجہ
بزرگ قدس سرہ شد و تسکین او نمود۔
روز دیگر حضرت ایشان ظاہر شدند
و بیشتر تسکین شد۔

دو تکلیف ہوتی تھی اسی اثنا میں حضرت خواجہ نقشبند
قدس سرہ جلوہ فگن ہوئے اور کچھ تسکین کی صورت
نکلی دوسرے روز آنحضرت جلوہ آرا ہوئے اور
تسکین اور زیادہ حاصل ہوئی۔

دیکھ مکتوب الہیم
جن حضرات گرامی درجات کے نام آپ نے مکتوبات تحریر فرمائے
ان میں سے چند بزرگوں کے نام نامی یہ ہیں۔
(۱) سید شمس الدین (۲) مرزا حسام الدین احمد (۳) شیخ عبدالصمد الہی (۴) مولانا
محمد فرخ جامع مکاتیب (۵) مولانا محمد ہاشم کشمیری (۶) شیخ بدیع الدین نواسہ خود۔
(۷) میر محمد نعمان (۸) شیخ محمد خلیل اللہ پسر خود۔ شیخ عبدالاحد پسر خود۔ خواجہ عبد اللہ
معروف خواجہ خور و فرزند حضرت خواجہ باقی باللہ۔ شیخ حمید بنگالی۔ مولانا محمد صدیق
کشمیری۔ شیخ محمد ابوالہیم مدرس مدرسہ مدینہ منورہ۔ اور گزنیب عالمگیر پادشاہ ہندوستان
وغیر ہم۔

اپنے فرزند شیخ خلیل اللہ کے نام تفسیر آیت شریفہ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ
الْعِلْمُ کے ذیل میں فرماتے ہیں کہ یہ آیت اس طرف اشارہ کرتی ہے کہ سالک کو چاہئے
کہ عروج و وصول کے وقت بتکلف مقام فوق کی طرف پہنچنے کی کوشش نہ کرنی چاہئے
کیونکہ اس کام میں تکلف نہیں چلتا جو شرف بھی حاصل ہو گیا ہے اس پر راضی اور شاکر بننا چاہئے
نیز یہ آیت کہ نہ ذات باری تعالیٰ میں غور و خوض کرنے سے زجر و منع کرتی ہے
کیونکہ وہاں کسی کے علم کی رسائی نہیں۔

زبان
مکتوبات کی عام زبان فارسی ہے نہایت سلیس اور بے حد رشتیق طرز نگارش
عام فہم۔ ہر قسم کے اغلاق و پیچیدگیوں سے پاک صاف۔ آیات و
احادیث سے مزین۔ بعض جگہ عربی زبان میں کلام شروع فرما دیا ہے۔ عربی بھی نہایت
بلند پایہ اور فصیح و بلیغ ہے یوں معلوم ہوتا ہے کہ کوئی صاحب زبان بول رہا ہے۔ آخر
میں چند مکاتیب تو خالص عربی زبان میں ہیں۔

مکتوب ۹۷ جو شیخ محمد بادر خالہ زاد کے نام ہے اس میں حضرت امام ابو حنیفہ کے مشہور قول سُبْحَانَكَ عَمَّا نَكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ وَمَا عِبْدُكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ پر سیر حاصل کلام کیا ہے اور معتزین کے اعتراضات کے کافی دشمنی جوابات دیئے ہیں یہ مکتوب ایک مستقل رسالہ کی حیثیت رکھتا ہے جس میں امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ کے بارے میں کوئی ٹکوشہ ایسا باقی نہیں رہا جس پر محققانہ بحث نہ کی گئی ہو۔ حضرت خواجہ رحمہ اللہ نے اس موضوع پر تحقیق کا حق ادا فرمادیا ہے۔ نجزاہ اللہ خیر الجزاء

جامع مکاتیب | مکاتیب سعیدہ کے جامع حضرت مولانا محمد فرخ رحمہ اللہ علیہ
ہیں۔ سال جمع مذکور نہیں۔

حالات خواجگان نقشبندیہ میں مذکور ہے کہ :-

اور نگزیب عالمگیر بادشاہ ہندوستان اس خاندان سے نہایت خصوصیت رکھتا ہے۔ اس نے حضرت خواجہ کو بالتجاء و الحاح استفادہ کرنے کے لئے دہلی بلایا۔ بادشاہ کے اخلاص کے پیش نظر آپ تشریف لے گئے اور کافی عرصہ قیام فرمایا دہلی میں ہی آپ علیل ہو گئے رشاہی اطبانے علاج کیا لیکن کچھ فائدہ نہ ہوا حضرت کو منکشف ہو چکا تھا کہ اب وقت آخر قریب ہے۔ بادشاہ سے رخصت ہو کر سرہند تشریف کے قصد سے روانہ ہوئے لیکن اثنائے سفر میں ہی جب موضع سنبھالکہ میں پہنچے تو ۲۷ جمادی الثانیہ ۱۰۸۷ھ میں رفیق اعلیٰ سے واصل ہو گئے۔ جنازہ سرہند تشریف لایا گیا اور حضرت امام ربانی کے پہلو میں مدفون ہوئے۔ رحمہ اللہ ورحمتہ واسعہ

ناچیز محبوب الہی عفی عنہ
یکم ربیع الاول ۱۳۸۵ھ

خصوصی کورسز کے شر

دکتر ایچو کی

وَرَكُورَايَحُوَكِي

آجرو اور آجہ

روز یکو کوشن منظره

ایک خصوصی کوری کا اہم

فیصل آباد اور راولپنڈی

محنت، افرادی

سید زری منیر ایمان

و شیخ داود بن ابی اسحاق

رس اسلام آباد کے

موصیٰ کو رس کے شر

5110

وہ لوگ جو اچھے
اچھے اور اچھے
ہیں۔

در راه این جوین میرے
ایک خصوصی کورس کا اہتمام
فیصل آباد اور گرد و
نواح میں کیا گیا ہے۔

ہے محنت، افزاوی
یکڑی مٹرایم
اورس کے افتاحی اجلا

رس اسلام آباد کے

عریضه اول - بخد مت حضرت مجد والف ثانی رَضِیَ اللہُ عَنْہُ پیر بزرگوار و
والد ماجد خود - در احوال خویش - (این عریضه و عریضه مابعد در حدت سن پیش از ظهور کمالات
علیہ نوشتہ)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ - حضرت سلامت! دل را هیچ متوجه بجائے نمی یابد، بلکه دل را نمی یابد - اکثر حیران می باشد اگر قرآن می شنود و چون سائر مردم ششستہ می ماند - در مقام شاه آباد مشغول بود روح را از بدن تمام جدا دید، ظاہر گردید کہ ایں از مقام حیرت است - پیشوای ایں مقام حضرت شیخ عراقی قُدِّسَ سِرُّکُ بود، دید کہ ظہور شیخ شد و ایں نسبت غلبه کرد، چند آنکہ غلبه می کرد بدن متاثر می شد و دریں میان ظہور حضرت خواجہ بزرگ قُدِّسَ سِرُّکُ شد و تسکین رونمود - روز دیگر حضرت ایشاں ظاہر شدند و بیشتر تسکین شد - وَاللَّحْدُ

عرضہ دوم نیز خدمت حضرت مجدد الف ثانی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پیرِ بزرگوار و
والد ماجد خود - در احوال خویش متعلق بہ فنا و عدم -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ عَلَيْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عِظَمًا - احقر العبد محمد سعید عفی عنہ بموقف
عرض حضرت اشرف مے رساند کہ از اندوہ مفارقتِ صوری چہ عرض نماید، گاہ وحشت مستولی
مے شود کہ مترصد بملاکت و مرض شدید مے گردد۔ و از خرابی احوال چہ معروض دارد، با وجود تعلقات
شستہ کہ دامن گیر شدہ تمناء آں دارد کہ دیوانہ و از ارجح علایق گسستہ و ہمہ را سوختہ عنایت
اختیار نماید کہ جز لب گور این کس را نہ بیند۔ در حلقہ پیشین نشستہ بودم و حافظ قرآن مے خواند و
اخوی محمد مصوم ہم حاضر بود، ظاہر شد کہ چنانکہ ظرفی را خالی ساخته باشند باز یوسازند بنده

مختصر اراوی سورت و مسدود پند

را پر ساختہ گرفتہ بنوے کہ کیفیت آن را نمی داند که چگونه بعض رساند۔ و دریافت که تخلیه اول تخلیه از توهم وجود است، که خود را که عدم مطلق و شمرخص بوده وجود و خیرخص سے انگاشت، آن توهم زائل شد۔ عدم بصرافت خود عدم بود باز پر ساختن این این است که بجاء عدم که حقیقت این شخص بود، ثبوت را داشتند۔ اما در نظر خوب حقیقت بودن ثبوت نمی ایستد، بلکه عدم مطلق و شمرخص حقیقت خود در نظر است و ثبوت متجدد ہم منظور گویا شئی خالی را پر کرده، و گراں باری آن واضح است۔ فرداء آن روز دیدم که آئینہ بدست دارم در آن می نماید که روء من داغماء مخفی دارد که در نظر مردم نمی در آید، دیدم که آئینہ در کمال صفا نیست و انستم که رنگ گرفته صورت داغدار ظاهر شد۔ ازل دل تنگ شدم۔ آئینہ دیگر گرفتم دیدم که داغماء زشت بیشتر ظاهر شد، بسیار پریشان شدم۔ آئینہ دیگر گرفتم در کمال راستی و صفا اول بار مصطفی ظاهر شد ثانی الحال تمام داغدار دیدم، در آن وقت تعبیر نمودم که مرآت شئی مغایر شئی است پس چون اول معامله در میان عدم و وجود مختلط بود آئینہ نیز مشابه آن بود، و وقت که معامله بحد صفت کشید آئینہ خالی از عدم پیدا شد۔ و بروز دیگر آن عقدہ حل شد که نوشته بود خوب در نظر حقیقت بودن ثبوت بدل عدم نمی ایستد۔ ظاہر شد که نہایت اطلاق انا تا بقاء عدم است کہ تبلیس با باطل است، چون عدم باصل خود پیوند انا منقطع می شود۔ این جا حقیقت بے اطلاق انا به ثبوت مبدل میگردد و اینجا انقطاع علم حضور واضح می شود، چه وجود ہمیشہ خود حاضر است بصدقہ آنحضرت امیدوار است کہ تفصیل این حقائق بهره و گردود۔ **وَاللّٰهُ**

مکتوب سوم۔ بنام سیدش الدین۔ و مفہوم عرفت ربی یجمع الضداد۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۔ الحمد لله على عجله الذي خطب۔ عرفت ربی یجمع الضداد۔ چه برضد باضد دیگر جہت جامعہ دارد کہ مشہود عارف ہماں جہت است، و جہت فارقہ اعتبار بیش نیست چرا کہ یک حقیقت است کہ در مراتب تعینات ساری است، و آن حضرت وجود است کہ نزد اکثر صوفیہ متاخرین علیہم الرحمۃ عین ذات واجب است تعالی و تقدس۔ و نزد حضرت قطب العرفاء حضرت ایشان ماقدس سترہ اول ظلمت از ظلال این مرتبہ مقدسہ و پیشین منظرے از مظاہر ذات منترہ و مرآت اتم فیض اعم، و نخستین انترامے

از ازل مطلق علی الاطلاق۔ **وَاللّٰهُ**

مکتوب چہارم بنام میر منصور۔ در دعاء زہد و طلب خیریت مکتوب الیہ۔

الحمد لله على عجله الذي خطب۔ حضرت و اہل العطا یا بکنند جذبات خویش مارا از مارائی بخشیدہ حقیقت محبت خویش رہنمائی فرماید، تا اختلاف تعلقات و تحول اطوار حجاب جناب مقدس محبوب مطلق نگردد، و عسر و یسر و فقر و غنا و ضیق و رخا و عنایت و عناء جز آئینہ در جمال و جلال او نباشند۔ شاید کہ لمحہ الزلعات آن مطلع انوار بر قلال بشریت تافہ و آفتاب ہویت از پس غمام ظلال طالع شدہ و نام و نشان این جمادی حس را برباد دادہ، بوجودے کہ عدم در قفاء او نباشد و حیاتے کہ مات دنیال او نبود و نورے کہ ظلمت را وراء آن جاگاہ نیست مگر سازد، و هو الذی یُنزِلُ الْغِیْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ط و هو الولی الْحَمِید۔ ابا بعد سجون فراق مرہون اشتیاق مشہود خاطر عطرے گرداند کہ احوال دور افتادہ مقرون بعافیت است، ہموارہ نگران اخبار سلامت و استقامت ایشان است۔ مدتے ست کہ برقم احوال شریفیہ یاد آوری نفرمودہ اند چشم انتظار در راہ است، و طغیان شوق از حیطہ قلم بیرون است۔ و چون این نشاء فراق است دولت بقاء را از حضرت کریم بدار البقاء مسئلت می نماید۔ توفیق اعمال موجبہ ترقیات نصیب وقت بود۔ **وَاللّٰهُ**

مکتوب پنجم۔ بنام میرزا حسام الدین احمد۔ در نارسائی مطلوب۔

الحمد لله على عجله الذي خطب۔ عرض نیاز این مسکین آوارہ بآں عالیجناب مقبول باد پس گرفتار ظاہر و باطن امیدوار و دیوہ گریزم و عنایت است تا این تعلقات شئی کہ سدا راہ مطلب آشتی است، خلاصی یافتہ بکلیہ جو این مقصد را علی گرد و ہر چند چیزے بدست نیاید، کہ متلوث دناس علائق و تقیدات را با جمال حضرت بسط علی الاطلاق کدام راہ مناسب است نصیب ہمہ ہجران از معرفت جز ہمل نیست، و از قرب جز بعد و از وصل جز فصل و از ذات جز گرفتار و از نام جز نشان نہ

در افکنده دف ایں آواز از دوست کز برد دست دف کوبان بود پوست بالے بایں ہمہ دوری و مجوری و غربانی و دوسیاہی اگر گرفتار باشد گرفتار او باشد، و اگر مشتاق

زَوَالِهِمَا فَلَا رَأْيَ لَهُ لَكَدُورَةٌ وَلَا نَقْصَانٌ - فَإِذَا وَصَلْتَ إِلَى الْحَقِّ عَلَى مَا يَبْتَغَاهُ فَكُنْ
 أَمِنًا أَبَدًا أَمِنًا سِوَاهُ، فَلَا تَرَى لِحَبِيرِهِ وَجُودَ الْبَيِّنَةِ لَا فِي الظُّمْرِ وَلَا فِي النَّفْعِ وَلَا
 فِي الْعَطَاءِ وَلَا فِي الْمَنْعِ وَلَا فِي الْخَوْفِ وَلَا فِي الرَّجَاءِ بَلْ هُوَ عَزَّ وَجَلَّ أَهْلُ التَّقْوَى
 وَأَهْلُ الْمُغْفِرَةِ، فَكُنْ أَبَدًا نَاطِرًا إِلَى فَعْلِهِ مُتَرَقِّبًا لِأَمْرِهِ مُشْتَغِلًا بِطَاعَتِهِ
 مُبَاطِنًا مَنْ جَمِيعِ خَلْقِهِ دُنْيَا وَآخِرَى - وَابْعِدْ عَنِ اللَّهِ تَرَدُّدِ قَدْسِ سِرِّهِ كَمَا كَانَ
 أَوْلِيَاءُ سِتِّهِ وَازْمَنْ بِطَبَقَاتِهِ، فَمُودَةٌ اسْتِطْوَيْ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَسِيلَةٌ إِلَيْهِ
 غَيْرُهُ چنانکه در نفحات محلی است - و مولانا عبد الغفور لاری علیه الرحمة در شرح این سخن فرموده است
 که این معنی در آخر کار وجود گیرد، و بالجمله بمضمون این مقدمه عقل و نقل و فراست صحیحه حاکم است -
 و در نفحات مذکور است در ذکر سید الطائفة جنید قَدْسِ سِرِّهِ که همه نسبت بوی دست کنند
 چون خراز و روم و نوری و شبلی و غیرهم - و در ذکر نوری گفته تیز وقت تر از جنید بود، و در ذکر خراز گفته
 شیخ الاسلام گفت که وی خوشتر از بشاگردی جنید فراموش نموده، اما یا خدا جنید بود، جنید گفته
 لَوْ طَالَ بَنَاءُ اللَّهِ بِحَقِيقَةِ مَا عَلَيْهِ الْخَيْرُ أَرَاهُ لَهْلَكْنَا - و حکایت شفاعت غوث اعظم شیخ
 حماد را که پیر ایشان است در محضر جمیع اولیاء بعد التماس شیخ مذکور در قبر خود قبول شدن آن در کلمه
 و غیر آن دیده باشند - حضرت خواجہ احرار قَدْسِ سِرِّهِ مرید مولانا یعقوب چرخ سی است علیه
 الرَّحْمَةِ، و حضرت مولوی جامی در منقبت خواجہ بایں عبارت فرموده است، امانت دار او
 یعقوب چرخ سی است علیه الرَّحْمَةِ - و آنچه خواجہ بهاء الدین نقشبند قَدْسِ سِرِّهِ در باب
 ایشان فرموده است معروف است - پیر انصار رَوْحِ اللَّهِ رَوْحُهُ فرمود که من مرید خزانیم ما اگر
 خرقانی درین وقت می بود، با وجود پیریش مریدی من می کرد - و قصه ترقی مریدان از پیران درین قوم
 حکم خبر متواتر دارد، اگر در همه وقت محتاج مرآت باطن پیر باشند و پیر دائمًا واسطه وصول برکات
 بر مرید بود این همه آثار غلط افتد، قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ دُبَّ حَامِلٍ فَقَدْ هَلَكَ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ
 مِنْهُ كَمَا فِي الْمَشْكُوتَةِ - و در فتوحات مکیه در بیان حال قطب از اقطاب اشع عشر محمدین گفته که
 اخذ فیوض از حضرت حق سُبْحَانَهُ بے واسطه می نماید معلوم شریف است که مدار کار ولایت بر دو کن
 است فَنَافِي اللَّهِ وَبِقَابِلِ اللَّهِ، و تا حضرت احدی وصف تمهاری بر دل سالک متجلی نشود و نام

و نشان از غیر و غیریت بر باطن نگذار و نادر الله الموقدۃ التي تطلع على الافئدة آفاق و
 انفس را سوخته بر باد ندهد، بوی از عطرها بمشام جان او رسیدن محال است و نام معرفت گزاف -
 هرگاه محبت ذاتیه بمشابه استیلاء یابد که حضور صفات را محال نگذارد و گوید

ذات من نیست جز محبت ذات ذات بر من زده است راه صفات

نسیان جمال پیر چپ را محال باشد - حضرت خواجہ احرار قَدْسِ سِرِّهِ فرموده اند زمان غیبت از مادیات
 حق سُبْحَانَهُ بحقیقت زبان وصول و شهود وجود است الی قولیه درین مقام اگر ترقی واقع شود و ترقی
 از ذوق تجلیات اسماء نیز منقطع شود، اشاره آن بزرگ باین فرموده آن است که سالک می تواند که
 متصف شود باوصاف حق سُبْحَانَهُ، فَهُوَ بَعْدُ غَيْرُ وَاَصِلٍ مقصود شود ذات است بے مزاج
 شعور بود کثرت، مرتبه اتصاف باوصاف مرتبه تجلیات صفات است - مقرر اهل ظاهر و باطن
 است که موثر حقیقی در جمیع اشیاء اوست تعالی و تقدس، و هادی و مفضل از صفات کامله و سُبْحَانَهُ
 بے مشارکت احدی، و آنچه بدیگر نسبت دارد حکم مجاز دارد - چنانکه عین القضاة می فرماید
 اے عزیزا کای که بغیر منسوب بینی بجز از خدا آن مجازی میدان حقیقی، فاعل حقیقی خدا را دان - راه نمودن
 مصطفی علیه الصلوٰة والسلام مجازی میدان، يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
 حقیقت میدان - گیرم که خلق را اضلال ابلیس میکند، ابلیس را باین صفت که آفرید؟ اَنْ هِيَ الْاَفْتَنَتُكَ

همه جور من از بلغاریاں است	که مادام می باید کشیدن
گفته بلغاریاں را نیز هم نیست	بگویم که تو بتوانی شنیدن
خدایا این بلا و فتنه از تست	ولیکن کس نمی آرد چشیدن
همی آند ترکان را از بلغار	بهر پرده مردم دریدن
لب و دندان آن خوبان چو ماه	بدین خوبی نیایست آفریدن
که از دست لب و دندان آنها	بدندان لب می باید گردیدن

پس اگر بر اهل حقیقت کار و اشد و جمیع اشیاء منتسب بفاعل حقیقی گردد و مجاز از نظر مرتفع شود که اَلْحَيَّ الْقَيُّوْمُ
 یَنْتَفَعِي، چرا محل اشتباه بود معلوم شریف بوده باشد که ظهور معنی رفع توسط شیخ بچند مقام مناسبت
 دارد - اولاً در این سلوک هر چند واسطه از مبداء فیاض بر باطن مستر شد توجیه و عنایت مرشد است،

نَسِيتُ الْيَوْمَ مِنْ عَشْقِي صَلَوتِي
فَلَا أَدْرِي عَدَائِي مِنْ عَشَائِي
فَذِكْرُكَ سَيِّدِي أَكْبَرُ وَشَرِي
وَوَجْهُكَ إِن نَّظَرْتُ شِفَاء دَائِي

此

دیدیم نہاں کیستی و اصل دو جہاں
 آں نور سیہ ز لال نقطہ بر تر داں
 و از علت و عار برگزشتیم آساں
 زان نیز گزشتیم نہ این ماند و نہ آں
 حضرت مولوی رومی مے فرماید

ح

خصوصی کورس کے
دور کے

دور کی تاریخ
آج اور آج

دور کے ایک خصوصی کورس کا
فیصل آباد اور
قزاقستان
ہے محنت، افزا
یکڑی مشا
دور کے افق
پانچویں دار
اسلام آباد

مُحِبُّ اللَّهِ فِي الدُّنْيَا سَقِيمٌ
سَقَاهُ مِنْ مَحَبَّتِهِ بِكَاسٍ
فَهَامَ بِمَحَبَّتِهِ وَسَمَا إِلَيْهِ
كَذَاكَ مَنْ ادَّعَى شَوْقًا إِلَيْهِ
يَهَيِّمُ بِمَحَبَّتِهِ حَتَّى يَرَاهُ

دیگرے گفتہ

لِكُلِّ مِنَ الْعُشَّاقِ فَنُورُ الْهَوَى
وَفِي جُحُودٍ وَالْجُنُونُ فَنُورُ
وَلِغَيْرِهِ

قَالُوا جُنُنْتُ مِنْ تَهْوِي فَقُلْتُ لَهُمْ
مَا لَدَّةُ الْعَيْشِ إِلَّا لِلْجَبَانِ

محصل این دیوانگی سکر حال است کہ از سہات ای طائفہ علیہ است۔ و اختلاف مشائخ در تزیج سکرو
صحو معروف است۔ و چوں حضرت شیخی و والدی قدس سرہ موافق محققان ترجیح صحو را دہند
فرمودہ کہ اصحاب صحو چنین نگویند و در جمیع احوال و افعال و حرکات و سکنت تابع حکم الہی باشند کہ
شریعت مطہرہ و طریقت منورہ بآں ناطق است۔ قَالَ الشَّيْخُ الْأَجَلُ عَبْدُ الْقَادِرِ الْجِيلِيُّ
قَدَسَ سِرُّهُ، وَإِنْ كُنْتَ مِنَ الْوَاصِلِينَ إِلَيْهِ تَعَالَى مَنْ أَدْرَكَتْهُمْ الْعَيْنَاةُ وَشَمَلَتْهُمْ
الرِّعَايَةُ فَجَدَّ بَتُّهُمْ الْحُبَّةَ وَنَالَتْهُمْ الرَّحْمَةُ وَالْكَرَمُ فَاحْسِنِ الْأَدَبَ وَلَا تَغْتَرَّ
بِمَا أَنْتَ فِيهِ۔ و گر نہ این قسم عبارات از آداب طریقت دورے بود چہ را شیخ محمد الدین قدس سرہ
بر عتاب شیخ خود حضرت شیخ نجم الدین الکبریٰ استاد خود گرفتار مے شد۔ چنانکہ در نفحات مذکور است
کہ روزے محمد الدین با جمعی از درویشان نشسته بود سکرے بروے غالب شد، گفت ما بیضہ بط
بودیم بر کنارہ دریا شیخ ما شیخ نجم الدین مرغے بود بال تربیت بر سر ما فرو آورد ما از بیضہ بیروں آیدیم، ما
چوں بچہ بودیم در دریا رفتیم و شیخ ما بر کنارہ بماند شیخ نجم الدین بنور کرامت آں را دانست، بر زبان
ایشان گذشت در دریا میرود الی آخر القصہ۔ دیگر محلے از مسودہ ایشان بیاد مانده، کہ چوں ابطہ
صورت پیر ہموارہ را بہر سالک است و ترقی بے ادا و آل مقصورہ، ارتفاع توسط پیر چہ گنجایش
دارد، معلوم شریف بودہ باشد کہ محتاج رابطہ مبتدی ست منتهی ازاں فارغ است، چہ کہ رابطہ
فرع ارادہ است و چوں ارادہ بر خاست رابطہ بر خاست، چنانکہ از عبارت شیخ عبد القادر جیلانی

معلوم شد۔ و در جائے دیگر ازاں کتاب فرمودہ است لَا تَكْشِفُ الْبَرْقَعُ وَالْقِنَاعُ عَنْ وَجْهِكَ
حَتَّى تَخْرُجَ مِنَ الْخَلْقِ وَتُوَلِّيَهُمْ قَلْبَكَ فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ وَيَزُولُ هَوَاكَ ثُمَّ تَزُولُ
إِرَادَتُكَ وَمُنَاكَ فَتَفْتَنِي عَنِ الْأَكْوَانِ دُنْيَا وَآخِرَى فَتَصِيرُ كَأَنَّا مُنْشَلَحٌ لَا يَبْقَى
فِيكَ إِرَادَةٌ غَيْرَ إِرَادَةِ رَبِّكَ تَعَالَى، فَتَمْتَلِئُ بِرَبِّكَ، فَلَا يَكُونُ لِغَيْرِ رَبِّكَ وَقْلِيكَ
مَكَانٌ وَلَا مَدْخَلٌ، وَجُعِلَتْ بَوَابُ قَلْبِكَ، وَأَعْطِيَتْ سَيْفَ التَّوْحِيدِ وَالْعُظْمَةِ
وَالْجَبَرُوتِ، فَكُلُّ مَنْ رَأَيْتَهُ دَنَى مِنْ سَاحَةِ صَدْرِكَ إِلَى بَابِ قَلْبِكَ، أَنْذَرْتَ رَأْسَهُ
مِنْ كَاهِلِهِ۔ باید دانست فناء ارادہ شرط این راہ است، تا ارادہ در میان است از حقیقت معرفت
محروم است ہر ارادہ کہ باشد۔ این باتفاق جمیع مشائخ ثابت است۔ بدیہی ست کہ تا ارادہ
بر جاست تعلی را کہ طریقت عبارت ازاں است جاہگاہ است و از حقیقت حرمان است، و چوں
بحقیقت رسید بتکیمی محض فضل و مہبت است۔ خواہہ بزرگ قدس سرہ فرمودہ است کہ
ما فضلیانیم۔ در عوارف مذکور است قَالَ بَعْضُهُمُ التَّصَوُّفُ أَوَّلُهُ عِلْمٌ وَأَوْسَطُهُ عَمَلٌ
وَأَخِرُهُ مَوْهَبَةٌ۔ مقرر است کہ مرتبہ مشیخت وراء مرتبہ ارادت است و ترقی ارادت بمشیخت
ممکن بل واقع۔ پس ہر کہ منتسب بہ پیرے بود ہمیشہ در بند ارادت باشد و مشیخت نرسد و محتاج
رابطہ صورت پیر بود، جز پیر اول در ہمہ آفریدہ پیر دیگر نباشد و آل مشخص باطل است۔ و اگر تفصیل این
مطالب را خواہند باب مشیخت عوارف را کہ از اہمات کتب این علم است مطالعہ فرمایند خصوصاً
انجاء کہ فرمودہ است وَالتَّزَوُّنُ فِي دُخُولِ السَّالِكِ إِلَى مَرْتَبَةِ الشَّيْخَةِ أَنْ السَّالِكُ مَا مَوْرِدٌ لِسَيَّاسَةِ
النَّفْسِ، لَا يَزَالُ يُسَالِكُ النَّفْسَ بِصِدْقِ الْمُعَامَلَةِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ نَفْسُهُ، وَبَطْنُهَا يَتَزَوُّنُ
عَنْهَا الْبَرُودَةُ وَالْيَبُوسَةُ وَلَا تَبْجَرُ رُوحٌ۔ لِي أَنْ قَالَ۔ فَيَقُومُ نَفْسُ الْمُرِيدِ بَيْنَ
الطَّالِبِينَ وَالصَّادِقِينَ عِنْدَهُ مَقَامَ نَفْسِهِ بِوُجُودِ جُنُسِيَّتِهِ وَبِوُجُودِ نَتِ الْيُفِ۔ وَ
بِمَا هَيَّا اللَّهُ سُبْحَانَهُ مِنْ حَيْثُ التَّالِيفِ بَيْنَ الصَّاحِبِ وَالْمُصَوَّبِ بِصَبْرٍ أَمْرٍ يُدْجَرُ
الشَّيْخُ وَتَصِيرُ هَذِهِ الْوِلَادَةُ إِنْفَاذَ لَادَةِ مَعْنَوِيَّةٍ۔ مخدوما! از فحوائد عبارات ایشان کہ در ضمن
آں مسودات اندراج یافته بود ظاہر مے شد کہ اختصار عبارت والدی قبلہ گاہی در کل این سوال از
راہ عجز است چنانکہ بعض یا راں کہ از مجلس شریف آمد نیز موافق ظاہر ساختند، عجیب نمود بہ حیرتے

که اطفال طریقت آن را شکل نه انگارند و صرف همت را در حال آن عاری پندارند، بر اکابر چنانچنین ظن
می نمایند مگر تحقیقات حضرت والدی و نازکیها که در کشف حقائق الهی نموده اند اکابر علماء و مشائخ
شیفته آن شده اند، بنظر شریف نیامده است - و آن دقایق که در بیان حضرت خمس و توحید وجود و
شهود و مکاشفه و ایقان و ایمان غیب و عیان و بیان اطوار سنییه و ظهورات و اختلافت و تجلیات تکلیف
و غیر تکلیف و جمع بین التشییه و التنزیه و محض تنزیه و خفایاء اطلاق و مجالی تعینات و تجلی برقی و دائمی
و سکر و صحو و علوم و رؤیة و معیت و اقربیت و محبت و خلقت و تحقیق صنوف و ولایات از صغری و
کبری و علیا و مقام نبوت و رسالت و صدیقیت و قربت و حقیقت کعبه و حقیقت قرآنی و حقیقت
صلوة و مافوق ذالک و غرائب علم و عین الیقین و حق الیقین که در قفاء آن پناه فکر و کشف و عقل می لغزد
جز عنایت صرف و فضل محض بادی و رهبر آنها نیست، بنظر آن مشفق نه در آمده - و آن مقالات
مقرر که بنان بیان از تصویر آن عاجز است مثل حروف تہجی بر مبتدیان آسان کرده بر معرض
تحریر آورده، ظاہر آگوش زد عزیزان نگشته - امید که مجلسیان را موعظه فرمایند تا در کشتان لختی
باده محبت را جز بچشمین ظن یاد نکنند، و فیض و اہب العطایا را مسمخت خیال و مجوس و ہم خود
نسازند تا ہر جا کہ مجال فکر نشان نباشد با نکاپیش نیابند

فریاد حافظ این ہمہ آخر ہرزہ نیست ہم قصہ عجیب حدیث غریب ہست
لا اقل این قدر تا مل نمایند کہ غیبت ہر مسئلہ محرم و اشند من الزنا است، چہ جائے علماء کہ ادنی
توہین ایشان موجب کفر است، چنانکہ معروف است چہ جائے اہل وراثت
نقشبندیہ عجب قافلہ سالار اند کہ برند از رہ پنهان بحرم قافلہ را
از دل سالک رہ جاذبہ صحبت شان می برد و سوسہ خلوت و فکر چیلہ را
قاصرے گر کند این طائفہ را طعن قصور حاش شد کہ بر آرم بزبان این گلہ را
ہمہ شیران جہاں بستہ این سلسلہ اند روبہ از جیلہ چساں بگسلہ این سلسلہ را
دیگر برادر شیخ محمد اظہار نمود کہ آنجناب می فرماید در باب حضرت قبلہ گاہی قدس سرہ کہ اگر چہ
کمالات میداشتند چہ جفا کنندگان ایشان بجزانہ رسیدہ اند، مخد و ما این قسم سخنان از امثال شما
عزیزان غریب است مگر حدیث نبوی علیہ و علی آلہ الصلوٰات و التسلیمات ما اودی

نہجی مثل ما اودی و قصہ جنگ اُحد و شہید شدن دندان مبارک و فرمودن اللہم اھد
قوچی و تفاسیل جفا قریش و سالہا بسیار بر آب و تاب خود ماندن اینہا بسمع شریف نرسیدہ
است، و مقتول شدن حضرت زکریا و یحیی علیہما السلام بصفہ معروفہ و سلامت ماندن
قاتلان نہ شنیدہ باشند - مظلومی حضرت عثمان و شہید شدن ایشان بصنوف جفا و غلبہ مصریان
و باز بہ نکتہ گرفتار نداشتن آنها معلوم شریف نہ شدہ، و ائمہ اثنی عشر اہل بیت کہ اقطاب عالم
بودہ اند و آفتاب ہدایت چہ جفا با از خوارج و خلق نہ کشیدہ اند و چہ اقسام مذلت اہل بیت آن سرور
را علیہ الصلوٰة و السلام کہ نہ رسیدہ - و چہ اندوہ و جفا بر امین مکریم ابو حنیفہ و احمد حنبل
رحمہم اللہ کہ نگذشتہ اند - و ہفتاد و مجتہد را در مسئلہ خلق قرآن معتزلہ کہ بقتل نرسانیدند، و
حسین منصور و عین القضاة و ابن عطاء را چساں ہلاک کردند، و شیخ نجم الدین کبری را با لکھاے
از مسلمانان شہید کردند، ہرگز شنیدید کہ در دنیا با آن جماعت آفتہ رسیدہ حقیقت مکر و استدراج کہ
با مخالفان می کنند مگر لا ینکث عن عہدہ، مانا فرقتہ اولیاء را جلا و تصور نمودہ اند کہ ہر کہ قصد ضرر ایشان نماید
او اتراب سازند نہ شنیدہ اند کہ عارف را ہمت نیست، ہر گاہ و جمیع حرکات و سکنات محکوم حکم
الہی باشند معاملہ ایشان از تخمین برآمده - و چون این طائفہ علیہ محبت ذاتیہ مشرف گشتہ اند افعال
متکثرہ کہ از حال مختلفہ بظہور می آید موافق یا مخالف مظهر یک فعل میدانند و در پیچہ ظہور فعل محبوب،
چنانکہ بفعل محبوب مانند بظاہر و مریاء آن محفوظ، پس فی الحقیقت از مصادراں زیر بار منت اند کہ
اسباب صور ظہور فعل محبوب اند، در بارہ ایشان قصد مضاررت چہ صورت دارد - پوشیدہ نیست
کہ این قسم تصرفات از جملہ خارق عادات است کہ ستر آن بر اولیاء اللہ واجب است مگر باذن
الہی جل و علا و بہریت صحیحہ، پس اداء واجب را داخل عیب شمردن از انصاف بعید است - بانکہ
ظہور خوارق از اولیاء بشرط ولایت نیست، غرضے باشد کہ بمنہاء کمال رسیدہ و صاحب خارق
نباشد پس اعتراض چہ گنجایش دارد و انکار چہ مجال؟ قال العارف الجاحی عن بعض کبراء
المحققین، اما الخاصۃ قال کرامۃ عندہم العنایۃ الالہیۃ الہی و ہبتہا
التوفیق و القوۃ حتی اخرجوا عن عوارض انفسہم، فتلك الکرامۃ عندنا -
واما ہذہ الہی تسمی فی القوم کرامۃ قال رجال اتقوا من ملاحظۃ المشارکۃ

الْمُسْتَدْرِجُ الْمَكْتُوبُ بِهِ فِيهَا وَلِكُونِهَا مُعَارِضَةً، وَخَافُوا أَنْ تَكُونَ حَظًّا عَلَيْهِمْ
لَا أَنْ الْحُظُوظَ حُلَّتْهَا الدَّارُ الْآخِرَةُ، فَإِذَا عَجَّلَ مِنْهَا بِالشَّيْءِ عَرَفْنَا أَنْ يَكُونَ حَظًّا عَلَيْنَا.
وَقَالَ أَيْضًا أَجَلَ الْكَرَامَاتِ وَأَعْظَمَهَا التَّكَلُّدُ بِإِلْطَاعَاتِ فِي الْخَلَوَاتِ وَالْجُلُوءَاتِ.
قَالَ شَيْخُ شَيْبُوخِ الطَّرِيقَةِ فِي الْعَوَارِفِ، إِنَّ اللَّهَ قَدْ يَفْتَحُ عَلَى بَعْضِ الصَّادِقِينَ مِنْ
ذَلِكَ أَمْرَ الْكَرَامَةِ بَابًا، وَالْحِكْمَةَ فِيهِ أَنْ يَزِدَّادَ يَقِينًا فَيَقْوَى عَزْمُهُ عَلَى الزُّهْدِ.
وَقَدْ يَكُونُ بَعْضُ عِبَادِهِ يُكَاشِفُ بِهِ بِصَرْفِ الْيَقِينِ وَيُرْفَعُ عَنْ قَلْبِهِ الْحِجَابُ، وَ
مَنْ كَوْنُ شَفَافٍ بِصَرْفِ الْيَقِينِ أُعْزِي بِذَلِكَ عَنْ رُؤْيَا خَوَارِقِ الْعَادَاتِ، فَكَانَ هَذَا
الثَّانِي أَمْرًا اسْتِعْدَادًا وَأَهْلِيَّةً مِنَ الْأَوَّلِ - اِنْتَهَى - اَلْكَرَامَاتِ رَاتِبِ اَوْلِيَاءِ
قَرَبِ بَكْرَتِ كَرَامَاتِ بُوْدِ اَصْحَابِ كَرَامِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَائُمَّ عَظَامِ رَحْمَتِهِمُ اللهُ
بِشَرِّحِ كَرَامَاتِ بُوْدِ، وَحَالِ اَنَّهُ كَرَامَتِ اِزِيں بَزَرْگُوَارِاں بِطَرِيقِ نُدْرَتِ مَنقُولِ اسْتِ -
عَجَبِ تَرَ اَنَّهُ مَنقَبَتِ وَدَلِيلِ كَمَالِ بِخَاطَرِ شَرِيفِ رَهْبَرِ مَنقَصَتِ شَدِ اسْتِ، چَرَحِ كَمَالِ جَوَا اِيْذَاءِ
اَزْوَاجَتِ دَعَاءِ وَكَمَالِ صَبْرِ وَرَضَا خَبَرِ مِيدِ بِدِ، بِسَمْعِ شَرِيفِ رَسِيدِ اَشَدِ كِهْ دِرْ اَوَّلِ چُونِ طَرِيقِ
جَلَالِ بِرِ حَضْرَتِ قَبْلَهْ گَاهِی قَدِ سِ سِرَّةُ غَالِبِ بُوْدِ بَعْضُهُ اَزْ حُكَامِ شَهْرِ گَسْتَاخِی نَمُودَنَدِ، هَفْتَهْ گَزِشْتَهْ
بُوْدِ كِهْ خَانَمِ اِيشَانِ بِرِ بَادِ شَدِ وَبِ غَنِيْمَهْ گِرْفَارِ شَدَنَدِ كِهْ قَبِيلَهْ اَنَّهُا بِقَتْلِ رَسِيدِ وَاں رَا هِمَهْ اَهْلِ شَهْرِ
مَشَاهِدَهْ نَمُودَنَدِ وَاعْتَرَفِ كِرْدَنَدِ وَغَيْرِ اَلْ چِنْدَاں اُمُورِ غَرِيبَهْ وَخَوَارِقِ عَجِيبَهْ بِظُهُورِ آدَهْ كِهْ اَكْرِ تَفْصِيلِ نَمَايَدِ
دَفْتَرِهْ بَايَدِ - چِنْدِيں اَزَاں تَعْدَاوَمِهْ نَمَايَدِ - مَلَّا مُحَمَّدِ سُوْدَاگِرِ بُوْدِ دِرِیں شَهْرِ بَا صَفْهَاں بِنِيَتِ تِجَارَتِ
رَفْتَهْ بُوْدِ، رُوزِهْ بِرِ سَبَبِ اَزْ قَافِلَهْ جَدَا اِفْتَادِ وَقَتِ شَامِ رَسِيدَهْ آدَهْ، قَافِلَهْ اَزْ نَظَرِ غَايِبِ شَدِ، جَرْمُردَنِ
چَارَهْ نَدَاشْتِ - بِرِ بَلِ آبِهْ وَضُو سَاخْتِ، مَایُوسِ اَزْ حَيَاتِ بَنَشْتِ، دَرَاں وَلا حَضْرَتِ اِيشَانِ
بِرِ اسْبِ تِيزِ سُوَارِ دِيْدِ كِهْ رَسِيدَهْ آدَهْ اَنْدِ وَرْدِیْفِ خُودِ سَاخْتَهْ بِجَانِبِ قَافِلَهْ تَاخْتَنَدِ، چُونِ قَافِلَهْ زَرِيكِ
رَسِيدِ اَزْ اسْبِ فِرُودِ آوَرْدَهْ وَرَفْتَنَدِ - وَسِيْدِ جَمَالِ كِهْ اَزْ سَادَاتِ سَوَانَهْ اسْتِ مِيگوِيْدِ كِهْ دِرِ سَفَرِهْ دَرِ بِشَهْ
اِفْتَادِمْ دِيْدِمِ كِهْ شِيْرَهْ بِرْمَنِ قَادِرِ شَدِ، تَرَسِيْدِمِ دُوسَرِ اسِيْمَهْ گَشْتِمِ، دِيْدِمِ كِهْ حَضْرَتِ اِيشَانِ حَاضِرِ شَدَنَدِ
وَشِيْرَهْ اَزْ مَنِ دَفْعِ كِرْدَنَدِ - دِيْگَرِ بِنْدَهْ مُحَمَّدِ سَعِيْدِ چُونِ كِهْ خُدا شَدِ رُوزِهْ چِنْدِ بَرُوگَزِشْتَهْ بُوْدِ كِهْ حَضْرَتِ
قَبْلَهْ گَاهِی فِرْمُودَنَدِ كِهْ دَرْ خَانَهْ تُوپِسِرِهْ اَيِدِ بَغَايَتِ صَاَحِبِ جَمَالِ اَمَا تَا بِمَكْتَبِ نَشَانَمَلِ نَزِيْدِ هِيچَمَاں

شد۔ فرزند مقبول متولد شد و دو سالہ در گذشت۔ قبل از تحال آنحضرت در خانہ فقیر پسرے
متولد شد و والدہ او در ملازمت ایشان او را برودہ اضطراب نمود کہ بشارت در باب او فرمایند،
فرمودند کہ بمکتب نشستن او بنظر من درآمد، بجز اللہ سبحانہ آن فرزند ہست۔ قبل از تحال فرمودند
کہ مرا بین چہل و پنجہ روز باید گذشت، حساب می کردیم ہمچنان شد۔ دیگر، یہ سچ واقعہ نباشد بر ما
آمدنی کہ ما را حضرت ایشان از آن آگاہ نکرده باشند و عاقبت کار او معلوم نساختر الا ماشاء اللہ
سبحانہ۔ ہمچنین بر مخلصان آثار کرامت لایح است اما از اینکہ معلوم شریف نباشد انکار چہرا
نمایند۔ و قطع نظر از ہمہ این دقائق اسرار و غوامض حقائق کہ در رسائل ایشان مشروح است مگر
خرق عادت نیست؟ این تصرفات کہ در بواطن سالکان مستعدے فرمودند و آثار جذبات آن
لامع میگشت مگر خارق نہ انصاف در کار است۔ وَالسَّلَامُ، مُحَمَّدُ وَا! بعد از فراغ از پیشین مسودہ
رقیمہ جات ایشان یافتہ شد باز عبورے افتاد۔ و ضمن مطالعہ ظاہر شد کہ نوشتہ اند چون حضرت
حق سبحانہ از صورت معینہ مقدس است و نورے ست نامتناہی پس تصور نور ممکن نباشد، اما
چون آدم صورت ذات است بخلاف علم کہ منظر صفات است پس دیدن آدم دیدن ذات
باشد، خصوصاً انسان کامل کہ مرشد عبارت از آن است۔ معلوم شریف بودہ باشد کہ ذاتِ اِہی
جَلَّ وَعَلَا از تصور ما کو تہ نظر اں مبر است۔

عقبات کار کس نه شود دام باز چین
کاینجا همیشه باد بدست ست دام را

اثبات تصور آن پسندیده نیست - و آنکه انسان را مظهر ذات نوشته اند نیز مخالف قوم است ،
چیز مقرر است ، الْعَالَمُ أَعْرَاضٌ مُجْتَمِعَةٌ فِي عَيْنٍ وَاحِدٍ - ذات بوصف صرافت اطلاق از
مظهر پاک است و تعینات خمس به متعلق به شیون و صفات ، وَالْفَرْقُ مِنْ حَيْثُ الْجَمَالِ
وَالْتَفْصِيلُ وَمَرْتَبَةُ الْوُجُوبِ وَالْإِمْكَانِ كَمَا تَقَدَّرُ فِي الْفُصُوصِ وَشُرُوحِهِ -
کمال را در حضور ذات و در مراتب انسان منحصر دانستن بے مستبعد ، چه آن داخل تجلی صورتی است
و آرا میدان است بمظاہر امکانیه که در غایت نقص است ۵

صورت پرست غافل معنی چہ اند آخر کو با جمال جاناں پنہاں چہ کار دارد
و این مشاہدہ داخل سیر آفاقی ست کہ آن را مستطیل گفتہ اند، و فوق آن سیمستدر است۔

حضرت خواجہ اسرار قدس سرہ فرمودہ اند کہ مستطیل بعد در بعد است و آل جنتن مطلوب است در بیرون از خود و سیر مستدیر بر قرب در قرب است و آل گشتن است گرد دل خویش حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ فرمودہ است اہل اللہ بعد فنا و بقا ہر چہ عین در خود عینند و حیرت ایشان در خود است و فی انفسکم افلا تبصرون پس ظاہر شد کہ آنچہ در مراتب سیر مشاہدہ نمایند چوں داخل مستطیل است بابتہ تعلق دارد و بانہا آل تعلق دارد کہ در خود باشد ہر چہ نہایۃ النہایۃ غیر ال بود کہ لا یخفی والسلام

مکتوب ہفتم بنام مولانا محمد فرخ جامع این مکاتیب در تاویل کریمہ و اذکر ربک اذ انسیبت و بعض آیات دیگر

الحمد لله على ما لا يحيط به هو المالك الحق المبین - و اذ کر ربک اذ انسیبت ای اذ استوی الغفلة على ظاهرك فليكن باطنك دائما مع الله سبحانه حاضرا و ذلك انما يتصور اذ افنى الدائر في المذكور بحيث لا يبقى منه عين ولا اثر و بقي ببقائه و حي بحيوته و علم بعلمه فحينئذ يكون علمه بالمذكور حضورا دائما غير مستتر اذ الحضور بينا في الاستتار اللازم للحصول الارتيابي و ما لم تحقق هذه الحالة لم تحصل حقيقة الذكر لان الشخص مادام في نفس نفسه مستحضرا لها مشغولا بحبها و هالكا في عشقها ليس ذكره بشئ الاعايدا اليها فهو اذكر و عايد لها مشرك في المعنى و ان كان موحدا في الصورة فمن سبقت له الحسنى و اذركته السعادة الازلية و علم بالذوق ان كل شيء هالك الا وجهه و ارشده مطالعة ذله و افتقاره الدائري الى ان لا يجعل مداحية المستهلك في ذاته و صفاته تبرأ منه فاعلا اتي لا احب الا فليين و يتوجه بشارته الى الوجود المطلق بل الى ما هو الوجود ظل من ظلاله و اعتبار من اعتباره قائل اية اتي وجهت وجهي للذي فطر السموات و الارض حنيفا و ما انا من المشركين ان صلوتي و نسكى و محياي و مماتي لله رب العالمين و قيل هذا كان للنفس المعادية ثم مقتضى و من اتاني يميتني اتيت هرولة و من تواضع لله رفعه الله

کما تخلى من الرذائل الرذیة يتخلى بانوار القدر السرمديّة و يمتلئ اوعية صدره بالمعارف الالهية و يعرف به فهو العارف و المعروف و اليه يرجع الامر كله فاعبدّه كان المكنون في قوله سبحانه و قل عسى ان يهتدين ربي لا قرب من هذا رشدا فان الرشدا الارشدا ان ليس في الوجود الا هو و ان ليس الا ظهور الكمالات في مرایا العدم و تصورهما في مقابلاتهما مع كونها على صرافة الاطلاق و كون مرایاها على دناءة العدم مع کمال صنع القادر الفعال على الإرادة و التكوين في مرتبة الحسی الذي لا يصادفه ذوال الة الخيال سريهما اياتنا في الافاق و في انفسهم حتى يتبين لهم انه الحق الثابت الموجود الاصلی و لم كيف بربك انه على كل شيء شهيد و كل شيء مخفوف بسطوات انوارہ مضمحل في لمعات سطوع سلطانہ لانه غير مستبد بالوجود و المستقل بتوابعه و هو امر جلی على من تبصر و نفذ بصيرته الى حقائق الاشياء فالاول اشارة الى حال السالكين المريدین المخلصین من مضائق الافاق و الانفس في فضاء الحضرة الوجودية و الثاني کمال المرادين الذين استناروا بالانوار الالهية و لا و مرورا بالافاق و الانفس كما في سابق الامر و لم يخطوا اموخج البصر اليهما و لم يحتجوا الى ان يصيروا بهما و يشتغلوا بهما اثباتا و نفيا و يشاهدوا الايات و الاحاديث و القائل

مکتوب ہشتم بنام مولانا محمد ہاشم کشمیری در تفسیر آیه و ان الخن خفی و نبیت و نحن الوارثون

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على ما لا يحيط به و ان الخن خفی و نبیت و نحن الوارثون في تقدیم الاحياء على الامامة اشارة سبق الوجود على الفقد و اذ من البين ان الخالص من قيود الكثرة الوهمية الى فضاء حضرة الاطلاق لا يتيسر الا بعد لمعان اشعة نور و جماله و تلا في كوكب من نجوم كماله على باطن السالك ليخفي ظلمات العدم و ينمحي اثارها المستولية على ذاته باعتبار كونها كالمهيولى و المادة و يتحقق فناها باستهلاك ما هو اعظم في تشخيصه و تقييده

اِذَا الْعُكُوسُ اُلسَّمَائِيَّةُ عَلَى حِرَافَتِهَا وَاسْتَعْنَا كُنْهَهَا عَنِ الْيَقِينِ وَاتَّعَاذُكَ يَتَوَهَّمُ
 اِنْعَاكُهَا فِي تَقَارُصِهَا - فَاَلْأَحْيَاءُ وَالْأَمَاتَةُ وَإِنْ كَانَا مُتَقَارِبَيْنِ فِي الثَّبُوتِ، فَالْأَوَّلُ
 لَهُ تَقَدُّمٌ بِالذَّاتِ، وَالْيَقِينُ يُشِيرُ قَوْلُهُ تَعَالَى ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا - وَهَذَا التَّقَدُّمُ
 اِسْمًا هُوَ تَجَلَّى الذَّاتِ مَا خُوِّدَ مَعَ بَعْضِ الشَّيْءِ - وَكَأَنَّ قَوْلَهُ تَعَالَى وَخَلَّوْا تَوْنًا
 يُشِيرُ إِلَى مَا يَتَفَرَّغُ عَلَى الْفَنَاءِ الْكَامِلِ مِنْ تَجَلَّى الذَّاتِ بِمَا لَمْ أَحْظَ شَيْءٌ مِنْ
 الْاِعْتِبَارَاتِ، وَأَنَّ التَّجَلَّى الْأَوَّلَ لِلْخَلْقِ الْأَشْرَارِ لِيُورِدُوا الْخَيْرَ الْبَحْتِ وَالْوُجُودَ الْمَطْلُوقِ
 وَالثَّانِي لِتَحْصِيلِ مَا هُوَ الْمَطْلُوبُ - وَفِي رَأْيِ الْأَوَّلِينَ بِالْجُمْلَةِ الْفِعْلِيَّةِ الدَّالَّةِ
 عَلَى الْحُدُوثِ وَالثَّلَاثِ بِالْاِسْمِيَّةِ الْخَبْرَةِ عَنِ الْاِسْتِمْرَارِ اِسْعَارُ بَانَ الْاَحْيَاءِ الْمَذْكُورِ
 وَالْأَمَاتَةِ لِنَاكَ اَنَامَتَفَرَعَيْنِ عَلَى تَوَهُّبِهِ غَيْرَ مَا فِي الْوَاقِعِ مُتَقَدِّرًا لِحُدُوثَيْنِ لِإِزَالَةِ
 مَرَضٍ عَرَضٍ وَتَحْيِيلِ طَرَفٍ، لَيْسَ مِنْ شَأْنِهِمَا أَنْ يُعْتَبَرَا بِمَا هُوَ مُشْعَرٌ بِالذَّوَامِ بِخِلَافِ
 وَرَاشَةِ الذَّاتِ فَإِنَّهُ أَمْرٌ مُسْتَمَرٌّ دَائِمٌ وَلَهُ الْوُجُودُ الْأَبَدِيُّ السَّرْمَدِيُّ، بَلْ هُوَ
 الْوُجُودُ الْمَطْلُوقُ، بَلِ الْوُجُودُ مِنْ ظِلَالٍ ظِلَالِهِ وَسُرَادِقَاتُ جَمَالِهِ وَوَرَاءَ اسْتِتَارِ
 كِبَرِيَّاتِهِ، تَعَالَى شَأْنُهُ مِنْ أَنْ يُشَارِكَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي كَمَالِهِ مَا هُوَ مُسْتَهْلِكٌ وَ
 مَفْنَى فِي شَأْنِهِ وَذَاتِهِ أَيْضًا - فَالْفِعْلُ الْمَضَارِعُ مَعَ دَلَالَتِهِ عَلَى الْحُدُوثِ كَمَا دَلَّ
 عَلَى تَكَرُّرِهِ وَتَجَدُّدِهِ أَنَا فَإِنَّا كَقَوْلِهِمْ زَيْدٌ يُعْطَى وَيَنْتَعُ، فَأَادِرَافَاةَ الْاَحْيَاءِ
 وَالْأَمَاتَةِ دَائِمًا، اِذْ كُلُّ فَنَاءٍ يَبْرُدُ فَلَا هَلَكَ مَا اسْتَوَى سُلْطَانُهُ عَلَيْهِ وَلِبْقَاءِ مَا
 يَنْاسِبُ تَقَرُّبُهُ عَلَيْهِ - ثُمَّ يَسْتَعِدُّ لِقَبُولِ الْكَمَالِ وَيَتَرَقَّى مِنْ مَعَارِجِ الظَّلَالِ إِلَى
 مَدَارِجِ الْأَصُولِ وَفِيهِ مِنْ وُجُودِ الْأَصْلِ أَنَا يُضِيئُهُ - ثُمَّ ذَلِكَ الْأَصْلُ ظِلٌّ مِنْ ظِلَالِهِ
 وَيَعَامَلُ مَعَهُ مُعَامَلَةُ الْأَوَّلِ وَهَلُمَّ جَرًّا - فَمِنْ أَدْرَكَتْهُ الْحُسْنَى وَفَارَا لِنَصْرِ الْإِلَهِيِّ
 بِمَجْدِ الْعِنَايَةِ الْقُصْوَى، وَقَطَعَ مَرَاتِبَ الظَّلَالِ وَأَصُولَهَا بِالْإِحْمَالِ، وَوَقَعَ مُعَامَلَتُهُ
 مَعَ الذَّاتِ، اِنْقَطَعَ سَيْرُهُ ذَلِكَ وَخِيَ بِحَيَوَةِ لَمُوتٍ بَعْدَهُ وَأَفْلَحَ فَلَا حَالَ لِأَزْوَالِ
 دُونِهِ - ثُمَّ بَعْدَ هَذَا مَا يَدِقُّ صِفَاتِهِ - وَمَا كَتَبَهُ أَحْظَى لَدِيهِ وَأَجْمَلُ - ثُمَّ
 نِسْبَةُ السَّيْرِ السَّابِقِ بِالنِّسْبَةِ إِلَيْهِ كَنِسْبَةِ الْمُنْتَاهِي إِلَى غَيْرِ الْمُنْتَاهِي بِإِعْتِبَارِ

وُسْعَةُ الذَّاتِ الْمَجْهُولِ كَيْفُهَا - وَالظَّلَا
مکتوب نهم - بنام حاجی ابوسعید - در تاویل کریمه بل هم فی لبس -
 الحمد لله سلا علی علامه الذریعین خطی - بل هم، اِی الْحُجُوبُونَ عَنْ ذُرِّ اسْرَارِهِ بِأُولِيَّائِهِ
 فِي لَبْسٍ وَاسْتِرْمِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ، كَارِئِينَ فِي حَقِّ أَوْلِيَّائِهِ بَعْدَ اِمَاتَتِهِمْ عَنْ رَدَائِلِهِمْ
 الطَّبْعِيَّةِ الشَّهَوَانِيَّةِ الْهَالِكَةِ الْفَانِيَّةِ، بِأَحْيَائِهِمْ بِالْحَيَوَةِ الْبَاقِيَةِ الدَّائِمَةِ - وَالظَّلَا
مکتوب دهم - بنام شیخ محمد اشرف برادرزاده خود -

الحمد لله سلا علی علامه الذریعین خطی

افضل دیدی هر آنچه دیدی هیچ است   آن جمله که گفتی شنیدی هیچ است
 سراسر آفاق دویدی هیچ است   آن نیز که در کج خمیدی هیچ است
 یعنی افضل چون مجاذبه حُبِّ الهی جَلَّ وَعَلَا حَالِ تَرَازُ وُجُوتِ اغیارِ یکشید و بجهت غلبه محبت
 محبوب حقیقی هر ذره از ذرات عالم بعنوان ذاتِ تعالی در نظر بصیرت درآمد، بعد از آن مرآتِ مطالعه
 جمالِ کیفِ گشت - و بعد از آن از همه روافقه جنابِ اقدس اورامبرداشتی متعلق عالمِ کیف
 ساختی یا که شنیدی، رمزِ ستِ بآل - چون لمعه تنزیه حقیقی بر باطن بتافت ظاهر شد که
 هر چه میشود معلوم بود همه هیچ است و منقوت و مجبول خیال است، و محقق گشت که آنچه در
 آفاق یعنی بیرون از خود در کج نفس مرئی ست، جنابِ اقدس کبریا از آن بلند تر است و معبر
 بعبارات و مشار باشارات نیست، فطاحتِ العِبَارَاتِ وَفَنِيَتِ الْاِشَارَاتِ - وَالظَّلَا
مکتوب یازدهم - بنام شیخ بدیع الدین نواسه خود - در تاویل کریمه اِنَّ الدِّينَ
 يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ -

الحمد لله سلا علی علامه الذریعین خطی - اِنَّ الدِّينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ، تَأْوِيلُهُ
 غَائِبِينَ عَنِ الْغَوَاشِي الْبَشَرِيَّةِ وَالتَّعْيِينَاتِ الْوُهْبِيَّةِ مُنْسَلَخِينَ عَنْ اَنْفُسِهِمْ
 بِالْكَلْبِيَّةِ، لَهُمْ مَغْفِرَةٌ اِى سُرْعَانِهَا عَنْ نَظَرِ الْبَصِيرَةِ، اِذَا التَّلَاشَى مُطْلَقًا لِمَا
 هُوَ مُتَقَرَّنٌ بِالصَّنْعِ الْاِلَهِيِّ جَلَّ وَعَلَا حَالُ -

نمی بینی که شایسته چون پیمبر نیافت او فقر کل تو رخ کم بر

وَأَنبَأَهُوَ اخْتِفَاءً لِّمَا هُوَ ظَلَمَ فِي سَطَوَاتِ النُّورِ الْمُبِينِ - وَلَكِنْ كَانَ عَلَى السَّالِكِ أَنْ يَعْرِفَ حَقِيقَتَهُ، وَأَنبَأَهُوَ فِي مُقَابَلَةِ الْوُجُودِ الْحَقِيقِيِّ عَدْمَ مَحْضٍ، وَلِذَا يُنَالُ بِهِ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى وَاجْرُكُ بِعَرِيعَاتِهِ بَقَاءً بِرَبِّهِ الَّذِي هُوَ الْأَسْمُ، وَمِنْهُ إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ - وَاللَّهُ

مکتاب دوم - بنام خواجہ ضیاء الدین - در تائیل کریمه مثلاً مکمل
الذی استوقد نارا -

الحمد لله الذي على ذلك الذي خطب - قال الله تعالى مثلهم كمثل الذي استوقد نارا - جمیع از محققین گفته اند که این مثل از برای بیان حال شخصی است که احوال ارادت بردارد شده و آتش شوق برافروخته شده و او دعوائی احوال محبت وارد شده نماید یکبارگی آن آتش ارادت فرو نشیند چنانچه بود بلکه زیاده در ظلمات فرو رود - بخاطر فائز می رسد که تواند که بیان حال مجذوبی کرده باشد که آتش جذب الهی بر دوش موقده شده باشد و طرق ترقی و عروج در مدارج کمال بروی لاغ گشته، و آن آتش در سائر لطائف مثل روح و سر و خفی و اخفی نیز روشنی پیدا کرده، و اینها میل صعود باصل خود کرده باشند، و چون آن جذب را سلوک مقترن نکرده اند آتش جذب فرو نشسته آن جمیع لطائف در تباریکی مباعدت و مهاجرت فرو رفته - در این بیان وجه جمعیت ضمیر در ترکهم لاغ است و مناسبت بابل نفاق حجتی است واضح - وَاللَّهُ

مکتاب سیزدهم - بنام شیخ عبداللطیف - در آنکه کبریا بی او تعالی از سخت خیال او اهام با متعالی است -

الحمد لله الذي على ذلك الذي خطب - حضرت حق سبحانه و تعالی کثرت موهوم را در بجهت شهود وحدت حقیقت گردانیده هر خس و خاشاک را شا همراه مطالعه جمال مطلق سازد، تا از پر تو لمعه از لمعات جلال آن در با صره بصیرت نام و نشانی و اثری و عینی از غیر و غیرت نماند، و إِنْ وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مَّا أُنَافِئُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ - گویا پویان مطلبی گرد که دامن عزت و کبریا و از سخت خیال و او اهام متعالی است و افهام ما گرد سر اوقات کمال آن حیرا - باشد که از بطن بطون پی برنده زلال اصل الاصول خود بر خود ظهور نماید

و اما بے ما شر بے ازل از زانی دارد، و مَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ - مکر ما مدته است که برقم احوال خیر مال دور افتادگان را یاد آوری نفرموده اند و مزاج پرسی سوگواران زوایا و هجران نکرده اند، موانع بخیر باد - و این آواره از گرفتن قلم تر سال است چه آنچه مطلوب است بنان بیان در حل عقده های نقاب آن عاجز است، و آنچه بدان تعلقی نه حرفی از آن راندن داخل غرامت - وَاللَّهُ

مکتاب چهاردهم - بنام میر محمد نعمان - در زوال عین و اثر -

الحمد لله الذي على ذلك الذي خطب - گاه بخاطر فائز می رسد که آنکه بعضی صوفیه کرام بزوال عین قائل اند نه اثر، و جهش آن است که چون عالم تمامه مظهر اسماء الهی است جَلَّ وَعَلَا و از این جهت فرموده الْعَالَمُ أَعْرَاضٌ مُّجْتَمِعَةٌ فِي عَيْنٍ وَاحِدَةٍ، پس چون سالک مستعد در راه حق سبحانه و تعالی قدم نهد و در بجهت رشد بروی کشاید و حل این دقیقه شود که حقیقتش جز عدم نیست، و آنچه او را عین تصور می نمود جز پندار نه، کمالات الهی است که در وی جلوه گرفته و آن را از خود میدانست، الحال از اصل خواهد یافت - پس درین وقت از عین او نام و نشانی نخواهد بود و آثار را بصاحب آن خواهد سپرد، و نفی کردن آنهم را معنی نخواهد بود که نفی کمالات الهی غلط است - آنسای که بخودی موهوم شدت بر طرف ساخت، و در فضاء وجود جز کمالات و شیونات واجب جَلَّ وَعَلَا امری دیگر نخواهد دید - و چون شیون عین ذی الشان اند و تمیز و تعدد جز در وهم نه، غیر ذات واحد صرف معرے از نسب و اعتبارات نخواهد یافت، وَلَيْسَ فِي الدَّارِ غَيْرُكَ دَيَّارٌ گویا در لجه توحید مستمک و مستغرق خواهد گشت و بشهود وحدت در کثرت بمعنی اضلال تعینات متلونه در بساطت اطلاق وحدت حقیقت و مرا تیت هر ذره از درات مرجال بے کیف را مستعد خواهد شد - بخلاف طریقه که حضرت ایشان ما رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بآن ممتاز اند که در آنجا زوال عین و اثر است، زیرا که بطور ایشان هر چند عالم مظاهر اسماء الهی است جَلَّ وَعَلَا اما چون مظهر عین ظاهر نیست بلکه شبیه است که در مرتبه حسن ایجاد فرموده اتقان داده اند و در مرتبه خارج حقیقی ازل نام و نشانی نیست، پس عارف را بعد کشف این حقیقت و رو و سلطان وجود مطلق و شیون حقیقت آن ازیں ضعیف و آثار ضعیفه آن نام و نشانی و عینی و اثری نخواهد گذاشت، نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْعَادِ همه را خواهد سوخت

كَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ وَالْآنَ كَمَا كَانَ - و درین وقت عینیت عالم حق را و اتحاد

آن با وجَل شانه معنی نخواهد داشت، و بحقیقت فناء و بندگی که بر آمدن است از جمیع اعیان و آثار خود و محو ساختن در جنب وجود مطلق متحقق خواهد شد بخلاف سابق که مجرد فناء انتساب است بخود نه فناء آن، شش تن مابینهما ع برین تفاوت ره از کجاست تا بکجا - وَاللَّهِ
مکتوب ۱۲ پانزدهم - بنام شیخ فضل الله همشیره زاده خود - در آنکه حضرت ذات از تعقل تمیز و تعدد مبر است بخلاف مذهب شیخ ابن عربی -
 الحمد لله سلا علی علیه السلام

سوال - حضرت ایشان قدس سره در کتوبی از جمله ثانی مرقوم فرموده، مراتب عروج تا زمانه که بایک دیگر متمیز اند و از اصل باصل دیگر رفته می شود آن همه کمالات داخل دایره ولایت است و چون آن متمیز بر طرف شود و این همه تفصیل کم گردد و معامله با جمال و بساطت صرف افتد شروع در مراتب نبوت بود - انتهى - در ولایت صغری که بظلال صفات تعلق دارد و در آن مرتبه ظله از ظله تمیز دارد تفصیل ثابت است، اما در ولایت کبری که باصول صفات متعلق است، و گفته اند العِلْمُ فِي ذَلِكَ الْمَوْطِنِ عَيْنُ الْقُدْرَةِ وَالْقُدْرَةُ عَيْنُ الْإِرَادَةِ چه گنجایش تفصیل دارد، زیرا که تکرر جز در تعبیر نیست - و همچنان شیون ذاتیه که عین ذات اند و کذا لک در ولایت علیا که باسم الباطن تعلق دارد تفصیل بمراحل دور است - و اگر وسعت بیچونی میکرد در حضرت ذات بمقتضای آن الله دایع علیه نیز اثبات نموده شده است، و چه فرق چیست ؟

جواب - عدم تمیز صفات بر مذهب شیخ ابن عربی که اثبات زیادتی آنها نمی کند موجب است، بخلاف طریق حضرت ایشان قدس سره - مانند معامله شیون ذاتیه با آنکه عین ذات اند اما چون اصول صفات اند تعقل تمیز و تفصیل نسبت به اطلاق صرف ممکن است، بخلاف حضرت ذات جَلَّ و علا که از تعقل تمیز و تعدد مبر است - فافهم - وَاللَّهِ

مکتوب ۱۳ شانزدهم - بنام شیخ محمد عابد سیره خود - در تفسیر آیه الم تر اذ انزلنا

الحمد لله سلا علی علیه السلام - الم تر اذ انزلنا و ما ظهروا لاهوتیه و الاسم الجامع لمراتب الوجوب و الامکان الی ربک و هو الله الخادی الشیون الذاتیة

و الاضافیه کیف مد الظل مد ظلال شیونیه علی حقائق الکوئیه الاتی هـ العدمات متقابلة لها، و صورها فی صورة الوجود، فتجب من کمال اقتداره فی ارادة ما هو عدم مجت و جودا محضاً و اعطاه احکاماً و آثاراً صادقة، سبحان من جمع بین الشلیح و النار - ولو شاء لجعله ای الظل ساکناً غیر محدود، فینفی قول من قال باقتضاء الشیون الظهور کذا لک - ثم بعد مد الظل جعلنا الشمس الذات المتعالیه علیه ای علی الرب أو الظل دلیلاً لکونیه الظاهر، لا ظاهر دونه و ما سواه مکشف یدیه العدم -

آفتاب آمد دلیل آفتاب گردیلے باید ازوے رومتاب
 فسبحان من هو اخصی لکثرة الظهور، و استتر فی سرادقات الثور - و لعل اختیار لفظ الشمس لتصویر یک بر یاتیه و احتجابیه فیجب العز - و کونه دلیلاً علیه باحتجاب الشمس لضوئها و شعشعائها، و کونها دلیلاً سبیلاً الیها و الی کشف الاشیاء - ثم بعد المد جعل الشمس علیه دلیلاً و ایضاً السبیل بانه لا سبیل الیه الا هو، قبضناه ای الظل الینا قبضاً یسیراً تعریجه و تسلیکیه فی معارج الاصول اصلاً فاصلاً - و هو سبحانه اعلم - وَاللَّهِ

مکتوب ۱۴ هفدهم - بنام شیخ عبدالاحد سیر خود در اسرار سر الله الرحمن الرحیم -

الحمد لله سلا علی علیه السلام - کلام طیب که در مفتوح کلام مجید واقع است متضمن چنین است اسرار است، از آن جمله تعلیم تسلیم است مطالبان مستعد را و تنبیه است معارفین فائزین منتفی را - گویا حرف بای که مشعر بیده سلوک است که وجود سالک باشد منبسط از آن که سالک بالکلیه از خود نه برآید و فانی در تعلق طلب خود نگردد، و همچو حرف، که فی ذاته معنی ندارد و کارش جز اظهار معنی امر دیگر نیست، نشود، و از وجود و توابع آن که العرض قیل فیهِ وجوده و فی تقسیم وجوده فی الجوهر نه برآید خود را سالک نساخته باشد - و چون سالک منظر اسم است از اسماء واجبی جَلَّ سلطاناً ناچار فناء وجود ظلی سالک در آن اسم خواهد بود - چون اسم دلیل بیش نیست

مرستاء خود را و وجود ندارد در جنب آن، مال کارش بمسئله خواهد بود، و معامله سالک که باسم شده بود هم
 را نسبت بمسئله پیدا خواهد شد - درین زمان در وسعت جمع الجمع که الوهیت عبارت از آن است متفرق
 خواهد شد، و تجلی ذات که مصطلح قوم است مشرف خواهد شد، و بموجب من تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ
 الله در هر مقامی بوجود مناسب متحقق و باقی خواهند ساخت - و چون این مرتبه نیز نشان است
 جامع از شیون الهی و تعین است اتم مرتبه حضرت اطلاق را نصیبش جز ایشان نخواهد بود، هر چه بعنوان
 ذات تصور کنند و بجهت اعتبار تکثر واحدیت در عین حقیقت الحقائق که الا لای الله تصبیرو
 الامور رمز است بآن صرف اطلاق تصور نماید، مانا که تکرار اسم مبارک اشعار است بدانکه
 از دایره اعتبار بیرون نیامده، و خصوص در ایراد لفظ رحیم تصریح است بآن، چه اسماء مبارک
 اولین شهرت بآن یافته که از اسماء ذات اند - نَعَمْ جَنَانٌ اَنْدَنَ مُطْلَقٌ بَلْکَ نَسِبتَ بِاسْمَاءٍ دُکْرِ قَرَبِ
 خاص بحضرت ذات دارند - میتواند کریمه قُلْ اَدْعُوا اللهَ اَوْ اَدْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيُّمَا مَا تَدْعُوْا فَلَهُ
 الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی اشارت بدانکه عارف هر چند در وقت حصول حقیقت این اسماء حسنه توهم نماید
 که مطلوب بے پرده باغوش آید، چنان نیست بلکه از دایره اسماء که عبارت از دلایل حضرت
 ذات است بیرون قدمگاه ندارد، اَلَا اَنْ يَّشَاءَ رَبِّيْ شَيْئًا - وَهُوَ سُبْحٰنَهُ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ
 الْاُمُوْر كُلِّهَا - وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ اَتَّبَعَ الْهُدٰی -

مکتاب بجدیم - بنام خواجہ محمد شمس الدین در آنکه مطلوب کمال رفعت است و
 طالب غایت پستی -

بعد حمد و صلوة و تبلیغ الدعوات بجناب حقائق و معارف دستگاه انوی ارشدی میرساند کس
 سرگردان کار آواره روزگار از احوال مشتتة خود چه شرح نماید که باعث ملال اهل جمعیت گردد -
 مطلب در کمال رفعت و اُبَهِت و طالب در غایت پستی و ذنات، هیئات هیئات - تا
 وجوه مناسبت در میان متوجه و متوجه الیه نباشد راه وصول مسدود است، اِذْ لَا يَدْرِي الشَّيْءُ
 بِمَا يَجَانِدُهُ وَيُضَادُّهُ - کاش این نسبت را هم قدمگاه بے بود، زیرا که از ذات تقدس و تعالی
 چنانکه نسبت مناسبت از ما سوا مسلوب است نسبت مضادات نیز مرفوع است، بلکه اصول
 صفات نیز درین امر مشارک اند اِنَّ اللهَ لَغَفِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ - عالم را که ظل کمالات الهی گفته اند

بآن معنی است که اسماء منعکسه در مریای اعدام که حقائق عالم است ظلال است مرکبات مرتبه
 و جوب را، نه آنکه عدم ظل حضرت وجود است پس آنکه مقرر است که ظل را باصل خود شاهراست
 در معنی آن است که او را با و راه است و غیر را غیر از سوختن و گداختن بنا بر آن حرمان نصیب نیست،
 باین همه در حرمان و الم یاس و هجران همواره در یوزه جویاں است که بقیه عمر ازیں در در راحت دیگر
 را در جایگاه نباشد - طلب معارف مجرده مے نماید، ایں عاصی فرو مانده بضلالت سرگردانی
 را باین ارجیل القدر کدام مناسبت، و چه یار آنکه قلم در آن باب بدست گیرد و حرفه ازل در میان
 آرد، اما چون شوریدگی در سر جوش میزند تسلیت گاه گاه سطره چند مرقوم مے گرد باز نامد و پشیمان
 مے شود - وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ اَتَّبَعَ الْهُدٰی -

مکتاب نوزدهم - بنام شیخ محمد خلیل الله پسر خود و تراویل کریمه و لا تقف
 مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ -

الحمد لله الذي جعل في قلبي من علمه ما ليس لي به علم - قوله تعالى وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّهٗ
 بدانکه سالک در وقت عروج و وصول بمقام خود را بتکلف بمقام فوق نکشد که این کار بتکلف است
 نیاید - بدانچه مشرف شده است شاداں باشد و شاگرد گردد، و حقیقت مراقبه که انتظار صرف است
 بے آنکه تعلل را در آن مدخلی باشد متحلی شود، شاید عنایت بے غایت بنده نوازی فرماید و بدرجه
 فوق رساند - و نیز زجر است از تعلل و تفکر کردن در حقیقت کنه ذات که موطن علم نیست و متعلق هیچ
 فهم نه، اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْغُوْلًا - وَالطَّلَا

مکتاب بستم - بنام شیخ محمد خلیل الله پسر خود و تراویل کریمه و لا تكم
 فِيْهَا مَا تَشْتَهِيْ اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَدْعُوْنَ -

الحمد لله الذي جعل في قلبي من علمه ما ليس لي به علم - قال الله تعالى وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَشْتَهِيْ اَنْفُسُكُمْ
 و لا تكم فيها ما تشتهي انفسكم - ایں آیه کریمه نزدیک از جمله متشابهات است، مگر حل اغلاق آن را
 دار باشد، هر گاه رفع تغایر از جمله متنتعات باشد و بقاء فیه که مراد معلوم الله از جمله واجبات
 و ممکن در غایت ذل و افتقار و واجب تعالی در کمال و اقتدار، نه ایں را ازل تعلی و ترقی و نفاذ
 از آن منزل و انحطاط - کشائش ازیں مضیق نه درین نشاء ممکن است و نه در آن مقام متصور مگر لطیفه

موسبت بعد طے مراتب ظلال اور اتحادے نسبتے جمول الکلیفیت دیریں مکان مشہود میگردد، و بجہت غایت دقت در کمال بکشف و ظهور نمی آید و کیفیتش جز جمہول نہ، در آن نہ ہنگامہ سطوع و وضوح پیدا کنند و آن کیفیت جمہولہ معلوم گردد۔ ازین رہ ہر کس از کمال فراخ خود را استعداد شرفی یا بدستبختی حضرت قطب الاقطاب قدس سرہ در آخر کار قریب مرض موت فرمودند کہ ہرچہ جمہول الکلیفیت کے گفتم جملہ معلوم گشت، آن ہمہ از جہت نارسیدن بود بحقیقت۔ ہر گاہ در مرض موت کہ مقدمہ است معاملات آخرت را چنین باشد، در بہشت کہ موطن قرب است امید مزید در مزید است و نیز فرمودند کہ کمالے کہ ممکن است در نوع بشر از ہمہ مشربے ازانی داشتند و از جمیع کمالات و شیون بہرہ ور گردانیدند۔ و چون بریں معنی اشکال واردے شد کہ چون ہر کس منظر اسمے ست باید کہ نصیبش از ان اسم بود از اسماء دیگر بہرہ چگونہ باشد، آن را بدیں وجہ ہویدامے کردند کہ ہر شیء مثلاً ماہیتے دارد کہ متضمن ماہیہ الاشتراک است و ماہیہ الامتیاز، شک نیست کہ شخصے از ان شیء حظ دارد، و از ان ماہیہ الامتیاز حظ دارد، و از ان ماہیہ الاشتراک بقدر ماہیہ الامتیاز کہ فصل است و از فصول دیگر کہ مقدمات اویند از ان رو کہ صدق جنس بر فصول مختلفہ صدق عرضی ست و بر ہمہ صادق است، پس ازین جہت آن شخص نیز از ہمہ بہرہ ور میگردد و از جمیع فصول حظ وافر مے یابد
فَتَدَبَّرْ فَائْتَهُ دَقِيقٌ وَعَلَىٰ مِنْ يَسَّرَ حَقِيقٌ - وَالظَّلَال

مکتوب ۲۱ بست و یکم۔ بنام شیخ عبد الاحد لیسر خود۔ در مراتب یاس و در تفاوت اذواق متوسطان و منتہیاں۔

الحمد لله على ما لا يحيط به - یاس از رسیدن بحقیقت ذات از دوراہ است یاس است از راہ عقل و تقلید، چہ عقل بعد از نظر و فکر حاکم است یا تمناع یا تعسر بوصول کنہ ذات۔ اہل این یاس ہر چند بحقیقت کار واریسیدہ اند اما چون از محبت بے نصیب اند، بجہت آنکہ محبت عقل عقیل را در اول کار پس پا انداختہ است و اہل آن محکوم احکام این ہرگز نیند، آن جماعت از دولت قرب مجور و مطرود اند۔ و یاس است کہ بعد قطع منازل ظلال بجاذبہ محبت و بعد دفع حجب ظلماتی و نورانی قرب بعنایت الہی جلّ و علا دست میدہد، این اعلیٰ مقامات قرب است۔ و ازین جاست کہ گفتہ اند کَمَالُ الْمَعْرِفَةِ فِي ذَاتِ اللَّهِ تَعَالَى جَهْلٌ - متوسطان باذواق تجلیات متلذذاند و بکمان

وصول مخطوط مے گویند

امروز چون جمال تو بے پردہ ظاہرست در حیرتم کہ وعدہ فردا برائے حبسیت تاحق بدو چشم سہر نہ بیستم ہر دم از پایہ طلب من نہ نشینم ہر دم عارفان بدیدہ عجز و قصور معترف و متوسطان بدیدہ رب غفور مسرور، ایناں بخمار شوق مشکو و آناں بز وایا ہجران مسرور۔ عَرَفْتُ رَبِّي بِجَمْعِ الْأَضْدَادِ نصیب اینہاست کہ در عین بے مرگی متلذذ اند بلذتے کہ لذات ایناں در جنب آن حکم عدم دارد نسبت بوجود آناں، در کمال نادانی بدانش خود خورسند کہ دانش ایناں در برابر آن حکم قطرہ دارد بدربارہ محیط۔ شوق آن در دفع اثنینیت با محبوب است کہ دست بدامن یاس دارد و از سرچشمہ وصل است، و شوق ایناں در دفع حجب کہ رو با امید دارند و مشعر فصل متمنہ ایناں ہم آغوش معشوق است در ہمہ آن، و آرزو آناں در تنزیر جناب قدس محبوب از اتصال ماکتاہاں۔ ایناں بہ تقلب احوال خود خورسند و آناں بمقلب احوال مانوس، ایناں بنارزش قرب مستغنی و شادان و آناں بلوازم بندگی و عبودیت پردازان۔ اما متوسطان از راہ محبت معیت بذات مقدس دارند کہ فرقہ اولی با گاہی شان بحقیقت کار از جملہ بے ہوشانند، کہ لَمْ يَكُنْ مَعَ مَنْ أَحَبَّ نشان حال ایشان۔ عجب کار و بار است، چون کار عالم بچوں وابستہ اند و از بیچوں دور، محبتے کہ بچوں مناسب است، کہ محبت اہل ظلال است، آن را ظاہر بنیان این جہاں محبت مے انگارند، و از محبت عارفان کہ حُب شان از عالم بیچوں است در انکار، ازین جہت از کمالات مقربان محروم اند و راہ افادہ از حضرت علیہ ایشاں بر آنہاں مسدود۔ وَالظَّلَال

مکتوب ۲۲ بست و دوم۔ بنام مولانا محمد فرخ۔ در تاویل آیہ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى۔

الحمد لله على ما لا يحيط به - بخاطر فائز مے رسد کہ حکم آن دارا احکام این نشأ جہت است۔ دیدن تماشا گاہ مسیح ترقی از حنیض مبادت با وج قرب ممکن نیست تا فناء بر ہستی سالك وارد نشود و بموت متلبس نگردد، بخلاف آن نہ ہنگامہ عالیجاہ کہ مسیح کمالے متانی کمال دیگر نیست و موعدہ با معذ جمع، موت را در آن دار البقاء چہ گنجائش و فناء را چہ یار۔ تحقیق آن است کہ چون دیریں موطن ظہور ظلال است معاملات آن را شک نیست کہ ظل را بعد طلوع اصل آن کہ ترقی عبارت از ان

است، جز فناء و انهدام چاره نیست۔ و چون آن اصل نسبت با فوق خود حکم ظل دارد، بعد بطور اصل
آن اصل اول مستور می شود، و هکذا الی آن یأتیک الیقین۔ و آخرت چون مقام ظهور
حقائق اصل است و اصل را باصل دیگر هیچ تدافع نیست، فناء کمال اول چه در کار و انحلال
اول برود و ثانی چه گنجایش۔ کریمه و لدینا مزید نیز مؤید این کار است که مشعر بقاء اول است
و کریمه ما ننسخ من آیه او ننسها نأت بخیر منها او مثلاً مناسب حال معاملات نبوی
است۔ اما جمیع که عنایت الهی جل و علا شامل حال شال شده است و دنیا و آخرت را حکم
آخرت ساخته و بخت و آتینا که آجره فی الدنیا بنواخته، امیدوار مخلصی از مضائق تعلقات
این دار غرور اند و به خلعت سعادت الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم
نعمتی و رضیت لکم الاسلام دیناً ممتاز۔ حضرت قطب الاولیاء قدس سره در
باب دو شخص از اصحاب خود بشارت فرمودند و این لفظ مذکور ساختند که دنیا و آخرت را حکم آخرت
کردم۔ ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم۔ و الله
مکتوب ۲۳ بست و سوم۔ بنام شیخ بدیع الدین بنیره خود۔ در رفع شبهه بر کلام
حضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالی عنه در مظهر محبت و محبوبیت۔
الحمد لله رب العالمین

سوال۔ حضرت ایشان قدس سره در خاتمه مکتوبی که در بیان سرگرفتاری حضرت یعقوب
علیه السلام به حضرت یوسف علیه السلام نوشته مرقوم فرموده اند که همان مقدار
نسبت محبت که حضرت موسی علیه السلام راست بحضرت حق سبحانه و تعالی همان قدر محبت
حق سبحانه و تعالی بحضرت پیغمبر مصلی الله علیه و سلم با آنکه اول منسوب است بخلق
و ثانی بخالق و فرق قوه و ضعفا در نظر نمی دراید الخ این مقدمه منافی بداهت عقل است، زیرا که
مخلوق و آنچه بد و منسوب است به ضعف و نقصان منسوب است و آنچه به خالق جل و علا
مضاف است در کمال قوت، حل آن چیست؟

جواب۔ آنکه حضرت ذات که خود را دوست دارد و خود را محب باشد و خود را محبوب، مظهر اول موسی
است و مظهر ثانی پیغمبر مصلی الله علیه و سلم پس محبت حضرت موسی علیه السلام و محبوبیت

حضرت محمد صلی الله علیه و سلم فی الحقیقت محبت و محبوبیت است که خود بخود است و از جمله
شیون الهی جل و علا که تساوی در آن موطن ممنوع نیست بدیهی است، هر قدر که محبت حضرت
موسی علیه السلام غالب بود ثبوت کمال محبوبیت حضرت حق است که عین مطلوب است
موسی علیه السلام در میان نام بیش نیست ع ایشا نیند این همه الحاح ز مطرب است۔
و الله سبحانه اعلم بحقائق الامور کلیها۔ و الله
مکتوب ۲۴ بست و چهارم۔ بنام مولانا محمد باشم کشمی۔ در قبض۔

الحمد لله رب العالمین حضرت حق سبحانه و تعالی در مراتب کمال و کمال ترقیات
بے اندازه فرموده بمنتهای مقاصد رساناد۔ صحیفه گرامی که بمصوب ملا قاضی مرسل داشته بودند رسید،
حمد لله سبحانه که بعافیت اند و از یاد دور افتاده فارغ نه۔ از تراکم قبض شکایتی یافته بود
با بیان بعض وجوه و جبهه، یک بیک بوضوح پیوست، الحق بهر کدام فهم راه میدهد۔ اما چون اظهار
نموده بودند که این فرومانده نیز تا آنکه در آن باب نماید و التجا بروح مطهر حضرت قطب الاقطاب
نماید، هر چند در خود قابلیت این وجه نداشت اما حسب خواهش آن مشفق در روضه منوره توجیه
واقع شد۔ ظاهر شد که این از قبیل اختیار یعنی آزمائش است بدوستان خود۔ اگر چه بسط و ظهور
اذواق و مواجید از آثار عنایت محبوب حقیقی است، اما چون مقارن مراد خواهش این شخص است برابری
قبض که صرف مراد مولای علی الاطلاق است و محض بندگی و عبودیت است نه توانند که مظان
خواهش نفس بغایت دور است۔ اذواق و مواجید هر چند بوجه تنزیه می باشد اما اگر تشبیه خالص
نیست که ادراک ظاهراً هر چه بلطائف باشد مشعر آن است، بخلاف قبض که بے مزگی و مبادعت
است ظاهراً از نسبت باطن و به تنزیه اقرب است۔ عزیز می فرماید، اذ ابکی القلب
من الفقد ضیاع الروح من الوجود۔ حرمان ظاهر نشان حرمان باطن نیست، مهموم نشاند
چون دارد اعل است پهلوان و صرف اوقات در اداء وظائف طاعات نماید که دنیا مزرعه میش
نیست، اگر موضع بقاء بود تسلیه مشتاقان را بوصول باجل نه فرمود آنجا که گفت من کان یجوا
لقاء الله فان اجل الله لا یت۔ بلکه مقرر است که اذواق این نشاء منقص درجات آخرت
است، هر چند درین مقام کمتر ظهور یابد با آخرت مفید تر خواهد شد۔ این سخن را از حضرت ایشان شنیدم۔

اتفاق فیصل دارد که گنجایش این ورق نیست - میر حسین باضطراب و دل طلب کرد بنا بر این باختصار
اقتضای نمود - **والله**

مکتوب ۲۵ بست و پنجم - به یک از خلفاء حضرت مجدد الف ثانی **رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ**
در جواب مکتوباتی که متضمن اذواق و مواجید بود -

الحمد لله على ما لا يحيط به - رفع الله قدركم و يسر امركم بصحيفة مكرمت
بعد ویرودش بسیار و رو دیاقت، چون مشعر بر سلامتی آن کرم بود حصول و جوه جمعیت و باعث
صنوف خوش حالی شد، و مژده حلاوت باطنی و طراوت نسبت که ثمره استقامت محبت است
بإلله ذوق بر ذوق افزود - اشعاع بدولت ترقی از مضائق مراقبه بقضاء مشاهده و مکاشفه
رفته بود، الله تعالی روزی گردانیده گرفتاری غیب الغیب، که دامن غیر آن از آتش مشاهده
ما کوناه نظران متعالی ست، نصیب کناد، و بایقان صرف و ایمان بالغیب که اناته من عباده
المؤمنین در شان انبیاء نازل شده و یؤمنون بالغیب رمز است بآن متعلی گرداناد، و
عمده اوقات را درین تکلیف آباد که موطن صرف طاعات و اداء وظائف بندگی ست، بجمعیت یاد
خوش معمر کناد، اناته حمید عجیب - و چون حضرت قطب الاقطاب در باب شما لطف
خواص داشتند و شمار محبت درست بآن حضرت پیدا شده، بموجب المرد مع من احب
امید است که از معارف خاصه آن عالی حضرت شریع بشما عطا فرماید - چون وقت تنگ بود
و قاصد مستعجل باجمال اقتضای نمود - **والله**

مکتوب ۲۶ بست و ششم - بنام سید ابوالخیر شاه آبادی - در حل رباعی شیخ ابوسعید
ابوالخیر در قضا و قدر -

الحمد لله على ما لا يحيط به - رباعی -

زلفش بکشی شب دراز آید ازو چون بگذاری چنگل باز آید ازو
در یک گره از پیچ و خمش بکشائی عالم عالم مشک طراز آید ازو
منقول است که این رباعی در قضا و قدر فرموده اند، همانا که ازین جهت آثار افلاق بر صحنه آلاء است
آنچه در خاطر فاطر در حل آن رسیده آن است که زلف عبارت از روپوش عالم تقیدات است بروحدت

صرفت اطلاق یعنی چون پرده تعین قیود که ناشی از متجلی شدن ذات بر خود و احکام آثار اعیان است بر ظاهر
بهستی بکشی و مطلق را مستور سازی، شب دراز آید از آن چرا که بعد روپوش شدن آفتاب احدیت در استار
آثار و احدیت از طلوع کواکب اعیان چاره نباشد - و چون بگذاری و مطلق را مطلق داری و قیود مندج
در صرف اطلاق یابی و ذات حق جل و علا که جمیل مطلق است متجلی گشت، چنگل باز آید از وجهت
صید قلوب و الهام حضرت محبوب علی الاطلاق - سر این بیت -

دب من نیست جبر تجلی ذات ذات بر من زده است راه صفات

هوید گردد، و رجوع جمیع از انفس و آفاق و اعیان آثار و افعال را بجز ذات احدیت نیابد و بشریب آلاء
إلی الله تصبیراً لا مورد شاداب گردد، و سر قضا و قدر هوید گردد که افعال و مباشرات جز بهستی حضرت
متوحد بالوجود نیست - همان است که حب اطلاق بسیط حقیقی ست و بحسب تجلی ثانی مقتضای خود بخود
روپوش شده و خلق را از خود باز داشته است، کدام فاعل و کوفعل و که بقربت سراید و بر برتر
هویت ترغم نماید -

اے روع در کشیده بر بازار آمده خلقه بدین طلسم گرفتار آمده

در یک گره از پیچ و خمش بکشائی یعنی اگر یک عقد قید که بر روع اطلاق منعقد گشته بکشائی، عالم عالم
مشک طراز آید ازو یعنی چون الوان مختلفه که مقتضای ظهور اعیان است منحل گشت مشک طراز کنایه
از سیاهی ست که عبارت از سیرنگی فواید ذات است بمبصنة ظهور آید ع

بتاریکی درون آب حیات است

از عطر آن جمال بیک نفس مشتاقان محظوظ و مدیهوش گشتند - **والله** یقول الحق و هو یهدی
السبیل - **والله**

مکتوب ۲۷ بست و هفتم - بنام حضرت خواجه عبد الله معروف بخواجه خورده
در آنکه هر چه در نسیم مآید ذات کبریا از آن برتر است -

الحمد لله على ما لا يحيط به - مخلص کمینه بعرض حضرت مخدومی و مخدومزادگی می رساند که
به درود و صحیفه مکرمت مشرف گشت و آنچه بقلم حقائق ترجمان نگارش رفته بود بوضوح انجاسید - از
شرح صدر است و افراط عطش که با وجود حصول دقائق کار طلب همیشه و منکر است و مگرانی نقد وقت -

اللہ تعالیٰ لطیف الکریم، ایں بے حاصل ضائع کردہ عمر را بحقیقت بندگی و افتقار برساند، کہ ناشی از شناختن کس او خداست و بزرگی مولای علی الاطلاق۔ و آنچه بعنوان مطلوب در پرده شہود متجلی گشت و بآبے پرده بوجہ مجهول کیفیت تعلیق فہم و حضور ناقص مانگشته، و امن عز و کبر با مجبوب ازاں بزرگ تر است و ایں جز منخوت و ہم و مجهول خیال نہ، و آنچه بطریق تطہیت و عکسیت ازاں عالی حضرت منتزع کردہ غیر پندارے نہ۔ چہ چیز قابل آں باشد کہ خود را بظہیریت آں جناب قدس و نماید و حکم مراتبت آں پیدا کند۔ دریں محنت کدہ جزا و عطاء و طائف عبودیت و بندگی با حرمان و داغ بھر نصیب نیست۔ مانا کہ در عبارت خواجہ احرار و غیرہ من المشائخ منع از حصول احوال واقع شدہ است کہ آں نتائج اعمال است و بآخرت تعلیق دارد و غیر عبودیت را دریں گنجائش نیست، اشارہ بآں است۔ ایں غریق گرداب نفس امارہ در یوزہ مے نماید کہ لطفے در باب ایں بیچارہ بکار برند تا موطن عنایت صرف الہی جَلَّ وَعَلَا گردد۔ و بدیہی ست کہ چنانچہ باطن از احاطہ مطلوب بے نصیب است ظاہر از اداء حق بندگی عاجز، چہ بندگی کہ گرفتار خودی راجع نفس آنها باشد اَللّٰهُ الدِّیْنُ الْخَالِصُ، و مخلص ازیں گرفتاری دور دور۔

سیہ روئی ز ممکن در دو عالم نہ شد ہرگز جُدا و اللہ اعلم وَاللّٰهُ
مکتوب ۲۸ بست و ہشتم۔ بنام شیخ عبید اللہ برادر زاوہ خود۔ در ذکر بعضی بشارت
 علیہ حضرت مجدد الف ثانی رَضِیَ اللہ عَنْہُ۔

الحمد لله على ما لا يحيط به - حضرت ایشان ما رَضِیَ اللہ عَنْہُ قطب بودند و ہر قطبے را دو امام مے باید۔ و شخص در ملازمت حاضر بودند فرمودند کہ شما ہر دو امامید، بیکے فرمودند کہ ایں از روع تواضع بسیار بدگیرے گذاشت و خود صاحب یمین شد۔ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَذَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیْ لَوْ لَا اَنْ هَذَا اَنَا اللّٰهُ۔ وَاللّٰهُ

مکتوب ۲۹ بست و نهم۔ بنام شیخ حمید بنگالی۔ در بیان حدیث الْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ، وَالْفَقْرُ فَخْرٌ و وجہ افضلیت بشر بر ملک۔

الحمد لله على ما لا يحيط به - صحیفہ مکرمت کہ مصحوب ما جامل بود و سرور ساخت اللہ تعالیٰ آں مکرم را ہموارہ بر مسند ہدایت فیض بخش طلب داد۔ امید کہ ایں مجبور گرفتار بدعا و توجہ

معاون باشند تا ازیں تعلقات شے گسستہ بحقیقت اطلاق بیوند، ہر چند ازاں مرتبہ مقدسہ سچہ بدست نیاید کہ ممکن را با واجب تعالیٰ راہ نیست و محدث را با قدیم و ہر مناسبت مفقود۔
 سیہ روئی ز ممکن در دو عالم جدا ہرگز نشد وَاللّٰهُ اعْلَمُ
 مانا کہ در حدیث نبوی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ الصَّلٰوۃُ، الْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ ایمائے ست بایں، چہ عدم کہ ذاتی ممکن است و حرمان وصف لازم و مجوری و مطرودی حظ وافرش ہمیشہ بر جاست، پس سیہ روئی چسب منفک شود و سرخ روئی از کجا آید۔

باب زرم و کوثر سفید نتوان کرد کلیم بخت کسے را کہ بافتند سیاہ
 اما چون حسن و جمال نصیب واجب آمد و نشاء محبوبی کمال غنچ و دلال لباسش گردید، ناچار مستوری برتافت مظہری خواست تا خود را جلوه دہد۔ آئینہ در اجمال جمال نباشد زیرا کہ مرآت شئی مقابل شئی باید کہ وجود را جز عدم نیست و غنی را غیر از فقر نہ۔ افتقار امکان در عرصہ گاہ قبول افتادہ و انکسار پذیرا در گاہ گشتہ و هُوَ الَّذِیْ یُنْزِلُ الْغَیْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قُنُطُوْا و یشتر رحمتہ و هُوَ الْوَلِیُّ الْحَمِیْدُ۔

غلام خویش تنم خواند لالہ رخسارے سیاہ روئی من کرد عاقبت کارے
 بہ نداء الْفَقْرُ فَخْرٌ مشرف گشت و بہ سعادت اِذَا تَمَّ الْفَقْرُ فَهُوَ اللّٰهُ ممتاز گردید، ہر چند کہ ایں افتقار غالب تر معنی مراتبت کامل تر۔ لہذا بشر از ملک افضل گشت، و سرور و مملکت سید البشر آمد، و مقام عبودیت سرآمد مقامات گردید و معراج مومن شد۔ حَقَّقَ اللّٰهُ اٰیَاتَنَا وَاٰیَا کُمْ بِحَقِیْقَۃِ الْفَقْرِ، بِحِیْثُ لَا یَبْقٰی مِتْلَعٌ وَلَا اَشْرٌ، بِحُومَۃِ سَیِّدِ الْبَشَرِ، الْمُنْتَزَعِ عَنْ رِیْخِ الْبَصَرِ، عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ مِنَ الصَّلٰوٰتِ اَفْضَلُهَا وَاَمِّنَ التَّحِیَّاتِ اَكْمَلُهَا۔ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ۔ وَاللّٰهُ
مکتوب حضرت خواجہ عبد اللہ المعروف بن خواجہ خورد۔ بنام حضرت شیخ محمد سعید
 قُدَّسَ سِرُّہُ الْحَمِیْدُ۔ در حل چند مسائل دقیقہ۔

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ عَلٰی خَیْرِ خَلْقِہٖ مُحَمَّدٍ وَاٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ اَجْمَعِیْنَ۔
 افتاب بعد ایں کمترین مریدان را از روع صحبت آں حضرت پیوستہ در قلب حریں مے باشد، و میدانند کہ علوم حقیقت را در خدمت ایشان، کہ دریں جزو زمان امتیاز تمام از اقران دریں باب دارند،

محنت و افرادی قوت و مسند پادشاهان

قال تحقيق نمود - و مدار کار جز بر این نه بود که آنچه بکشف و عیاں بر اصحاب این دولت ظاهر گشته است حق
 است - طریق تقلید طریقیست که سلوک آن جز بعضی رانده و آن هم در بعض امور روانیست - و طریق استدلال
 طریقیست پر اشتباه، چه برهان قطعی بهم رسانیدن سخت دشوار است چنانچه بر متبع مخفی نیست - و چون
 بر اقتضای حکم ازلی رسیدن به سعادت خدمت مشکل می نمود و چندین امور عاجز می گشت، صورتی که بخاطر
 مقرر آمد و تعیین نمود و این بود که بزبان قلم کلمه چند بعرض اشرف رساند و مسئله چند در تحریر آورد - امیدواری
 آن که از مقام افاده محل افاضه آنچه بیاطن مبارک مقدس ساخته باشد یا از حضرت قبله گاهی
 شنوده باشد در هر باب لیکن مستند بود، بکشف یا بر بیان اعلام فرمایند و بدین خاطر قلم جاری گشت
 و تحریر اسوله بزبان تازی روشن تر می نمود - **المسئلة الأولى المشتملة على مسائل كثيرة**
متقاربة، ما ثبت عند أهل الكشف والدوق في حقيقة الجسم هل هي بسيطة
أو مركبة، وعلى الأول إما مقدار جوهری أو امر آخر، وعلى الثاني إما مركبة
من الجواهر المفردة التي لا تنقسم أصلاً، أو من الهيولى والصورة، أو من الأجسام
الصغائر التي لا تنقسم فعلاً أو من أمور آخر - ثم الأجسام الفلكية عنصرية أو لا
و كذا الكرسي والعرش جسمان أو معقولان، وعلى الأول عنصريان أو لا، وعلى
التقديرين فهل يصح عليهما الخرق والالتيام أو لا، ثم القوابس أربعة أو ثلاثة،
والهواء منتهى إلى الفلك أو لا، والأفلاك كرية متحركة دائمة أو لا وكذا العرش
والكرسي، وما حقيقة الأجسام المثالية هل هي بساطة أو مركبات، وهل في
العالم المثالي حيوة وعلم وإرادة وقدرته وأمثالها من صفات النفوس أو لا، و
هل في ذلك العالم تكليف وتعب وإيمان وكفر وإسلام وطاعة ومعصية
أو لا، وهل فيه جهة ومكان وزمان وهل الزمان موجود أو لا، وعلى الأول حادث
أو قديم وعلى التقديرين ما حقيقته، وعلى الثاني كيف يصح الترتيب، وما
الزمان الألهي، وهل الأفلاك تسعة أو ثمانية عليها كما ذهب إليه بعض
المحققين، وهل الصور الخيالية من عالم المثال أم لا وكذا الصور الجممية والمطلوب
في جميع هذه المسائل ما حكم به الكشف والشهود والبرهان دون غيره -

المسئلة الثانية المحتوية أيضاً على مسائل كثيرة أيضاً متناسبة - هل ثبت
عند الكشف مجرد النفوس الإنسانية أو لا، وهي قديمة أو حادثه أو بعضها
قديمة وبعضها حادثه، ومع قطع النظر من القدم والحديث هل لها وجود
قبل الثعلب بالأجساد أو لا، أو لبعضها وجود وبعضها لا، وهل ثبت عندهم
وجود النفوس الفلكية والعقول، وهل يمكن أن يكون وراء النفوس العقول
مجردات أخر غير مدبرة ولا مؤثرة أو لا، وهل ثبت الامتياز بين العقول
والنفوس ذاتا وكذا بين النفوس الفلكية والإنسانية أو لا، وهل يمكن للنفوس
الإنسانية غلبة وقوة على النفوس الفلكية بحيث يدبر بدن الفلك على أوجه
شأن أو لا، وهل ينتهي العقل على تقدير وجودها على عدد معين أو لا، وهل
ثبت عندهم أن الوجود زائد على الواجب أو عينه، وعلى الأول كيف يختص
عن البراهين العقلية التي تدل على عينيته ولا يحتاج لكثرة شهرتها إلى
الدكر ههنا وهو قطعية على ما زعم المخالفون - والتعين الوجودي الذي ذهب
إليه شيخنا وإمامنا وقبلتنا قدس سره المراد منه إما الوجود العام أو الوجود
الخاص أو مطلق الوجود، وعلى الأول لا بد من أن يكون زائداً بحيث لا يتحقق
الخلاف - فإن ابن العربي واتباعه أيضاً ذهبوا إلى أن الصاد الأول هو الوجود العام
بل نسبتة العموم والانبساط - وعلى الثاني والثالث لا يحصل التعيين الذي
لم يكن في مرتبته السابقة فإنه لم يزد على الذات شيء - أما على كون الوجود
مطلق الوجود فظاهر فإنه غير متعين، وأما على كونه وجوداً خاصاً فإنه وجود
مع النسبة إلى الذات المحض - والنسبة الغير الحقيقي أو الاعتباري لا يوجب
التعين الزائد، فإن كان هذا التعيين الوجودي غير زائد على الذات فيكاد أن
يرتفع الخلاف من البين - فمعنى كونه متعيناً بالوجود أنه من حيث هو وجود،
لكن ينبغي أن يكون الوجود وجوداً محضاً فإن النسبة على أنه هو لا يوجب خصوصية
إلا أن يكون المراد بالتعين أنه صار وجوداً أو صار موجوداً أو الوجود زائداً ولا

يَحْفَى أَنَّهُ يُوجِبُ أَنْ يَكُونَ الدَّاتُ مِنْ حَيْثُ هُوَ غَيْرُ وُجُودٍ - فَيَرُدُّ عَلَيْهِ الْبَرَاهِينَ
الَّتِي تَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْوَاجِبَ هُوَ الْوُجُودُ كَانَ خَالِصًا أَوْ عَامًّا، وَيَرُدُّ أَنْ يَكُونَ هَذَا التَّعَيُّنُ
زَائِدًا، وَقَدْ سَبَقَ أَنَّ التَّعَيُّنَ الْوُجُودِيَّ لَا يُمْكِنُ أَنْ يَكُونَ زَائِدًا - ثُمَّ عَلَى تَقْدِيرِ أَنْ
يَكُونَ زَائِدًا مَوْجُودِيَّ فِي الْعِلْمِ أَوْ فِي الْخَارِجِ أَوْ مَعْدُومًا فَإِنَّ نَفْسَ الْأَمْرِ لَا يَخْلُو عَنْ الْعِلْمِ
وَالْخَارِجِ، وَعَلَى الْأَوَّلِ يَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ صِفَةً وَلَيْسَ كَذَلِكَ فَإِنَّهُ يَقْتَضِي وُجُودَ الْخَرِ
وَعَلَى الثَّانِي يَلْزَمُ الشُّكُّ فِي مَرْتَبَةِ الْوُجُوبِ وَيَمْنَعُهُ الْبَرَاهَانُ الْعَقْلِيُّ - فَإِنَّ الْمُرَادَ
بِالْوُجُودِ هُوَ الْمَبْدَأُ وَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ أَوَّلُ الْأَوَائِلِ مَبْدَأٌ وَإِلَّا لَمْ يَوْجَدْ شَيْءٌ -
فَالْحَكْمُ بِأَنَّ الْوُجُودَ زَائِدٌ يُسْتَلْزَمُ عَيْنِيَّتُهُ لِأَنَّهُ عَلَى تَقْدِيرِ زِيَادَتِهِ يَكُونُ لَهُ
مَبْدَأٌ، وَإِلَّا لَكَانَ وَاجِبًا بِالذَّاتِ وَتَعَدَّدُ الْوَاجِبُ بِالذَّاتِ مَحَالٌ - وَلَوْ كَانَ الْمَبْدَأُ ذَاتًا
مَعَ الْوُجُودِ لَكَانَ الْمَبْدَأُ اثْنَيْنِ، وَكُلُّ اثْنَيْنِ مُمَكِّنٌ - وَهَذَا مِنَ الْبَرَاهِينِ الْقَطْعِيَّةِ
الْمَشْهُورَةِ الَّتِي مَعَ عَدَمِ احْتِيَاجِهَا إِلَى الذِّكْرِ قَدْ جَرَى الْقَلَمُ بِذِكْرِهَا - وَمِمَّا يَنْسَبُ
هَذَا الْمَقَامَ أَنَّ التَّعَيُّنَ الْأَوَّلَ عِبَارَةٌ عَنْ تَعَيُّنٍ ذَاتِي لَا بُدَّ مِنْهُ لِكُلِّ مَوْجُودٍ فِي كَوْنِهِ
مَوْجُودًا، فَإِنَّ الشَّيْءَ مَا لَمْ يَتَّعَيْنْ لَمْ يَتَّبَيَّنْ، وَلَا أَقَلَّ مِنَ الْعَدَمِ وَمَا لَمْ يَتَّبَيَّنْ لَمْ يَوْجَدْ
وَمَعْنَى اللَّاتَّعَيْنِ عَدَمُ مَرَا حِمَةٍ هَذَا التَّعَيُّنِ لِتَعَيُّنَاتٍ أُخْرَى بَلْ عَدَمُ احْتِصَارِهَا
فِيهِ وَعَدَمُ تَقْيِيدِهِ - فَالتَّعَيُّنُ الْأَوَّلُ لِلْحَقِيقَةِ الْأَلِهِيَّةِ هُوَ الْحَقِيقَةُ الْجَامِعَةُ
لِجَمِيعِ الصِّفَاتِ إِمَّا لِأَفْعَالِيَّةِ كَأَنَّتِ أَوْ لِنَفْعَالِيَّةِ - وَإِنَّمَا قُلْنَا الْجَمْعَ لِأَنَّهُ عِنْدَ
تَفْصِيلِ الصِّفَاتِ يَخْصُلُ التَّعَيُّنَاتُ الْغَيْرُ الْمُتَنَاهِيَّةِ - وَإِنَّمَا قُلْنَا بِاللِّتَعْمِيمِ
لِأَنَّ الْمُقَيَّدَ بِالصِّفَاتِ الْفَعْلِيَّةِ رَبٌّ وَهُوَ مُتَمَيِّزٌ عَنِ الْعَبْدِ وَبِالْعَكْسِ، وَحَقِيقَةُ
الْوَاجِبِ بَعْدَ التَّنْزِيلِ عَنْ تَعَيُّنِهِ الْأَوَّلِ الذَّاتِي تَعَيُّنَتْ بِالرُّبُوبِيَّةِ فَلَيْسَتْ
الرُّبُوبِيَّةُ تَعَيُّنُهُ الْأَوَّلُ الذَّاتِي، وَتَعَيُّنُهُ الْأَوَّلُ الذَّاتِي لَا يَبْعُدُ نِسْبَتُهُ بِالْوُجُودِ
لِكِنَّهُ غَيْرُ زَائِدٍ كَمَا تَقَدَّرَ - وَمَا وَقَعَ فِي بَعْضِ عِبَارَاتِهِمَا أَنَّ التَّعَيُّنَ الْأَوَّلَ هُوَ
التَّعَيُّنُ الْعَامِّيُّ الْأَجْمَلِيُّ لَا يَخَالَفُ مَا ذَكَرْنَا، لِأَنَّهُ لَيْسَ الْمُرَادُ بِهِ أَنَّ حَقِيقَةَ
الْوَاجِبِ هِيَ الْعِلْمُ فَقَطْ، ثُمَّ تَنَزَّلَ وَصَارَ صِفَاتٍ أُخْرَى، فَإِنَّهُ فِي تِلْكَ الْمَرْتَبَةِ

كَمَا هُوَ عَيْنُ الْعِلْمِ كَذَلِكَ هُوَ عَيْنُ الْقُدْرَةِ وَالْإِرَادَةِ وَغَيْرِهِمَا، وَأَنَّهُ فِي نَفْسِهِ
وَرَاءَ حَقِيقَةِ الْعِلْمِ ثُمَّ تَنَزَّلَ وَصَارَ حَقِيقَةُ الْعِلْمِ، بَلْ إِنَّهُمُ عُبْرُوا عَنْ تِلْكَ
الْحَقِيقَةِ الْجَامِعَةِ إِمَّا لِجَمِيعِ الصِّفَاتِ بِحَقِيقَةِ الْعِلْمِ، لِأَنَّ الصِّفَاتِ لَمَّا كَانَتْ فِي
تِلْكَ الْمَرْتَبَةِ ثُبُوتًا وَإِنْ كَانَ إِنْدَرَجِيًّا وَإِنْدَرَجِيًّا وَثُبُوتًا تَعَدَّدُ لَيْسَ إِلَّا
فِي الْعِلْمِ، وَالْعِلْمُ أَيْضًا عَيْنُ الْعَالَمِ وَعَيْنُ الْمَعْلُومِ عَلَى وَجْهِ الْإِحَاطَةِ، فَإِنَّ حَقِيقَةَ
الْعِلْمِ مِنْ حَيْثُ هِيَ عَيْنُ كُلِّ مَعْلُومٍ جَارَ التَّعْيِيرُ عَنْهَا بِحَقِيقَةِ الْعِلْمِ - وَأَمَّا الصِّفَاتُ
الْأُخْرَى فَإِنَّ الْقُدْرَةَ مِثْلًا مِنْ حَيْثُ هِيَ لَيْسَ عَيْنُ الْقُدْرَةِ وَلَا عَيْنُ الْمَقْدُورِ، فَالْعِلْمُ
الَّذِي هُوَ التَّعَيُّنُ الْأَوَّلُ غَيْرُ الْعِلْمِ الَّذِي وَقَعَ التَّنْزِيلُ بِهِ ثَانِيًا فِي مَرْتَبَةِ التَّفْصِيلِ -
وَفِي هَذِهِ الْمَرْتَبَةِ تَعَيُّنَاتٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا التَّعَيُّنُ الْعَامِّيُّ مِنْ حَيْثُ يَتَّمَيِّزُ مِنَ التَّعَيُّنِ
الْإِرَادِيِّ وَغَيْرِهَا - فَاَلْمَقْصُودُ مِنْ هَذَا التَّطْوِيلِ أَنْ تَتَّسِقُوا عَلَى أَحْقَرِ الْمُرِيدِينَ بِالتَّنْبِيهِ
عَلَى الصَّوَابِ وَالْخَطَإِ فِي هَذِهِ الْمَسَائِلِ - الْمَسْأَلَةُ الثَّلَاثَةُ الْمُتَضَمِّنَةُ أَيْضًا لِمَسَائِلَ
كَثِيرَةٍ مُعَارِفَةٍ - مِمَّا مَعْنَى الطَّارِفِ السَّبْعَةِ وَهِيَ التَّغَايُرُ بَيْنَ حَقِيقَتَيْ أَوْ عَتَبَارِي
وَهِيَ لِكُلِّ مَنِهَا ذِكْرٌ عَلَى حِدَةٍ أَوْ لَا - وَالتَّفْصِيلُ فِي هَذَا الْمَقَامِ يَرْجِي مِنْ عَنَانَيْكُمْ -
وَهِيَ يَعْزِضُ عَلَى الْكُلِّ الْفَنَاءُ وَالْبَقَاءُ أَوَّلًا، وَمَا حَقِيقَةُ فَنَاءِ كُلِّ مَنِهَا وَهِيَ الْفَنَاءُ
وَالْبَقَاءُ يُوجِبُ اتِّصَافَ السَّالِكِ بِالصِّفَاتِ الْوُجُوبِيَّةِ أَوَّلًا، وَهِيَ الْوُصُولُ إِلَى الْحَقِيقَةِ
التَّوْحِيدِ الذَّاتِي الَّتِي هِيَ مَعْرِفَةُ أَنَّ الْحَقِيقَةَ الْوَاحِدَةَ تَشَلَّتْ وَظَهَرَتْ بِكُلِّ مَعْنَى
وَصُورَةٍ عِلْمًا وَعَيْنًا عَلَى حَسَبِ اخْتِلَافِ الشُّيُونِ وَالْإِعْتِبَارَاتِ الْمُسْتَكِنَّةِ فِيهَا يُوجِبُ
قُوَّةَ التَّمَثُّلِ بِكُلِّ صُورَةٍ بَلِ الظُّهُورِ بِكُلِّ مَعْنَى، فَظَنَّ أَحْقَرُ الْمُرِيدِينَ أَنََّّهُ يُوجِبُ،
فَإِنَّ السَّالِكَ إِذَا وَصَلَ إِلَى هَيْوَلَى الْكُلِّ وَأَصَلَ الْجَمِيعِ صَارَ هَيْوَلَى وَأَصَلَ الْجَمِيعِ الْكَائِنَاتِ
لَا مَعْنَى أَنَّهُ كَانَ عَبْدًا أَفْصَارًا رُبًّا بَلْ هُوَ عَبْدٌ لِأَنَّ كَمَا كَانَ لِكِنَّهُ تَخَلَّصَ عَنْ يَحْنِ
الْوَهْمِ الْبَاطِلِ الْحَاكِمِ بِأَنَّ الْعَبْدَ وَالرَّبَّ حَقِيقَتَانِ مُخْتَلِفَتَانِ وَلَيْسَ هَذَا الْحَقِيقَةُ
وَاحِدَةٌ هِيَ رَبٌّ بِإِعْتِبَارِ الصِّفَاتِ الْفَعْلِيَّةِ وَعَبْدٌ بِإِعْتِبَارِ الصِّفَاتِ الْإِنْفَعَالِيَّةِ بَلْ
بِمَعْنَى أَمْرٍ لَا يَخْفَى عَلَى مُلَا زِمِيكُمْ، فَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يُظْهَرَ بِصِفَاتِهِ الْأَصْلِيَّةِ لَا سِيمَا

صفة الخلق والتشثيل - ولما كان حقيقة الخلق هي التمثيل فلا ذاصل اعرف
 العارف الى حقيقة الفناء وانكشف عليه سر الوحدة حصل له قوة الخلق فيخلق
 ما يشاء وليس هذا الخلق الا باثته يظهر باي صورة شاء - فمن امارات الواصل الى
 حقيقة التوحيد الذي التمثيل والظهور باي صورة ومعنى شاء - فالعارف
 بحقيقة الامر وجد ان الله يمكن له ان يصير ارضا او ماء او هواء او نارا او يصير على
 صورة انسان اخر او حيوانا من الحيوانات العجما او نباتا من النباتات او جمادا من
 الجمادات ويمكن له ان يتصور في ان واحد بصور كثيرة بل يمكن له ان يصير
 ملكا او فلکا او كوكبا او معنى من المعاني القائمة بالغير - وهذا المقام يكمل له
 مخصوص بالقطب المحمدي الذي تحقق بقطبية مقام التوحيد الاعلى - ولما
 كان لقوة التمثيل اختصاص بمقام التوحيد ذكره احقر المريدین على ضرب من
 التفصيل - والا فالعارف متصف بجميع الصفات الوجوبية سوى الوجوب و
 القدر - والغرض من هذا البيان استكشاف حقيقة الامر واستعلام ان هذا
 الظن يطابق حقيقة الامر او لا وهل من وصل الى مقام قطبية الارشاد يلزم صحبة
 رجال الغيب باصنافهم وصحبة قطبهم المعروف بالمداد والخصر المبدل له
 والوقوف على احوالهم تفصيلا او لا وهل يلزمه الدخول في طبقات الافلاك
 انقيادا او لا وهل يلزمه الاطلاع على الروحانيات السفلية والعلوية من الجن
 والملك وتسخيرهم او لا - خاتمة - گستاخی بسیار نمود و تصدیع از حد گذرانید لیکن از غایت
 شوق باین کلمات قلم در پیوست تا صورت امکان داشته باشند این محروم را بجواب هر مسئله مشرف
 سازند - درین فصول پیوسته نگران می باشد که چیز بهشتی که مستند کشف بود یا برهان داشته باشد
 که دیگر گنجایش سخن نماند بخصوص که از حضرت قبله گاهی سموع باشد چنانچه در اول عریضه نیز بعض
 اقدس رسانده - و آنچه در باب تعین وجودی نوشته شده است آن را اصلاح فرمایند و تفصیل و
 تحقیق آن پروازند بلکه آن وقت مساعدت نماید رعینیت و زیادتی صفات و جوییه نیز آنچه
 بمقتضاء وقت دست دهم قوم سازند بلکه در مسأله وحدت وجود که بنایت دقیق است نیز

هر چه از نفی و اثبات یا توقف بحسب وقت بخاطر شریف برسد تحریر نمایند - و اعلام نمایند که در صدور
 کثرت از وحدت دیگر طریق چیست - در ازل الازل که که ان الله ولم یکن معه شیء ازال خبر
 میداد از عالم نام و نشانی نبود و صور علمیه عالم بود بلا ریب آن صور از کجا آمده بود و مبدء صوریست
 و محل انتزاع او کدام علم مجبول مطلق که به هیچ وجه وراثت نبود نه اصلی نه اندراجی چون تعلق گیرد -
 اهل حکمت رسمیه گویند که اجسام را بیوی باید که حامل امکان بود در مجردات چون احتیاج به بیوی
 نبود ذوق سلیم و اشراق باطن حاکم است بلکه ممکن را بیوی باید که حامل امکان او بود و آن بیوی
 حقیقت احدیت امکانیه است که قوسه است از دائرة وحدت و این قوس همان دائرة است که از
 مرتبه باین مرتبه رسیده است و فی نیز من حیث الذات دائرة است پس ثابت شد که یک
 حقیقت است که از جهت واجب است و از جهت دیگر حامل امکان است و ظهور آن حقیقت این
 جهت موجب تعدد و بیست و صورت دیگر از برای ظهور کثرت متعقل نمی شود - و حکماء گفته اند که
 معدوم موجود نشود و موجود معدوم نگردد و درین دو مقدمه دعوی به ایهت کنند و الحق که این دو مقدمه
 بی هیچ التباس و اشتباه روشن میگردد -
 فصل آنچه در بالا نوشته که در جواب مسائل آنچه بکشف و برهان ثابت شود بنویسند بران تقدیر
 است که اخبار صحیح دران ثابت نه باشد و اگر خبر صحیح که اعتماد را می شاں باشد چیزی ثابت
 شود آن را تحریر نمایند که آن نیز حکم برهان دارد - ولیکن چون میدانست که در اکثر مسائل سابقه
 چیزی یافته نمی شود از اخبار و نصوص که قاطع باشد قلم بران وجه جاری گشت - بنوع مسائل بسیار
 است که تحقیق آنها برهان بالتفات اصحاب علم و معرفت است بوقت دیگر بعضی می رسانند -
 بالفعل بهین قدر اختصار نمود که با وجود آنکه از آنچه باید رسید و استکشاف نمود اندک بر منصفه ظهور آمده
 به تطویل انجامیده است و باعث ملال گشته ازین بدعا خیر اختتام می نماید حق سبحانہ
 بکمال عنایتی که بر بندگان خود دارد و ظلال عالیه حضرات صاحبزادگان بر مفارق مخلصان و مریدان
 ممدود و در محرمه النبی و الیه الامجاد - والاعمال
 مکتوب سیم - بنام حضرت خواجه عبد الله معروف بخواجه خورده در جواب
 اسواله که خواجه خورده حل آن خواسته بود -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ - الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَوَرَّقَ قُلُوبَ الْعَادِفِينَ بِلَوَائِحِ الْمَشَاهِدَاتِ
وَزَيْنِ صُدُورِهِمْ بِلَوَائِحِ الْمُكَاشَفَاتِ، ثُمَّ عَرَجَ بِهِمْ مَدَارِجَ قُرْبِهِ فَخَصَّ مِنْ شَاءَ
بِصُرفِ الْإِيْقَانِ، وَاجْتَبَى أَخْلَصَ عِبَادِهِ بِكَرَامَةِ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ بِالْعِنَايَةِ وَالْإِحْسَانِ،
فَخَلَصُوا عَنْ مَضَائِقِ الْفُيُودِ مَا هُجِرَ إِلَى حَضْرَةِ الْإِطْلَاقِ، وَمَرُّوا بِأَكْرَامِ عَمَلٍ يُحْيِي إِلَهُهُمْ فِي
مَرَايَا الْأَنْفُسِ وَالْأَفَاقِ، فَاعْلَيْنِ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ
لَهُ ط وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ - وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ أَرْسَلَهُ رَحْمَةً
لِلْعَالَمِينَ شَفِيعًا لِلْمُؤْمِنِينَ الْمِرَاتِ الْأَتَمِّ الَّذِي ظَهَرَ فِيهَا الدَّاتُ بِجَمِيعِ الشَّيُونِ وَ
الْصِّفَاتِ جَمْعًا لِلْحَقَائِقِ الْكُونِيَّةِ وَالْإِلَهِيَّةِ، وَعَلَى إِلَهٍ وَصَحْبِهِ الَّذِينَ هُمْ خُلَاصُ
عِبَادِ اللَّهِ وَخُصَّصُوا أَوْلِيَائِهِ وَسَادَةُ خَلْقِهِ وَرُبْدَةُ أَصْفِيَائِهِ - أَمَّا بَعْدُ ذَرَّةُ خَاكِسَارِ
بِے اعتبار محمد سعید بعد عجز و انکسار معروض صاحبزاده بر جاده آداب الله سبحانه بَرَكَاتِهِ
عَلَى رُؤُوسِ الطَّالِبِينَ وَالْمُرِيدِينَ، مے گردانند تے ست که عنایت نامه نامی از ان حضرت
یاں احقر رسیده بود، چوں مشتمل بر اسوله عامضه و دقایق معضله بود از مطالعه آن خطا فرمایم گرفت
هر چند مے خواست که باندازه فهم قاصر خود در جواب سطرے چند تحریر نماید، اما چون نظر بر قلت
بضاعت و بے مباسبتی باں مطالب علیا میکرد دست اراده از ان تمنای کوتاه مے ساخت - و
چوں بے حاصل ان عمر ضائع کرده را به از شیون حرمان و ماتم، بجران خود داشتن چیزے نیست بهواره
وقت را بگریه جانکاه ایں شیون مصروف میداشت و خوش نمی آمد که یک لحظه از ایں الم فارغ باشد
و از ایں حزن غافل - کناس خسیس را که بخیث ذاتی و دناءت حبلی متسهم است و فقر و نیستی و روسیا بهی
دائمی با کمال عجز و نامردی لازمه وقت او، در حضرت جلال غنی علی الاطلاق که کمال تقدس و اقتدار
موصوف است جز آنکه خود را پر وانه و ار در حریم محترم کبریائی او بسوزد و خاکستر خود را بپا دهد و نام و
نشان که جز ننگ و عار نیست بگذارد دیگر چه کار کند که نام معرفت در ان حضرت معلی جز لاف و
حرف و صل از ان سلطان اعلی جز زراف نیست، اما چون مکرر مبالغه از ان علیحضرت رفت ایں
مسکین آواره را از خاک مذلت بر داشته قابل ایں جرئت ساخت، ناچار اطاعه الله و رسوله

وَأُولَى الْأَهْرِ فَقَرَّةٌ جَدِّ نَامِرُوطٍ دَرَجِيَّتِ تَحْرِيرِ كُرْدِ مَنَارِ كَسْبِ خُودِ رَادِرِ بَارِصَرَافَانَ دَقَائِقِ بِيضِ عَرْضِ كُرْدِ
تَابِ عِيُوبِ مَكْنُونَةِ اِطْلَاعِ يَابِدِ - اَكْثَرُ اسْوَلَهْ كِه دَر مَحْمَنِ مَسْئَلَهْ اَوَّلِ مَن دَر جِ اسْتِ اَز مَسْأَلِ عِلْمِ طَبِيعِي سِتْ كِه
اِخْتِلَافِ مُتَكَلِّمِينَ وَحُكَمَاءِ دَر اِلْ مَعْرُوفِ اسْتِ وَاِدْلَهْ جَانِبِينَ مَشْهُورِ وَاَكْثَرِ مَعْلُولِ وَتَاْتِمَامِ كِه تَفْصِيلِ
اَلْ حِجْرِ تَطْوِيلِ نَيْسِتْ - چُونِ اَعْرَاضِ شَرْعِيَّهْ بِه تَنْقِيحِ اَلْ مَرْبُوطِ نَيْسِتْ اَكْثَرِ عَرَفَاءِ وَعِلْمَاءِ صَرْفِ هِمَّتِ
رَا دَر تَهْذِيبِ اَلْ حِزْرِ اِسْتِغْثَالِ بِمَا لَاعْنِي نَهْ شَمُودَهْ اَنْدِ يَكْلَهْ فَهْمَاءِ كِبَارِ مَبَالِغَهْ دَر مَنَعِ اَلْ فَرْمُودَهْ اَنْدِ كَمَا لَا
يَخْفَى عَلَى الْمُتَتَبِّعِ - بَدِيهِ سِتْ كِه شَرَفِ عِلْمِ بَشَرَا فِتْ مَعْلُومِ اسْتِ وَشَرَا فِتْ مَعْلُومِ بِحَسْبِ
ذَاتِ اسْتِ يَابَا نَدَا زَهْ كَمَا لَاتَهْ كِه مَن تَسَبُّبِ ذَاتِ اسْتِ - شَكِ نَيْسِتْ كِه مُمْكِنِ اَزِ اِيْنِ هَر
دُو خَالِي سِتْ زِيرِ كِه ذَاتِ اَوْ عَدَمِ اسْتِ مَن شَاءَ بَهْرِ قُصْ وَشَرَا فِتْ وَكَمَا لَاتَهْ كِه بَدَلِ اِسْتِ تَابِ
دَارِ دَر جِزِ مَسْتَفَادِ وَمُسْتَعَارَهْ فَقَرْدِ اَلْمُيْ نَصِيبِ وَقْتِ اَوْ سِتْ وَفَاقَهْ اَبَدِي نَقْدِ حَالِشِ - اَزِ اِيْنِ مِشِ
نَيْسِتْ بَرَا عِ تَفْكَرِ دَر كَمَا لَاتِ وَاجِبِي وَخِزِ اَزِ مَرْصَفَاتِ اَلْهِ رَانَهْ - بَا كَاتِ وَا مَانْدِنِ وَوَسَا اَطِ
دَر اَوْ نَحْتِنِ اَزِ اِنْصَافِ دُورِ اسْتِ مَحْكَمِ عَلِي اَلْ اِطْلَاقِ فَرْمُودَهْ وَتَيْتَفَكَّرُوْنَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ
وَالْ اَرْضِ وَتَقَرُّوْا وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِي السَّمَوَاتِ زِيرِ كِه دَر مُمْكِنِ دُو وَجْهِ اسْتِ

۱- وجه ذاتی او که فقر و نیستی لازمه اوست و توجه بآل احکام و آثار موهومۀ آں توجه به لاشئ محض است و عدم صرف - خداوند بصیرت صادقہ ہرگز بمتجہلات کہ بازیچہ اطفال است گول نخواہد شد و گوشہ چشم را بجا ریت بدل نخواہد داد -

۲۔ وجہ است کہ واجب دارد و انتساب است بحضرت وجود کہ لاشئ محض است و عدم صرف، بآں وجہ برپاست و بدل انتساب شئ است، تفکر در احکام آں وجہ نمودن و تعمق در دقائق آں کردن کار را سخاں است۔ ہر چند در عرصہ وجود و نمودن حضرت موجود و شیون منزه ہو و نیست و متعلق ہر علم و مشار بہ اشارت و متعلق در ہر لباس و کیفیت جُر کمالات حقیقیہ و شیدونات ذاتیہ نیست ہر کہ بہر وجہ از وجہ در آویزد و بہر وجہ رو آر دبا و تعالیٰ رو آورده است، زیر کہہ انجہ عدم محض و لاشئ صرف است شایان ہیچ کدام از آن نیست، اما تفاوت اقدام خیال را جائیکہ ہست و مراتب ہم را درجات مختلف، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَعَ آلِيهِمُ۔

تنبیه - آنچه بکشوف اهل ذوق است آن است که وجود و مایه تبعه من الخواص خاصه

حضرت واجب است ممکن را موجود گفتن جز بر سبیل تشبیه و تمثیل نیست، کمال اقتداری در علی الاطلاق است که نیست را هست کرده است و لاشی را محکوم احکام صادق ساخته پس در نظر دو بینای عالم فی ذاته جز عدم صرف نخواهد بود و این کارخانه ابدی پیش نه پس جوهریت و عرضیت و کسب و بساطت و غیره با من الاحکام را حقیقت چه گنجائی که وجود متاثر را خواهاست و امثال تعبیه است و تقریر، عالم جز وجود ظنی نیست که هیچ عاقل را در این شقوق محتمل نیست و سبیل تنزل و عرضیت آن قائل شدن اوست که عکس اسماء الهیه را که در مایه عدم منعکس است به ازاں عبارت نیست - تمام عالم را که تصفح نموده می آید بوی از جوهریت و قیام بذاته در آن نمی ماند و بهره از ذات نه - از کجا دانش بود که فی ذاته لاشی است، و آنچه نموده در آن یافته عکس اسماء الهی است، فَاِنَّ التَّوَكُّبَ وَالْبَسَاطَةَ وَابْنَ الْهَيُولَى وَالصُّورَةَ وَابْنَ الْمَقْدَارِ الْجَوْهَرِيَّ وَالْعَرْضِيَّ - دیگر چوین مدار و بیان حقه بر خرق و التیام سموات است چه احتیاج که این حقیر در این باب قلم کشاید - و آنکه تشکیک فلاسفه در استحالة آن نموده اند بر تقدیر جریان آن در غیر محد و بغایت معلول و ناتمام است که مدار آن بر امتناع حرکت مستقیمه است و محد و که غیر مسلم است و دلیل آن بس فاسد - باین چنین محیلات باطله ابطال طور نبوت که مرکز دایره حق الیقین است نمی توان کرد اعاذنا الله سبحانه من خرافات الفلاسفة خذ لهم الله سبحانه - و آنچه استفسار رفته در عالم مثال از قسم حیات و سایر صفات نفسانیست یا نه و تکلیف و لوازم آن کائن است آنچه از حضرت قطب الاقطاب قدسنا الله سبحانه بستره استفاده یافته آن است که همه آنها ثابت است - و در اوائل شمه از عالم مثال باین احقر نموده بودند و از مرتبت آن بهوید کرده، عالمیست باسچنان وسعت که این عالم پیش او هیچ نیست، و در خلقت اجناس مختلفه مناسب این عالم شهرها و طویل و عرض و منبسط بنظری در آمدند و مساکن مثل آن و قلب مسکن و تعیش مشایخ این جهان - دیگر آنچه از طوایر نصوص مستفاد است جسمیت عرش و کرسی است، به معارض صحیح عدول از آن معنی ندارد و خاصه که موافق کشف اهل معرفت باشد لیکن در تفرقه میان عرش و کرسی و اتحاد هر دو اختلاف معروف است و ظاهر انقیاد است و الله سبحانه اعلم - و آنچه مقرر اهل سنت است شکر الله سعيهم ان است که لا یجری علیه تعالی زمان، وهو المؤید بالکشف

الصريح والدلائل الحقة - و آنچه بعض از صوفیه زبان لطیف اثبات در آن حضرت نموده اند تشبیه بعضی شواهد کرده در رساله زمانیه و مکانیه بنظر شریف در آمده باشد - و چون باجماع اهل ملت حدوث عالم ثابت شده و هو الحق الثابت الذي لا یحو حوله شبهة تردید در حدوث و قدم زمان معنی ندارد و سخن مخالفان دین لعنه الله سبحانه شبهه آور درین قسم مطالب حقه نمی شود - و صور جنائی و جحیمی همه در عالم شهادت موجود است، شهادت که تقرر آن نسبت به تقریر این عالم قوی است - درین باب شبهه نمودن از قوانین شریعت غراء دور است - و آنچه در باب تجربه نفوس استفسار رفته است چون به یقین چیزی نه پیوسته جبروت نمیتوان کرد، و متبادر از عبارات حضرت قطب الاقطاب قدس سره همین تجربه است - و فقیر درین باب از عالی حضرت استفسار نموده بود و تجربه و اشعار فرمودند و گفتند بطریقه که حکمای بیان نموده اند، باز گنجایش تفصیل نه شد، و چون بر مخیل خود اعتماد ندارد و بنا بر این اختصار بر همین قدر اکتفا - و نیز استفسار نموده بودند هل هی قدیمه ام حادثه؟ قلت حادثه بخدوت یسبقها عدم بلا شبهة ولا میریه، و انکاره کاذب ان یتکون کفرا، اعاذنا الله سبحانه عن الشک فی اولیات الدین و معارضة الوهوب بصری الیقین - ظاهر است که استفسار آن حضرت برائے دفع شبهه مخالفان خواهد بود، و الا مقتبس از انوار هدایت شما بر اصل این ظلمات دور اند و در حفظ عنایت محفوظ و مسرور - و چون مؤثر تر از یک ذات احد جل سلطانة نیست و عقول و نفوس باید برات خود جز محکوم و مجبور نه، و تلبس آنها با بدن از اجرام جز به حکم الهی جل شأنه نه، و جبری عادت به تعلل بغرض و غایت و به قضیه ایجاب نیست، امکان دارد که مجروات علی تقدیر ثبوتها و راء عقول و نفوس دیگر بهم باشند و مدبر بدن انسان مدبر جرم فلک شوند، علی تقدیر یشر ف کون اجرام الفلکیة ذوات عقول و نفوس علی ما زعمت الفلاسفة مع بیان تمام دلائلها و علی تقدیر ثبوتها ایضا، اذ الصانع تعالی قادر علی اعطاء الحیات للجمادات کطور موسی علیه السلام اگر چه در نظر اولی الابصار هیچ ذره از ذرات کائنات از ظلال کمالات خالی نیست و بمقتضاء الكل في الكل هم متضمن حیات و ما یبقیها است، و التفادوت فیها من حیث التفادوت فی الظهور من حیث اختلاف الاحکام الیمرات، بقدر آئینه حسن تومی نماید و رو و طاق

اسم الجاد باعتبار الظاهر وقلة ظهور آثار الحياة فيه كما نطقت بذلك
نصوص الكتاب الجيد وظواهر الأخبار الصحيحة - قوله سلمه الله وهل
ثبت ان عند هم الوجود زائد على الواجب تعالى او عينه وعلى الاول فكيف
التخلص عن البراهين القطعية التي تدل على عينيته الخ قلت وبالله العظمة
والتوفيق وان التحقيق الذي عليه اماننا وقيلنا ان ذات الواجب يتفرع عليه
ما يتفرع على صفة الوجود فهو موجود بذاته لا بوجود زائد اكان او عين فلا
يجال لصفة الوجود في تلك الحضرة المقدسة المعرفة عن جميع السبب والاعتبار
المطلقة عن قيد التعريرية والاطلاقات ولا معنى للترديد فكيف يكون حقيقة
المتعالية الوجود وهي مجهولة فظاهر على ما تقر عند هم وهذا يقتضي العلم
بكنهه - لا نقول الوجود اما كنهه حقيقة تعالى او لا فان كان الاول فهو
المدعى - وان كان الثاني فصدق الوجود ما صدق ذاتي او عرضي وعلى الاول
اما ان يكون جزئي حقيقة ولا سبيل الى الاول لاستحالة التركيب في ذات البسيط
ولا الى الثاني لما اتى عين مدعى الخصم فتعين انه صدق عرضي كاصلاح
على الانسان وهو ايضا باطل لما اتى يستلزم كون حقيقة غير الوجود وهو يقتضي
تصور لما هيته خالية عن الوجود وهو خلاف مقررهم - وايضا يحتاج في العروض
الى العلة وهي اما الذات او غيرها - فثبت ان حقيقة الواجب تعالى وراء الوجود
كما ان حقيقة الواجب وراء الحياة والعلم فكما ان اتصافه تعالى انما يعتبر في
مراتب التنزلات كذلك الوجود انما يعتبر الاتصاف به في مرتبة التعيين وهو من
حيث هو معر عن جميع الاعتبارات التي من جملتها صفة الوجود ومن حيث
اطلاقه ليس بموجود ولا لاموجود لا بمعنى انه مسلوب عن الوجود والعدم حتى
يلزم ارتفاع التقيضين فان السلب ايضا من الاعتبارات - يعين على ذلك ما ذكر
بعض الافاضل في شرح المواقف بعد ما حقق مراده وتعمق ما ذكره مشير المن
تعمق الباهية معزاة عن الوجود والعدم اي لا يلاحظها معالا على وجه العينية

ولا على وجه الجزئية والعروض - ثم قال واعلم ان الجواب المذكور يخصر الممكنات
ولا يقال في الواجب ان ماهيته من حيث هي هي لاموجود ولا معدومة - كما نقل
عن بعض الافاضل وضعفه لا يخفى على المتأمل - انتهى - واما افادة بعض المحققين
في حواشي التجريد حيث قال ان قلت الجسم في الخارج ابيض فكيف يكون في
الخارج لا ابيض ولا لا ابيض - قلت هو في الخارج ابيض بعد تحقق البياض فيه
ولكنه في مرتبة وجوده السابق على البياض لا ابيض ولا لا ابيض وليس ذلك
ارتفاع التقيضين المستحيل لان المستحيل ارتفاعهما بحسب نفس الامر مطلقا
لا بحسب مرتبة من المراتب فان الامور التي ليس بينها علاقة التقدم والتأخر
والمعية ليس لبعضها في مرتبة الاخرى وجود ولا عدم - وفقه المقام ان حقيقة
الاطلاق عن العارض انما يثبت في مرتبة سابقة على مرتبة اتصافها بالادوصاف
الخارجية - فعند كمال اهل الذوق كما ان مرتبة ذات الواجب تعالى سابقة
على مرتبة اتصافها بالعوارض الخارجية كذلك سابقة على مرتبة اتصافها
بالوجود - واليه اشار الشيخ المحقق علاؤ الدولة السمناني حيث قال فوق عالم
الوجود عالم الملك الودود - فالواجب تعالى على هذا اذ اتى مستغن عن صفة
الوجود ولا يحتاج الى الاتصاف بها بل كل ما يتفرع على تلك الصفة فهو
متفرع على ذاته وكذا كل ما يتفرع على سائر الصفات فداته كافية فيه
فهو مبدء الوجود وما يتبعه وانما صار جميلا وكذا سائر الصفات لان اتصافها
حضرت المقدسة وهو الجميل بذاته وما سواه انما احسن به - ثم ان اول
حكم ان نزاع واول تعين واعتبر هو الوجود لكونه اصلا للصفات لولاها لما يعقل
شي ثم الحياة ثم العلم - فالواجب مع غنايه واستكمال بذاته في المراتب
المتنزهة متصف بتلك الصفات وهي زائدة عليه ولا يلزم استكمالها بالغير
ولا احتياجه اليه لما تقدم من كماله بذاته - وصورة الاحتياج في عارض
حصول الى ما هو صفة له محتاجة اليه لا يفدح في كماله - قال بعض المحققين

فِي حَوَائِشِي شَرَحَ التَّجَرُّدَ لَا يَسْتَلْزِمُ اسْتِغْنَاءَ هَا فِي كَوْنِهَا وَجُودَ اسْتِغْنَاءَ هَا عَنْ
 أَمْرِ يُعْرِضُهَا - فَإِنْ قُلْتَ مَا قَدَّرْتَ فِي بَيَانِ مَذْهَبِ شَيْخِنَا وَإِمَامِنَا هُوَ بَعِيْنُهُ
 تَحْقِيقُ مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْحُكَمَاءُ، فَإِنْ مُرَادُ هُمْ لَيْسَ أَنَّ الْوُجُودَ شَيْءٌ هُوَ مَبْدَأٌ لِلْأَنْوَاعِ
 الْخَارِجِيَّةِ وَهُوَ اتِّحَادٌ مَعَ ذَلِكَ بِالْبَارِعِي تَعَالَى وَاخْتَلَفَ مَعَ مَا هِيَاتِ الْمُسْكِنَاتِ،
 فَإِنَّهُ سَفْسُطَةٌ لِأَنَّ الْبُغْيَرَيْنِ لَا يَتَّحِدَانِ - يَظْهَرُ ذَلِكَ بِمَا قَالُوا فِي تَحْقِيقِ أَنْ تَعْرِضَ
 الْحَرَارَةُ قَائِمٌ بِذَاتِهَا فَيُظْهَرُ عَنْهَا الْآثَارُ الْمَطْلُوبَةُ مِنْهَا فَيَكُونُ حَرَارَةٌ وَحَارًّا، وَإِذَا
 لَا يُعْنَى بِالْحَرَارَةِ إِلَّا الدَّاتُ الَّتِي تُصَدَّرُ عَنْهَا تِلْكَ الْآثَارُ، بِخِلَافِ الْحَرَارَةِ الْقَائِمَةِ
 بِغَيْرِهَا فَإِنَّ وَجُودَهَا إِنَّمَا هُوَ لِبُغْيَرِهَا فَيَكُونُ نَاعَتًا لَهُ فَيَصِيرُ الْغَيْرُ حَارًّا - وَكَذَا
 لَوْ فَرَضْنَا الضَّوْءَ قَائِمًا بِذَاتِهِ كَانَ الضَّوْءُ يَتَنَفَّسُ لِنَفْسِهِ لَا لِغَيْرِهِ فَيَكُونُ ضَوْءٌ وَمُضِيًّا
 لِالضَّوْءِ يُعْرِضُهُ، بِخِلَافِ الضَّوْءِ الْقَائِمِ لِغَيْرِهِ فَإِنَّهُ مُوجُودٌ لِغَيْرِهِ وَيَكُونُ الْغَيْرُ
 مُضِيًّا بِهِ - قُلْتَ لَا مَنَاقِشَةَ لِنَامِعِهِمْ فِي أَنَّ الْمُسْكِنَاتِ كَوْنُهَا فِي الْأَعْيَانِ وَتَرْتِيبُ
 الْآثَارِ الْخَارِجِيَّةِ عَلَيْهَا إِنَّمَا هُوَ بِجِهَةِ اتِّصَافِهَا بِالْوُجُودِ بِخِلَافِ ذَاتِ الْوَاجِبِ تَعَالَى
 فَإِنَّ ذَلِكَ لِذَاتِهِ لَا لِأَجْلِ الْإِتِّصَافِ الْمَذْكُورِ الْإِسْتِزَامَةِ الْحَالِ - فَلَيْكِنْ تَنَازَعَهُمْ
 فِي أَنَّ مَبْدَأِيَّةَ آثَارِ الْخَارِجِيَّةِ مُتَحَصِّرَةٌ فِي الْوُجُودِ، فَبِغْيَرِ الْوَاجِبِ مِنْ حَيْثُ كَوْنُهُ عَيْنُ
 ذَاتِهِ وَفِي الْمُسْكِنِ مِنْ حَيْثُ الْعُرُوضُ فَالْإِتِّصَافُ فَذَاتُ الْوَاجِبِ عِنْدَهُمْ وَجُودُ بَحْتِ
 وَأَنَّ الْمَطْلُوقَ أَفْرَادًا مُخْتَلِفَةً مِنْهَا ذَاتُ الْبَارِعِي تَعَالَى وَذَلِكَ الْفَرْدُ مُوجُودٌ قَائِمٌ بِذَاتِهِ
 مَعْرُوضٌ لِعَارِضٍ وَسَائِرُ أَفْرَادِهِ عَوَارِضُ لِمَاهِيَاتِ الْمُسْكِنَاتِ - وَالذَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ
 مَا قَالَهُ ابْنُ سَيْنَا فِي الشِّقَاءِ كُلُّ مَالٍ مَاهِيَّةٌ أَيْتِيَّةٌ فَهُوَ مَعْلُومٌ وَسَائِرُ الْأَشْيَاءِ
 غَيْرُ الْوَاجِبِ فَلَهَا مَا هِيَاتُ تِلْكَ هِيَ الَّتِي يَنْفَسُهَا مُسْكِنُ الْوُجُودِ وَإِنَّمَا يُعْرِضُ لَهَا
 وَجُودٌ مِنْ خَارِجٍ - فَالْأَوَّلُ مَاهِيَّةٌ لَهُ غَيْرُ الْأَيْتِيَّةِ وَذَوَاتُ الْمَاهِيَاتِ يُفِيضُ مِنْهُ
 عَلَيْهَا الْوُجُودُ، فَهُوَ مُجَرَّدُ الْوُجُودِ بِشَرْطِ سَلْبِ الْعَدَمِ وَسَائِرُ الْأَوْصَافِ مِنْهُ، ثُمَّ
 سَائِرُ الْأَشْيَاءِ الَّتِي لَهَا مَا هِيَاتُ فَإِنَّهَا مُمَكِّنَةٌ تُوجَدُ بِهِ - وَلَيْسَ مَعْنَى قَوْلِي أَنَّهُ
 مُجَرَّدُ الْوُجُودِ بِشَرْطِ سَلْبِ سَائِرِ الرُّوَاعِدِ عَنْهُ أَنَّهُ الْوُجُودُ الْمَطْلُوقُ الْمُشْتَرِكُ فِيهِ،

إِنْ كَانَ وَجُودُ هَذَا هِصْفَتُهُ فَإِنَّ ذَلِكَ لَيْسَ الْوُجُودُ بِشَرْطِ السَّلْبِ بَلِ الْوُجُودُ لَا
 بِشَرْطِ الْإِجَابِ، أَعْنَى فِي الْأَوَّلِ أَنَّهُ الْوُجُودُ مَعَ شَرْطِ لَازِيَّةٍ وَهَذَا هُوَ الْوُجُودُ
 لَا بِشَرْطِ الزِّيَادَةِ - وَقَالَ الطُّوسِي فِي شَرْحِ الْإِشَارَاتِ كُلُّ مَا لَا مَدْخَلَ لِلْوُجُودِ فِيهِ
 مَفْهُومُ ذَاتِهِ بِأَنْ يَكُونَ جُزْءَ مَاهِيَّةٍ أَوْ تَمَامَ مَاهِيَّةٍ فَالْوُجُودُ غَيْرُ مُقَوِّمٍ لَهُ
 بَلْ هُوَ عَارِضٌ لَهُ، وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مَعْلُومًا لِذَاتِهِ عَلَى مَا بَانَ فِي قَوْلِنَا الْوُجُودُ لَا
 يَكُونُ بِسَلْبِ الْمَاهِيَّةِ فَإِذَا نَ وَجُودُهُ مِنْ غَيْرِهِ - وَالْمَقْصِدُ أَنَّ الْوُجُودَ الَّذِي هُوَ
 دَاخِلٌ فِي مَفْهُومِ ذَاتِ الْوَاجِبِ الْوُجُودُ تَعَالَى لَيْسَ الْوُجُودُ الْمُشْتَرِكُ الَّذِي لَا
 يُوجَدُ إِلَّا فِي الْعَقْلِ بَلِ الْوُجُودُ الْخَاصُّ الَّذِي هُوَ مَبْدَأُ لِحَبِيعِ الْمَوْجُودَاتِ - إِذَا
 لَيْسَ لَهُ جُزْءٌ فَهُوَ نَفْسُ ذَاتِهِ وَهُوَ الْمُرَادُ مِنْ قَوْلِهِمْ هِيَ أَيْتِيَّةٌ - قَالَ الْحَقِيقُ الدَّوَائِي
 يَلُوحُ مِنْ تَصَرُّجَاتِهِمْ وَتَلَوِيحَاتِهِمْ أَنَّ حَقِيقَةَ الْوَاجِبِ عِنْدَهُمْ هُوَ الْوُجُودُ الْبَحْتِ
 الْقَائِمُ بِذَاتِهِ الْمَعْرَى فِي ذَاتِهِ عَنْ جَمِيعِ الشَّيْءِ وَالْإِعْتِبَارَاتِ الْغَرِيبَةِ وَهُوَ إِذَا
 مُوجُودٌ بِذَاتِهِ فَتَشَخَّصُ بِذَاتِهِ، أَعْنَى بِذَلِكَ مُصْداقُ الْحَمْلِ فِي جَمِيعِ صِفَاتِهِ
 هُوِيَّتُهُ الْبَسِيطُ - إِنْتَهَى - وَبِهَذَا يُظْهَرُ ضَعْفُ مَا ذَكَرَ بَعْضُ الْأَفَاضِلِ فِي حَوَائِشِي
 شَرَحَ الْمَوَاقِفِ مِنْ أَنَّ مُرَادَ الْفَلَسَافَةِ بِالْعَيْنِيَّةِ هُوَ الْمَتَرْتِيبُ عَلَى ذَاتِهِ الْمُقَدَّسَةِ
 مَا يَتَرْتَّبُ عَلَى الْوُجُودِ لَا كَوْنُهُ فَرْدًا مِنْ مَطْلُوقِ الْوُجُودِ، فَإِنَّ ذَلِكَ عَلَى سَبِيلِ التَّشْبِيهِ
 لَيْسَ بِمَرْحُومٍ فَإِنَّهُ صُحِّحَ لَأَعْنِ تَرَاضِي الْخَصْمَيْنِ - وَلَا يُخْفَى عَلَى ذِي نَكْتَةٍ أَنَّ الْوَاجِبَ
 تَعَالَى كَمَا هُوَ مُوجُودٌ بِذَاتِهِ كَذَلِكَ هُوَ الْعَرِيدُ بِذَاتِهِ حَتَّى بِذَاتِهِ قَادِرٌ بِذَاتِهِ -
 فَلَيْسَ الْقَوْلُ بِكَوْنِهِ فَرْدًا خَاصًّا مِنْ مَطْلُوقِ الْوُجُودِ مَعَ اسْتِتْبَاعِهِ الْمَفَاسِدَ عَلَى مَا سَيَحْتَجِ
 إِنْشَاءُ اللَّهِ تَعَالَى أَوَّلِي مِنْ كَوْنِهِ فَرْدًا خَاصًّا مِنْ مَطْلُوقِ الْحَيَاةِ وَالْقُدْرَةِ وَالْإِرَادَةِ -
 فَكَمَا يُقَالُ إِنَّهُ وَجُودُ بَحْتِ تَعَالَى يُقَالُ إِنَّهُ حَيَاةُ بَحْتِ إِرَادَةُ بَحْتِ - وَلَيْسَ كَذَلِكَ
 عِنْدَهُمْ لِمَا عَرَفْتُمْ مِنْ تَحْقِيقِ مَذْهَبِهِمْ أَنَّهُ وَجُودٌ مَعَ سَلْبِ سَائِرِ الصِّفَاتِ عَنْهُ
 فَالْفَرْقُ بَيْنَ الْوُجُودِ وَسَائِرِ الصِّفَاتِ مَعَ كَوْنِ مُصْداقِ الْحَمْلِ فِي جَمِيعِهَا هُوِيَّةُ
 الْبَسِيطِ تَحْكُمُ - الْآخَرَى أَنَّ الْعِلْمَ الْحَضُورِيَّ عَيْنُ الْعَالَمِ وَلَمْ يَقُلْ أَحَدٌ أَنَّ حَقِيقَةَ

زِيدَ عِلْمُ حُضُورِيٍّ وَأَنَّ الْعِلْمَ مَقُولٌ بِالشَّكِّ كَيْفَ فَرَدُّ مَثَلًا قَائِمٌ بِذَاتِهِ
 مَعْرُوضٌ لَعَارِضٍ، وَفَرَدُّ مَثَلُهُ عَارِضٌ وَهُوَ الْحُضُورِيُّ الْقَائِمُ بِه. وَلَا يَلْزَمُ مِنَ الْإِتِّحَادِ
 بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ أَنْ يَكُونَ حَقِيقَتُهُ هُوَ. وَكَمْ مِنْ فَرْقٍ بَيْنَ الْإِتِّحَادَاتِ. فَالْإِتِّحَادُ الشَّيْءُ
 بِالذَّاتِ وَالْإِتِّحَادُ بَيْنَ الْعَرَضِيِّ الَّذِي هُوَ لَا زَمَ بَيْنَ وَعَرَضِيٍّ هُوَ لَا زَمَ بَيْنَ. فَالْإِتِّحَادُ
 الْإِنْسَانِ بِالْحَيَوَانِ النَّاطِقِ الَّذِي بِهِ هُوَ هُوَ الْإِتِّحَادُ الضَّاحِكُ بِالْقُوَّةِ ثُمَّ بِالضَّاحِكِ
 بِالْفِعْلِ. وَغَايَةُ مَا يَقْبَلُ اسْتِدْلَالُ الْكُفْرَانِ الْوُجُودَ الَّذِي بِهِ يُوْجَدُ الْوَاجِبُ لَا يُمْكِنُ
 أَنْ يَكُونَ زَائِدًا عَلَيْهِ وَلَا يَلْزَمُ فِيهِ أَنْ يَكُونَ حَقِيقَةُ الْوَاجِبِ الْوُجُودُ الْبَحْتُ. قَالَ
 بَعْضُ الْفُضَلَاءِ فِي حَوَاشِي الْمَوَاقِفِ حِكَايَةً عَنْ بَعْضِ الْمُحَقِّقِينَ أَنَّ مُطْلَقَ الْوُجُودِ بَدِيهِيٌّ
 التَّصَوُّرُ كَمَا عَرَفُوهُ بِهِ وَأَوْرَدُوا لِلتَّوْحِيدِ وَجُوهًا فَلَا يَخْفَى مَفْهُومُهُ عَلَى عَاقِلٍ. وَ
 كُلُّ مَنْ يَلْحِظُ هَذَا الْمَفْهُومَ يَعْلَمُ بَدَاهَةَ أَنَّهُ لَا يَصْدُقُ عَلَى شَيْءٍ قَائِمٍ بِنَفْسِهِ بِأَنْ
 يُحْمَلَ عَلَيْهِ مُوَاطَاةً أَوْ هُوَ التَّحَقُّقُ وَالْكُونُ. وَهَذَا يَقْتَضِي أَنْ يَكُونَ قَائِمًا بِشَيْءٍ وَلَا
 يَعْقِلُ قِيَامَهُ بِنَفْسِهِ، فَكَيْفَ يُقَالُ إِنَّ ذَاتَ الصَّارِجِ فَرَدُّ مِنْ هَذَا الْمَفْهُومِ. وَأَمَّا إِذَا عَاءَ
 كَوْنِ الْأَدَلَةِ عَيْنِيَّةِ الْوُجُودِ بِالْمَعْنَى الَّذِي تَقَدَّمَ مَذْكُورُهُ قَطْعِيَّةً فَمَحَلُّ نَظَرٍ، لِأَنَّ
 عَدَمَ أَحْتِيَاجِ ذَاتِ الْوَاجِبِ تَعَالَى إِلَى أَمْرٍ زَائِدٍ لَا يَقْتَضِي عَيْنِيَّةَ وَلَا كَوْنَهُ فَرَدُّ مُطْلَقًا
 لِمَا مَرَّ. مَعَ أَنَّهَا غَيْرُ قَائِمَةٍ فِي نَفْسِهَا، إِذَا الْعُمْدَةُ فِيهِ أَنَّهُ لَوْ قَامَ لَحْتِيَاجُ فَكَا يُمْكِنُ
 مَعْلُوكَ الْوَاجِبِ فَيَقْدَرُ عَلَى الْوُجُودِ بِالْوُجُودِ فَيَلْزَمُ الْإِتِّصَافُ بِهِ قَبْلَهُ وَالْوُجُودِيَّةُ
 مُرَادٌ أَمَّا بِالذَّوْرِ وَبِالتَّسْلُسِ وَغَيْرِ ذَلِكَ. قُلْنَا بَعْدَ تَسْلِيمِ الْإِسْتِدْلَالِ الزَّيَادَةِ قَائِمًا
 إِذْ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مَعْنَى الْوُجُودِ مَا لَهُ نِسْبَةٌ إِلَى الْوُجُودِ كَالْحَدِّادِ عَلَى مَا قَالَ أَهْلُ
 حِكْمَةِ الْأَشْرَاقِ، فَصَبَّحَ الْكِبْرِيُّ إِذْ عَلَتْ الْأَحْتِيَاجُ الْحُدُوثُ كَمَا قَالُوا وَيُدْفَعُ بِالْحَوَالَةِ
 إِلَى الْبَدَاهَةِ وَقَالُوا لِحُضُورِ بَصَفَاتِ الْوَاجِبِ تَعَالَى عَلَى مَا حَقَّقَ لَا يُقَالُ كَيْفَ يَجُوزُ
 التَّخْصِصُ بِالْعَقْلِيَّاتِ لِمَا تَبَيَّنَ مِنْ أَنَّ نَقِيضَ الْمُسَاوِيَيْنِ مُتَسَاوِيَانِ إِلَّا فِي الصُّورِ
 الشَّامِلَةِ وَكُلِّ جِسْمٍ مُتَمَكِّنٍ إِلَّا لِحَيْطٍ. وَهُوَ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُخْصَى عَلَى مَا قَرَّرَ وَأَمَّا
 قَوْلُهُ فَكَانَ مُمَكِّنًا، قُلْنَا إِنْ أَرَادَ إِمْكَانَ الْجَهْلُولِ كَالْوُجُودِ هَهُنَا فَلَا تَسْلِيمَ، لِتَصَرُّحِهِمْ

بِاسْتِحَالَةِ الْإِغْتِبَارِيَّاتِ وَإِنْ أُرِيدَ إِمْكَانُ ثُبُوتِهِ لِلْمَوْصُوفِ، مَعْنَاهُ لَمْ لَا يَجُوزُ أَنْ
 يَكُونَ الْوُجُودُ الْحَتَّاجُ فِي نَفْسِهِ إِلَى الْوَاجِبِ الثَّبُوتِ لَهُ. وَلِذَا لَمْ يَحْتَاجِ الْوَاجِبُ فِي
 الْوُجُودِ وَمَا يَتَّبِعُهُ إِلَى عِلَّةٍ. كَذَا أَفَادَهُ بَعْضُ الْأَفَاضِلِ. وَتَلْخِيصُهُ أَنْ يَجُوزَ أَنْ يَكُونَ
 الشَّيْءُ وَاجِبًا لِدَايَتِهِ وَيَكُونَ وَاجِبَ الثَّبُوتِ لِغَيْرِهِ فَلَا يَحْتَاجُ إِلَى عِلَّةٍ مُرَحَّجَةٍ لِأَحَدٍ
 الْجَانِبَيْنِ الْمُسَاوِيَيْنِ، فَعَلَيْكُمْ أَقَامَةُ الْبُرْهَانِ عَلَى اسْتِحَالَتِهِ حَتَّى نَشْتَغِلَ بِجَوَابِهِ.
 كَيْفَ وَوُجُودُ الْأَيْنِ لَيْسَ بِوَاجِبٍ فِي ذَاتِهِ وَثُبُوتُ التَّأَثُّرِ لَهُ يَحْتَاجُ إِلَى مُؤَثِّرٍ، وَجَمِيعُ
 مُقْتَضِيَّاتِ الذَّاتِ كَذَلِكَ كَالزَّوْجِيَّةِ لِلْأَرْبَعَةِ. وَإِنْ سَلَّمْنَا هَؤُلَاءِ فَلَا تَسْلِمُ تَقْدِيمُ الْعِلَّةِ
 بِالْوُجُودِ عَلَى الْمَعْلُولِ مُسْنَدًا بِالْعِلَّةِ الْغَائِيَّةِ وَأَجْزَاءِ الْمَاهِيَّةِ. وَدَعَا إِلَى بَدَاهَةِ
 فِي مَحَلِّ النِّزَاعِ غَيْرُ مُسْمُوعٍ وَإِنْ سَلَّمْنَا ذَلِكَ فِي الْمُقْيِدِ لَوُجُودِ ذَاتِهِ وَإِنَّمَا ذَلِكَ إِذَا
 أَفَادَ غَيْرَهُ وَهُوَ بَيْنَ بَلْ لَا يَطْلُبُ ذَلِكَ وَوُجُودُهُ فِي نَفْسِهِ فَضْلًا عَنْ التَّقْدِيمِ. وَكُلُّ
 ذَلِكَ إِنَّمَا هُوَ فِي الْإِفَادَةِ عَلَى الْغَيْرِ فَلَا يَطْلُبُ الْإِسْتِدْلَالَ عَنْ الْأَثَرِ عَلَى مُؤَثِّرٍ. وَنَقُولُ
 بِطَرِيقِ النَّقْضِ لَوْ صَحَّ دَلِيلُكُمْ لَزِمَ وَجُودُ الْوُجُودِ وَهُوَ مُحَالٌ، وَمَا يَسْتَلْزِمُ مُحَالٌ
 كَانَ مُحَالًا. أَمَّا الْكِبْرِيُّ فَظَاهِرٌ وَأَمَّا الصَّغَرُ فَلِمَّا تَقَرَّرَ مِنْ كَوْنِهِ مِنَ الْعُقُولَاتِ
 الثَّانِيَّةِ. وَنَدْفَعُ بِأَنَّهُ فِي مُطْلَقِ الْوُجُودِ لَا بِالْوُجُودِ الْخَاصِّ. وَاعْتَرِضَ عَلَيْهِ بِأَنَّهُ إِذَا
 كَانَ فَرْدًا خَاصًّا مِنْهُ مَوْجُودُ الصَّدَقِ أَنْ يُقَالَ يُحَاذِيهِ أَمْرٌ فِي الْخَارِجِ وَالشَّرْطُ الْمَذْكُورُ
 غَيْرُ مُسَلَّمٍ، عَلَى أَنَّهُ لَا مَعْنَى لِكَوْنِ الْمُطْلَقِ مَعْقُولًا ثَانِيًا إِذَا الْكُلُّ الطَّبِيعِيُّ الْمُنْطَقِيُّ
 لَا وَجُودَ لَهُ فَلَا وَجْهَ لِتَخْصِصِ الْوُجُودِ فَلَيْتَ أَمَلْ. وَابْنُ نَقُولُ بِطَرِيقِ النَّقْضِ لَوْ كَانَ
 صَحَّ لَكَانَ الْوَاجِبُ وَجُودًا لَمْ يَجُودَ، إِذَا مِنْ الْبَيِّنِ اسْتِحَالَةُ اتِّصَافِ الشَّيْءِ بِنَفْسِهِ
 حَقِيقَةً لِمَا فِيهِ مِنْ تَحْصِيلِ الْحَاصِلِ. وَيُمْكِنُ دَفْعُهُ بِأَنْ مَعْنَى الْوُجُودِ لِمَوْجُودٍ مَا
 يُقَالُ بِالْفَارِسِيَّةِ هَسْتَ أَعْمُ مِنْ أَنْ يَكُونَ الْوُجُودُ عَيْنَهُ أَوْ زَائِدًا عَلَيْهِ وَلَيْسَ
 مَعْنَى الْوُجُودِ مَا تَصِفُ بِهِ، وَهَذَا الْإِطْلَاقُ إِنَّمَا حَقِيقَةٌ أَوْ جَاهُ مُسْتَعْمَلٌ. وَحَقَّقَ
 أَبُو نَصْرِ وَأَبُو عَلِيٍّ بِأَنَّهُ بِطَرِيقِ الْجَارِ. وَلَا يَقْدَرُ بِطَرِيقِ الْمَعَاضَةِ مَا أوردَهُ الْمُتَكَلِّمُونَ
 فِي زِيَادَةِ الْوُجُودِ فَلَيْتَ كَرَّمَعُ مَا أوردَ عَلَيْهِ يَكْتَفِي بِهِ عَنْهُ. وَسَيَأْتِي مَا يَتَعَلَّقُ بِهَذَا

مرتبة الذات - على أن عدم استلزام الغير الاعتباري قسم والتعيين لا يستلزم الغيرية
مطلقاً عند أهل العقول أيضاً - فظهر مما ذكر في تحقيق مرتبة ذات الشيء ثم
اعتباره بالعوارض المحمولة ، وقد مر منه شيء - ألا ترى أن الماهية لا بشرط شيء
مطلقة وقد تعين بشرط شيء مع أنه لم يزد شيء إلا في الاعتبار والأفهام متحدان
ذاتاً وجوداً - قوله إلا أن يكون المراد بالتعيين أنه صار وجوداً أو موجوداً أو الوجود
زائداً ولا يخفى أنه يوجب أن يكون الذات غير وجود ، فيرد عليه البراهين
الدالة على عينية الوجود خاصاً كان أو عاماً - ولا يخفى أن هذا الشق من
الترديد بين البطلان ، تعالى الله أن يتغير في ذاته وفي صفاته فلا حاجة إلى
إيراد البراهين القطعية على ما زعم الفلاسفة خذ لهم الله - وايضاً قد سبق في
تحقيق مذهبهم أن الوجود الخاص عين الواجب العام حتى قال ابن سينا وغيره
أنه بشرط لا شيء - قوله ويرد أن يكون هذا التعيين زائداً وقد سبق أنه لا يمكن
أن يكون زائداً - قلنا الكلام في الوجود الخاص ولم يثبت منه شيء - وما سبق فهو
مع كونه غير تام فيما كان عاماً أو مطلقاً - قوله ثم على تقدير زيادته موجود في
العلم وفي الخارج أو معدوم - فإن نفس الأمر لا يخلو عن العلم والخارج - قلنا يجوز
أن يكون لتقدير عام من الوجود الخارجي على ما ذهب إليه المعتزلة - وما ذكر من
الدلة في الرد عليهم لم يستقيم شيء منها على ما لا يخفى - وقد صرح المحقق الدواني
في أعيان المسبكات بمثله واستشهد بقول المعتزلة - ألا ترى أنهم صرحوا بأن
الأمر الخارجي إن كان ظرفاً لوجودها فهي من الموجودات الخارجية ، وإن كان ظرفاً
لنفسها ، فهي أمور خارجية - وقال في مطالع خصوص الكلام أعلم أن الوجود
من حيث هو غير الوجود الذاتي والخارجي إذ كل منهما نوع من أنواعه ، فهو
من حيث هو هو أي لا بشرط شيء لا كلي ولا جزئي ولا عام ولا خاص وليس يجوز
إذ هو موجود في الخارج لا في موضوع - قوله وعلى الأول يلزم أن يكون صفة وليس
كذلك فإنه يقتضي وجود آخر - قلنا ممنوع ، فإن ذلك فيما سوى الوجود على ما

حققوا ولا لم يوجد ممكن أصلاً لتسلسل الوجودات - قوله على الثاني يلزم
التكثير في مرتبة الوجود ويمتنعه البرهان العقلي - قلنا إنما يثبت ذلك
لو قلنا بقيامه بذاته بقدمه - قوله فإن المراد بالوجود هو المبدء - قلنا
المبدء ذات الواجب تعالى فقط والوجود إنما هو اعتبار من اعتبارات فخصته
فكيف يكون مبدءاً على طريقتنا - قوله ولو كان المبدء ذاتاً مع الوجود دل كان
المبدء اثنين ، وكل اثنين ممكن وهذا من البراهين القطعية - قلنا إن كان
المراد من المبدء العلة الفاعلية فلا نسلم أن الوجود على تقدير زيادته يكون
جزءاً من الفاعل ، وإن كان العلة الشاملة فلا نسلم استحالة إمكانها من حيث
تضمنها أموراً ممكنة - وإنما الحال العقلي كون الصانع تعالى ممكناً - ألا ترى أن
إمكان المقدور شرط في تأثير القدرة الشاملة فيكون جزءاً من العلة الشاملة وكذا
سائر الشروط ولا يلزم منه محال - وقد قال الحكماء في إثبات إمكان الاستعداد
للحادث أن العلة الشاملة للحادث لا يجوز أن يكون ذاتاً قديماً واحداً بل لابد من
شرط وهو يتوقف على شرط آخر يمنع توقف الحادث على أمور غير متناهية
وعليه ، فلا بد من التعاقب فيكون كل سابق معدلاً للاحق من غير اجتماع إلى
آخره - على أن الحكماء هم القائلون بأن المبدء هو الوجود بشرط التجرد
فيلزم هذا الحد ورؤفاً هو مخلصهم فخلصنا - قوله سلمه ربّه ، وما يناسب
هذا المقام أن التعيين الأول عبارة عن تعيين ذاتي لابد منه لكل موجود في كونه
موجوداً - فالشيء ما لم يتعين لم يتميز ولا أقل من العدم ، وما لم يتميز لم يوجد
ومعنى اللاتعيين عدم مزاحمة هذا التعيين لتعيينات أخرى بل عدم انحصاره
فيه وعدم تقيده - فالتعيين الأول للحقيقة الإلهية هو الحقيقة الجامعة
لجميع الصفات إجمالاً فعلية كانت أو انفعالية - إلى قوله وتعيينه الأول الذاتي
لا بعد تسميته بالوجود لكنه غير زائد - أقول وبالله العظمة والتوفيق وبيده
أزمة التحقيق أن محمول ما ذكرتم اتحاد مرتبة اللاتعيين وهو الذات لم يثبت مع

مَرْتَبَةِ التَّعْيِينِ الْأَوَّلَى وَالْحَقِيقَةِ الْجَامِعَةِ - فَلَمَّا كَانَ حَقِيقَةُ الْوَاجِبِ وَجُودًا
فَلَا يَبْعُدُ بَأَن يُعْبَرُ التَّعْيِينُ الْأَوَّلُ بِالْوُجُودِ - وَلَا يَخْفَى أَنَّهُ مُخَالَفٌ لِلْحَقِّ الصَّرِيحِ مِنْ
تَغَايُرِ مَرْتَبَتَيْ الْإِطْلَاقِ الصَّرْفِ الْمُعَرِّى عَنْ قَيْدِ الْإِطْلَاقِ وَبَيْنَ الْمَرْتَبَةِ الْقَابِلَةِ
الْأَوَّلَى الْمُرَاعَى فِيهَا قَيْدُ الْإِطْلَاقِ عَنْ تَفْصِيلِ الْكَمَالَاتِ وَبِاعْتِبَارِ الشُّيُونِ فِيهَا عَلَى
سَبِيلِ الْإِحْصَالِ - أَلَا تَرَى أَنَّ ذَاتَ زَيْدٍ مَثَلًا مُتَّصِفٌ بِصِفَاتٍ مِنَ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ
وَالْإِرَادَةِ وَغَيْرِهَا وَمِنْ الْبَيِّنِ أَنَّ مَرْتَبَةَ ذَاتِهِ مُطْلَقَةٌ عَنْ إِعْتِبَارِهَا بِأَجْمَلٍ وَتَفْصِيلًا
فَهِىَ مِنْ حَيْثُ هِيَ لَيْسَتْ بِقَابِلَةٍ وَلَا لَاقَابِلَةٍ - ثُمَّ إِذَا اعْتَبِرَ فِيهَا أَنَّهَا ذَاتٌ صَفَا
وَكَمَالَاتٍ مُجْمَلَاتٍ تَبَيَّنَتْ هَذِهِ الْمَرْتَبَةُ الْإِحْصَالِيَّةُ الْمُرَاعَى فِيهَا الْإِحْصَالُ
بِالْمَرْتَبَةِ عَنْ مَرْتَبَتِهِ السَّابِقَةِ - وَإِنَّهَا دُونَ مَرْتَبَةِ الذَّاتِ الْمَوْجُودَةِ فِي الْخَارِجِ
الْمُتَعَيِّنَةِ فِي نَفْسِهَا - ثُمَّ إِذَا اعْتَبِرَ فِيهَا صِفَاتِهَا مُفَصَّلَةً حَدَثَتْ مَرْتَبَتُهُ الْآخَرَى
لَمْ يَكُنْ قَبْلَ ذَلِكَ ضَرُورَةٌ - فَلَمَّا كَانَ هَذَا أَشْأَنَ الْمُتَحْتَاجِ فِي وَجُودِهِ إِلَى
مَا هِيَ وَهُوَ يَوْمًا بِالْمُطْلَقِ الْحَقِيقِيِّ وَبِلِلَّهِ الْمَثَلِ الْأَعْلَى - وَيُوضَعُ هَذَا التَّأْوِيلُ
فِي لَفْظِ التَّعْيِينِ فَكَيْفَ الْخُلُوصُ فِي التَّنَزُّلِ الْمُتَقَضِّي لِإِخْتِلَافِ الْمَرَاتِبِ وَكَيْفَ
يَصِحُّ تَسْمِيَتُهَا بِالتَّعْيِينِ الْعِلْمِيِّ - وَمَا ذَكَرَ فِي تَوْجِيهِهِ لَا يَخْفَى بَعْدَهُ مَعَ أَنَّ يُمْنَعَ
الْصِّفَاتُ فِي تِلْكَ الْحَضَرَةِ مُتَّحِدَةٌ كَالْعِلْمِ وَخُصُوصٌ أَثَارُهُ إِنَّمَا يَظْهَرُ فِي مَرْتَبَةِ
الْآخَرَى - وَكَيْفَ يَصِحُّ تَسْمِيَتُهُ بِالْبَرَزْخِيَّةِ الْكُبْرَى ضَرُورَةُ اقْتِضَاءِ الْبَرَزْخِ
الطَّرْفَيْنِ بِالْإِطْلَاقِ وَالتَّقْيِيدِ وَكَيْفَ يُقَالُ إِنَّهُ الْحَقِيقَةُ الْحَمْدِيَّةُ وَكَيْفَ
النِّسْبَةُ الْعِلْمِيَّةُ مَرْتَبَةُ اللَّاتَعْيِينِ وَهِيَ شَأْنٌ مِنَ الشُّيُونِ الْإِلَهِيَّةِ وَكَيْفَ يَكُونُ
عَقْلًا وَصَادِرًا أَوَّلَ مَعَ أَنَّهُ مُصَدَّرٌ بَلْ وَرَاءَ نِسْبَةِ الْمَصْدَرِيَّةِ عَلَى مَا لَا يَخْفَى مَعَ
أَنَّهُ مُخَالَفٌ لِتَصَرُّحَاتِ الْقَوْمِ وَتَلَوِيحَاتِهِمْ فِي بَيَانِ الْمَرَاتِبِ - قَالَ الشَّيْخُ صَدْرُ الدِّينِ
الْقَوْنَوِيُّ فِي التَّصْوِصِ إِعْلَامًا أَنَّ الْحَقَّ مِنْ حَيْثُ إِطْلَاقُهُ وَإِحَاطَتُهُ لَا يَسْمَى بِأَسْمٍ
وَلَا رِسْمٍ وَلَا يُضَافُ إِلَيْهِ حُكْمٌ وَلَا يَتَعَيَّنُ بِوَصْفٍ وَلَا رِسْمٍ لَيْسَ نِسْبَةُ الْاِقْتِضَاءِ
إِلَيْهِ أَوَّلَى مِنْ نِسْبَةِ الْاِقْتِضَاءِ فَإِنَّ الْاِقْتِضَاءَ الْمُتَعَقِّلَ إِذَا ذَاكَ أَوَّلُ الْمُنْفَعِيِّ حُكْمٌ

مُتَعَيَّنٌ أَوْ صِفَةٌ مُقَيَّدَةٌ - ثُمَّ لِيَعْلَمَنَّ الْاِقْتِضَاءُ أَنَّ كَانَ ذَاتِيًّا فَلَهُ ثَلَاثُ مَرَاتِبٍ -
حُكْمٌ مِنْ حَيْثُ الْمَرْتَبَةُ الْأَوَّلَى هُوَ أَنَّهُ لَا يَتَوَقَّفُ عَلَى شَرْطٍ وَلَا مُوَجِبٍ يَكُونُ
سَبَبًا لِنَفْسِهِ - وَحُكْمٌ مِنْ حَيْثُ الْمَرْتَبَةُ الثَّانِيَّةُ هُوَ أَنَّهُ يَتَوَقَّفُ تَعْيِينُهُ عَلَى شَرْطٍ
وَاحِدٍ - وَحُكْمٌ مِنْ حَيْثُ الْمَرْتَبَةُ الثَّالِثَةُ هُوَ أَنَّ ظُهُورَ أَحْكَامِهِ يَتَوَقَّفُ عَلَى
شُرُوطٍ وَأَسْبَابٍ وَوَسَائِطٍ - وَقَالَ قُدْسُ سِرِّهِ فِي نَصِّ اخِرَاعِلْمَانِ الْحَقِّ مِنْ حَيْثُ
إِطْلَاقِهِ الدَّائِقِ لَا يَصْلَحُ أَنْ يُحْكَمَ عَلَيْهِ بِحُكْمٍ وَأَنَّهُ لَا يَعْرِفُ بِوَصْفٍ أَوْ يُضَافُ
إِلَيْهِ إِضَافَةٌ مِنْ وَحْدَةٍ أَوْ جُوبٍ أَوْ مُبْدِئِيَّةٍ أَوْ اقْتِضَاءٍ إِجْبَادٍ أَوْ تَعَلُّقٍ عِلْمٍ مِنْهُ بِنَفْسِهِ
أَوْ غَيْرِهِ - لِأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ يَقْتَضِي التَّعْيِينَ وَالتَّقْيِيدَ وَلَا يَبِى أَنْ فِي تَعَقُّلِ كُلِّ تَعْيِينٍ
يَقْتَضِي شَيْئًا لِلَّاتَعْيِينِ عَلَيْهِ وَكُلُّ مَا ذَكَرْنَا فِي الْإِطْلَاقِ - بَلْ تَصَوُّرُ إِطْلَاقِ الْحَقِّ يُشْتَرِطُ
فِيهِ أَنْ يَتَعَقَّلَ بِمَعْنَى أَنَّهُ وَصَفٌ سَلْبِيٌّ لَا يَمَعْنَى أَنَّهُ إِطْلَاقٌ ضِدُّهُ التَّقْيِيدُ بَلْ هُوَ
إِطْلَاقٌ عَنِ الْوَحْدَةِ وَالْكَثَرَةِ الْمَعْلُومَتَيْنِ - إِذَا وَضَحَ هَذَا فَاعْلَمْ أَنَّ نِسْبَةَ الْوَحْدَةِ
إِلَى الْحَقِّ وَالْمُبْدِئِيَّةِ وَالتَّأَثِيرِ وَالْفِعْلِ وَخَوَاصِّ ذَلِكَ إِنَّمَا يَصِحُّ وَيُضَافُ إِلَى الْحَقِّ بِإِعْتِبَارِ
التَّعْيِينِ - وَأَوَّلَى التَّعْيِينَاتِ النِّسْبَةُ الْعِلْمِيَّةُ الدَّائِمَةُ وَيَتَعَقَّلُ وَحْدَةً الْحَقِّ مِنْ حَيْثُ
أَنَّ عِلْمَهُ بِنَفْسِهِ فِي نَفْسِهِ الْخ - وَقَالَ قُدْسُ سِرِّهِ فِي نَصِّ اخِرَاعِلْمَانِ الْحَقِّ لَمَّا
لَمْ يُمْكِنْ أَنْ يُنْسَبَ إِلَيْهِ مِنْ حَيْثُ إِطْلَاقِهِ صِفَةٌ وَلَا اسْمٌ وَلَا أَنْ يُحْكَمَ عَلَيْهِ
بِحُكْمٍ عِلْمِيٍّ أَنَّ الصِّفَاتِ وَالْأَسْمَاءَ وَالْأَحْكَامَ لَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ وَلَا يُنْسَبُ إِلَيْهِ إِلَّا مِنْ
حَيْثُ التَّعْيِينَاتِ - وَلَمَّا اسْتَبَانَ كُلُّ كَثَرَةٍ وَجُودِيَّةٍ أَوْ مُتَعَلِّقَةٍ يَجِبُ أَنْ يَكُونَ
مُسَبُّوقَةً بِوَحْدَةٍ وَلِزِمَ أَنْ يَكُونَ التَّعْيِينَاتُ الَّتِي مِنْ جِهَتِهَا تُضَافُ الْأَسْمَاءُ وَ
الصِّفَاتُ وَالْأَحْكَامُ إِلَى الْحَقِّ مُسَبُّوقَةً بِتَعْيِينٍ هُوَ مُبْدِئٌ جَمِيعُ التَّعْيِينَاتِ وَوَحْدٌ هَا
بِمَعْنَى أَنَّهُ لَيْسَ وَرَاءَ هَذَا إِلَّا الْإِطْلَاقُ الصَّرْفُ وَأَنَّهُ أَمْرٌ سَلْبِيٌّ مُسْتَلْزِمٌ سَلْبٍ (أَوْ صَافٍ)
وَالْتَّعْيِينَاتِ وَالْإِعْتِبَارَاتِ عَنْ كُنْهِ ذَاتِهِ سُبْحَانَهُ - قَالَ الْمُحَقِّقُ الدَّائِقُ وَجُودُ طَلِقِ
الْمَرَاتِبِ اثْبَاتٌ مَعْنَى كُنْهِهِ مَرْتَبَةٍ أَوَّلَى غَيْبٍ هُوَ يَتَكَلَّمُ فِيهِ رَأْسُ مَرْتَبَةٍ بِسَبْحٍ وَجِهَةٌ مَشَارُ إِلَيْهِ نَكْرَدُو
بِزَيْجٍ وَصَفٍ مُوصُوفٍ نَهْ - بَلْ كَمَا تَنْزِلَاتِ أَوْسَتْ مِنْ حَيْثُ الْإِطْلَاقِ وَالتَّأَثِيرِ وَالْفِعْلِ

وَالْوَحْدَةُ - ومرتبة ثانی مرتبة الوهیت است، وَهِيَ حَقِيقَةُ اسْمِ اللَّهِ سُبحَانَهُ وَلَهُ
 بِهَذَا الِاعْتِبَارِ الْوُجُوبُ الدَّائِي - قَالَ الْعَارِفُ الْجَامِعُ قَدْ سَمِعْتُ اللَّهَ سِرَّهُ اَوَّلَ كَيْفٍ تَنْوِزُ حَكْمَ
 ظُهُورِ وَبُطُونِ وواحِدیت در احدیت مندرج بود و هر دو در سطوت وحدت مندرج، نام عینیت
 و غیریت و ظهور و بطون و وحدت و کثرت منتفی، شاهد خلوتخانه غیب خواست که خود را بر خود
 جلوه دهد - اول جلوه که کرد بصفت وحدت بود پس تعین اول که از غیب بهویت ظاهر شد
 وحدت بود که اصل قابلیت است، و اورا ظهور و بطون مساوی بودند باعتبار آنکه قابل
 ظهور و بطون بود و احدیت و واحدیت از وی منتشی شدند - وَالتَّعَيْنُ الثَّانِي لَغَيْبٍ لِهَوْنِيَّةِ
 وَالتَّلَاتِعِينَ هِيَ هَذِهِ الْوَحْدَةُ الَّتِي اِنْتَشَأَتْ مِنْهَا الْوَاحِدِيَّةُ وَالْاَحَدِيَّةُ فَطَلَبَ
 بَرَزْخًا جَامِعًا بَيْنَهُمَا وَهِيَ عَيْنٌ قَائِلِيَّةٌ الدَّاتِ لِبُطُونِهَا وَظُهُورِهَا اَجْمَالًا ثُمَّ تَفْصِيلاً
 پس تعین اول عبارت از تعین ذات بود باعتبار قابلیت مذکوره و این تعین را مرتبة الجمع
 نامند وَالْوُجُودُ الثَّ - وَهَذِهِ الْمُقَدِّمَةُ اِنْ كَانَتْ مَتَاحِرَّهَا اَصْحَابُ هَذَا الْفَنِّ
 لَكِنْ ذَكَرْنَا بُدْءَ مَنَّهُ اِحتِيَاظًا - وَمَعَ قَطْعِ النَّظَرِ عَنْ جَمِيعِ ذَلِكَ فَالْكَشْفُ الصَّحِيحُ
 حَاجِيًا عَنْ ذَلِكَ مُنَادٍ عَلَى حَقِيقَةِ مَا ذَكَرْنَا - وَشَيْخُنَا وَاِمَامُنَا قَدْ حَقَّقَ ذَلِكَ فِي
 مَوَاضِعَ مِنْ رَسَائِلِهِ بِمَا لَا مَزِيدَ عَلَيْهِ - قَوْلُهُ سَلِّهِ رَبِّهِ مَا مَعْنَى اللَّطَائِفِ
 السَّبْعِ الثَّ - قُلْنَا كُلُّ ذَلِكَ جَوَاهِرُ لَطِيفَةٍ مُتَعَلِّقَةٍ بِالْبَدَنِ الْاِنْسَانِيِّ بَعْضُهَا تَعَلَّقَ
 بِالْاَنفِ وَبِالْاُخْرَى لَيْسَتْ كَذَلِكَ، وَفِي الْكُلِّ اسْرَارٌ مُودَعَةٌ وَدَقَائِقُ غَامُضَةٌ وَسِرٌّ
 وَسُلُوكٌ يَخْتَصُّ بِكُلِّ مَنْ ذَلِكَ، وَكَذَلِكَ الْفَنَاءُ وَالْبَقَاءُ وَالتَّجَلِّيُ الْخَاصُّ مُتَعَلِّقٌ بِكُلِّ
 وَاحِدٍ - وَمَكَاتِبُ اِمَامِي وَشَيْخِي قَدْ سَمِعْتُ سِرَّهُ مَشْحُونَةً بِذَلِكَ وَلا حَاجَةَ اِلَى التَّكْرَارِ
 وَاَمَّا حَقِيقَةُ التَّوْحِيدِ عَلَى الْوَجْهِ الْمَذْكُورِ فَانْشَاءً يَكُونُ لِلْعَارِفِ شُهُودًا اَلْوُجُودًا
 وَلَكِنْ بِمُوجِبِ اَنَّا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي فِي عَمَلٍ مُعَامَلَاتٍ تَنَاسِبُ شُهُودَهُ، وَمِنْ
 ذَلِكَ مَا حَرَّرْتُمْ - وَفِي لُزُومِ هَذِهِ الْحَالَةِ لِصَاحِبِ هَذَا التَّوْحِيدِ خَدَشَةٌ، بَلْ
 الْحَقُّ لُزُومُ كَمَا يَفْضَحُ بِهِ عِبَارَةُ السَّلَفِ، وَاليه يُشِيرُ كَلَامُ شَيْخِ شَيْوُخِ الْعَالَمِ
 فِي الْعَوَارِفِ وَهُوَ الْمَرْمُوزُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ - قَوْلُهُ اِنْ لَحْنُ الْاَكْبَرِ

مِثْلُكُمْ مُؤَكَّدًا كَمَا تَرَى - وَالْعَلَامَةُ عَلَى صِحَّةِ التَّوْحِيدِ الْحَقِيقِيِّ هُوَ حُصُولُ حَقِيقَةِ
 الْاِتِّبَاعِ بِحَبِيبِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَحُصُولِ الْمَرَاتِبِ السَّبْعِ مِنَ التَّبَاعَةِ - وَعُنْوَانُ جَمِيعِ
 ذَلِكَ هُوَ التَّحَلِّيُ بِالسَّيْرِ النَّبَوِيِّ وَالْاَعْمَالُ الْمُصْطَفَوِيَّةُ عَلَى مَصْدَرِهَا الصَّلَوةُ وَالْحَجَّةُ
 بِاَدَاءِ وَظَائِفِ الْعِبَادِيَّةِ وَالْاِحْتِرَازِ عَمَّا يَخَالِفُ الشَّرِيعَةَ الْحَقَّةَ عَمَلًا وَاعْتِقَادًا اَوَّلًا
 وَثَقَالَ ذَرَّةً مِنْ خَرَدٍ، وَذَلِكَ مِمَّا عَلَّمَ بِالنَّصِّ - وَلِذَا ابَالُغَ مَشَاطِئَنَا التَّقَشُّبُ الْقَدِيسَ
 اسْرَارُهُمْ فِي تَحْصِيلِ هَذَا الْأَمْرِ الْجَلِيلِ وَاهْتِمَاؤِهِ، وَلَمْ يُعْتَبَرْ وَاِمَّا يَحْصُلُ مِنْ
 لَطَائِفِ الْاَحْوَالِ بِفَتْوَرِ شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ، وَاعْتَمَدُوا بِالِتَّحَلِّيِ بِجُزْئِ الشَّرَائِعِ مِنْ فَقْدِ اِنْ
 الْمَوَاجِدِ عَلَى مَا حَكَمَى مِنْ اِمَامِنَا عُبَيْدِ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ بِخَوَاجِهِ اَحْرَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ عَلَيْهِ -
 وَاللَّهُ سُبحَانَهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ -

دیگر فرموده اند در مسئله وحدت وجود چیز بنویس که بغایت دقیق است - مکرم من!
 چون این مقدمه ذوقی است کشف حقیقت آن به تحریر و تقریر راست نیاید خاصه که بیکی طریقی
 معلوم ایشان شده باشد، و ذوق آن کرم گشته و بوجوه دلائل عقلی و نقلی متیقن ایشان شده که مقام
 خواجہ حضرت خاتمیت علی صاحبها الصلوٰۃ والتَّحِيَّةُ ہمیں وحدت وجود است بروی
 که شیخ ابن العربی و اتباع ایشان رَحِمَهُمُ اللَّهُ مقرر ساخته اند - و نیز مقرر ایشان گشته که هیچ مقام
 و معرفتی بیرون از ان نیست، و طریقه حضرت صدیق اکبر و علی مرتضی رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا
 و جمیع حضرات خواجگان ہمیں است، و آنکه جوگیه و برابریہ ہند و فلاسفہ یونان کہ بطالت نشان
 بدیہی است در ان شرکت دارند و بہ دقایق آن بر غم خود رسیدہ - ظاہر نمیشود کہ وجہ استفسار
 چیست، و این چنین مقدمات گمانیہ و ظنیہ شنیدن چہ لطافت دارد، کُلُّ جُزْءٍ بِمَا لَدَيْهِمْ
 فَرِحُونَ - اَللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
 عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ - و آنچه استفسار رفته بود کہ اہل حکمت رسمیه گویند کہ
 اجسام را ہیولی باید کہ حامل امکان او بود و مجردات چون احتیاج بہ ہیولی نبود، معلوم شریف
 بودہ باشد کہ حکما گفتہ اند لا بد لکُلِّ حَادِثٍ مِنْ مُدَّةٍ وَمَادَّةٍ - و مادہ عام تر است از ہیولی
 پس مادہ اعراض موضوع است و مادہ نفس بدن مادہ صورت ہیولی و بر تقدیر کہ مراد از مادہ ہیولی

باشد محذور لازم نیاید زیرا که موضوع بدن بے هیولی صورت نه بندد - مگر من بچوں مدارقلا سفه برانکار
 طور نبوت است و اعتماد بر مقدماتی که از تسبیح عنکبوت ایهون است باین چنین اوله قناعت کرده
 اند و بقدم عالم رفته و از خدای تعالی روسیاه شده - هیچ طفله شرع صحیحه قطعیه را برین دلائل
 فاسده کاسده که دارند از دست ندهد - درین مسئله متمسک ایشان آن است که امکان صفت ثبوتی
 است و محل خود را نخواهد است و آن محل باید که ماده معانی مذکوره باشد، و این بوجوه مردود است -
 اول لانسلم که ممکن در حال عدم موصوف با مکان باشد و انقلابی که از آن گریخته اند بر تقدیر ثبوت
 ممکن است فی حال عدمه، و بر تقدیر تسلیم مراد از صفت ثبوتی چیست - اگر آن است که عدم
 داخل مفهوم او نیست یعنی عدم مطلق یا مضاف نباشد مسلم است، لیکن ملازمست ممنوع - و اگر باین
 معنی است که موجود است پس ثبوتی بودن ممنوع است، بلکه صاحب تجرید و غیره بر عدم ثبوتیت او
 اقامت برهان نموده - بر تقدیر تسلیم لانسلم که متعلق محل و معانی مذکور باشد - و اگر از امکان امکان
 استعدادی مراد داشته باشند که صفت ثبوت است پس محقق است که حادث فی حال عدمه
 باین موصوف نیست، و الا یلزم وجود صفة بلا موصوف لان المحل لیس بموجود - و
 مدار امکان استعدادی بر نفی قادر مختار است و هو ضلال - و آنچه آن حضرت مرقوم فرموده که ذوق
 سلیم حاکم است بآنکه هر ممکن را بهیولی باید تعیین که از ظاهر مصروف است که اثبات بهیولی ثبوت
 بقدم عالم میکند که کفر است، بلکه مراد آن حضرت امری خواهد بود که محل این صفت اعتباریه باشد،
 و لو کان ذلک الامر امرًا عَدَميًا چنانکه از تحقیق ایشان لاحق است - زیرا که صور علمیه مستدرج
 در دایره وحدت که باعتبار مثال دایره است و الا نقطه بیش نیست، بوی از وجود خارجی ندارد -
 و موافق تحقیق آن مخدوم بعض اکابر نیز تجویز کرده اند که حاصل امکان حادث صور علمیه است که
 فی نفس الامر گونه تقریر دارد مناسب آن تقریر که معتزله معدومات را اثبات نموده اند و درین
 باب تفصیل سخن نموده -

تنبیه - از تحقیق سابق لاحق گشت که هیچ حادث را پیش از حدوث ماده موجود قبل وجود در کار
 نیست که حامل امکان باشد که با وجود عدم ثبوت دلائل او بقدم عالم می کشد که کفر است -
 و بر تقدیر اقتضای امکان ماده را وجود یا عدمی ممکن است که صور علمیه باشد که ما قال کثیر

مِن الصُّوفِيَّةِ، أَوْ حَقَائِقُ مَعْدُومَةٍ عَلَى مَا يُسْتَفَادُ مِنْ عِبَارَةِ الْمُتَكَلِّمِينَ، أَوْ أَعْدَامًا -
 و مال همه نزدیک است که محل موجود را شرط نکرده اند علی ما حَقَّقَهُ الْحَقُّقُ الدَّوَانِيُّ بِمَا لَا يَزِيدُ
 عَلَيْهِ - لَا يُقَالُ حَقَائِقُ الْمَعْدُومَةِ أَوْ الْأَعْدَامِ جَهْلُوهٌ مُطْلَقَةٌ فَكَيْفَ يَتَعَلَّقُ بِهِ
 الْعِلْمُ الْأَلَهِيُّ ثُمَّ الْخَلْقُ، لَا نَقُولُ ذَلِكَ مَمْنُوعٌ - الْأَثَرُ أَنَا نَحْكُمُ عَلَى عَدَمِ الْعِلْمِ
 بِأَنَّهُ جَهْلٌ وَلَا بُدَّ مِنْ تَعَلُّقِ الْعِلْمِ وَالتَّمْيِيزِ فِي الْجُمْلَةِ - وَلَا يَلْزَمُ قَلْبُ الْحَقِيقَةِ لِأَنَّ
 الْمَرَادَ الْمَعْدُومَ وَمُفْرَغًا فِي الْخَارِجِ لَا مُطْلَقًا، وَالْعَدَمُ مَصَارُفُ وَجُودٍ أَحْتَى يَلْزَمُ الْقَلْبُ
 الْمَذْكُورُ - دیگر امید است که آن صاحبزاده بر جاده رعایت حقوق شریعت غرضاء بطاهر و باطن
 فرمایند و از اطلاق این قسم سخنان که یک حقیقت است که از جهت واجب است و از جهت دیگر
 حامل امکان تماشای نمایند - قَالَ بَعْضُ الْحَقَّقِينَ مِنَ الصُّوفِيَّةِ، إِنْ عَلِمْنَا أَصْطِلَاحَاتِ
 الصُّوفِيَّةِ غَيْرَ أَصْطِلَاحِ الْحُكَمَاءِ، إِذَا أَصْطِلَحَ أَحَدُهُمْ خِلَافَ الدِّينِ لَا تَكُونُ
 الْعُبُودِيَّةُ وَيَدْعُونَ الْأُلُوهِيَّةَ وَيَقُولُونَ الْحَقُّ مَادَّةٌ وَالْخَلْقُ صُورَتُهُ وَكُلُّ
 إِنْسَانٍ قَدِيمٌ بِالنَّظَرِ إِلَى الْمَادَّةِ وَبِالنَّظَرِ إِلَى الصُّورَةِ حَادِثٌ، فَالْحَادِثُ وَالْقَدِيمُ
 شَيْءٌ وَاحِدٌ وَالْخَلْقُ وَالْعَيْنُ مُتَّحِدَانِ الْعُبُودِيَّةُ وَإِنَّ الْأُلُوهِيَّةَ الْخ - وَقَالَ فِي
 مَوْضِعٍ آخَرَ جَمِيعُ الصُّوفِيَّةِ عَلَى أَنَّهُ تَعَالَى قَدِيمٌ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا يَجُوزُ اتِّصَالُهُ
 بِشَيْءٍ وَانْفِصَالُهُ عَنْ شَيْءٍ وَحُلُولُهُ فِي شَيْءٍ وَصِفَاتُهُ كَذَاتِهِ لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ، الْإِنْسَانُ
 مَخْلُوقٌ وَرُوحُهُ كَجَسَدِهِ وَهُوَ فَاعِلٌ مُخْتَارٌ - وَمِنْ أَعْتَقَدَ غَيْرَ هَذَا فَهُوَ زَنْدِيقٌ
 بِالْجَمَاعِ - كَذَا ذَكَرَهُ كَلَابَادِي - وَأَمَّا كَلِمَاتُ بَعْضِ الصُّوفِيَّةِ فِي الْغَلَبَاتِ كَمَا
 قَالَ بَعْضُهُمْ مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَرَأَيْتُ اللَّهَ فِيهِ وَمَا فِي الْوُجُودِ إِلَّا اللَّهُ، فَظَاهِرُهُ وَإِنْ
 كَانَ كَقَرَفِهَا تَأْوِيلٌ، وَهُوَ أَنَّ الْغَيْبَ الْمَشَاهِدَ عَنِ الْخَلْقِ لَا يَنْقُصُ فِي بَصِيرَتِهِ
 لِخَلْقِ وَجُودٍ وَشُهُودٍ، فَيَكُونُ هَذَا الْقَوْلُ مُعْفًوًا عَنْهُ عِنْدَ الْغَلَبَةِ - وَأَمَّا مَنْ
 أَعْتَقَدَ بِظَاهِرِ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ مَعَ وَجُودِ الصُّوَرِ فَهُوَ كَافِرٌ - وَآخِرُ احْكَامِ نَقْلِ فرموده اند
 و گفته اند بے اشتباه روشن می گردد که معدوم موجود نشود و موجود معدوم نه، نیز مخالف عقیده
 اهل حق است شُكْرُ اللَّهِ سَعِيَهُمْ مَرْدِيَّتَهُ وَهُمْ أَنَّهُمْ خَوَّاهُ بُوَد - كَسَى كَيْسَ إِيْمَانٍ بِقُدْرَتِ كَامِلَةٍ

حضرت قادر متعال داشته باشد هرگز شک نیار در آنکه او تعالی قادر است که بے ماده ایجاد کند، و مادیه بحقیقت شریعت مصطفویه علی مَصْدَرِهَا الصَّلَاةُ وَالْحَجَّیَّةُ مکمل نشود هرگز بتحقیق این مسائل نه رسد - حکما چون اعتماد بر عقل خود داشته اند احسن اتباع انبیاء محروم مانده اند، و خدا را آسپهان عاجز تصور نموده اند که بے شق ماده خلق نتواند کرد - چون قدامت اینها دهریه اند تا آخرالهر چند تلبیس کرده اند و اثبات صانع رفته لیکن در اکثر تصریحات و تلویحات آنها انکار صانع هویدا می گردد - و اثبات قوه مؤثره و متاثره آنها و اجماع شان بر قدم عالم و قول بایجاب صانع و نفی اختیار و ان الواحد لا یصدُرُ عَنْهُ الا الواحد همه رموز اند باین معنی که لا یخفی علی الْمُتَتَبِّعِ فی کلامهم - هر چند جمیع تاویلات کرده اند اما اکثر موافق مقررات آنها نیست و الله اعلم - هویدا است که این سخن ایشان بے تاویل نیست و الا انکار حوادث کونیه که بے شک محذورات اند و از کتم عدم برآمده اند مثل حرکات متعاقبه فلکیه و اجزاء زمان و غیره که وجودشان از عدم و عدم شان بعد وجود از اجلاء بدیهیات است، لازم می آید مگر بر قضیه تشکیک که فرد اعلاء وجود مراد داشته اند که ذات واجبی باشد جَلَّ وَ عَلَا - آسے بر اصول صوفیه و اهل حکمت که بوحث وجود قائل اند محقق است و بتوجیه و حمیه - قول صوفیه کرام عائد بر قول علماء عظام است که کما حَقَّقَهُ شَیْخُ وَاِمَامُی قُدَّ وَهُ الْمُحَقِّقِینَ قُدَّسَ سِرُّهُ بِمَا لَا یَصْرِیْدُ عَلَیْهِ - رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِینَا اَوْ اَخْطَاْنَا - ایں همه جرئت و بے ادبی و دراز نفسی حسب عالی بود، و الا ایں احقر را چه یار که در خدمت علییه ایں همه گستاخی نماید - وَاللَّهُ

مکتوب حضرت خواجه عبد الله معروف بخواجه خور و ابن حضرت خواجه محمد باقی بالله قُدَّسَ سِرُّهُمَا - در تفسیر علوم غریبه و معارف دقیقه بخد مت حضرت ایشان -

الحمد لله على ما لا يحيط به - بعد از عرض نیاز مندی و شکستگی و بیداری معروض راء اشرف اجل می گرداند که باین همه خرابی و پستی که نصیب حال و همت ایں گرفتار شده است، امیدواری را از دست نمی دهد و بزرگان ایں طریقه علییه را وسیله ساخته پیوسته از خداوند می خواهد که بعنایت خاص خود گرفتار را از گرفتاری هر چه پستی بما سوانست بر وجه کلی خلاصی بخشیده گرفتار محبت خود گرداند تا در غلبا

از نسبت شریفه استغراق تمام در مجرد وحدت و انقطاع حقیقی از کثرت موهوم میسر گردد، اشتباهی عداً لا وجود بعداً - بعد از ازل اگر خواهد از مقام معرفت که مقصود آفرینش است بهره مند گرداند، بحضور ذاتی که حق سبحانه را با خود در جمیع مراتب حاصل است مطلع می سازد، بآنکه یقین و وجدان می یابد که ایں حضور و شهود صفت اوست تعالی - ایں جاز سالک نام و نشانی نیست و در ایں مقام است اتصاف باوصاف الهی و تحقق باخلاق و جویی، و هم در ایں مقام است ارشاد و تکمیل تام - و ایں مقام را که مستیست بفناء حقیقی و بقا بالله و سیر فی الله وجود را بعد از فناء نهایتی نیست چه در مراتب وصول و جوه محبوب حقیقی واقع شده است و جوه محبوب را غایت نمی باشد و شهودات بے وجه از جوه مستحیل است و هم در ایں مقام است شهود احدیت در کثرت که بعضی کمال را که ورثه محمدیه اند بعد از رجوع میسر است - اصحاب رجوع دو قسم اند بعضی اهل ایں شهود اند بعضی نه، چنانچه شیخ محمد الهمدانی در شرح گلشن راز بآں تصریح کرده است - قسم اول را کمال میگویند - و بالجملة اینجا عروج است و رجوع، و طریق عروج بعضی را ایں مشربیش آید و بعضی راند - و احوط آن است که باین راه نبرند، چه می تواند که بعضی از مراتب ظلال مقید شود - اما چون باین راه رفته باشد و بلند صحبت مرشد و صفاء استعداد او بکمال تربیت برسد و بر مطلق حقیقی فانی گردد، بعد از رجوع شاید استعداد مساعد یافته بوراشت تمامه که شهود آں گشت و آں را کوثر نامیده اند شرف گردد، بلکه غالب بهمین معنی است - مقصود از همه گستاخی غیر ایں نیست که اگر بخاطر بسد اعانت ایں طریقه شریفه، در حق ایں گرفتار بلکه در حق جمیع دیگر که در ایشان استعداد ایں معنی یافته شود، نمایند - اگر چه توجه بطریق دیگر باشد ایز طریق نیز خالی نگذارد معلوم شریف آں حضرت است که ایں جاد و همت است، یک دوام آگاهی بذات که آں را یاد داشت گویند و آں را حضرات خواجگان بر تربیت و پرورش آں سعی دارند و می فرمایند - و ایں طریق اجمال است - دیگر شهود خاص که در مجموع می باشد بصفت یگانگی، و یک بصفت همگی، و ایں طریق معرفت تفصیلی است بعضی از کمال افراد اولیاء الله باشند که در هر شئی دریابنده و صف خاص گردند و در خود بر آں یابنده اسے از اسماء ذاتیه که در خارج مظاہر نمی باشد ذاتیات را از یک دیگر متمیز می سازند - و ایں درج از درجات بقا بالله بغایت نادر است - ایں معنی را در کلام حضرت سلطان ملک تحقیق خواجه احرار قُدَّسَ سِرُّهُ یافته شده است اما هنوز نفهم نرسیده است، لطف فرموده اگر گنجایش

وقت باشد در رشتات ملاحظه نمایند و بشرح آن ممتون سازند - چنانچه بعضی دیگر منظر اسماء
 تعلیم می شوند، هم در مقام بالله ربایان دو وجه تفسیر فرموده اند - در شرح معنی اول توجه
 فرمایند - و این فقیر پیش ازین در عنایت مشتمل بر مسائل نوشته بود که در لطائف سبعة هر چه
 توان نوشت بنویسد -

اول در تحقیق آن لطائف کلمه چند بنویسد، یعنی لطیفه عالی چه چیز است و لطیفه نفسی کدام
 است و هم چنین لطیفه قلبی و روحی و سر و خفی و اخفی -

ثانیاً در مغایرت و عدم آن بایک دیگر لفظی چند که ذاتی بود مقصود تحریر فرمایند - در مکتوبات
 و رسائل حضرت قبله گاهی قُدّس سِرّه در باب چیزی یافته نشده - آری ذکر لطائف
 هست، اما اینکه هر لطیفه حقیقت و چسبیت و مغایرت بایک دیگر چگونه است اعتباری
 یا حقیقی یافته نشده، از بیان لطائف حقایق مغایرت و عدم آن نیز معلوم می شود - آری در
 بعض رسائل بعض مشایخ کبر ویه مثل شیخ زین الدین خوانی و غیره چیزی یافته میشود، اما بتفصیل
 نیست، و وافی و کافی نیست و بعضی خوب بفهم هم نمی رسد و بالفعل هم آن مقام حاضر نیست
 تا نوشته شود - وَاللّٰهُ

مکتوب سی و یکم - بنام حضرت خواجه عبد الله معروف بخواجه خورشید بن حضرت
 خواجه محمد باقی بالله قُدّس سِرّه هُما - در فنا و بقاء و حضور و شهود و در رؤیت -

الحمد لله على ما لا يحيط به - عرض نیاز این شکسته آواره بصدد عجز و انکسار بجناب حضرت علیه
 مقبول باد - عنایت نامه عشرت و مسرت افزاء و در افتاده ها گردید - الطاف و اشفاق که در
 ضمن آن اندراج یافته است سبب امید و ایهاء این ناقابل مقصود گشت - الله تعالی آن
 صاحبزاده کرم را همیشه بر مخلصان و محبان خود مشفق و مهربان دارد - از اذواق و مواجید این طائفه
 علیه شروح ساخته اند و به نکات لطیفه و لطائف شریفه مشحون گردانیده بمطالعه آن خطما
 فراگرفت، هر چند این گرفتار نفس اماره را بوجوه من الوجوه لیاقت استماع این غوامض دقیقه و اسرار
 غریب نیست چه جاء آنکه دست تحقیق بدان آن کشاید - هیسات - در رشتات مذکور است
 از شیخ ابوسعید قُدّس سِرّه پرسیدند که سخن در طریقت گفتن کن شاید، فرمود که راکه اگر ظاهر

اورا بر همه اهل زمین عرضه کنند بر ظاهراً و بیچ عیب شرعی نباشد، و اگر باطن اورا بر همه اهل آسمان عرضه
 کنند در باطن او هیچ نقصانی نباشد - اما چون عنایت عزیزان که در پیچ لطف الهی است جلّ
 و علا این مسکین مطرود را از حقیقت ندلت با ورج رفعت قبول برداشته است، توجیه ایشان اعزّه
 و ثقیه همت ساخته بدو کلمه نامربوط پرداخت - امیدوار عفو است - مخدوما! اطلاق نام نشان
 سالک دو احتمال دارد نام و نشان کوئی و امکانی و زوال آن در سطوات انوار قدم ظاهر و لامح است،
 مانا که مراد قطب المحققین خواجه احرار قُدّس سِرّه از نفی ذات و صفات سالک درین مقام باین
 معنی بود - احتمال دیگر عین ثابتۀ او که سالک منظر اوست و زوال آن درین مقام لازم نیست،
 و حصول ترقی از عین ثابتۀ که مبدع تعین او باشد ممکن است بل واقع، چنانکه در کلام حضرت
 حجة العارفین حضرت ایشاق قُدّس سِرّه مبسوط است و در رشتات در میان فرق میان
 ملک و انسان نیز مذکور است - و متبادر چنان است که نام عبارت از ذات عارف است
 انتفاء آن بدان معنی است که عارف را ذات نیست و انّ العالم اعراضٌ مجتمعةٌ فی
 عینٍ واحدٍ علی ما تقدّر عند هُما - اما فی نشان کنایه از آثار است و آن آثار حضرت وجود
 است عند هُما، عینیت جز بطریق تجرؤ فی انتساب محل گنجایش ندارد که انقلاب علم و اجبی جلّ
 شأنه مستحیل است - دیگر اتحاد مقام بقاء و فنا خلاف مقرر است و موهم آنکه حصول فتا بر
 انکشاف و حضور مذکور موقوف است، بلکه فنا همان استغراق است در شهود ذات حق سبحانه
 بے آنکه اورا وقفی بود بشهود او جلّ ذکره، بل شهودی که وصف شاهدهی و شهودی دیدۀ
 دل نیاید و بهیگی در بحر هستی گم گردد - و نفی نام و نشان که مرقوم فرموده اند هم در همین مقام راست
 آید که عبارت از فنا است - و نیز از حصول مقام بقاء مجرد تعین بآنکه این حضور و شهود نیز صفت
 اوست کفایت نیست تا بوجود موهوب حقانی مشرف نشود از بقاء شربۀ ارزانی نیست -
 هر چند این تعین ثمرۀ آن وجود موهوب است اما عمده را رعایت کردن لازم است - درین وقت
 صاحب این حضور و شهود جز او سبحانه نخواهد بود و وفائی آواره از خلوت خانه عدم بخلوت گاه وجود
 رخت نخواهد کشید تا حقیقت اشتباهی عدماً لا وجود بعداً صورت پذیرد - بدان است
 اشاره حضرت خواجه احرار قُدّس سِرّه آنجا که فرموده اند اگر حق سبحانه اورا ازین مقام ترقی

بخشد و ببقا رساند، و از نزد خود نور بخشد که بآن نور تواند دید که مشاهده او جل ذکرة جز او نیست - و سیر مقام تکمیل معبر سیر عن الله بالله است سیر فی الله را بآن متحد ساختن، هر چند از کلام بعض مشائخ متوهم است، مخالف مقرر است - و آنچه حضرت خواجه احرار قدس سره فرموده که سیر عن الله بالله برای تکمیل ناقص این جا صورت بند و منافی آن نیست، بلکه توفیق آن است چنانچه سیاق دلالت دارد - هوید است که فرق میان اولیاء و مستملکین و غیر ایشان باعتبار هم سیر است، و الا بهر فناء و ابقاء لازم است و تحقیق ولایت را این دو جناح در کار - و نیز استلک را سیر اول خصوصیت نیست بلکه در سیر ثانی باعتبار تفصیل شیون از توار و بقا و فنا چاره نبود، چنانچه حضرت خواجه قدس سره بآن ایما کرده است که فرموده اگر بحیات ابدی در قطع اصل از تعلقات صوریه کوشی بنهایت این طریق نتوانی رسید، چه نفی را اثبات لازم است و هر اثبات را نفی الخ - آنچه مرقوم فرموده اند که وجوه محبوب را غایت نمی باشد و مشهود ذات بوجه از وجوه مستحیل، مانا که عبارت جمیع از عرفاء مؤمنین این معنی شده باشد - قُلْ كُلٌّ یَعْمَلُ عَلَى شَاکِلَتِهِ - ه

تو و طوبی و ما و قامت یار فکر هر کس بقدر همت اوست ظاهر است که کلام مشائخ بیشتر موافق استعداد استماعان است و مطابق حال طلاب - سا که که سیر و تفصیل شیون افتاده باشد، و استعداد او به قاب قوسین مناسب، در حق او انحصار سیر ثانی را ذفی الا تصاف بالادوصاف الالهیه التخلق باخلاق غیر المتناهیة مع عدم انقطاعه مسلّم - و این حال محبین غیر مجربین راست، بخلاف محمدی المشرّب که معامله او به او آذنی قرار یافته باشد - بعد از سیر صفات و شیون و قطع آن بطریق اجمال از راه محبوبی منجذب اصل الاصول، و از عین الایمان که مرکز طبعی اوست برآمده محفوف سر اوقات ذات شده باشد، اگر از ذات صرف حفظ فرگیرد و سیرش بیرون از وجوه اعتبارات واقع شود و پیچیدگی - و اگر نشود تجلی را در آن حضرت علیا یا نبود انحصار سیر و شیون و اعتبارات لازم نیاید، بلکه حفظ است محمول کیفیت که محاط عبارات و مشمول اشارات نشود که تنگنا عبارت جز وجوه را نتوان اداء کرد، انجا از قنطرة الحقیقة - در عالم مجاز آنچه از تظاهرات در حیطه مشهود آید و محاط نظر گردد و معبر الفاظ شود و غالب جز عوارض

مکتشفه محبوب نخواهد بود، و الا ذات محشوق از آن یک سوست، که گرفتار ذات است و معرض از عوارض و صفات - و چون ذوات را با هم نسبت است بیرون از ادراک از آن رو از ذوات نصیبی ارد، در آن حال اگر عمر فرج علیه السلام یابد از آن حظ وافر و از آن نسیم متواتر بعوارض نخواهد خرامید و از قبله توجیه احدیت بسیل واحدیت نخواهد پیوست، مگر در وقت رجوع که عبور بر درین گلشن نماید و از کلمات این موطن حفظ گیرد - اما چون عروج موافق نزول است و مقابل نقطه علیا نقطه سفلی است ناچار با سفل تنزلات محقق خواهد شد و در مقام تسلیم بر اید محبوب قیام نموده بهما جرت قرار خواهد داد، حدیث کان النبی صلی الله علیه و آله و سلم ذریع الخزن گویا رزق است بآن - باز بشوق رفیق اعلی عازم دیار محبوب شده رجعت قهقری با صل خواهد کرد تا وصول مدت موت درین عالم خواهد گذرانید - چون بنده الموت جسر یوصل الحبيب الی الحبيب مستعد گردد و از کشش هجران خلاصی یابد - هر چند دامن کبریا محبوب علی الاطلاق از آن بلند تر است که کوتاه دست بآن حضرت علیا تواند آویخت و بهم آغوشی آن منزله تواند رفت، اما اگر به چاره مشتاق گردد حرم محترم او گردد و کجا رود و بچه رو آورد - ه

ذات من نیست جز محبت ذات ذات بر من زده است را صفات عرفت ربی بجمع الاضداد - و بدوق در می یابد که هر چه مشهود و منظور گردیده، و آنچه متعلق علم و فهم گشته و یا بوجه محمول کیفیت از آن حضرت علیا گرفته، و هر چه متعلق طلب و محبت شده و آنچه اتحاد پیدا کرده و نسبت بهم رسانده، دامن عز حضرت کبیر از آن متعالی است، و آن جز تمحیل و نموت اونه و شایان نفی و اعراض، بحقیقت کلمه لانی آں واجب است، لا احب الا فلین گویان تبری از آن لازم، که محدث را با قدیم الهی نیست، او تعالی و راء الوداء ثم و راء الوداء است ای شده ام در جلال خویشتن می پرستی هم خیال خویشتن همچنین صفات واجب جل و علا و شیون ذاتیه تعالی که بقدم موصوف اند و بهیچ موصوف خود بقاء ذاتی متصف - محدث به چاره راه بآن نیست و سیر او را بآن تماشا گاه گذرنه، با وجود آنکه اگر جویان است او را جویان است و اگر پویان است بیارگاه او پویان، و اگر معنی دارد هم با و دارد و اگر وصل دارد با و از صفات جز ذات نخواهد و از تعینات جز حضرت اطلاق نه، در زبانت گاه غیب بهویت بهدوش

تتیزہ صرف است و در خلوت خانه احدیت ہم آغوش مطلق محض۔ و آنکہ جمع اضداد فتم صواب است زیرا کہ محدث با آثار خود رخت بملک عدم کشیده است بوجہ کہ او را بازگشتہ نیست، ہرچہ بہست خود بخود بہست خود طالب و خود مطلوب خود شاہد و شہود خود محبت و خود محبوب است، ہم اورا واجد است و ہم موجود و ہم ناظر است و ہم منظور، و ایں آوارہ تر جانے بیش نیست چون الفاظ بر روء معانی و چون کالبد بر اشباح۔ و نیز کارخانہ عارف بشہود و البستہ است و در میان شہودات و وجدانیات مدافع نیست بموجب آنکہ عند ظن عبدی بی با و مناسب یافت احکام و معاملات است۔ گفتہ نشود کہ چون معاملہ بذات بحت و غیب ہویت پیوست ترقی را چہ معنی بود و تفاوت اقدام اہل اللہ را چہ گنجائش۔ زیرا کہ وسعت کہ در مقام تفصیل صفات است ظلمت است از آن وسعت کہ در احوال گاہ مقدس است و شمع الیست از آن بحر محیط فہو البسیط الواسع، اگرچہ عقل عقل در ادراک آن وسعت بیچونی عاجز باشد و از تصور آن ترسان۔ آنجا دیدہ دیگر در کار است کہ عقل درین مطن محلی خود گل است، و لہذا رؤیت بصری بذات اقدس متعلق خواہد شد با وجود آنکہ ہر کدام را باندازہ قرب خصوصیتہ جدا خواہد بود و ترقی علیحدہ۔ و حل ایں رؤیت بر رؤیت تمشک از تمشکات ذات نہ رؤیت عین ذات اوست تعالی و تقدس، و موجب نفی خصوصیت رؤیت است بدارتوابع و خروج از قوانین شریعت غناء و اعتزال است از مذہب اہل حق شکر اللہ سعیم۔ و ہر گاہ رؤیت بصری ممکن باشد، مشاہدہ بصیرتی چہ استعیل بود و طلب چہ ایاوس باشد، ہر چند سوائہ شہود مراتب باشد کہ شیفۃ مشتاق والہ آن بود و جز تملک از آن بدتش نیاید۔ و آنچہ بعض محققین بر استعمالہ تعلق علم بذات واجب الاستدلال اقامہ کردہ اند کہ علم موجب احاطہ است بر تقدیر تمام دلالت بر نفی حصولی دارد و چہ چہ حضرت قطب العرفاء و رفقات فرمودہ اند چون دل از مزاحمت تصرف غیر حق سبجائہ آزاد شدہ، الوہیت دیگرے از پیش بصیرت او بر خاست، درین مقام بشہود تجلیات صفات حق سبجائہ از شہود اوصاف خود و غیر خود نجات یافتہ از تجلی ذات و پس پردہ تجلیات صفاتی بہرہ مند شود، و میراجہ من شسینیم عینا کیشرب بہا المقربون۔ تواند کہ اشارہ باین معنی باشد و حقیقت احسان میسر شود، چنانکہ لفظ کان اشارہ بآن میکند۔ عبور ازین مقام بیچ کس را مسلم نیست بے اتباع کمال مرحضرت محمد رسول اللہ علیہ من الصلوٰۃ

أَفْضَلُهَا وَمِنْ التَّجَنُّاتِ أَتَتْهَا لَدِ مَقَامَاتِ فَنَامَتْ جُنَانًا نِيلَ مَقَامَاتِ بَشِيشِ مَيْسَرِيسِ
بے متابعت او صلے اللہ علیہ وسلم۔ چہ متابعت ہر مقام بحسب آن مقام است کہ
را متابعت آن عالی مقام میسر شود و کمتر از کمتر است، لیکن کسے را بحسب عنایت شاید کہ آسان
گرداند۔ رسیدن بآن دولت کہ بشہود و انکشاف ذات از تفصیل اسماء و صفات زائل شدہ
غیر ذات مشہود و انباشد بسیار متعذر است مگر کسے کہ از ذات و صفات خود نیست شدہ باشد و
بخلعت خاص کہ تعبیر از آن بوجود محبوب حقانی کردہ اند شرف شدہ باشد انتہی کلامہ
قُدس سِرّہ۔ و در رشتات آوردہ فرمودند کہ معنی لا الہ الا اللہ پیش بعضے کہ اللہ اسم ذات
است مِنْ حَيْثُ هُوَ آن تواند کہ نیست الہ کہ عبارت از مرتبہ الوہیت یعنی ذات مع الصفات
الا اللہ یعنی ذات بحت معنی عن الکل۔ ایں معنی را در خود روانے باید داشت، زیرا کہ در زمان خلوت
دل از اغیار مشہود صرف جز ذات مقدس ہیچ نیست۔ و ایں نسبت مبتدیان خواہر عبد الخالق را
قُدس اسرارہم میسر است۔ فہم من فہم۔ ع

بانگ دو کردم اگر درود کس است

در ہمیں معنی فرمودند کہ مبتدیان طریقہ خواہر بہاؤ الدین را قُدس سِرّہ چاشنی از غیب ہویت
حاصل است انتہی۔ مقرر است کہ غیب ہویت عبارت از مرتبہ لاتعین است بلکہ شہود برزیت
گہری ثانی آن است۔ چنانچہ صراح و لواحق اکابر بر آن ناطق است مقصود ازین ہم گستاخی
و اطالت کلام انکشاف حقیقت حال است، تا بر جودت و کساد مخزون فہم قاصر خود اطلاع یابد، والا

من بہا احمد پاریہ کہ ہستم ہستم بل ہیچ و کم زایہ ہیچ ہم بسیارے

مکرّم من بمحقق است کہ تجلی ذات نصیب آن سرور است علیہ و علی الہ افضل الصلوٰۃ و
اکمل التَّجَنُّاتِ، و شک نیست کہ آن بیرون از دائرہ تفصیل اسماء و صفات است و خارج
از حیطہ وجہ و اعتبارات۔ و کل تابعان اورا علیہ السلام در مقامات او علیہ السلام
خط است تا حقیقت وراثت راست آید، و بشارت المرء مع من احب بحصول پیوند۔ و
ایں معرفت من حیث الکشف والعیان والاثنات والبیان محل ریب نمی نماید۔ و اگر در عبارت
عزیزے خلاف آن ظاہر شود، حمل بر استعداد مستعان باید نمود، یا تفاوت اقدام اہل اللہ

باحتلاف ازمته و اوقات حضرت شیخ ابن العربی قدس سره باصحاب خود فرمودند که هر چه
 بیارید تازه بیارید نه قدیمه - در ابتداء و توسط و نهایت علی تفاوت در جایگاه احوال مختلفه
 است و مواجید متکونه من استوی یوماً فلهو مغبون بلکه بعد حصول اقصی درجات کمال
 چون این دار و انقلاب است و احکام شریعت همیشه دائمگیر است و حرمان و یاس از دولت حصول
 بمطلب نقد حالش اگر در وقت نزول و تلبس آن احکام که الذلایة هی الرجوع الی
 البذلایة اشاره بدان است از یاس خبر دهد و از دروغ حرمان بنالد و حصول سعادت و وصول احوال
 گوید دلیل بر امتناع آن نمی شود، قال علیه السلام ان الله لیغان علی قلبی الخ - فرموده اند
 هم درین مقام شهود احدیت در کثرت که بعضی از کمال را که در شریعت اند بعد از رجوع میسر است مگر ما
 این از حکم الهی است که اولیاء خود را که باطن با ایشان بحقیقت تنزیه گرفتار است و تمام و کمال
 با محبوب خدا در بارگاه انس مخصوص است از برائی افاده طلب و افاضه انوار هدایت برخلاف بازگشته
 بازین خلوت گاه میدهند و بوعی از مطلوب در ریاحین این تماشاگاه بمشام جان شان می رسانند
 تا وجود مناسب بهم آید که فتح ابواب فیض بے آن متصور نیست چنانچه در حدیث حبیب الی من
 دنیاکم ثلاثه روزه است بدان نه آنکه مطلق را محبوس قید سازند و مقید گردانند و آفتاب را
 در پشت آب بینند - جمعی که باستیلاء قهرمان مطلوب بحقیقت فناء رسیده بشریف مازاع البصر
 محکوم شده باشند از آفات تقییدات محفوظ اند و از اغلال علائق آزاد - و این شهود وحدت در پرده
 کثرت ایشان را مانع نشود و صفت اطلاق نباشد چرا که حقیقت گرفتاری آنها همان است و
 این برائی رعایت حکمت است و اظهار جزئیت رحمت پس ازین تحقیق لایح شد که شهود احدیت در
 کثرت متمم کمال این جماعت علیاً نباشد و موجب فضل ذاتیه نه بلکه فی الحقیقت این شهود حجاب
 است بر بدر کمال ایشان و کفایت بر چهره جمال ایشان - و از انبیاء مرسل علیهم الصلوٰۃ
 و التحیات آتتها و اکملها و صحاب کرام علیهم الرضوان از کمال و رتبه ازل و اهل عرفان
 بر این ترانه ترنم نه نموده اند و محبوس حسیض این تنگنا گشته - و این جماعت اصحاب فراق و وجدان
 را که در غلبات سکر و حال محکوم این تجلی شده اند و مغلوب این شهود گشته فضل برین فرقه کبری نبود و مرتبه
 کبری در قرب الهی جلی و علا نباشد - آنچه در حصول فناء مشروط است آن است که این

کثرت مانع حضور وحدت نباشد و مزاج شهود احدیت نگردد و ظاهراً است که درین فرقه اتم است
 و آنچه مرقوم فرموده اند که شیخ محمد باجی قسم اول را کمال می گوید مگر ما کمال جزب با کمالیهم
 فیرحون جائی که سخن در انبیاء و کمال و رتبه باشد بکلام هر کس استشهاد نتوان آورد - و نیز مرقوم فرموده اند
 بالجملة اینجا عروج است و رجوع درل عروج بعضی از این مشرب پیش می آید و بعضی راند و احوط
 آن است که باین راه نبرد چه می تواند که بعضی از مراتب ظلال مقید شود - و خدا و این مشرب که
 شهود احدیت در کثرت باشد حصول آن اصحاب عروج را که در صد قطع منازل امکانیه اند و سیر
 لا اله مشغول محال است چرا که طلوع آفتاب احدیت را از ضلال ظلمات امکانیه لازم است
 و حصول فناء در کمال که صاحب عروج از این بے نصیب است و آنچه دارد صورت این مشرب است
 نه حقیقت آن میشود و کثرت است بکمال وحدت بخلاف قانی که شهود او جز وحدت نیست و
 کثرت جزو هم و خیال نه، ششآن مابینهما اگر الحاق صورت معنی نموده اند خداوند عروج راضی
 این مشرب نامند پس آنچه در فهم قاصر در آمده و از طریق تسلیم اکابر اطلاع یافته اولویت حصول
 آن است در او این سلوک که بمعانیت آن در مفاد و غیب الغیب عبور نماید و لذا آن را فتح الباب
 می نامند - بدیهی است که این محبوس اغلال مباعدت را اقتباس انوار فیوض حضرت مقدس و مسنده
 بے توسط مبارق ظلال در کمال غمر است و رعایت وجود مناسب مقتضای حکمت است که این
 از تدبیر مقتضی آن است لیکن توجه بر مقتضای از تقید بمراتب ظلال محفوظ خواهد بود - آنگاه در نسبت
 سابقال که انبیاء کرام باشند علیهم السلام و کمال و رتبه ایشان در طریق ارشاد رعایت وجود مناسب
 در کار نیست که بقلاب اصطفا و محبوبی و استخفاف اجتناب و مرادی از اول کار قبله توجه ایشان حسنه
 غیب هویت نیامده است و به زیغ البصر گرفتار نشده اند و از شاخه راه تنزیه مطلق بگوچها تشبیه نیفتاده
 اند بخلاف نسبت لاحتقال که غالباً از اصطفا یکسو مانده بطریق امانت پیوسته اند و از محبوبی به محبتی
 قناعت نموده -

مرقوم فرموده اند که بعد از رجوع اگر استعداد مساعد افتد بوزارت تامه که شهود و کمال است و آن
 را کوثر نامیده اند شرف گردد بلکه غالباً همین است - امید گاه با چوں حقیقت توحید که عبارت از
 افراد الحدیث عن القدر است میسر شود و کمالی که وصول بحضرت احد است بحصول

پیوست، بتشبیہ چرگراید و از قبلہ طلب کہ ذات منزہ است بظلال کونیہ چوں آید۔ چگونہ ازل وراثت
تامہ و شہود اکمل باشد و از شہود احدیت بے مزاحمت کثرت شہود وحدت در کثرت چساں اتم
بود، بآنکہ استغناء ذاتی واحد علی الاطلاق بزرگتر از آن است کہ در بیچ آئینہ او را گنجائش بود، و مورد خطاب
اَتَسْتَبِدُّ لَوْ أَنَّ الَّذِي هُوَ اَدْنٰى بِالْاَدْنٰى هُوَ خَيْرٌ۔ چوں گردد۔

سوال۔ از تقریر تولاغ گشت کہ بعض کمل را بجمت ابقاء مناسبت بایں عالم شہود دست
مے دہد۔ و آن منافق کمال ایشان نیست و الحال چنین مے نماید۔

جواب۔ در صورتیست کہ باطن عارف تنزیہ صرف و واحد مطلق باشد بحسب ظاہر گونہ
تعلق بایں کثرت گاہ داشته باشد و خطی از مشاہدہ در جلوہ آن تماشا گاہ گیرد، نہ آنکہ وقت رجوع
معاملہ او بایں رجوع وحدت در کثرت بود و ہماں را وراثت تامہ شہود اکمل و اند چنانکہ عبارت عالیہ
مشعر بر آن است۔ شَتَّانَ مَا بَيْنَهُمَا۔ پس ایں تحقیق لاغ شد کہ مقصود فریقین یعنی جمعے کہ
بشہود واحدیت بے مزاحمت کثرت مستعد شدہ اند و جماعہ کہ بشہود وحدت در کثرت آرام یافته
حضرت احدیقیست جَلَّ وَعَلَا کہ کمال تقدس و اطلاق موصوف است، لیکن فرقہ اولی را
کثرت از نظر ساقط شدہ و مضحل و ہلاک گشتہ شہود منظور و مطلوب محبوب جز ذات صحت نیست
و فرقہ ثانیہ را مطلوب و شہود جز آنحضرت فرد حقیقی نیست۔ و ایں کثرت مہمومہ تعینہست از
تعینات او و تقیدےست از تقیدات او، در پردہ آن نیز منظور جز آن بسیط حقیقی نیست و ملحوظ
نظر غیر مطلق رائہ۔ اما چوں در مریایہ کونیہ و مجالی امکانیہ جلوہ گر گشتہ است و از صرافت بیرنگی
برنگ آمدہ عنان توجہ باطن اذکیاء و نظر بصیرت اصفیاء ازل تا فاقہ گرفتار برنگ آمدہ و لا
اُحِبُّ الْاَفْلَیْنِ گویاں و ذرہ وار پویاں باقی احد گردیدہ است یقین کہ طریقہ فرقہ اولی احکم و
اوثق است و شایان کبریائی حضرت اعلیٰ، و از ادعای عنینیت باشیاء حبیسہ، کہ در کمال اشکال
است و غایت استحالہ، و عذر خواہ آن جُزْءُ غَفْوِ الْاَلٰی جَلَّ وَعَلَا و استیلاء سکر و غلبہ حال
نیست، مبر است۔ ولذا شاہراہ انبیاء عَلَیْہِمُ السَّلَامُ وَالتَّحِيَّاتُ و کمل و رثہ ایشان
ناموافق آن افتادہ، مکتشف اعظم اولیاء و ائمہ ہدی جز آن نیامدہ۔ حضرت غوث صمدانی
شیخ عبدالقادر جیلانی قَدِّسَ سِرُّہُ و شیخ شیوخ کلابادی قَدِّسَ سِرُّہُ با وجود کثرت توالیف

حقائق رمزے بآن ماجرا فرمودہ اند بلکہ موافق جمہور رفتہ۔ و حضرات خواجگان بزرگوار قَدِّسَ سِرُّہُمُ
کہ برگزیدگان حق تعالی بودہ اند و طریقہ پسندیدہ ایشان افضل طرق است، صرف ہمت جز
در تحقیق توحید شہودی و تحصیل یادداشت و استہلاک در لجنہ غیب ہیوت در ضمن اصلاح ظاہر
بسنّت و عمل بعزیمت مرضیہ و تجلّی باطن بعقیدہ حقہ اہل سنت و جماعت شکر اللہ سَعٰیہُمُ
فرمودہ اند، و ہمہ اعظم غیر آن رائہ پنداشتہ و شہود مذکور را ہمہ در وجہ کمال یا اکمال نہ انگاشتہ،
اگرچہ در عبارات بعض متاخران ایشان ایمائے بآن رفتہ باشد۔ کَمَا لَا يَخْفٰى عَلَى النَّاظِرِ
فِيْ كَلَامِهِمْ اَلْمُتَّفِقِ فِيْ مَرَامِهِمْ۔ صاحب رشتات از حضرت خواجہ احرار قَدِّسَ سِرُّہُ
نقل کردہ کہ قول بعینیت در کمال شاعت است و اگر مقصود آفرینش ہمیں شہودے بود،
بمعنی عنینیت اشیاء حق تعالی را، ایں بزرگان کہ در وضع احسن طرق و تسلیک ارشاد اہتمام
مرعی داشتہ اند چرا خلق اللہ را بر مقصود آفرینش دلالت نمی کردند، و مجتہدان کرام، کہ آراستہ
بحق بودہ اند و بیشک فرقہ ناجیہ اند، چوں از وراثت اتم و مقصود آفرینش غافل مے رفتند،
و بر تقدیر آگاہی ازل با وجود اتم در ابلاغ غیر اہم چوں مے کوشیدند۔ باینکہ گویم کہ ایں ستر توحید
است، و حضرت خواجہ بزرگ فرمودہ کہ راہ بستر توحید آسان است اما بستر معرفت مشکل۔
و یا آنکہ ایں در مراتب شہود است و یافت غیر شہود است کَمَا تَقَدَّرَ۔ چر ایاقت مقصود
آفرینش نباشد کہ در عالم مجاز مشاہدہ محبوب در یچہ وصال اوست، وائے اگر اکتفاء بمشاہدہ شود
و از گوش باغوش نیاید۔

رسید آوازہ ما گوش در گوش ز نخت بد نیامد دوش بردوش
دیگرے گوید

بخدمت پیش اویم ایستادہ و لے بے خدمتی را داد دادہ
ولذا محققان از شہود و مشاہدہ تماشاچی نمودہ اند و عنان ہمت را بما و لاء آن تا فاقہ۔ عجب تر آنکہ
آنحضرت نوشتہ کہ حضرات خواجگان تربیت نسبت یادداشت کہ طریق اجمال است نمی نمایند
و طریق تفصیل کہ مقصود آفرینش است شہود خاص است در مجموع بصفت یکے۔ مخدوما! ازل
ملاذ ترویج ایں نسبت علیہ کہ اشرف نسبت است مامول است و احتراز از آنچہ مہم بہ توہین

آل باشد، هرگاه ایشان چنین گویند از بیگانگان چنان گله نماید و بجهت پیش آید - باز این
 احقر امر می فرماید که در تربیت طلاب این طریق را نیز مرعی می نموده باشند، هرگاه بزرگان یا
 که این گدازه کمترین ریزه چین خوان انعام ایشان است رعایت امری نظر نموده باشند این
 قلیل البضاعه را چه تصرف و اختیار مخالفت است، با آنکه بوجه معقول و مکشوف خلاف
 آن شده باشد و بدوق و وجدان طور دیگر دریافته - مع ذلک هرگز از طلب موافقت استعدا
 است و این وارد بر و طلوع می نماید، بشری لک گویا تقویت آن می نماید که از احوال
 جلیه این طریق است و مبشر فتح باب، و چون از مقاصد اصلیه نیست بر راه ترقی از آن دلالت
 می نماید - و آنچه از رشحات نقل فرموده که عارف در هر آن یابنده اسمی باشد از اسماء ذاتیه که آن
 را در خارج مظاہر نمی باشد آنچ، و شرح آن را استدعا نموده - مگر ما! هرگاه باطن عارف مجله
 اسماء ذاتیه شود چه استحالت است، و این معاملات ذوقی و وجدانی است نه بیانی پس اشکال
 ساقط است - و آنچه اولیا بنفی آن قائل شده اند عقل با متنازع آن حاکم است نقلا حقائق
 است و تبدل امکان است بوجوب بحسب واقع نه باعتبار شهود - فَإِنَّهُ لَا يَبْعُدُ فِي سَطَوَاتِ
 ظُهُورِ الْأَسْمَاءِ الدَّائِيَّةِ عَلَى بَاطِنِ الْعَارِفِ وَفَنَائِهِ فِيهَا وَالْبَقَاءُ بِهَا أَنْ يَتَحَيَّلَ
 التَّحَقُّقُ بِهَا وَظُهُورُ أَثَرِهَا فِيهِ ذَوَقًا وَجَدًا أَلَا عَلَمًا وَأَدَبًا - وَهُوَ فِي غَلَبَةِ الْحَالِ
 وَقُوَّةِ اسْتِيلَاءِ أَنْوَارِ الْجَلَالِ وَاضْمِحْلَالِ الْأَثَرِ الْأَمْكَانِيَّةِ فِي تَلَالِي الْأَشْغَاتِ
 الْوُجُوبِيَّةِ مُعَدُّ وَرَبْشَرَطُ أَنْ تُدْرِكَهُ الْعِنَايَةُ بِالْحَافِظَةِ عَلَى وَظَائِفِ الْعِبُودِيَّةِ
 بِأَصْنَافِ الْعِبَادَةِ وَالتَّحَقُّقِ بِالْإِسْتِقَامَةِ عَلَى مُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْكَوْنِينَ عَلَيْهِ وَعَلَى إِلَهِ
 الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَكَاتُ عَلَمًا وَاعْتِقَادًا - وَبِدُونِهِ خَرُطُ الْقِتَادِ - وَهُوَ الْحَكُّ الْأَسْنَى
 وَالْمُعْيَارُ الْأَوْفَى فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ الْبَدِيعَةِ وَالْمَقَامَاتِ الرَّفِيعَةِ وَهُوَ الْفَارِقُ بَيْنَ
 الْكِرَامَةِ وَالْأَسْتِدْرَاجِ - رَزَقَنَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ بِحُرْمَتِهِ مِنْ ذَوْقِ هَذِهِ السَّعَادَةِ
 الْقُصُوبِ وَالْعِنَايَةِ الْعُلْيَا - دیگر در باب بیان روح لطائف انسانی طلب تحقیق و مزید
 تفصیل فرموده اند، امید گاه! اکریمه و یَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ الْحَشْعَرَانِ است که کش
 عنان بیان در این امور محمود است، ولذا علماء راسخین و عرفاء محققین جز باجمال سخن نه گفته اند و

گر کشف این دقیقه نگشته اند، احقر قلیل البضاعه را چه یاراء آن - اگر رسایل حضرت قبله گاهی
 قَدَسَ سِرُّهُ را تفصیل مطالعه فرمایند، اجماعی که حکم تفصیل دارد بدست آید و اکثر عقده های اطلاق
 منحل گردد - سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ -

فصل بالخیار - آنحضرت در اکثر مکاتیب بر مژ و اشاره بل بصیرح و کنایه این احقر را و سایر دوستان
 را دلالت بمشرب وحدت وجود معنی عینیت اشیا مرقی را سُبْحَانَكَ می فرمایند و باهتمام ببلغ
 کمال را منحصر در آن میدارند، و جمعی را که باین مذاق ندارند با وجود مشرب وحدت وجود بمنقصت
 منسوب می سازند، و چه آن ظاهر نمی شود - و لایح است که این مقدمات ذوقی است حالی
 نه جدلی و قالی - اگر حق سُبْحَانَكَ آن کرم را بحقیقت آن حال رسانیده است و باستیلاء آن مغلوب
 ساخته، و چون وجدان یک بر دیگر به حجت نیست مقتضای حسن ارشاد که ناشی از کمال رحم و واداست
 تصرف است در باطن با مستمندان تا بحقیقت آن راه یابند و از مذاق آن با خبر باشند، قیل و قال جز
 جدال ثمره ندارد، با احتمال آنکه مخاطبان نیز درین باب ذوقی داشته باشند و از حال بهره - مقدمات
 منقول و محقوله چندان فائده ندارد، و صحیح مرتب و استدلال بر قوانین جدال در غایت صعوبت -
 با آنکه عمده درین باب حضرت وجود است و مَآيَتَبَعُهُ در حضرت حق سُبْحَانَكَ، و این کثرت
 منبسطه جز در مرتبه اراء نیست و کَسْرَابِ بِقِيَعَةٍ يَحْسِبُهُ الظُّمَانُ مَاءً است، در
 خارج مطلق ذات مقدسه حضرت واجب الوجود و صفات تحقیقیه او - اما چون مرتبه اراء است که علم
 خداوندی وابسته است و بقدرت کامله برپا از زوال محفوظ است و منای احکام شده - و این تقرر
 مصادم تقرر واجبی نمی شود و موجب تحدید او نه، لَآنَ الْخَيْلُ لَا يُصَادِمُ الْمَوْجُودَ وَالْمَوْهُومُ
 لَا يَحْدُذُ الْحَقُّ - فَلَمَّا اخْتَصَرَ الْوُجُودَ وَمَا يَتَّبَعُهُ فِي الْوَاجِبِ تَعَالَى وَالْعَدَمُ فِيمَا
 سِوَاهُ، ظَهَرَ كَمَا لِكِبْرِيَّتِهِ تَعَالَى وَعَظَمَتُهُ وَحَقِيقَةُ كَمَالِ قَهْرِهِ وَوَحْدَتِهِ -
 وَجَيِّنْهُ لَاحِ سِرُّ وَحْدَةِ الْوُجُودِ وَكُنْهُ أَفْرَادِ الْقِدَمِ عَنِ الْحُدُوثِ، وَمَا قَالَهُ
 الْأَكْبَرُ فِي بَيَانِهِ يَعْنِي نَفْيَ الْحُدُوثِ وَإِقَامَةَ الْقِدَمِ، وَجَيِّنْهُ لِمَتَارِ الْعِبُودِيَّةِ
 عَنِ الرُّبُوبِيَّةِ وَالْحَقِّ عَنِ الْخَلْقِ بِحَمْدِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ - این طریق پسندیده نصیب این
 فقراء شده، مابه الاختلاف جز قول بعینیت نمائند که موجب اتحاد اجسام کشف است با حق سُبْحَانَكَ

و عینیت آنکه در غایت رکاکت است چنانچه حضرت قطب العرفاء خواجہ احرار قدس سرہ بآں تصریح فرموده اند کما فی الترتیبات - و کلام حضرت شیخ شهاب الدین سروردی و حضرت شیخ روزبهان نقلی و غیرہما تبیین برآں است واضح این قول مستلزم اعتزال است از مذہب اہل سنت و جماعت در باب صفات واجبہ جل و علا و قول ایشان بر زیادتی بر ذات مقدسہ بآنکہ صاحب تعرف در عقیدہ مقررہ صوفیہ علیہ کفہ لا ہو ولا غیرہ موافق علماء و آنچه در بیان آن بعضی گفته اند لا ہو من حیث التعلیل ولا غیرہ من حیث الوجود مردود است کہ در صفات محمول صادق است فقط کما صرحوا - تیمنا بید کبر ختم رسالت بکتوب حضرت قطب المتحققین خواجہ احرار قدس سرہ کہ بمولانا قاضی محمد مرقوم فرمودہ نمایم و از حضرت حق مسئلت کنم کہ عمل بموجب آن این مسکین و سائر دوستان را میرساند بکتوب این است حقیقت عبادت عبارت از خضوع و خشوع و شکستگی و نیاز است کہ بشود عظمت حق سبحانہ بر دل ظاہر شود این چنین سعادت موقوف بر محبت است و ظهور محبت موقوف بر متابعت سرور اولین و آخرین است علیہ من الصلوٰات اتمہا و التحیات اکملہا و متابعت موقوف بر دانستن طریق متابعت است پس بضرورت ملازمت علماء کہ وارثان علوم دینی اند برائے این غرض شریف باید کرد و از ملازمت علماء کہ علم را وسیلہ معاش دنیوی و سبب حصول جاہ گردانیدہ و ور باید بود و از صحبت درویشان کہ سماع و قس کنند و ہرچہ یابند بے تحاشی گیرند و خورند پرہیز باید کرد و از شنیدن توحید و معارف کہ سبب نقصان عقیدہ مذہب اہل سنت و جماعت شود و ور باید بود تحصیل برائے ظهور معارف حقیقت کہ باز بستہ است بمتابعت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم باید کرد - وَاللّٰهُ

مکتوب سی و دوم بنام مولانا محمد ہاشم ششمی در حقیقت فقر و رفع تناقض احادیث فقر -
الحمد لله على عباده الذين اصطفى - صحیفہ کرمیت بہجت افزاء و ورافادہ ہا گردید مدت ہائیدہ برآمدہ کہ از خدمت علیہ چیزے نرسیدہ است ہموارہ گمرانی و انکیر است بکتوب شریف چوں متضمن بعض اسولہ بود ہرچہ محافظت کرد کہ در وقت نوشتن جواب منظور نظر باشد تا بانراہ آن چیزے نویسد در آن وقت یافتہ نشد - آنچه محمل یادماندہ برآں ابتداء سخن کرد - ظاہراً پرسیدہ اند فقرے

کہ الْفَقْرُ فُحْرٌ نِشَان ازان است کہ ام است و الْفَقْرُ سُودُ الْوَجْہِ فی الدَّارِینِ عبارت از کلام فقر - مکرہا! آنچه محقول این احقر است آن است کہ فقر در حدیث متحد است ہر سواد الْوَجْہِ کنایہ از عدم ذاتی اوست کہ انفکاک او از ممکن از جملہ محالات است ہر قلب حق آن از ممنوعات است و ذل و افتقار و عجز و انکسار از آثار آن عدم است و فاقہ ابدی و احتیاج ستری از خالص آن و کریمہ اَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ الْاَلِیَہُ نص راتک مپیٹ و اَنْتُمْ مپیٹون و اِیَّہُ کُلُّ شَیْءٍ هَالِکٌ اِلَّا وَجْہُہُ ط شواہد بنیہ آن - ہوید است کہ در عرصہ گاہ ہستی نیستی جز وجود و عدم چیز دیگر نیست - چوں وجود نصیب واجب شد لاجرم عدم حظ ممکن گشت و حقایق ممکنات جز عبادات نیامدہ وجود و توابع آن مخصوص بواجب تعالی گردید - و چوں وجود را حسن لازم آمد و حسن استتار را برنتا ناچار منظر خواست تا خود را جلوه دہد آئینہ در کار شد مقابل شے و اذ بضمذ ہا تنبہن الاشیاء مقابل وجود جز عدم نیست و افتقار ممکن باعث افتقار او گردید و فقر او موجب غناء او شد و رؤیایش سبب سرخوشی گشت -

غلام خویش تنم خواند لالہ رخسارے سیاه رونی من کرد عاقبت کارے
ہرچہ عدم ممکن تمام تر ظهور آثار وجود دروے کمال تر پس تنزیہ وجود از آثار تقیدات کہ بے مزج عدم صورت نہ پذیرد در اثبات غنائش واجب آمد و تفرد عدم از لوازم وجود تحقیق فناء لازم شد - تا عدم بحقیقت اطلاق خود نرسد منظر حقیقت وجود مطلق نگردد و ازین تحقیق کنہ من عرف ربہ کل لسانہ ہوید گردید ہر عارف درین وقت از حضرت وجود و حقیقت عدمیہ خود کل اللسان است زیرا کہ حکم در مرتبہ تقید است کہ از امتزاج وجود و عدم پیداشدہ ہر اکہ وجود مطلق تا بخصیض تنزل نیاید محاط تعبیر نشود و تنزل بے تقید صورت نہ پذیرد و تقید بے مزج عدم ممکن نبود ہرچہ عدم مطلق تا متلبس بوجد گردد محکوم نشود لان الوجود لا یرم للعدم کومر علیہ ولو من وجہ پس محقق شد کہ مرتبہ حکم و تعبیر ہم در جانب وجود و ہم در جانب عدم منافی مرتبہ اطلاق آن است - فکما اَنَّ الْوُجُودَ الْمَطْلُوقَ مِنْ حَيْثُ هُوَ لَا يَعْزُبُ بِعِبَارَةٍ وَلَا يَشَارُ بِإِشَارَةٍ وَلَا يَتَعَلَّقُ بِهِ عِلْمٌ وَلَا يَصِلُ إِلَيْهِ وَهَمٌّ كَذَلِكَ حَالُ الْعَارِفِ الْفَاقِي بِالْفَنَاءِ الْمَطْلُوقِ الْوَاصِلِ إِلَى الْعَدَمِ الْمَطْلُوقِ مِنْ حَيْثُ هُوَ كَذَلِكَ خَارِجٌ عَنْ جِطَةِ التَّعْيِيرِ - فَلَيْتَ أَمْلُ فَإِنَّ

هذه المعرفة من نفائس المعارف - واز تحقیق سابق معنی اذات الفقر فلهو الله بظهور
پیوست، یعنی چون فقر که عبارت از حقیقت عدمیه اوست تمام شود و لایح گردد که کمالات وجودیه
جز مستعار نیست و امانت بابل آن سپارد، بعد از آن جز عدم مقید نماید، و تقید عدم چون در مرتبه
اعتبار است آن را نیز از دیده بصیرتش برداشته باطلاق عدم پیوندد، و در سالک از وجود و عدم
اثری نماند و فناء طلق رود - درین وقت عارف منظر ذات با جمیع کمالات خواهد بود، لکن
اللو هیة عبادة عن مرتبة الذات مع جمیع الکمالات - و آنچه از استغاضه از فقر
استفسار رفته، معلوم شریف بوده باشد عدم که حقیقت ممکن است مبدء شر و نقصان است -
و چون بر عارف حقیقت کسادی ذاتی او هویدا گردد و ذوات و حساست جلی بر منصف ظهور آید و کمال
حضرت واجبی جل سلطانته متجلی شود، ناچار از خود بسوء او تعالی گریزان شده آغاز از عدم طبعی
و فقر ذاتی خویش خواهد نمود - و جودك ذنب لا یقاس به ذنب گفته عدم خود را که معبر بقدر
است عدیل کفر داشته و پناه بحضرت وجود برده بنده الله تعالی اعود ذك من الفقر
و اغنینا من الفقر خواهد پرداخت - و انخلع از آثار فقریه و لوازم عدمیه مسئلت خواهد نمود و اغنینا
بغنائك و روحانش خواهد گردید - و آنچه استفسار فرموده که مسئلت و تمنا دین در حدیث مصطفوی
علی مصدره الصلوات و التحیات بچه معنی بود، پوشیده نماند که اقوال پیغمبر علیه
الصلوة و السلام جوامع الکلم است حمل آن در مقام شریعت بر اداء و طائف عبودیت و در
طریقت نفی محبت موهوم و در حقیقت بر تبحر در بارگاه حضرت حقیقت الحقائق بموهبت فضل ممکن است -
در اثناء تحریر رقیمه طاهر صحیفه گرامی رسانید بمطالعه آن حظا فرا گرفت، بخصوص از شرح
آن غفلت که موطن آنخص الخواص است و طائفان کعبه اصل الاصول و مستعدان دولت ایمان
بغیب و مناظر سعادت ارشاد و اكمال و مفتوح باب وراثت

هنيئاً لا رباً للتعليم نعيمهم وللعاشق المسكين ما يتجرع

و این شعر که در ضمن آن فرمودند بغایت دلپذیر افتاد

مانغودیم لیکن چشم پنداری غنود ننگ غفلت بود بیداری بخواب انداختیم

دیگر خاطر از جانب انوی اعزای خواج محمد فاروق نگران است که بر مهم صعب تعیین نموده اند -

مجملاً توجه بحال برادر رفت، بچند الله سبحانه بالیده و سر بلند بنظر در آمد - هر چند رفعت لغبت
آخری ست، اما حضرت کریم قادر است که جمع سازد و مسکین را از خاک مذلت برداشته بدرجات
کونین رساند - والاعلان

مکتوب سی و سوم - بنام شیخ محمد عبید الله ابن عروة الوثقی

الحمد لله الذي جعل في محبتك من محبت الله سبحانه - گرامی نامه آن محبت مشفق بهجت افزاء و ورافا و کمال گردید -
حمد الله سبحانه که باستقامت اند و از تذکره احبه فارغ نه - الله تعالی دوستان خود
را بمعیت که از جنیض مبادت باوج قرب رساند از وجود موهوم برهاند و از طریقت بحقیقت و از
حقیقت بحقیقت الحقائق دلالت نماید و کرم دارد، و از سرچشمه محبت که مبشر آن دولت قضوی
است، و حدیث مخبر صادق علیه الصلوة و السلام المرء مع من احب شاهد
عدل برین معنی ست سیراب دارد، تا در استیلاء آن جز آفتاب احدیت در دیده بصیرت نماند -
و چون مصداق آن حسن اتباع سید المرسلین است علیه و علی اهل افضل الصلوات و
اکمل التحیات و آن را درجات مختلفه و مراتب متنوعه است بکرم خویش بجهول آن مستعد
و چون طاهر عنوان باطن است حلیه بنین سنیه و طاعات مرضیه نیت بخش معنی و صورت کند - والاعلان
مکتوب سی و چهارم - بنام بعض ارباب طریقت - در بعض اصطلاحات طریقت -
حمد لله علی نعمائه، و نشکرها علی الاکامه، و نصلي علی سید انبیاءه،
و علی اهل الاطهار و صحبه الابرار الی یوم القدر - حضرت حق سبحانه ذات
بارکات ایشال را شمول الطاف و عنایات خویش داشته بحضوری سرور دارد که غیبت تفتاء
نم نبود، و شهود احدیت بنوعی از انانی فرماید که کثرت موهوم مزاجم آن نباشد - این حضور چون
بکیفیت واقع شود که وجود غیر مزاجم او نشود - و در طریقه حضرات خواجگان قدس اسرارهم
در مبادی جذبه رود و درال نخوس از استهلاک و ضحلال نصیب سالک شود، و گاه سبب آن
حصول بعلت تقی اجزاء عالم امر او از اجزاء عالم خلق او باشد پیش از آنکه رسوخ پیدا کند و بلکه گردد و پس
طریقه علیه بعد معتبر است که حضرت خواجه بزرگ قدس سره در شان آن فرموده اند که وجود
عدم بوجود بشریت عود کند، اما وجود فناء بوجود بشریت عود نکند - مشایخ دیگر متاسب این مقام تجلی

صوری گویند و در بهمان مقام توحید صوری است که مشهود سالک کثرت است تخیل وحدت - و وجود کونی و امکانی او هنوز بر جاست، هر چند درین مطن به انا الحق و سبحانی حکم نماید و لیس فی الدار غیره ذیاً که تقدحالش بود، اما چون بقاء مشرف نشده است و از حقیقت وحدت گاهی ندارد و از دائرة نقص نه برآمده است و شرب از معرفت بکام جان او نچشانیده اند، اگر عنایت بے غایت مدونه نماید و بر شد کامل که نظر او دواء است و توجیه او شفاء نرساند خسارت نقد وقت اوست که در گرداب صورت گرفتار مانده بساحل معنی نرسیده جم غفیر از مبتدیان بے بینم که بهمین توحید آسوده اند و اکابر را بمیزان خود سنجیده کمال انگاشته اند - و این تجلی صوری که مشاهدۀ جمال لایزال است در کثرت صور و اشکال، عام تر است از آنکه در کسوت صورتی باشد یا غیبی و در پرده الوان ظاهر شود و یا بانوار پس تجلی نوری داخل آن بود و از سه مرتبۀ یقین که علم یقین و علم یقین و علم یقین است صاحب این حال را نصیب از اول بود، و سیر او داخل سیر آفاقی است که آن البعد در بعد گفته اند و مستطیل نیز نامند - و آنکه گفته شد مناسب این مقام یعنی وجود و عدم تجلی صوری است نه عین آن، زیرا که در طریقۀ حضرات خواجگان قدس اسرار هم چون اندراج نهایت فی البدایت است و از اول کار نظر ایشان بر احدیت ذات است، اول قدم این بزرگان که بوجود و عدم معبر است نهایت نهایت دیگران را متضمن است، و چاشنی از تجلی معنوی که تجلی صفات باشد و از تجلی ذات که آخرین تجلیات است اول کار در کام جان طلاب می نهند و تربیت می فرمایند -

ع قیاس کن ز گلستان من بهار مرا

فرموده اند که همان حضور چو رسوخ پیدا کند و ملکه گردد مشاهدۀ نامند - و چو الفاظ که دیگران اطلاق می دارند موهم حلول و اتحاد است و شعر منزل و تقید و حسب ظاهر مخالف شریعت بیضاء، مشاهدۀ بر سوخ نسبت مذکور تعبیر فرموده اند - و همچنین در بیان مقامات دیگر متابعت محبوب رب العزة راعلیه و علی الیه الصلوات صورۀ و معنی رعایت می نمایند - فرموده اند که همان حضور چو از صفت شاهی و شهودی مبراشد فنا حقیقی نام یافت - و این وقت بستر کُل شئی هلاک الا وجهه مشرف گشته و حیرت و جهل و انحلال و استهلاک نصیب آورده و کفر حقیقی - مقام جمع حاصل کار او شد، و از علم یقین بعین یقین پیوست، و از تمیز میان حسن اسلام و قبح کفر باز ماند و گوید

ه بکفر و باسلام یکسان نگر

که سالک ز دیوان او دفتر است و از سیر آفاقی یا نفس آمد و از سلوک بجز به رسید و دائرة کونی و امکانی قطع نمود و با سیم الهی جل و علا که مبدع تعین اوست و اصل شد، و از مزاحمت تفرقه خلاصی یافت و از خلل کثرت نجات حاصل کرد و کار و بارش بحضرت وجود پیوسته از رد محفوظ گشت و از رجوع به بشریت مامون گردید - در طریقۀ علیۀ حضرات خواجگان قدس اسرار هم حصول این نسبت مرطالب را حکم اخذ الف با دارد و حکم اخذ از کار از سیر مقتدای تا قدم در سلوک نه نهد، لهذا پیش گاه این اکابر بلند افتاد و ابتداء ایشان متضمن نهایت گشت - این بیان کسے گمان نبرد که از عدم تمیز بین حسن اسلام و قبح کفر لازم می آید که باز دائرة مشرع بیرون نهاده باشد، و مشایخ فرموده اند کُل حقیقه ردّ تها الشریعة فیهی زندقة - زیرا که در کفر و اعتقاد است اعتبار خلق او که تعلق بخالق دارد و اعتبار کسب او که به بندۀ متعلق است، و شک نیست که خلق کفر قبیح نیست - و صاحب فتاء که از مزاحمت کثرت خلاصی یافت بجمع حقیقت رسیده است، تبیین که شود در این حال همان اعتبار اول است، پس حکم بفتح آن چنان نماید و اعتباری که ملحوظ نیست چگونه بر حکم قبح کند و متمیز سازد - بعد از آن باز اگر بهوش آید و حضور می که از خود زائل نموده بود بحق سبحانه منسوب داشت و یافت که او تعالی خود بخود حاضر است، بقاء حقیقی مستعد گردید و از حیرت و جهل بعلم آمد و از جمع بفرق بعد الجمع کرم گشت و فناءش ببقاء ثمره بخشید و از مضیق علم یقین و سر عین یقین بفضا خلق یقین تبختر نموده بحقیقت اسلام متجلی گشت و گفت ع دلم بکعبۀ اسلام مائل افتاد است

بعد از آن جمیع را بشهود احدیت در کثرت می رسانند و بتوحید وجودی مخطوظ میدارند این جماعت می فرمایند که هر چه در عرصۀ وجود است هستی او عین ذات اوست و آن ذات واجب است جل و علا، زیرا که اگر هستی او تعالی زائد بر ذات او باشد آن زائد البتۀ غیر خواهد بود و لکن الا شئین متغایران، پس ذات الهی جل شأنه محتاج بغیر باشد و احتیاج علامت امکان است و آن محال است و مسلم ابطال واجب الوجود پس ناچار هستی او عین ذات او خواهد بود - و ممکن چون وجود او از ذات او نیست البتۀ هستی او زائد باشد بر حقیقت او، و آن زائد یا عارض است ممکن را یا معروض او - اصحاب ذوق از راه وجدان یافته که حقائق عارض اند و وجود که هستی باشد

معروض است که قائم بالذات است و مساوی اوقاظم باو، و این جاست که فرموده اند **الْعَالَمُ**
أَعْرَاضٌ جُتِّمَعَةُ فِي عَيْنٍ وَاحِدَةٍ - هوید است که وجود چون مبدا آثار است البته موجود باشد،
 و در ممکن اگر عارض بود البته موجود خواهد بود و بودی که عارض وجود است و همچنین وجود او وجود
 دیگر باشد تسلسل لازم خواهد آمد و آن باطل است پس عارضیت وجود باطل شد پس البته معروض
 باشد - و نیز بر تقدیر معروض جعل یا در نفس وجود است یا در اتصاف و هر دو باطل است پس
 چنانچه در کتب معقول مشروح است **مَعَ مَا فِيهِ وَعَلَيْهِ** چون وجود معروض شد متحقق گشت که
 در عرصه کائنات ذات موجود حضرت حق سبحانه است، و ما سوار او وجود نیست بجز باعتبار اینکه
 امور اند که منسوب اند بحضرت وجود که موجود حقیقی است و وجود او از ذات اوست - زیرا که اگر موجود
 حقیقی باشد وجودش عین ذاتش باشد یا عارض ذاتش باشد، و چون هر دو شق متعین است
 پس وجودش بجز انتسابش بحضرت وجود نباشد که فی حد ذاتها معدومات اند و این
 جا گفته اند **الْأَعْيَانُ مَا شَمَّتْ رَايَةُ الْوُجُودِ** - این عوارض باید که از آن هستی مطلق ناشی باشد زیرا
 که جز او تحقق ندارد پس تا چار کمالات مندرجه او بود که در مرتبه تنزل علمی متمیز شده حقائق ممکنات آمد -
 و این حقائق متمیزه علیهم بحضرت وجود که ذات و هب است جل و علا نسبت مجهول الکیفیت پیدا
 کرده و در مراتب ظاهر وجود منعکس گشته رنگ مرآت گرفته است هست نشده اند - و چون آن کمالات
 که حقائق ممکنات اند در مرتبه اطلاق عین مطلق اند و آن مطلق در مرتبه تقید عین آنها، تا چار حکم بعینیت
 نمودند و گفتند -

در شکل بُتال رهن عشاق حق است	لا بلکه عیان در همه آفاق حق است
چیزه که بود روزی بتقید جهان	والله که همان زوجه اطلاق حق است
غیرتش غمیر در جهان نگذاشت	لا جسم عین جسمه اشیا شد

ازین بیان کسی توهم نکند که کثرت با وحدت متحد گشت یا وحدت در کثرت حلول نمود که آن با اتفاق
 کفر است، زیرا که حلول و اتحاد بر تقدیر متصور بود که وجودات متکثره باشد و در وحدت وجود این
 او هام مرفوع است - قدوة احرار شیخ فرید الدین عطار قدس سره فرموده -
 اینجا حلول کفر بود اتحاد و هم کاین وحدت است لیک بتکرار آمده

چنانچه صورت زید و مرایا مختلفه ظهور نماید و اختلاف ألوان و اشکال مرایا بهیئات متکثره ظاهر شود،
 درین جام موجود خارجی یک ذات زید است که در اراء و تخمیل در مرایا متعده متکثر نموده است و
 ازین کثرت و همبیه صورت زید کثرت ذات لازم نیاید و شائبه حلول و اتحاد پیدا نشد - **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ**
الْأَعْلَى - در مانحن فیه موجود خارجی ذات واحد حقیقی است که تکثر در اراء را نیست و تعدد در اراء گنجش
 نه، غایبه الامر از انعکاس کمالات در مراتب ذات و ظهور آن در مراتب صفات شعبه کثرت از بطون
 بطور آمده - عارف جامی قدس سره گوید -

ممكن ز تنگناء عدم ناکشیده رخت	واجب بجلوه گاه عیان ناهاده گام
در حیرتم که این به نقش بدیع چیست	بر لوح منظر آمده منظور خاص و عام
باده نهان و جام نهال آمده پدید	در جام عکس یاده و در باده رنگ جام
جامی معاد و مبدا وحدت است و بس	مادر میان کثرت موهومه والسلام

یعنی ذات احد جل سلطان آئینه داری ذات و ممکنات کرده و حقائق ممکنه مرآتیت آثار ذات
 واحد قمار جل شأنه نموده -

سوال - چون کثرت موهومه بود شریعت که مبنای آن بکثرت است چگونه باشد -
جواب - کثرت موهومه نه باین معنی است که مجر و احتراع و هم باشد و سخت خیال، و هم رفع شود
 بلکه باین معنی است که در مرتبه اطلاق از آن نام و نشان نیست - مراتب تقیدات هر چند در مرتبه اطلاق
 تحقق ندارد، اما چون در مراتب تنزیل صانع خداوندی متقن شده و متعلق علوم الهی جل و علا گشته،
 از زوال بار تقارع خیال محفوظ است، و بدل اعتبار مطلق کلیف این نشا و مناظر ثواب و عقاب
 دارا قرار گشته - و با جمله نردیس بزرگواری اوست سبحانه که در مراتب مختلفه و احکام متضاده ظاهر
 شده - اطلاق احکام دارد که در مرتبه تقید کاذبه است، و همچنین تقید احکام دارد که در مرتبه اطلاق
 صادق نیست -

هر مرتبه از وجود حکم دارد اگر حفظ مراتب کننی زندقی
 مثلا حقیقت انسان که آن را در مرتبه اطلاق دو احکام است بلکه فی ذاتها مبر از احکام است، و در
 مراتب تقید و تعیین بقیود شخصی احکام مختلفه متضاده دارد هر چند فی الحقیقت وجود همان حقیقت است

و این اختلاف اشخاص جزو عوارض که جزو حقیقت نیستند - اما بهمان یک حقیقت واحد را من
 حَيْثُ اِطْلَاقِ الْحَقِيقَةِ وَ التَّقْيِيدِ اَبَدِ الدُّهْنِيَّةِ وَ الْخَارِجِيَّةِ اَمَّا وَ احكام متکثره است
 که ظاهر بنیان را سبب توهم اختلاف آن اشخاص گردیده است - و شک نیست که چنانکه اشخاص
 حقیقت انسانی با هم تمیز عارضی دارند فی الحقیقت اتحاد دارند همچنین افراد حیوان که در حیوانیت
 شرکت دارند فی الحقیقت وجود همان حقیقت حیوانیه را است و انواع مندرجه تحت آن عوارض اعتبارا
 است، زیرا که وجود مطلق را است و قید جز با اعتبار نیست - کذا لک افراد جسم که در آنها وجود حقیقت
 جسمیه را است و اختلاف جز با اعتبار نه، و مسئله الْجَوْهَرُ ثَمَرُ الْوُجُودِ که وجود همان حقیقت بسیط
 را است در مراتب متمیز که جوهر باشد و جسم و حیوان و انسان و اختلاف اجناس و انواع و اصناف و
 اشخاص جز به پندار نه، و تراجم آثار و احکام آن با اختلاف مراتب هم صادق و هیچ اشکالی لازم
 نه، و شاهد آنکه موجود همان حقیقت مطلقه جنس الاجناس است که در جمیع موجودات ساری است و
 با سماء متعدده ظهور فرموده و تقید آن جز با اعتبار نیست، آن است اَنَّ الْاِنْسَانَ جِسْمٌ قَضِيَّةٌ
 صَادِقَةٌ، و معنی او آن است که در صورت مختلفه ذهنیه که صورت انسان و صورت جسم باشد
 در وجود خارجی با هم متحد اند - و چون جسم با انسان متحد شد و محتاج امر زائد گشت، پس موجود فی الحقیقت
 همان جسم بود و تقید انسانی اعتباریش نباشد - و نیز چون جسم را درین قضیه با انسان اتحاد شده، قضیه
 الْحَجَرُ جِسْمٌ با حرج نسبت اتحاد بود پس انسان را با حجر نیز در مرتبه جسم اتحاد است بَدَاهَةُ،
 پس جمیع مقیّدات با مطلق متحد شدند و همچنین با هم در مرتبه مطلق، و وجود حقیقت همان مطلق را مقرر شد
 و مقید آن اعتبارات اوست که در مراتب تنزل تکثر و تعدد پیدا کرده در عرصه گاه ظهور آمده است -
 این است بیان محمل مسئله وحدت الوجود و آنچه که متاخرین صوفیه تقریر نموده اند، و تمسک آنها
 فی الحقیقت کشف و وجدان است، اوله و براسین که بر آن ایراد نموده اند از قبیل تنبیهات است
 بر بدیهات قطب المحققین حضرت ایشان را دیدیم باب مقالات مفروده است در ضمن تحقیقات فائده
 و تدقیقات رائقه که مؤید است بکتاب و سنت و قرین است با عقاید اهل سنت جماعت میفرماید
 که مقصود از سیر و سلوک تحصیل لوازم بندگی است نه حصول ربوبیت خداوندی، و تحقیق معرفت نفس است
 بذل و انقضا و عرفان مولی جلّ و علا که مال غنا و اقتدار - کتابی که نخبه ذاتی موضوع است

و بدناءت طبعی موسوم، او چگونه عین سلطان ذی شان باشد پس حکم بعینیت چنان وجه بود و قصه
 وحدت و اتحاد چگونه پسندیده باشد، مگر در حالت سکر و غلبه حال که الشکّاری معذورون -
 و الا اهل صحو و تمیز اتحاد و قاذورات و فضلات را با آن فاطرا الارضین و السموات که قدوسی صفت
 ذاتی اوست و سبوحی اظهر صفات و هرگز تجویز نمایند، و بفرق اعتباری در میان مراتب تنزیه و
 مقالات تشبیه اکتفاء نکنند، و عبودیت را با ربوبیت در هم نسانند و بداهت عقل را از دست دهند
 و آنچه منتسبان وحدت وجود که بعینیت قائل اند گفته اند که حقیقت واجب تعالی هستی مطلق و وجود
 بحت است و بر این بناء مسئله وحدت وجود داشته که کما مرّ مجمل مدخول فیه است، زیرا
 که آن بر تقدیر مسلم باشد که ذات باری تعالی بوجود موجود بود و هستی کائن بود تا گفته شود که هستی
 او عین ذات او باشد - قطب العرفاء شیخ علاء الدوله منانی گفته که فَوْقَ عَالَمِ الْوُجُودِ عَالَمُ
 الْمَلَائِكَةِ اَلْوَدُودِ یعنی در مقام اطلاق چنانکه سایر اعتبارات را گنجایش نیست، وجود را نیز که از
 جمله کمالات ذاتیه اعتباریه است در آنحضرت علیا بار نبود لا عینیه و لا زیاده - هرگاه نزد این
 اکابر حیات و علم و سمع و بصر و قدرت و اراده و تکوین که صفات حقیقیه اند و وجودشان زائد بر وجود
 ذات مقدس نیست، با وجود آن نمی توان گفت که حقیقت واجب تعالی علم است یا قدرت
 است مثلاً، همچنان وجود او تعالی چون زائد بر ذات نباشد چرا حقیقت واجب باشد بدیهی است
 که گفته ذات واجب تعالی مجهول مطلق است و قول باینکه حقیقت او تعالی وجود است و هستی
 مطلق منافی آن است با آنکه تعقل موضوع در حکم درکار است - و چون مقرر شد که حقیقت واجب
 جلّ و علا دراء وجود است پس وجود بر تقدیر وجود صادره باشد از مصنوعات تعالی پس بر تقدیر
 معروضیت او مرحقائق ممکنات را و عارضیت او، و بر فرض عینیت و مقیّدات کونیّه او با غیریت
 او مر آنها را حکم عینیت در میان واجب ممکن متصور نبود پس قدر هست که آنچه در عرصه ظهور آمد چون
 پر توے است از انوار کمال او و ظلمت است اظلال شیون و اعتبارات او دائره ممکنات جزو مظاهیر جمال
 و کمال او نیست، ناچار و الهام جمال لا یزال را نظر بدان ظلال نور الانوار نیست و مرایه مظاهیر از
 ساحت شهودشان ساقط است - و آن انوار مقدس مقتبس از ان نور است که لا شَرَفَیَّةٌ و لا عَرَبِیَّةٌ
 نشان از ان است پس مشهود منظور در پرده کثرت جز واحد علی الاطلاق نیست - و فرقه را این اختفاء

مرآت و گمان اتحاد و نخل باصل حکم عینیت دلیر ساخت و بر وحدت و اتحاد آورد گفتند -
 مجموعه کون را بقانون سبق کردیم تصفح ورق
 حقا که ندیدیم و نخواهیم درو جز ذات حق و شیون ذاتیه حق
 مانا که این اکابر از مزج تشبیه مطلق خلاصی نیافته اند و بحضرت اطلاق بختر نرفته اند -
 با گل رخ خویش گفتم ای غنچه دهاں هر لحظه میبوشش چهره چون عشوہ دهاں
 ز دخنہ کہ من بعکس خوابان جهاں در پرده عیال باشم بی پرده نہاں
 و اگر در ریاض قدس تنزیه حقیقی عبور میکردند، عنان توجہ از ہر چہ بدایغ چونی و چندی ملتزم است نافہ بہ بیچون
 مے شتافتند و تشبیه را بہ تنزیه مختلط نمے داشتند و بحقیقت کلمہ لاہمہ را منتفی مے ساختند - ہویدا
 است کہ مطلق از وراج اطلاق تنزل نفرمودہ است و مقید را در حقیقت عقیدہ عروج محال، ہر چہ
 تنزل است و بتقید آمدہ از اطلاق بر اصل دُور است، مَا لِلتُّرَابِ وَ رَبِّ الْاَرْبَابِ اِنَّ
 لِلّٰهِ لَعَنِّيْ عَنِ الْعَالَمِيْنَ - غناء ذاتی حضرت کبیر متعال آئینہ بر تابد و آئینہ را تاب مقابله
 اَلْنبود و اِنَّ الْحَادِثَ اِذَا قُوِّرَ بِالْقَدِيْمِ لَمْ يَبْقَ لَهُ اَثَرٌ - آئے چوں وجود از اخص کمالا
 واجبی است و مبدیہ خیر، ممکن کہ حکم عدم ذاتی او دارد کہ ما وراء شراست اثبات نمودن جز بطریق تجو
 و استعارہ مشکل است پس عالم را جز وجود اراءتے و خیالے نصیب نبود چنانچہ صورت متعکسہ
 در مرآت - فرق در میان ہر دو ثبوت آن است کہ ثبوت عالم ہر چند در مرتبہ حس اراءت است
 اما صنع قادر مختار در ہمہ مرتبہ باں متعلق شدہ تقریرے پیدا کردہ متقن گردیدہ است و از اول
 بزوال حس و خیال محفوظ ماندہ و مورد احکام صادقہ گشتہ - و چوں وجود واجبی جَلَّ و علا در مرتبہ
 خارج بود و تحقق عالم در مرتبہ حس و اداءت، از وجود عالم تحدید واجب تعالی لازم نیاید کہ تجدید
 اتحاد مرتبہ را خواہان است - بدیہی است کہ صورت مرآتیت مصادم وجود وجود زید کہ در خارج
 وجود ثبوت دارد نمے شود - ازل بیان وحدت وجود یعنی اثبات قدم و رفع حدود بحصول
 پیوست و حقیقت توحید لا شگشت کہ نفی ماسواء او تعالی بودہ باشد، و کینہ فناء کہ از سالک
 نام و نشانی از ذات و فعل او ماند و نفی انتساب کہ بطور مشرب اول بحصول آید کہ اَلْصُّورِ
 فناء است -

سوال - اہل وحدت وجود چوں قائل بحج بین التشبیہ و التنزیہ اند باید کہ شہود ایشان اتم بود و ایمان
 انہا اکمل، زیرا کہ اہل جماعت مرتبہ تنزیر حقیقی را مسلم داشته، تشبیہ چوں از مراتب تعین اوست بآن
 تنزیہ ایمان داشته مرآت کمال مطلق میدارند -
 جواب - لا سلم درین مشربے کہ مادر مقام تحقیق آنیم از تشبیہ انکار و از مشاہدہ کمال لایزال در
 ظلال آن اعراض است، اما ما بہ الاختلاف اطلاق لفظ عینیت و اتحاد است در میان تنزیہ و تشبیہ
 بر تحقیق ما عالم منظر کمالات است اما منظر عین ظاہر نیست و بمشرب اہل وحدت وجود کائنات است
 و اہل مزج تشبیہ و تنزیہ دامن ہمت را از اطلاق حقیقی باز داشت و کارخانہ سلوک را بمراتب تعینات
 مطہل ساخت - ماند تحقیق اعیان ممکنات، چوں سخن بتطویل انجامید از خوف ملالت طبع مستمعان
 بوقت دیگر موقوف داشت - اگر مشیت موافقت نمود شمر از ان بجز بر آید - وَالطَّلَا
 مَكْتُوبِ سِی و خیم - بنام مولانا محمد صدیق کشمی در کلمہ الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ -
 الحمد للہ علی ما لا یحیط بہ - حضرت حق سبحانہ ذات بابرکات مخدومی مکرری را شمول
 عنایات خویش بدولت سرفراز سازد کہ حوصلہ امانی اَلْ بَر تابد و در راحت استعداد نگنجد - چہ آنچه در
 فضاء حوصلہ ممکن آید و موافق قابلیت او بود و اَمِنْ عَزْ مطلوب از ان بزرگ است و مسرودات کبر بانی
 او از ان متعالی، حصول اَلْ بَر بفضل راست نیاید و جز عنایت صرف راہ باں نبود کہ باء علم اَلْ بَر مرتبہ
 مقدسہ لنگے دارد و چشم عرفان و سلوک در اَلْ بَر نشان خیرہ - نامہ کرم مت کہ مصحوب انومی اعز
 میاں محمد کجے مرسل بود مشرف ساخت، مرقوم بود کہ اَلْخیر فیما صنع اللہ سبحانہ در باب کفا
 چگونہ راست آید بکربا ممکن است کہ مراد بخیر اصلح نظام عالم باشد و اوفق بحکمت عام، و ظاہر
 است کہ ضلال جماعت ہر چہ نسبت بذات نشان شراست اما نسبت بحکم عام خیر است چنانکہ کلمہ
 معروفہ لَوْلَا اَلْحَمْدُ لَخَرِبَتِ الدُّنْيَا اِیْماء ہاں دارد، و حضرت خلیل الرحمن علی نبینا و
 عَلَیْہِ الصَّلَاوۃُ وَالسَّلَامُ در مناجات گفت وَمِنْ ذُرِّیَّتِنَا اُمَّةٌ مُّسْلِمَةٌ لَّكَ بِکَلِمَةٍ
 التَّبَعِیضِ رِعَايَةً لِّلْقَضِيَّةِ الْحِكْمَةِ عَلٰی مَا قَالُوا - چنانچہ در عالم صغیر کہ انسان باشد ظہور فضل
 عالم اصغر کہ قلب بود بطغیان ہوا باء نفسانی است، همچنان فضل ایشان در عالم کبیر باستیلاء شیاطین
 انفسی و آفاقی است، اگر نہ ظہور شرور در اہل کفر و طغیان مے بود طلوع نور خیر در اہل فلاح و ایمان ممکن

نمی بود. آنچه مرقوم فرموده اند که از خیر محض هر چه ظهور رسد محض خیر است و لیکن بمقتضای محل خیر صورت شر پیدا کرد، باز سخن در اینجا می رود که آن محل نیز بصنع خداوندی است جَلَّ وَعَلَا، اگر کفر شود که در اصل اقتضای اسم المفضل است که جمیع را علایج سلوک آن طریق باید نمود و سخن در این مرتبه نیز در آنجاست. مگر ما محل این اشکال بطور صوفیه وجودیه ظاهر است بطور این اکابر مشرطین گریز نیست هر چه هست نسبت است و فی ذاتهم همه خیر است، چنانچه در کتب سلوک تفصیل مشروح است و همچنین مشرب قطب المحققین حضرت ایشان ما قَدَّسَ سِرُّهُ زیرا که حقایق ممکنات عدوات است که بالذات شر دارد و خیر مستعار و مستفاد از حضرت ذات واجب الوجود است پس در ظهور کمالات ذاتیه در مرایای اعدام شرارت نیست و هر شر از مراتب که عدم است که موطن نقص و فساد است شر شده است، کریمه و مآظلمهم الله و لکن کَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ایماء بدان دارد. مناسب این مقدمه است آنچه متکلمین فرموده اند که خَلَقَ الْكَافِرَ لَيْسَ بِقَبِيحٍ بَلْ هُوَ حَسَنٌ وَجَمِيلٌ وَ إِنَّمَا فُتِنَ الْكَافِرُ فِي كَسْبِهِ پس ما در ماصنع الله اگر مصدریه است و معنی خیر فی صنع الله و فعلیه است و آن موجب است. و اگر موصوله است پس محمول او آن است که الْخَيْرُ فِي شَيْءٍ صَنَعَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ. و آن نیز محقق است زیرا که مفعول و مصنوع الهی است جَلَّ وَعَلَا، مثلاً کفر فی ذات حسن باشد من حیث کونه منسوبا الی الصانع، و قبح باشد من جهة کونه منسوبا الی العبد و کسبه، و لا یُخَذُّ وَرَفِیْهِ. - وَالْقَلَلُ

مکتوب سی و هشتم - بنام شیخ عبدالاحد سپهر خود در شرح بیت حافظ -
 المُرَّةُ عَلَى الْعِلَّةِ الذِّیْ یُحِطُّ

ماجرای کم کن و باز آ که مرا مردم چشم خرقه از سر بدر آورد و بشکرانه بسوخت خطاب بمعشوقه که بنابر معشوقی و استغناء محبوبی موصوف است و بحر حرف عز و سخن کسریاء بر صفحه روزگارش نگذاشته نموده می گوید، که ماجرای کبر و قصه غنا کوتاه کن و طریقه مهربانی و لطف پیشه گیر و بساط مهاجرت را در پیچیده بدولت خانه و موانست ده باز آ یعنی روح را پیش از تعلق باین بدن هیولائی و پیکر ظلمانی در بارگاه قدس وحدت حقیقت بارود و بحر میت آن حرم محترم شرف احترام داشت. - باز بعد از قطع تعلق کثرت موهوم به سعادت قرب و وصال - خود را سرفرازی بخش،

و مراد از چشم که محل بصارت است دل است که موطن بصیرت است، و مراد از مردم چشم فؤاد است که مرکز قلب است که محل مشاهده الهی است - خرقه یعنی لباس تعین و تقید که حجاب حضرت اطلاق بود و غما به بر آفتاب احدیت، از سر یعنی خیال که محل آن دماغ است و وجود قیود جز در آن نیست زیرا که در مقام خارج و حقیقت جز اطلاق و احدیت را وجود نیست، چنانچه شیخ محی الدین ابن العربی قَدَّسَ سِرُّهُ بیان فرموده الْأَحْيَاكُنْ مَا شَتَّتْ رَايَحَتَهُ الْوُجُودُ بَدْرًا وَرَدَدَهُ أَزْدِيَّ الْخِيَالِ و در بین کشیده بشکرانه بسوخت - شکر عبارات است از صرف عبد جمیع مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِيمَا خَلَقَ لَا جَلِيلَهُ پس حکمت در آفرینش دل آن است که تفکر در کمالات حقیقت نموده هر چه بدیع عدم موسوم است از نظر اعتبار ساقط کرده و از کثرت و همیه خیالیه گریخته باحدیت مطلقه آویزد، و از همه تافته بکعبه مراد توجه نماید پس افتاء ما سوا و اهلک تعینات و همیه جزیه شکر باشد - پس محمول برین نمط باشد که ماجرای جفاء بحر کم کن که موجب به تعلق باطن بود باین کثرت موهوم و تعینات کونیة امکانیه - و چون لباس دوئی و خرقه دوینی دریده شد و مطلق از پس غما تعلقات متجلی گشت قصه فراق کوتاه باید و حدیث بجران با تمام رسد، إِذَا تَحَلَّى الْفَقْرُ فَهُوَ اللَّهُ بظهور آید و معاد حکم مبدع پیدا کند -

جای معاد و مبدع ما وحدت است و پس ما در میان کثرت موهوم و السلام
سوال - هرگاه مانع وصال لباس دوئی بود و آن دریده شد و بعد ارتفاع مانع جز حصول مطلوب چاره نبود پس چرا گفت ماجرای کم کن و باز آ و نگفت دور کن زیرا که کم ساختن ماجرای فراق مقتضی بقاء اصل فراق است -

جواب - دریدن لباس دوئی چون در شهود عارف است و در وجود محال از فراق چاره نبود از بجران گذرنه -

آن و هم بود که تو دوئی برخیزد امکان وحدت بر او روی برخیزد
سوال - هرگاه تعینات علمیه باشد پس با ارتفاع شود کثرت ارتفاع تعینات علمیه لازم آید، زیرا که در خارج مطلق از آن نام و نشان نیست -

جواب - تعینات علمیه است اما چون معلوم است و در مرتبه اراءت ایقان یافته، با ارتفاع

خیال و وہم مرتفع نشود کہ انقلاب علم اللہ محال است۔

جواب دیگر آنکہ ارتقاء کثرت از علم بالکلیہ ممنوع است و وصول باطلاق حقیقی محال است

ع غناء شکار کس نشود و دام باز چین کایجا همیشه بادبست است دام را

گرز معشوق خیالے در سر است نیست معشوق آن خیال دیگر است

تحقیق آن است کہ ان الله سبحانه سبعین الف حجاب من نور وظلمة تودفعت

لاحرقت سبحات وجهه ما انتهى اليه بصره من خلقه، ہر چند حجب ظلماتی کہ حجب

امکانیہ است مرتفع شود اما حجب نورانیہ کہ عبارت از اسباب کبریاست و از استار عزت برجات

ع جنبش غایتے دارد و سعدی آن پایاں بمیرد شسته مستقی و دریا، پمچناں باقی

ع با گلرخ خویش گفتم اے غنچہ دہاں ہر لحظہ می پوش چہرہ چوں عشوہ دہاں

ز دخنہ کہ من بعکس خوبان جہاں در پردہ عیاں باشم بے پردہ نہاں

عزیزے گوید ع

غرض وراء امکان چہ خیال فاسد است ایس ہوس جمال سلطان بدل گدا نشسته

شیخ عبداللہ انصاری گوید ع

الہی یافت تو آرزو ماست اما دریافت تو نہ بازو ماست

دست بگریبان او نیست بازو کس بوالہوساں فضول سر بگریبان برند

ع نے پاء آنکہ از کرۂ خاک بگذرم نے دست آنکہ پردہ افلاک بر درم

ع لا مینک الفرام ولا عنک الفرام

ع چہ من سرمایہ جز غم ندارم چرا ہر لحظہ صدم دارم

وے تواند کہ ایس بیت خطاب باشد از خداوند عین الیقین بصاحب علم الیقین یعنی ماجرا

استدلال و بحث و قیل و قال کوتاہ کن و ازین تنگنا بدال باز آو بساحت دل دراکہ مرام مردم چشم

یعنی دیدہ شود خرقة علم را کہ حجاب اکبر است از سر برداشته است، و از دماغ کہ محل عقل

است بدر آوردہ بشکرانہ بسوخت و نام و نشان ازل نگذاشت، چرا کہ در فضاء عین حجاب علم

گنجائش نیست۔ و ایں رفع حجاب موہبتے است از حضرت وہاب و مورد ذکر محمد و تعالیٰ۔

و نیز می تواند خطاب صاحب علم باشد مجاہدان را۔ یعنی ماجرا جہل مرکب یا بسیط کہ ناشی از

فساد نظر است یا تعطیل آن کوتاہ کردہ عقل و دانش را کار فرما کہ مرام مردم چشم یعنی عقل مستقیم و فہم

قیم خرقة یعنی لباس غباوت و ضلالت از سر من بدر آوردہ بنظر صحیح دلالت فرمودہ بشکرانہ بسوخت

و نیز می تواند کہ ایس شعر خطاب صاحب تجلی صوری باشد مبتدی را کہ بمجاہدہ شروع و سلوک

نمودہ باشد و بدولت تجلیات زسیدہ۔ یعنی ماجرا فراق از محبوب کہ نصیب تست بمن گویا کوتاہ

کن کہ مرام مردم چشم یعنی دیدہ باطن من یا مرشد کامل من خرقة غفلت از سر من بدر آوردہ بشرف تجلی

رساندہ بسوخت تا در صور و اشکال بجمال محبوب ذوالجلال خود متذد نام۔ ع

درود یو ارجو آئینہ شد از کثرت شوق ہر کج می نگرم روء ترا می بینم

و تجمل کہ ایس بیت خطاب صاحب تجلی معنوی باشد بصاحب تجلی صوری یعنی اے آنکہ از پردہ صور

مشاہدہ جمال بکیف مے نمائی و از کثرت من تو مہ ظاہرہ بالکل خلاصی نیافتی و احدیت را در کثرت

من حیث الکثرة مطالعہ مے نمائی و از صورت بمعنی پئے نبردہ ماجرا خود کوتاہ کن و بمن تبلیس حق

بیاطل کن کہ مرام مردم چشم یعنی دیدہ معنی بین من یا مرشد کامل من خرقة شہود صورت را بدر آوردہ بدولت

شہود معنی رساندہ بشکرانہ بسوخت ع

صورت پرست غافل معنی چہ داند آخر کو با جمال جاناں نہیاں چہ کار دارد

چنانکہ در محلے بایں اشعار نمودہ مے گوید ع

چشم آلودہ نظر از رخ جاناں دور است بر رخ او نظر از آئینہ پاک انداز

و نیز می تواند خطاب باشد از صاحب تجلی ذات بصاحب تجلی صفات یعنی ماجرا تعلق بشیون

صفات کوتاہ کن و با وجود طلوع احدیت ذات بعیون علمیہ کمالات نگرا کہ مرام مردم چشم یعنی ذات

احد کہ چشم کنایہ از عین ثابته است و مردم چشم ذات مطلقہ کہ الحق یتعین فی کل متعین

خرقة یعنی حجاب نوریت صفات از سر یعنی مبداء تعینات کہ مرتبہ اطلاق باشد از دیدہ شہود من بردا

بشکرانہ یعنی جزاء ہمت من کہ در حُب ذاتی نمودہ ام بسوخت و اثرے ازل شود نگذاشت۔ و نیز

مے تواند کہ خطاب باشد از ساکے کہ از مجاہدہ پادشاہدہ مے نہد بخود یعنی لے نفس بعد از آنکہ مجاہدہ

شدیدہ نمودی و سلوک طریقی پرستی شریعت کردی ماجرا یاس بوصول بارگاہ مشاہدہ و لحوق پیشگاہ

حقیقت ع

حقیقت کوتاه کن که مردم چشم یعنی محبوب من که درین مجاهدات و ریاضات منظور نظر طلب و مشهود دیده
حُب من اوست و گرمی صفت جمیل او و شاکری سمت جلیله او خرقه از سر یعنی حجاب تعینات از
دوش غناء ذاتی خود که بر روی اطلاق کشیده بدر آورده و از پیش نظر و اله جمال ذاتی خود برداشته بشکرانه
یعنی بجزای مجاهده که در راه طلب او رفته بسوخت و اثری از آثار آن در دیده نشود نگذاشت - و نیز
می تواند که این خطاب باشد از عاشق شوریده که از تنگنا عقل بر حل رفته بفضاء جنون رسید باقی
که در بند عقل گرفتار است - که ای محبوب عقیده عقل ماجرایی هو شیاری کوتاه کن و قصه فکر دور اندیش
بگذارد که مردم چشم یعنی دل دانا من خرقه عقل معاش که مجبول است بر مزاولت اراده باطله و اعراض
از مطلب اعلی و مقصد اسنی از طبیعت کونیه که مزاحش از آب و مینی سیراب گشته بر آورده بسوخت
و خلعت عقل معاد و علم اعلی پوشانیده از ماسوا غفلت و در حضرت مولای علی الاطلاق حضور بخشید
چنانکه خود بآل اشعار نموده میگوید -

خرقه زهد مرا آب خرابات بسرد خانه عقل مرا آتش نمخانه بسوخت
و نیز گفته -

چون شدم مجنون رو عشق لیل در جهان عاقلایند دمه همچون من دیوانه را
و نیز می تواند که خطاب باشد از عارف آزاد برادر که در بند طاعت خود گرفتار است یعنی باهر
غرور و پندار حضور خود کوتاه کن و از صولت زهد و عبادت خود در گذر که مردم چشم یعنی مرشد کامل من
خرقه غرور و سرور مجاهده از سر من کشیده بشکرانه بسوخت و نامی از آن نگذاشت - چنانچه
اشعار می گوید -

تو تسبیح و مصلی و زهد و صلاح من و سحرانه و زنا و زور و دیر و کنشت
یک جواز خرمن هستی نتواند برداشت هر که در دار فناء در ره حق وانه کنشت

و این تربیت چون اداء واجب است از شیخ جزای آن را بشکرانه بجا آورد - و نیز می تواند خطاب
عاشق و اله بوده باشد بسلامت گر خود یعنی ماجرایی ملامت و قصه جفا کوتاه کن که مردم چشم یعنی
محبوب من خرقه حجاب از پیش آفتاب جمال خود برداشته مراد دولت عشق نواخته است و
بزدان محبت خود مبتلا ساخته چنانچه طاق من طاق شده و خرمن صبر من بباد رفته و این رفع

حجاب و نقاب اداء آن شکر جمال است که حسن را ظهور و کار است و عشق را در پاء آن سر نیاز
هر کجا حسن می نماید رو می نهد سر بسجده عشق آن سو
یا لا الهی فی الهی لیسوی عبدی معذرة منی الیک ولوانصفت لکم تلوم
بدیهی ست که کفران که ضد شکران است عبارت از ستر نعمت است پس اظهار ناپاچا شکرانه
آمد مقرر است من شکر التعمه اظهارها - وهو سبحانه اعلم - والقله

مکتوب سی و هفتم - بنام اورنگ زیر عالمگیر سلطان الهند در غایت روح احکام شرعی
الحمد لله الواحد القهار، والصلوة والسلام على حبيب سيد المقربين
الاخير، واليه الاطهار وصحبه الابرار - عن أبي هريرة رضي الله تعالى عنه
قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم إن الله تعالى يرضي لكم
ثلاثاً ويكره لكم ثلاثاً - يرضي لكم أن تعبدوه ولا تشركوا به شيئاً، وأن
تختصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا، وأن تناصحوا من ولاه الله أمركم - و
يكره لكم قيل وقال وكثرة السؤال وإضاعة المال - رواه أحمد ومسلم
وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
ثلاث مهلكات وثلاث منجيات وثلاث كفارات وثلاث درجات - فاما
المهلكات فشح مطاع، وهوى متبع، وإعجاب المرء بنفسه - واما
المنجيات فالعدل في الغضب والرضى، والقصد في الفقر والغنى، وخشية
الله في السر والعلانية - واما الكفارات فانتظار الصلوة بعد الصلوة وإسباغ
الوضوء على الكريهات، ونقل الأقدام إلى الجماعات - واما الدرجات فطعام
الطعام، وإنشاء السلام، والصلوة بالليل والناس نيام - رواه الطبراني - وعن
معاوية ابن عبيدة رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه
وسلم ثلاث لا تدرى أينهم النار يوم القيامة، عين بككت من خشية الله، و
عين حرست في سبيل الله، وعين غصت من محارم الله - اما بعد زه خا کسا بمتقدا
بعرض اشرف ارفع بندگان حضرت امیر المومنین ظل الله فی الارضین، رافع اعلام

الشريعة الغراء قامع بنيان البدعة الغبراء، مالك السلطنة القاهرة كاسر
 اعناق الكفرة الاكاسرة، محي السنة والاسلام رحمة الله على الانام، مسراندك
 بحمد الله تعالى از متاع بفرجات يافتم بتاريخ خيم شهر حال بزايه مسكنت رسيد، وبفراغ خاطر و
 جمع همت بوظيفة دعاء كه شيوة فقر است مشتغل كريد - و چون اين دعاء ظهر الغيب متضمن صلاح عام و نظام
 نظام است و از جميع قلب و خلوص نيت، شمر عز ابيات و شرف قبوليت است - الحمد لله كه
 بطول آفتاب هدايت ظلمات كفر و ضلالت رويان عدم آورد و بفتح الحاد و بدعت از يافتاد، و آيات
 عدل و انصاف با فني اعلی رسيد و آثار قطع دابر القوم الذين ظلموا و الحمد لله رب
 العالمين بظهور بويست - مع هذا كراه غنايت و ديں پروری در باب رفع ما بقي من الفواحش و
 المنكرات و منع بر خي از مننيات و مسكرات بمقتديان خدمات اسلام تا كيد اهتمام رود و نور على
 نور است، و در باب تعمير مساجد مندرسه و مدارس معظله و ترفيه علماء و فضلاء و تكريم زهاد و صلحا احكام
 واجب الاستعلام شرف صدور يابد موجب اعلاء اركان شريعت بفضاء و تمكين دولت عظمى بطريق
 اتم باشد - زياده بران جرات از حداد و دور است - كمال بيگ كه حكم اشرف رفيع سفر بود در رتبه
 علم جهان مطاع و اداء حقوق اخوت فرو گذاشت دقيقه نكرده، رحمت خدا بر سمانه و حلال نمك -
 و الحمد لله اولاً و اخيراً و الصلوة على رسوله و آله و سلم و السلام

مكتوب سی و هشتم - بنام شيخ ابراهيم مدرس مدينة منوره - و معرفت الهی و در
 فضيلت طريفة نقشبنديه -

الحمد لله على ما لا يحصى من نعمه و على ما لا يحصى من فضله و على ما لا يحصى من جوده و على ما لا يحصى من
 رسوله خير الانام، و على ابيه و اصحابه دعاة الناس الى دار السلام، فيبلغ العبد
 الضعيف محمد سعيد العمري النقشبندى الاحمدى الى الاخ الكامل الحبيب
 المحقق الفاضل المذوق الشيخ ابراهيم الجياري المديني سلمه الله سبحانه
 و ابقاه و اوصله الى غاية ما يمتناه هدية النجاة و السلام، ويدعو له من صميم
 قلبه بالسلامة و الاستقامة و العافية و الكرامة، و يرجو له من الله الكريم ان
 يجعله مفعولنا بالاجابة و القبول - و نسأل من فضله ان يرزقه علم الوراثة، فان

علم الظاهر اذا اقترن بالعمل و فورن بالاخلاص اورت معرفة الاسرار التي هي
 المقصد الاعلى و المطلب الاسنى من الافعال الظاهرة و الاعمال الصالحة كما اشير
 اليه في قوله تعالى هو الذي انزل عليك الكتاب منه آيات محكمات هن ام الكتاب
 و اخر متشابهات ط الآية - و لا شك ان المقصود من الامر ظهور النتائج، فكذلك المقصود
 من المحكمات اسرار المتشابهات التي للراغبين الذين هم اهل الوراثة الواصلين
 الى درجات متابعة سيد المرسلين عليه وعلى اهل الفضل الصلوة و اكمل النجاة
 حظاً وافر منها - و ليعلم ان الطريقة النقشبندية التي شرفتم باخذها و احرازها
 اقرب طريق الى تحصيل هذه الدرجة العليا، وفيها تقدم الجذبة على السلوك -
 فالسالك لهذه الطريقة العلية يجد و ب سالك وهو المستمر بالمراد و المحبوب -
 وفي سائر الطرق شروغ السير من عالم الخلق وفي هذه الطريقة من القلب الذي
 هو محل الجذبة - وهذا الحضور و الابدان الذي نجد في اول القدر من انوار
 الجذبة - وايضاً في هذه الطريقة التزام و الاجتناب عن البدعة رأساً و العمل
 بالعزيمة و الاجترار عن الرخصة مطلقاً - وايضاً فيه اندراج النهاية في البداية -
 و اول القدر من منها استيلاء سلطان الذكر على الباطن بحيث يصير عاقل لا عن
 نفسه و عما سواه، ثم الفناء في الذكر، ثم فناء الذكر و الذكر في المذكور،
 الذي هو خلاصة مقام السكر، ثم التشرّف بمقام الصحو و البقاء و التحقق باخلاق
 الله و التحقق بما اشير اليه في قوله تعالى اولئك يبدل الله سيئاتهم حسنات،
 وهو مقام في يسع و في يبصر، و بعده مقام جمع الجمع - رزقنا الله و اياكم قطرة من
 بحار اذواقهم و مواجيدهم - و السلام

مكتوب سی و نهم - بنام اورنگ زيب عالمگير سلطان الهند - و رفاش شيخ
 شهاب الدين برهانپوري -

عن انس رضي الله تعالى عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال
 من كانت نيته طلب الدنيا، شئت الله عليه امره و جعل فقره بين عينيه و لم

يَأْتِيهِ مِنَ الدُّنْيَا لَأَمَّا كُتِبَ لَهُ - وَمَنْ كَانَتْ نِيَّتُهُ طَلَبُ الْآخِرَةِ جَمَعَ اللَّهُ شُكْلَهُ وَجَعَلَ
 غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ - رَوَاهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ - أَمَّا بَعْدُ حَمْدُ اللَّهِ الْعَظِيمِ
 وَالصَّلَاةُ عَلَى نَبِيِّهِ الْكَرِيمِ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الَّذِينَ قَارُوا مِنْهُ بِحُطِّ جَسِيمٍ، ذَرَّةً خَاسًا
 بَعْدَ مَقْدَارِ مَعْرُوضٍ خَادِمَانِ عَتَبَةٍ عَلَيْهِمْ كَرَامَةٌ كَرَامَتِ ابْنِ أَحْقَرَ حُجْرٍ بِشَهْرِ حَازِرٍ سَيِّدٍ مُطْلَعٍ شَدِيدٍ
 حَقَائِقِ أَكَاثِيرِ شَيْخِ مُحَمَّدٍ بِرَأْيٍ نَوْرِيٍّ كَنْجٍ رَفِيقٍ بَوْدِ حِلَّتِ نَمُودٍ وَفَرَزْدَانِ إِيشَالِ صَلَاحِ أَنَارِ شَيْخِ شَهَابِ الدِّينِ
 وَغَيْرِهِ دِيرِ شَهْرِ سَيِّدِنْدُو بَاتِقَارِ مَوْسَمِ شَسْتِهْ أَنْدَاوِطُنِ مَرَا جَعَتْ نَمُودِهْ بِزَاوِيَةِ مَسْكَنْتِ أَقَامَتْ نَمَائِدِ -
 بِرَبْرِيشَانِي أَسْوَالِ أَكْ جَمَاعَةِ حُجُورٍ وَاقِفَتْ شَدِّ تَرَحُّمِ بِخَاطِرِ فَاتِرَاهُ يَافَتْ، وَحَلَّ يَافَتْ عَقْدَهُ دَرِ عَالَمِ اسْبَابِ اسْتِ
 بَعْنَايَتِ وَتَوَجُّهِ إِيشَالِ يَافَتْ، نَاجِيَارِ بَدِ وَكَلِمَةِ مُصَدِّعِ خَدَمَتِ أَكْ سُدَّهْ سَنِيَّةِ كَشْتِ - چَا كَرَمِ فَرَايِنْدِ كِهْ جَلَاوَتْ
 دَرِ كُوشِيَارِ وَحَضْرَتِ حَقِّ سُبْحَانَهُ مُشْغُولِ بَاشِنْدِ وَهَمَارِهْ بَدْعَاءِ سَلَامَتِي أَكْ حَضْرَتِ عَلِيٍّ رَطْبِ السَّانِ
 كَرْدَانْدِ - شَيْخِ شَهَابِ الدِّينِ بِأَوْجُودِ طَرِيقَةِ بَزْرِكَانِ خُودَا طَرِيقَةِ اِيْنِ فَقَرَاءِ نِيَزِ حُطِّ كَرَفَتْ - بِالْجَمْلَةِ بِوَجْهِ مَجَلِّ كَرَمِ وَ
 تَرَحُّمِ اسْتِ، زِيَادِهْ بِرَأْسِ كَسْتَاخِي زَفَتْ - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوَّلًا وَآخِرًا وَالصَّلَاةُ عَلَى حَبِيبِهِ
 دَائِمًا وَسَرْمَدًا - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

**مکتوب چهل و یکم - بنام اورنگ زیب عالمگیر سلطان الهند - در ترغیب
 بر تأیید ارکان شریعت غراء -**

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ، وَعَلَى
 آلِهِ الْأَطْهَارِ وَصَحْبِهِ الْأَبْرَارِ - عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَا بَنِي آدَمَ كُلُّكُمْ مُذْنِبٌ إِلَّا مَنْ عَفَرْتُ
 فَاسْتَغْفِرُونِي أَعْفِرْ لَكُمْ - وَكُلُّكُمْ فَقِيرٌ إِلَّا مَنْ أَعْطَيْتُ فَاسْأَلُونِي أَعْطِ لَكُمْ - وَ
 كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَيْتُ فَاسْأَلُونِي الْهُدَى أَهْدِ لَكُمْ - وَمَنْ اسْتَغْفَرَنِي وَهُوَ
 يَعْلَمُ أَنِّي ذُو قُدْرَةٍ عَلَى أَنْ أَعْفِرَ لَهُ، عَفَرْتُ لَهُ وَلَا أَبَالِي - وَلَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ
 وَحَيَّكُمْ وَمَيِّتَكُمْ وَرَطْبَكُمْ وَيَأْسُكُمْ اجْتَمَعُوا عَلَى قَلْبِ أَشَقِي رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ
 مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ سُلْطَانِي مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ - وَلَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَحَيَّكُمْ
 وَمَيِّتَكُمْ وَرَطْبَكُمْ وَيَأْسُكُمْ اجْتَمَعُوا عَلَى قَلْبِ أَتَقِي رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَا زَادَ ذَلِكَ

فِي سُلْطَانِي مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ - وَلَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَحَيَّكُمْ وَمَيِّتَكُمْ وَرَطْبَكُمْ
 وَيَأْسُكُمْ سَأَلُونِي حَتَّى يَنْتَهِيَ مَسْئَلُهُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ، فَأَعْطَيْتُهُمْ مَا سَأَلُونِي،
 مَا نَقَصَ مِنِّي عِنْدِي مَعْدَرُ زُبْرَةٍ لَوْ غَسَسَهَا أَحَدُكُمْ فِي الْبَحْرِ - رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ
 وَحَسَنَهُ - وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا
 مِنْ عَبْدٍ وَلَا أَمَةٍ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً إِلَّا عَفَرْتُهُ سَبْعِينَ ذَنْبًا -
 رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ - أَمَّا بَعْدُ ذَرَّةً خَاسَةً بَعْدَ مَقْدَارِ مَعْرُوضٍ خَادِمَانِ عَتَبَةٍ عَلَيْهِمْ كَرَامَةٌ كَرَامَتِ ابْنِ أَحْقَرَ حُجْرٍ بِشَهْرِ حَازِرٍ سَيِّدٍ مُطْلَعٍ شَدِيدٍ
 حَقَائِقِ أَكَاثِيرِ شَيْخِ مُحَمَّدٍ بِرَأْيٍ نَوْرِيٍّ كَنْجٍ رَفِيقٍ بَوْدِ حِلَّتِ نَمُودٍ وَفَرَزْدَانِ إِيشَالِ صَلَاحِ أَنَارِ شَيْخِ شَهَابِ الدِّينِ
 وَغَيْرِهِ دِيرِ شَهْرِ سَيِّدِنْدُو بَاتِقَارِ مَوْسَمِ شَسْتِهْ أَنْدَاوِطُنِ مَرَا جَعَتْ نَمُودِهْ بِزَاوِيَةِ مَسْكَنْتِ أَقَامَتْ نَمَائِدِ -
 بِرَبْرِيشَانِي أَسْوَالِ أَكْ جَمَاعَةِ حُجُورٍ وَاقِفَتْ شَدِّ تَرَحُّمِ بِخَاطِرِ فَاتِرَاهُ يَافَتْ، وَحَلَّ يَافَتْ عَقْدَهُ دَرِ عَالَمِ اسْبَابِ اسْتِ
 بَعْنَايَتِ وَتَوَجُّهِ إِيشَالِ يَافَتْ، نَاجِيَارِ بَدِ وَكَلِمَةِ مُصَدِّعِ خَدَمَتِ أَكْ سُدَّهْ سَنِيَّةِ كَشْتِ - چَا كَرَمِ فَرَايِنْدِ كِهْ جَلَاوَتْ
 دَرِ كُوشِيَارِ وَحَضْرَتِ حَقِّ سُبْحَانَهُ مُشْغُولِ بَاشِنْدِ وَهَمَارِهْ بَدْعَاءِ سَلَامَتِي أَكْ حَضْرَتِ عَلِيٍّ رَطْبِ السَّانِ
 كَرْدَانْدِ - شَيْخِ شَهَابِ الدِّينِ بِأَوْجُودِ طَرِيقَةِ بَزْرِكَانِ خُودَا طَرِيقَةِ اِيْنِ فَقَرَاءِ نِيَزِ حُطِّ كَرَفَتْ - بِالْجَمْلَةِ بِوَجْهِ مَجَلِّ كَرَمِ وَ
 تَرَحُّمِ اسْتِ، زِيَادِهْ بِرَأْسِ كَسْتَاخِي زَفَتْ - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوَّلًا وَآخِرًا وَالصَّلَاةُ عَلَى حَبِيبِهِ
 دَائِمًا وَسَرْمَدًا - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

**مکتوب چهل و یکم - بنام شیخ محمد فرخ پسر خود - در نسبت میان و نسبت عالم
 خلق و تعبیر رؤیت ذات جل سلطانه -**

الحمد لله الذي جعل في قلوبنا من سُلْطَانِي مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ - وَلَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَحَيَّكُمْ وَمَيِّتَكُمْ
 وَيَأْسُكُمْ سَأَلُونِي حَتَّى يَنْتَهِيَ مَسْئَلُهُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ، فَأَعْطَيْتُهُمْ مَا سَأَلُونِي،
 مَا نَقَصَ مِنِّي عِنْدِي مَعْدَرُ زُبْرَةٍ لَوْ غَسَسَهَا أَحَدُكُمْ فِي الْبَحْرِ - رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ
 وَحَسَنَهُ - وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا
 مِنْ عَبْدٍ وَلَا أَمَةٍ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً إِلَّا عَفَرْتُهُ سَبْعِينَ ذَنْبًا -
 رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ - أَمَّا بَعْدُ ذَرَّةً خَاسَةً بَعْدَ مَقْدَارِ مَعْرُوضٍ خَادِمَانِ عَتَبَةٍ عَلَيْهِمْ كَرَامَةٌ كَرَامَتِ ابْنِ أَحْقَرَ حُجْرٍ بِشَهْرِ حَازِرٍ سَيِّدٍ مُطْلَعٍ شَدِيدٍ
 حَقَائِقِ أَكَاثِيرِ شَيْخِ مُحَمَّدٍ بِرَأْيٍ نَوْرِيٍّ كَنْجٍ رَفِيقٍ بَوْدِ حِلَّتِ نَمُودٍ وَفَرَزْدَانِ إِيشَالِ صَلَاحِ أَنَارِ شَيْخِ شَهَابِ الدِّينِ
 وَغَيْرِهِ دِيرِ شَهْرِ سَيِّدِنْدُو بَاتِقَارِ مَوْسَمِ شَسْتِهْ أَنْدَاوِطُنِ مَرَا جَعَتْ نَمُودِهْ بِزَاوِيَةِ مَسْكَنْتِ أَقَامَتْ نَمَائِدِ -
 بِرَبْرِيشَانِي أَسْوَالِ أَكْ جَمَاعَةِ حُجُورٍ وَاقِفَتْ شَدِّ تَرَحُّمِ بِخَاطِرِ فَاتِرَاهُ يَافَتْ، وَحَلَّ يَافَتْ عَقْدَهُ دَرِ عَالَمِ اسْبَابِ اسْتِ
 بَعْنَايَتِ وَتَوَجُّهِ إِيشَالِ يَافَتْ، نَاجِيَارِ بَدِ وَكَلِمَةِ مُصَدِّعِ خَدَمَتِ أَكْ سُدَّهْ سَنِيَّةِ كَشْتِ - چَا كَرَمِ فَرَايِنْدِ كِهْ جَلَاوَتْ
 دَرِ كُوشِيَارِ وَحَضْرَتِ حَقِّ سُبْحَانَهُ مُشْغُولِ بَاشِنْدِ وَهَمَارِهْ بَدْعَاءِ سَلَامَتِي أَكْ حَضْرَتِ عَلِيٍّ رَطْبِ السَّانِ
 كَرْدَانْدِ - شَيْخِ شَهَابِ الدِّينِ بِأَوْجُودِ طَرِيقَةِ بَزْرِكَانِ خُودَا طَرِيقَةِ اِيْنِ فَقَرَاءِ نِيَزِ حُطِّ كَرَفَتْ - بِالْجَمْلَةِ بِوَجْهِ مَجَلِّ كَرَمِ وَ
 تَرَحُّمِ اسْتِ، زِيَادِهْ بِرَأْسِ كَسْتَاخِي زَفَتْ - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوَّلًا وَآخِرًا وَالصَّلَاةُ عَلَى حَبِيبِهِ
 دَائِمًا وَسَرْمَدًا - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

چند عقده اخلاق شرف اخلال یافت -

اولاً - ظهور نسبتی که بمیان تعلق دارد که از زمین و بسیار بیگانه است -

دوم - ظهور نسبت خاصه اصلیه که بعالم خلق تعلق دارد و خصوص جزه ارضی که آن ظهور از شوب ظلیت مبراست ، بخلاف ظهور عالم امر که از شوب ظلیت جدا نیست ، چنانکه تحقیق هر کدام در تکالیف عالیه تفصیل ثبت یافته است -

سوم - حل آن معنی که در مکتوب عالی مذکور است هر چند رؤیت نیست اما بے رؤیت هم نیست - بجنایه الله سبحانه و بصداقه حبیبه حالتی بزرگ رود که بعالم خلق مخصوص بحجزه ارضی تعلق داشت - هویداشت که چون معامله از ظلیت و از مدار حیطه تصویری و عقلی و ذهنی مبرا خواهد بود و نصیب از عیال که منزله از بیان است نخواهد داشت - چون اصل الاصول بمنزه گاه عیال آید و گوش باغوش رخت کشد چه نویسد که تعبیر از آن بچشمیغه نماید - هرگاه کلام او سبحانه بمنزه از حرف و صوت و مبر از آلت سامعه و جهت در عرصه گاه سماع آید ، ذات مقدس جل سلطانته اگر بے کیف و بے جهت و بے مدخلیت آلت بحیثی که هیچ نور در تنزیه و تقدیس راه نیابد متجلی شود ، چرا محل ریب و مظنه عیب بود - من لم یدق لم یدر - ربنا اتنا من لدنک رحمۃ و هدی لنا من امرنا ارشداً - غایه الامر درین دار هر چه رود در تماشایست لذل معنی که بفروا موعود است ، تا علوه همت و سمو فطرت بهر خس و خاشاک نه آویزد و بهر تهنی دار الالقاه تمامی جهد نماید و باد و طواف عبودیت تمسک بحبل المتین کند ، لهذا حقیقت رؤیت خاصه آخرت گشت - زهار بید و دانش خود باز در آره اجماع نه برادر بلکه مشوف خود را تابع آن سازد - ربنا لا تخرج قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنک رحمۃ طرائک انت الوهاب - والاعلام

مکتوب چهل و دوم - بنام شیخ عبدالاحد لیسر خود - در آنکه مقرب ترین اشیاء بحضرت حق سبحانه برابر کلام مجید نیست -

بمجد الله سبحانه سر سخن که حضرت ایشان قدس سره در آخر کار می فرمودند ، مقرب ترین اشیاء بحضرت حق سبحانه چیزه برابر کلام مجید نیست که صفت او تعالی بے پرده ظاهر شده و حسب حال میخوانند ع اندر سخن دوست نهان خوابم گشت

معلوم گشت و منکشف گردید که مبدء این گنجینه ذات منزله است و مبلغ و منتها او عباد ، اگر منتها بوسیله بتواضع پیش آید و بحجز و انکسار خرابه هستی خود را بشکست نماید و تش گرفته بار در حضرت اقدس دهد و رفیع حجاب نماید ، چنانچه قول نبوی صلی الله علیه و سلم مؤید این معرفت است - عن جبرائیل قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ابشروا فان هذا القدر طرفه یسیر الله و طرفه یأیدیکم ، فتمسکوا به فانکم لن تهلکوا و لن تفتنوا ابداً - رواه الطبرانی - غورے درین باب در عشره ماه رمضان سنه میسر شد ، نداء در دادند که نسبت تو مرکزی است - تو حجه بحال یارے که از متاخران اصحاب حضرت ایشان مابود افتاد ، نمودند که از راهی بهما سر نیازی دارد ، بعد از آن صحیفه احوالش را بتفصیل هویدا ساختند و بعض مقامات که عبورش از زانی داشته اند اطلاع دادند - بهر حال تا مبادی تنزیه گذشت معلوم شد ، اما راه در پیش دارد تا بحضرت مطلوب رسد - الحمد لله على كل حال - والاعلام

مکتوب چهل و سوم - بنام شیخ سعد الدین محمد صالح لیسر خود - در شرح کلمه هر چه مقصود است معبود است -

الحمد لله على كل حال - شرح قدس سره هر چه مقصود است معبود است ، تنبیه است مرعابد را که در وقت عبادت باید که طرح نظر جز ذات حضرت معبود نباشد که عابد او تعالی بود زیرا که اگر علت غاییه که پیش نظر داشته باشد فی الحقیقت عبادت است راجع بآن غایت خواهد بود که مقصود است - بدیهی است که خضوع و تذلل شی بجهت تحصیل امری خضوع بآن امر است پس تا مطالب تمام رخت از ساحت مراد نکشد ، ثایان عبادت ذات بے همتا نبود - مانا که در عبارات اکابر اولیاء قدس اسرارهم تعبیر از فناء حقیقی بفناء ارادت بجهت آن بوده باشد که مستلزم آن است ، و گویا نفس عبارت از اراده است و بآن سبب اماره نام یافته است که امارگی عبارت از حصول ارادت است که امر تابع آن است ، و چون صفت اراده فانی شد فناء نفس محقق شد - شیخ اجل قدس سره اشاره بآن در فتوحات مکیه نموده است لکن مذاق حضرت ایشان ما رضى الله عنه آبی ازین معنی است ، زیرا که فناء ارادت فناء صفتیست از صفات ، هر چند مستلزم نحوه از فناء آن است ، همچنین فناء صفتیست مستلزم فناء نیست نفس را فناء تم و قتی بحصول آید که از

ذات و آثار خود فانی گردد و از دشمن بعین که بمعادت مولای نعم منتصب شده است نام و نشان
نماند مغلوب و مقهور دیگر است و فانی و متلاشی دیگر۔

سوال۔ اکابر سلف از صحابه و تابعین رضی اللہ عنہم اجمعین طلب جنت و استعاذه
از نار نمودند و اندوختن و نوبت و کرمه یزدعون ربهم خوفاً وطمعاً نیز صریح است
دریں که مطمح عابد تواند بود که خوف و طمع باشد۔

جواب۔ طلب جنت نه بآن جهت است که تماشا گاه است و استعاذه از نار نه برائے اینکه
محنت گاه است، بلکه برائے موضع وصل و بجر محبوب است، با آنکه خوف و طمع عبارت از جلال
و جمال ذاتی می تواند بود۔ فاقهه۔ وهو سبحانه أعلم۔

مکمل ۲۲۲ چهل و چهارم۔ بنام نصیر خان۔ در آنکه دنیا مزرعه آخرت است۔

خمدۀ علی اکبرہ و نصی علی اکرم انبیاءہ۔ حضرت حق سبحانه سرگرم محبت
خود داشته بمتابعت سید الکونین سر بلند دارد۔ یحیی اللہ سبحانہ و حسن افضالہ احوال شکستہ بال
این ذره تقییر عیافیت مقرون است۔ همواره سلامتی ذات بابرکات با حصول مرادات و ترقی درجات
از واهب العطا یا مسئلت می نمایم، چون دعاء ظہر الغیب اسرع باجابت است امید شرف قبول
است۔ مدتے ست که خبرے از اخبار ایشان نز سیده است، چشم انتظار در راه است۔ انتظار ہم
از حد گذشتہ، ناچار قاصد مخصوص را روانہ خدمت ساخت تا بزودی بر اخبار فرخنده آثار اطلاع دهد
و از کشاکش نگرانی رها کند۔ یا ایہا الناس اتقوا ربکم ان ذلک الساعة شئی عظیم۔ معنی
نماید که دریں دایره فناء که متاع غرور است سر انجام دارا مخلوق حاصل شود تا بعد انقطاع اختیار و
انقضاء مدت حیات ندامت نقد وقت نباشد و یا حسرتی علی ما فرطت فی جنب اللہ
زبان حال و قال نشود۔ باید که طلب مطلب اعلی و شوق وصول مقصد آنست همیشه دامگیر بود۔

در جہاں شاہدے و مافارغ در قدح جرعه و ماہوشیار
زین پس دست ما و دامن دوست زان پس گوش ما و حلقہ یار
اگر دنیا مزرعه آخرت و وسیله وصول درجات نعیم بودے میں از بازیچہ اطفال نبودے۔ یا ایہا
الناس ان وعد اللہ حق فلا تغربکم حیوة الدنیا ولا یغترکم باللہ الغرور۔ ان

الشیطن لکم عدو و فالتخذہ عدواً۔ انما یدعو حزبه لیکونوا من اصحاب
الشعیر۔ ہر چند حرف نصیحت ازین مذنب سر یا تقصیر بآن زبده خاندان انتقامت فی امتحیل
حاصل است، لیکن فرط محبت و ہواخواہی برآں مے دارد، امید عفو است۔ فضائل و کمالات
دستگاہ میاں شرف الدین بخدمت مستعد شده باشد۔ چون مشار الیہ از مغفمت روزگار است یقین
است کہ قدر صحبت ایشان شناخته باشد۔ والظلا

مکمل ۲۲۵ چهل و پنجم۔ بنام اورنگ زیب عالمگیر سلطان الہند۔ در خوف
خاتمہ و در تعظیم و توقیر علماء۔

الحمد للہ الذی اعلیٰ معالم الاسلام و رفع قواعد الدین و محمد ہذا لانا و
والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علی من ارسلہ ہادیا سبیل السلام و علی الیہ
الاطہار و صحبہ الکخیار۔ اما بعد ذرہ خاک سار بے مقدار محمد سعید بعض بندگان شاہزادہ و دیندار
عالیقدر جمیع السعادات و کمالات البہیۃ الانوار و الاسرار ربی العلماء لمجاہ الفقراء مد اللہ
تعالی ظلال اقبالہ و احسانہ، مے رساند کہ ہمت سامیہ آل عالیحضرت چون بترویج ملت
بیضاء و تائید شریعت زہراء تمام و کمال مصروف است و دریں آخر الزمان کہ او ان تراکم ظلمات و
توار و محذات و مبتدعات است شاہ سوار مضار استقامت ذات اشرف است، بر ما فقراء
زاویہ نشینان غربت و مسکنت لازم است کہ بدعاء سلامتی و فتح و نصرت ایشان در اوقات حسنہ
مشغول باشیم۔ و چون این دعاء متضمن خیریت عام است و ظہر الغیب صادر است، امید
شرف قبول و اجابت دارد، و یرحمہ اللہ عبداً قال امینا۔ نشان سعادت عنوان کہ باین
ذره حقیر صادر شدہ بود و درود آن مشرف گردید و در یوزہ دعاء سلامتی خاتمہ رفتہ بود، بمطالعہ آل
خوشحالی عظیم روداد۔ حمد اللہ سبحانہ کہ حضرت غنی علی الاطلاق ذات انور را دریں جاہ و جلال
سلطنت کہ مثر انواع منکر و غفلت است بسعادت خوف خاتمہ کہ مبناء خشیتہ اللہ است اوم
اللذات ممتاز گردانیدہ۔ در حدیث نبوی علی مَصْدَرِہ الصلوٰۃ والسلام و الحجۃ امد است
کہ دو خوف حبس نشود نہ دامن، آیہ کرمیہ یخشون ربہم و یخافون سوء الحساب
مشعر این معنی است۔ اما شیخ عبد العظیم رحمۃ اللہ علیہ در ترغیب تربیب آورده است

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ - الْأِمَامُ الْعَادِلُ، وَشَابُّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُتَعَلِّقٌ بِالْمَسْكِينِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّتَا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَى ذَلِكَ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالَ فَقَالَ إِنْ أَخَافُ اللَّهَ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ - وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَيْنَانِ لَا تَمْسُهُمَا النَّارُ أَبَدًا، عَيْنٌ بَاتَتْ تَكَلِّفًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَعَيْنٌ خَرَجَ مِنْهَا مِثْلُ رَأْسٍ ذُو بَابٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ - رَوَاهُ الْأَصْبَهَانِيُّ - وَعَنْ مُسْلِمٍ بْنِ يَسَارٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ أَنَّ بَاكِيًا فِي أُمَّةٍ مِنَ الْأُمَمِ رَمَوْا - وَمِنْ شَيْءٍ إِلَّا لَهُ وَقْدًا رُوِيَ أَنَّ الْأَدْمَةَ فَإِنَّهُ يُطْفِئُ بِهَا نَارَ مَنْ تَارَ - رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ مُرْسَلًا - وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْتَشَعَرَ جِلْدُ الْعَبْدِ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ تَهَاوَتْ عَنْهُ ذُنُوبُهُ كَمَا تَهَاوَتْ عَنِ الشَّجَرَةِ الْيَاسَةِ وَرَقُهَا - رَوَاهُ أَبُو الشَّيْخِ وَابْنُ جَبَّانٍ - عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ، قَالَ أَفْضَلُهُمْ أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا - قَالَ أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْيَسُ، قَالَ أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْرًا، وَكَثَرُهُمْ مِمَّا يَعُدُّهُ اسْتِعْدَادًا أَوْلَىكَ الْأَكْيَاسُ - رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ - حَسْبَ الْإِشَارَاتِ إِنْ احْتَرَقَتْ دُرُوقَاتُ حَسَنٍ بَعْدَ عَمَلٍ سَلَامَتِي وَمَزِيدُ تَوْفِيقٍ وَازْدِيَادُ اقْبَالٍ بَدْعَاءُ سَلَامَتِي خَاتِمَةُ إِشَارَاتٍ مُتَعَلِّقَةٍ شَدَّةً، أُمِيدُ اسْتِغْفَارٍ اسْتِغْفَارًا لَيْسَ لَهَا رَأْسٌ وَرَشْكُوه مَذْكُورًا اسْتِغْفَارًا عَنْ شَدَّةِ ابْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَيِّدُ الْأَسْتِغْفَارِ أَنْ يَقُولَ الْعَبْدُ اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ - قَالَ، مَنْ قَالَ مِنَ النَّهَارِ وَهُوَ

مُوقِنٌ بِهَا فَمَاتَ مِنْ يَوْمِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَمَّى فَمَاتَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ قَالَ لَهَا امْنِ الْيُسْ وَهُوَ مُوقِنٌ بِهَا، فَمَاتَ قَبْلَ أَنْ يُصْبِحَ فَمَاتَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ - رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ - وَنَزَلَ فِي صِحْفَةِ سَعَادَتِ مُسَلِّمٍ بِأَمَلٍ رَفِيعَةٍ، هَرَجِيَّةٍ وَانْدَكَمَتْ حَتَّى سُبْحَانَهُ حَضْرَتِ إِشَارَاتِ رَامِكِهِ هَرُودِ دَوْلَتِ عَطَا فَرَمُودِهِ، مَعَ ذَلِكَ أَرَضَتْ وَبَابُ سَوَالِ مُزِيدِ بَرْمَزِيدِ نَهَادِ بِخَيْرِ وَاجِبَاتِ مَقْرُونِ بَادِ - أَرْجَمِلُهُ أُمُورِ مَعِينَةِ سَعَادَتِ عِلْمِ وَعَمَلِ تَعْظِيمِ وَتَوْقِيرِ عِلْمَاءِ سَتِ وَاهْتِمَامِ بِشَارِطِ طَبَقَةِ عَلِيٍّ - أَلَا بِدَرْجَةِ أَنَّهُمَا تَوَانِدُ سَيِّدِ بَرْمَزِيدِ مَعَ مَنْ أَحَبَّ كَمَا حَدِيثُ صَحِيحِ اسْتِغْفَارِ بَدْوَلَتِ مَعِينَتِ مُسْتَعْدِدِ خَوَافِ شَدِّ وَشَرِيكَ مَرَاتِبِ إِشَارَاتِ خَوَافِ شَدِّ كَمَا عَلَّمَ أَرْجَمِلُهُ شَمْسِ بَدْوَلَتِ وَنَجْمِ اِهْتِدَاءِ اَنْدِ - دَرْتَرِغِبِ وَتَرْغِيبِ مَذْكُورِ اسْتِغْفَارِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَأَنْ أَجْلِسَ سَاعَةً فَاتَّقَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَحْيَاءِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ - رَوَاهُ الدَّارِقُطْنِيُّ - وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ، ذَكَرَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا عَابِدٌ وَالْآخَرُ عَالِمٌ، فَقَالَ فَضَّلْتُ الْعَالِمَ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى ذَنَابِكُمْ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، حَتَّى الْمَلَكَةُ فِي حُجْرِهَا وَحَتَّى الْحَوْتُ، لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ - رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ - وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ثَلَاثَةٌ لَا يَسْتَحْفُ بِهِمْ، الْمُنَافِقُ ذُو الشُّبُهَةِ فِي الْإِسْلَامِ، وَذُو الْعِلْمِ، وَإِمَامٌ مُقْسِطٌ - رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ - إِنْ مَقْصَرُ نِزَارِ يَوْمِ كَرَامَتِ كَمَا دُرُوقَاتِ شَرَفِيَّةِ اِسْكِينِ رَابِدْعَاءُ سَلَامَتِي اِيْمَانِ وَنَجَاتِ اِرْكِيْفِ نَفْسِ شَيْطَانِ يَادِ اَوْرِي مَعِ فَرَمُودِهِ بَاشَدِ - مَنَذَرِي اِزَابِ عِبَاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا اَزِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَوْرَدَهُ كَمَا دُرُوقَاتِ سَتِ دَرْمِيَانِ اَنَّهُمَا وَمِيَانِ حَقِ تَعَالَى حِجَابِ نَيْسَتِ دُعَاءِ مُظْلُومِ دُعَاءِ مَرْدَمِ بَرَادِ رُغُودِ اِلْطَمِ الْغَيْبِ - وَدُرُوقَاتِ اِبْنِ هَرِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَارُودِهِ كَمَا سَهْ شَخْصِ اسْتِغْفَارِ كَمَا دُرُوقَاتِ اِيْشَارَاتِ رَدِّ نَيْسَتِ صَاغَمِ وَامَامِ عَادِلِ وَمُظْلُومِ - بِمَشِيرَةِ زَادَةِ فُقَيْرِ خَوَافِ مَحَلِّ اِلْدِينِ جُولِ بَارَادَةِ مَلَا زَمَتِ عَالِيَةِ كَمَا مَنَقَرْتَنِي تَرْبِيَّتِ صَوْرِي وَمَعْنَوِي سَتِ وَشَمَرَاتِ دَارِ اِيْنِ، مَحْسَمِ بَارَكَاةِ سُلْطَنَتِ كَرِيدِ، اِيْنِ فُقَيْرِ نِزِيدِ وَكَلِمَةِ نَامِرِ لَوْ مَصْدَرِ خَادِمَانِ عَقْبَةِ عَلَيْهِ كَشَتِ - وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ

وَعَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ السَّلَامُ الْبَرَكَاتُ الْعُلَى -
مکتوب چهل و ششم - بنام اورنگ زیب عالمگیر سلطان هند - در نسبت محبت و
 فضائل طریقه نقشبندی و در معنی مریدی و مرادی و احادیث و فضیلت بعضی اعمال -
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ قُلُوبَ الْعَارِفِينَ مَرَايَا كَمَالِهِ، وَصَيَّرَ أَرْوَاحَ الْكَامِلِينَ
 مَشَاهِدَ جَلَالِهِ وَجَمَالِهِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ أَرْسَلَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
 سَيِّدًا وَإِمَامًا لِّلْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَلَمْتَ أَذِينَ بِأَدَابِهِ - اما
 بعد بنده خاکساز در به مقدار محمد عید بخدمت شاهزاده دیندار عالیشان در تاجدار الملک
 الْبَيْضَاءِ وَمُرُوجِ الشَّرِيعَةِ الْغُرَاءِ، مُؤَيَّدِ الدِّينِ الْقَوِيْعِ، مُشَيَّدِ أَحْكَامِ الصَّرَاطِ
 الْمُسْتَقِيمِ، رَفَعَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ قَدْرَهُ وَشَرَحَ صَدْرَهُ رَسَائِدَ، که هر چند بعد از ان
 مانع لقاء صوری است و موجب بهرمان و دوری، اما چون عروقه و ثقیه محبت قوی است، قرب و
 معیت معنوی که لازمه حب است نقد وقت است، قَالَ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَفْضَلُ
 الصَّلَوَاتِ وَأَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ الْمَرْغُوعَةِ مَعَ مَنْ أَحَبَّ - مقصود از سیر و سلوک و دوام ذکر و حضور
 تحصیل نسبت محبت است که متمرکز بر نعم جلیله است - سرآمد صنوف محبت آن است که از ان
 طرف باشد، و هر چه با حضرت عالی منسوب است اعلی و اکمل است - و شک نیست که آن
 موهبت است - و اقرب طرق وصول این موهبت تحصیل و تکمیل مراتب متابعت حضرت حبیب
 رب العزت است عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ
 أَكْمَلُهَا - کَرِيمَةُ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ يُغْفِرْ لَكُمْ اللَّهُ مُشْعَرٌ بِلِلَّهِ
 وسیله دولت اتباع که منتهی محبت است بمعنی محبوبیت طریق حصول محبت دوام که در میان ذکر محبت
 ملازم است و لذا گفته اند مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ ذَكَرَهُ - و بدیهی است که دوام ذکر و مجرود
 لسان متعذر است سعی باید نمود که دل بهواره بیاد الهی باشد و حضور یکیف دائمی نصیب وقت گردد
 بحدی که غفلت را هرگز گنجایش نباشد - فرضا اگر ظاهر بهر بهر مشغله گرفتار شود باطن متلون نشود و از
 حضور بغیبت نیاید، وَ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَكَابِيعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ فَقَدْ حَالَشَ بُوْد -
 این نسبت شریفه هر چند نصیب منتہیان است که بحقیقت فنا و نیستی رسیده اند و از شَرِّ

معاذات اماره و ارسته، اما مبتدیان طریقه نقشبندی علیهم التحیة و التَّحِيَّةُ وَالرَّضْوَانُ مِنْ حَضْرَةِ
 الْمَلَّانِ که شرب از اندراج نهایت فی البدایت، که خاصه این طریقه علیه است و از انجا حضرت
 خواجہ نقشبند قدس سره فرموده اند که ما نهایت را در بدایت درج کرده ایم، چشیده اند، از ان
 دولت غفلت خط وافر گرفته اند و نصیب از خلوت در انجمن دارند -
 از برون در میان بازارم و در درون خلوتی ست بایارم
 و اشاره باین نسبت شریفه است آنچه فرموده اند -
 از درون شواشتنا و زبرون بیگانه و ش این چنین زیباروش کم می بود اندر جهان
 نقشبندی عجب قافله سالارانند که برند از ره پنهان بحسبم قافله را
 از دل سالک ره جاذبه صحبت شان می برد و سوسه خلوت و فکر چله را
 و این ذکر قلبی که درین طریق معروف است متمرکز جذبه است - و لهذا درین طریق جذبه مقدم آمد بر
 سلوک، و مجذوب سالک رفته این راه نام یافت - مقرر است که مجذوب سالک افضل
 از سالک مجذوب است، زیرا که مجذوب نصیب از معنی مرادی و محبوبی دارد و مختصی نشان حال
 او، بخلاف سالک مجذوب که نصیب از مریدی و محبی یافته و مختصی راه حال او - از مریدی تمام او
 و از محبی تا محبوبی فرق بسیار است، که مریدی رفتن است بپای خود و مرادی بردن است
 کشان کشان، و لذا گفته اند الْمُرِيدُ يَطْلُبُ الْمُرَادَ وَالْمُرَادُ يَهْدِيهِ تَحْقِيقُ إِيْنِ سَخْنِ أَنْ
 است که درین طریقه علیه شروع سیر از قلب است که مورد جذبه است، بخلاف اکثر طرق
 که شروع سیر از عالم خلق است و مجاهده ظاهر که بسلوک تعلق دارد، بعد تحصیل مجاهده و سلوک مجذب
 می آید و بمرتبه معرفت مشرف میگردد و بخلاف این طریقه سنی که شروع از جذبه می فرمایند و در ضمن
 آن مراتب سلوک سلوک میگرد و دو کار بنهایت نهایت می رسد - و این بیان حقیقت اندراج
 نهایت فی البدایت هویدا گردید، چه نهایت دیگران وصول بدولت جذبه است که جذبه
 مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تَوَارَى عَمَلِ الثَّقَلَيْنِ، و آن درین طریق اول و پیش و این نسبت
 جذبه را سیر انفسی نامند و سیر مستدیر و نیز آن را اقرب در اقرب فرموده اند، بخلاف سیر ثانی که شروع
 آن از آفاقی است و آن را سیر تطبیل نامند - و نشان شروع جذبه یافتن انجذاب و کشش است

دل را مبر از شش جمت، و گاه است که جمت فوقانی متوهم گردد و در ضمن آن غیبت از حواس و
اشغال و استهلاک و فرو رفتگی و خلاصی از اغیار اگر یابد نعمت است غلطی و بدشیر عادت ترقیات -
حضرت خواجہ نقشبند قدس سره فرموده اند که نسبت ما انعکاسی است، یعنی درین طریق ترقیات
بیشتر منوط با انعکاس فیض است از باطن شیخ - هر چند مسترشد آئینه باطن را بحسب شیخ مقتدا و
تحصیل راه مناسب و متابعت او نور سازد فیوض از باطن شیخ منعکس شود و بجز صحبت و محبت
از فیض نقص با وج کمال برد، قال علیه السلام هم القوم لا یشکر بهم جلیسهم - رواه
البخاری - و لکن کلام بخاتمہ حسنہ فی فضائل الصالحہ - عن الحارث الثعلبی
أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن الله أوحى إلى يحيى بن زكريا بخمس
كلمات أن يعمل بهن فكانه أبطأ بهن - فاتاه عيسى فقال إن الله أمرك بخمس
كلمات أن تعمل بهن وتأمر بني إسرائيل أن يعملوا بهن، فأما أن تحبهم و
إما أن تحبهم - فقال يا يحيى لا تفعل فإني أخاف إن سبقني بهن أن أخسف
أو أعذب - قال فجمع بني إسرائيل بيت المقدس حتى امتلأ المسجد وقعدوا
على الشرفات ثم خطبهم - فقال إن الله أوحى إلى بخمس كلمات أن تعمل
بهن وأمر بني إسرائيل أن يعملوا بهن - أولهن أن لا تشركوا بالله شيئا، فإن
مثل من أشرك بالله شيئا كمثل رجل اشترى عبدا من خالص ماله بذهب
أو ورق ثم أسكنه دارا فقال اعمل وادفع إلى، فهو يعمل ويدفع إلى غير
سيده - فأيكم يرطه أن يكون عبده كذلك، فإن الله خلقكم ورزقكم
لا تشركوا به شيئا - وإذا قمتم إلى الصلوة فلا تلتفتوا، فإن الله يقبل بوجهه
إلى وجه عبده ما لم يلتفت - وأمركم بالصيام ومثل ذلك كمثل رجل
في عصابة مع صرة من مسك كتم يحب أن يحد ريحها، وإن الصائم عنده
أطيب من ريح المسك - وأمركم بالصدقة - ومثل ذلك كمثل رجل أسر
العدو فأتوا يده إلى عنقه وقربوه ليضربوا عنقه - فجعل يقول هل لكم
أن أفدي نفسي منكم وجعل يعطي القليل والكثير حتى فدى نفسه - وأمركم

بذكر الله كثيرا - ومثل ذلك كمثل رجل طلبه العدو سراعا في أمره حتى
أتى حصنا حصينًا فآخى نفسه فيه - وكذا العبد لا ينبغي من الشيطان إلا بين يديه - رواه
الترمذي والنسائي بعضه، وابن خزيمة في صحيحه وابن حبان في صحيحه والحاكم
وقال صحيح على شرط البخاري ومسلم وقال الترمذي حسن صحيح - وعن ابن عباس
رضي الله تعالى عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم قال أدب من أعطيه نقتل
أعطى خيول الدنيا والآخرة، قلبا شاكرا وليس آذنا ولا يد ولا على البلاء صابرا ولا
زوجا لا تبغيه حوبا في نفسها وماله - رواه الطبراني في مسند جيد - وعن أبي
سعيد رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، أيها مؤمن أطعم
مؤمنًا على الجوع أطعمه الله يوم القيامة من ثمار الجنة - وأيها مؤمن سقى مؤمنا
على ظمأ سقاه الله يوم القيامة من رحيق مختوم - وأيها مؤمن كسى مؤمنا على
حرى كساه الله من خلائ الجنة - رواه الترمذي - وعن الحسن بن علي رضي الله تعالى
عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال، لأن أطعم أخا لي في الله لقمة، أحب
إلي من أن تصدق على مسكين بدرهم، ولأن أعطى أخا لي في الله درهما أحب
إلي من أن تصدق على مسكين بمائة درهم - رواه أبو الشيخ - وعن أبي هذيلة
رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، أكثروا من شهادة أن
لا إله إلا الله قبل أن يحال بينكم وبينها - رواه أبو يعلى بسناد جيد على ما حكاه
الحافظ عبد العظيم المنذري - والسلام عليكم وعلى سائر من اتبع الهدى والتمزم
متابعة المصطفى عليه وعلى آله وصحبه الصلوات والبركات العلى -

مکتوب چهل و هفتم بنام خواجه محمد صدیق کشمیری - در حقیقت امکان و دعا برائے استقامت
بر عقیده اهل سنت و طریقه مجدد الف ثانی و در کیفیت احباب بعد از حال حضرت مجدد الف ثانی
رضی الله عنه -

أحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى - نیاز مندی این ذره احقر بخدمت مشفق کرمی
خواجه محمد صدیق سلمه الله سبحانه مقبول باد - امید که این مقصر را از حاشیه خاطر عاظم محفوظ نماید و متوجه
و صرف بهمت معادن حال این سر و مانده باشد، که تمامی بهمت و بهنگی بهمت مصروف مرا ضعیف مولا حقیقی
گرویده از قریب ماسوا را و بالکلیه آزاد گردد و دعا بدرخواست و هم و خیال خود نباشد، و این علائق متکثره و

عوائق متعدده مانع مطلوب حقیقی، که غیر از جزئیات بتجسس الظلمان متاع نیست، نگردد
چگونه مانع باشد که هر چه بدایح امکان تقسم است از خلوت خانه عدم بارگاه وجود قدم نهاده است
و از کون بر مروز نیامده - عدم صرف حجاب وجود بخت چنان گردد، و نیت محض کجا رویش نیست مطلق
باشد و یا بر آیت آن جمیل بے مثال هویدا گردد، در کدام آئین در آید او اتحاد و عنایت را چنانچه
رذیل ذاتی که جمیع خدایان موسوم است او را با حضرت کبیر متعال چه دعوت همسری و هم آغوشی - و درین
جزء آخر الزمان که بوقت تراکم ظلمات است و غلج و جنود و حیاطین، بهترین امور جز این نمی دانند که
بهره از نیاز از حضرت بے نیاز مسألت نموده آید که بر عقیده حق اهل سنت و جماعت شک کند الله
سَعَّیْهِمْ و طریق مرصیه حضرت امام الواسعین غوث الواثین صاحب ستر رحمانی مجد الف ثانی رضی الله
تعالی عنه استقامت نصیب شود و از محدثات که بواسطه این وقت کجیلات و اهریخ خود احوال
نموده اند دور دارد، إِنَّهُ قَوَّيْتُ جَنْبِي - وجود اشرف حضرت مجدد خرمیه رحمت باغ آلبیه بود بعد
از حال آن مفتوح ابواب فیض ظلمت خاص بر اهل روزگار که خود را از محرومان و اهل نمودند طاری شد و بر اهل
افتادند که باز گشت از اهل امکان ندارد و از نا محرومان چه نویسد إِنَّ اللَّهَ وَاتَّكِلْ عَلَيْهِ تَجْوَنَ وَالسَّلَامُ -
مکتوب چهل و ششم بنام میر محمد نعمان در آنکه چون راه بیچون هیچ مناسبت نیست -

أحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى - شَرُّ فِكْرٍ لِّلَّهِ سُبْحَانَهُ بِشَرِّ نَفَاتِ
الْمَقْتَرَبِينَ - ذرّه احقر مشهور ضمیر انور می گردانند که احوال این مقصود حسب ظاهر هیچ سداقت و
بعایت است - از لطایف عزیزان امید میدارد که رحمت بحال این درمانده فرماید تا ظاهر عنوان
باطنش باشد و باطنش بے نشان، تا منظر فیض بے نشان گردد که نشان مندرابه بے نشان راه نیست
و چون راه بیچون و جوه مناسبت مفقود، اِذْ لَا يَدْرِي الشَّيْءُ مَا يُضَادُّهُ - بدنیست که جوه
و اعتبارات بعد مفقود آثار عدمیه که ذاتی او گشته، چون از دائره شیون اند و چون رادر آن مدخلست
کامل، بحضرت ذات معرا که شان را آنجا گنجایش نیست و چون را محال نه، راه موصلت مفقود است
و معنی را بعین طریق مرافقت معدوم - هیات خلاصی ازین کرامتیر است که نجات شیئی از ذاتی
خود محال است، مگر عنایت بے غایت و تنگی می فرموده از ذات خطی کرامت فرماید و بدان
دولت قصوی مستعد گرداند، یا صمنی این قسم بنده محتاج خود سازد، هر چند معنی صمنیت بیشتر حصول
بکالات صاحب صمن بیشتر، کَمَا تَقْدَرُ فِي الصِّدْقِ الْأَكْبَرِ - وَمَا ذَاكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ - وَالسَّلَامُ -
مکتوب چهل و نهم بنام سید ابوالخیر شاه آبادی - در تحریرین فناء اتم - أحمد لله وسلام

على عباده الذين اصطفى - مکتوب مرغوب برادر سعادتمند سید ابوالخیر سید و موجب فرحت
فراوان گردید - حضرت حق سبحانه آن برادر را مورد عنایت خویش دار و مبتلا بعت حبیب خود علیه
و على اليه و صَحْبِهِ أَنْفُضَ الْقُلُوبَ وَ اكْمَلَ التَّحِيَّاتِ مَزِينِ دار و که جمیع کمالات در ضمن آن
مندرج است - آنچه از رباعی شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سره که جسم همه اشک گشت و چشم بکویت انزوم
نموده اند که حسب حال است بسیار اصیل و عالی است - الله تعالی بحقیقت آن محقق داشته بعباد اتم
که زوال عین و اثر لوازم آن است رسانیده شرب از بقاء با الله ازانی دارد - إِنَّهُ قَوَّيْتُ جَنْبِي - وَالسَّلَامُ
مکتوب پنجاهم بنام خواجہ ابوالخیر ابن حضرت مولانا خواجگی اکملی رحمة الله علیه - در آنکه بناء
طریق نقشبند مجددیه بر اتباع سید اورمی است صلی الله علیه وسلم -

أحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى - حضرت حق جل و علا ذات بابرکات حضرت
مخدوم زاده عالی قدر را سمواره بر مفارقت نیاز مندان فیض بخش انوار بركات صوری و معنوی دارد -
امید که این ذرّه احقر را از حاشیه خاطر محو و غسی نفرماید، تا این محمول زادیه عدم و نیستی که ذل افتقار
ذاتی اوست و فناء و انکسار جزء حقیقت او، بوجود مشرف گردد که عدم عدیل او نبود و نیستی رادر
آنحضرت علیا بار نه، مگر بحضور می شود که غیبت و رفقاء او نیست و بشود که استنار و نبال او
هر چند ازین مطلب اعلى جز فناء نقد وقت نباشد و از حصول جز آرزو بدستش نیاید، که زوال امکان
محال است و تبدل حروف بقدم متعق، و جوه مناسبت که مستدعی حصول مرام است مفقود و حیثیات
كَيْفَ الْوُصُولُ إِلَى سَعَادَةٍ وَ دَوْلَتِهَا قَلِيلُ الْجَبَالِ وَ دَوْلَتُهَا خِيَوَاتُ غَايَةِ مَا فِي السَّبَابِ

آن است که تراب که سرشت او از دایره نیستی ست و کشت او در مرز نیستی، و بصاحبیت انوار
آفتاب هویت در عرض هستی جلوه گرفته و با آثار تربیت او صورت سر بلندی یافته از همسری آنحضرت
معه خود را باز دارد و خیانت در امانت نه نماید، و لباس عاریتی که در پرورشیده است از خود نداند
و بموجب إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا همه کمال را با بابل آن حواله نموده
بلسان حال و قال تَبَرُّهُ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَ إِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ناطق گردد و اَلِكِبْرِيَا وَ رَدَّائِي وَ الْعُظْمَةُ
از آرنجی و ریش بود و حصول این نعمت عظمی و دولت قصوی منوط بمتابعت سید اورمی علیه
و على اليه الصَّلَاةُ الْعُلَى که بناء طریق مرصیه حضرات خواجگان علیهم الصلوة و آن بر آن است و
مدار کارشان بران، احوال و مواجید همدا تابع این سعادت کبری داشته اند - لهذا این طریق علیه فضل

طریق آمد و نهایت و گیمای در بدایت ایشان مندرج گشت که طریق اصحاب کرام است علیهم
الرحمة و قد قننا الله تعالى اتباع حقيقة هو لا اله الا كابد افقتنا آء اشارهم والسلام
على من اتبع الهدى.

مکتوب پنجاه و یکم بنام شیخ محمد عبداللہ پسر خود در علو عظمت واجب تدبیر و تقدیر حرمان
مکن. و در عظمت شان نماز و عجز مصلی.

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى
باب زمزم و کوثر سفید نتوان کرد

بیماره اگر هزار سال جان بکشد و در مبادی تعینات خود پدید و تحقق بآں سپید کند و نام و نشان از
حقیقت عدیم نگذارد و در دفع قیود نموده در صرافت اطلاق تجز نماید، از دایره خیال زبر آمده باشد و
هر چند جمال تقیقات مرتفع سازد و بکرمی و توی الجبال تحسبها جامدة و هیچ تومرست السحاب
متحلی شود، اما از زنجیر صنیع الله الذی اثنی کل شیء خلاصی یافتش از جمله محالات است.

با آنکه عدم است و آن لاشعشع محض است و وجود و وجود است و او را با تقید چه کار، لیکن چوں
صنیع قادر مختار این است عدم را هست ناکرده مطلق را عین مقید ساخت، ارتفاع آن جز از شهود حقیقت
ممتنع که متعلق علم الهی است جل و علا در وقت استیلاء و غلبه شود حقیقت الحقائق آثار عدیم را
غیر استتار چه چاره، و در شعاع آناب جمال ظلمات را جز از انحلال کدام نصیب، اما در ورود
صحو و ظهور در جات امور کما هی در عین زوال ثبوت است و در کمال محویت تحقق، پس غیر مجوری
و دوری نصیب آن نخواهد شد و در اعراض حرمان کارش نآں و هم بود که تو دوی برخیزد. امکان و حدث
آن و هم بود که تو دوی برخیزد

ازین جا تواند بود که کمال عرفاء دائم الحزن متواصل انفس بودند، و امن عز مطلوب از آن بزرگ تر
است که در حرم محترم آن این بیچاره را جائے باشد

سر پیوند ماندارد یار
چوں توان شد ز نخت بر خوردار
هر قدر قرب پیدا کند همان قدر مباحث نصیب خواهد شد و لوازم فقر و مسکنت و نستی و عجز و پستی
را مطلق نخواهد نمود. بدیهی است که کمال عبارت از رؤیت اشیاء است کما هی، پس آنانا
مشاهده دائم و در خود می نماید و بآں مطلق از وسول جمیل علی الاطلاق پیدا می کند که رفع وجوه مناسبت
باعث آن است، و این مقام عبودیت است و سرآمد آنکه عبودیت نماز است و ظهور و تائق آن

در نماز بیشتر مانا که کرمیه و انکسار لکبیرة الا علی الخشعیین الذین یطعون انهم مملکون
و تهمید الابد اشاره است بدین تراکم آثار بندگی که موجب رؤیت و ناءت و خاست عابد است
و معنی انانیت طبیعت او که بغایت شاق است و آن در حق اهل صحواست و واصل اصل، ناکمل از اقامت
و مشارب تجلیات ظلال شاداب است و برین مدار لقاء محبوب ملتذ، الذین یطعون انهم مملکون
تو در تهمید رمز است محال شان. و لهذا از بعض اکابر منقول است که در وقت قصد نماز رنگ ایشان
متغیر می شد از بهیبت کبریائی ذات معبود جل و علا کمال خوف و رغبت، و لیکن چوں معنی درین
تخریب دشمن محبوب است و اثبات علو محبوب بر چند بصورت تنخ است اما بغایت شیرین و محبوب،
کرمیه انا سلتی علیک تو لا تقبل و کرمیه و نزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للؤمنین
رمز است بدان. و نیز این تخریب متضمن آن است که بجای آن ظل منعکس اصل نشیند هکذا الی
الاصول. حضرت قلب الاقطاب قدس سره در آخر کار بر ایشان عظمت شان نماز و عجز مصلی آنقدر
مستولی شده بود که نزدیک بود که این کارخانه بزرگ از ایشان معطل شود. مهمل امکان بعد از اداء فرض
و سنن مؤکده اشتغال بنوافل نمی کردند و چندال زیر بار این امر جلیل القدر بودند که چه شرح دهد
بعنایت الله سبحانه آخر چند روز قلیل قبل از حال عنایات الهی با صنوف بشارات و ستیگری نمود
و تسلیه مسمومان حضرت قدس خود نموده چنانچه تفصیل آن در کاند دیگر بمشقة الله سبحانه
می نویسد. می فرمودند که فلان چوں با ما مت تو این کرامات و بشارات حاصل شد، ترا هم از
جمع کمالات بهره است تمام، حمدا لله سبحانه. فحصل کیفیة تجهول شأنها. و الکل
وان کان با اعتبار الشهود لیکن بوجوب انا عند ظن عبیدی فی یعامل معہ معاملات
و یختفی اسرار عرف من عرف حقیقتها، و من لم یدر فی لم یدر، و یصیق صدری و لا
یطلق لسانی. والسلام.

مکتوب پنجاه و دوم. بنام شیخ محمد لطف الله پسر خود در تعبیر شعر حافظ خمد
و نصیحتی علی رسولیه الکوثر ع کس روئے تو چو در آئینه جام افتاد یعنی چوں پر تو
از جمال بے کیف تو که عبارت از تمجلی شدن ذات منزه است در پرده اسماء و شیون خویش بر دل
عارف بتافت و او را مغلوب و مدحوش خود ساخت، عارف از خنده می و استیلاء مسکرمستی
که بور و عساکر و جنود الهی جل و علا بر خرابه هستی ضعیف، و پست شدن قوت تمیز که ناشی از تفرقه
و تکثر بود در طمع خام افتاد و دانست که محبوب بے پرده عکس و بغیر حجب ظلال در غیر مشهود من خواهد

درآمد و مطلوب بے حیولت ازین شیون یا غوش خوابد آمد و فی الحقیقت این طمع است خام و
تمنی است نافرجام

با گلرخ خویش گفتم اے غنچه دہاں
ز رخساره که من بکس خوابان جهان
بر خطه میوش رو چو عشوه دہاں
در پرده عیاں با ششم و بے پرده نہاں

حقیقت آن است که چوں عالم صور بر آسمان و اجی مجبول گشته و هر جزء ازاں مظهر سے سرستے را،
غایت الامر محبت کسوت کونیه و تعینات مختلفه، در نظر عوام کالانعام از ظاہر و در افتاده است
و راه ورود بآں خقائق مسدود و بنیائت اللہ سبحانہ چوں لطف بے غایت مدد فرماید و دلالت
باصول کند، نہایت عروج تا باصل خود کہ رب اوست و این مظهر اوست خواهد نمود و راء آں پویندن
نزد اکثر متاخرین صوفیہ در عدم خود کوشیدن است از راء اصل عدمیہ و یحذر کہ اللہ نفسہ ط
رمزے ست بہاں نافہم

مکتوب پنجاہ و سوم بنام شیخ محمد لطف اللہ پسر خود در تاویل کریمہ و یسئلونک عن الجبال
الحمد لله سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ و یسئلونک تا ویلک یسئل اهل السؤل
الشیخ عن الجبال النواشی البدنیة و القيود المشغلة الحاجبة عن الوصول الى المطلوب
الانقضى و الفوز بالسعادة القصوى هل لها ارتقاء من البين و هل ليكا شف و راءها
بالعين، فقل يا ايها الكامل القاني من نفسه الباقي بربه يسفها و تقي نسفا كالقول
السائل ثم يطيرها و انما اصابها الى رتي و ان كان مبداء فيض كل احد اسمه
الذي يربيه بكون مودوب ببيت و مظهر ببيت و اسيطة ببيت و بين اسمه مع آتة
تدفع الاشتراك في كل اسم بل هو الجاذب للفيوض غالباً لصفات ما
يعتد به رأساً بحيث لا يبقى منه شيء فيذكرها أي اذن استعداده و هي
الفطرة التي فطر الناس عليها، قاعاً منبتاً قابلاً للنبات بالموهبة الإلهية،
مفصفاً مستويلاً لا استهلاك ما عليها من معالم التعينات، لا تروى فيها عوجاً
يقتضيه الجزم الأوضح و لا امتاً يقتضيه الجزم التامی۔ يومئذ أي حين نسفها
كذلك يتبعون أي اهل السؤل الداعي الى الحق أي اصله و هو حقيقة من الوجود
الذي هو الاسم لا الحق لا عوج له لا ارتقاء الموانع فلتا وصل اليه ثم
منه الى ما لا يمكن التعبير عنه بعبارة و لا يشار اليه بشارية، كملت القول

عن بيانه و استغرق ابو اصل في محبة الحيدة۔ و خشعت الأصوات للوخمين فلا
تسمع الا همسار مراً خفياً و قيقاً كما يؤمر الى الوجداني۔ والسلام۔

مکتوب پنجاہ و چهارم بنام شیخ محمد تقی پسر خود و سر کریمہ آلا پد کرا اللہ تطمین القلوب
الحمد لله و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ آلا پد کرا اللہ تطمین القلوب چه صورت
غفلت از مطلوب حقیقی و توجه براء آں بر حین بطا بر آرمیده است اما فی الحقیقت در اضطراب
است، چه قلب بالذات از و الهان جمال جمیل علی الاطلاق است و مشغوف حضور و مشاہدہ آں
پس در غیب ازاں غیر از اضطراب نصیب نخواهد بود و چوں بیاد و تعالی مشغول باشد و باطمینان
پیوند بعین جسم ہماره در سعی آن است کہ تسویل و تزیین حدیث بہا جس مشغول دار و محسومی و
مطروبی نقد و نقش کند، خصوص در وقت داء صلوٰۃ کہ کمال محل قرب است صرف طاقت خودے
نماید اما جمیع کہ بنایات الہی بندہ حق جل و علا مشغول اندازد و ازیں وادی ہلاکتے بر آید و
متنبہے گردند۔ ان الذین اتقوا اذا مسهم طائف من الشیطان تذکروا فاذاهم
مبصر و ان اخوانهم یصدونهم فی لغي ثم لا یقصر و ان اشارتے ست بدین
والله سبحانه اعلم۔ والسلام۔

مکتوب پنجاہ و پنجم بنام شیخ محمد عبد اللہ پسر خود
در توجیہ کلمہ عارف راہمت نیست۔ الحمد لله و سلام علی عبادہ الذین اصطفی
بزرگان مسموده اند کہ عارف راہمت نیست تحقیق آں چنانکہ بریں مسکین ظاہر ساخته اند آن است
کہ ہمت تابع قدرت و ارادت است رہر گاہ عارف از جمیع اوصاف خود برآمده باشد بلکہ از ذات
خویش فانی شدہ جماد محض و میت بے حس گردیدہ باشد ہمت کہ منافی آن است کجا داشتہ باشد
از محکوم الہما ارجل یمشون بہا آم الہما ید تبطشون بہا ہمت چه گنجاش دارد
و هو سبحانه اعلم۔ والسلام۔

مکتوب پنجاہ و ششم بنام شیخ محمد یعقوب پسر خود و تفسیر و یحییون ان یحمدوا
الایة۔ الحمد لله و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ و یحییون ان یحمدوا ایہا السلام
یفعلوا اشارہ بدان است کہ آنچہ از فاعل مجازی بطورے آید مثل ذات او مالک و متلاشی
ست، دنی الحقیقت چنانکہ عین او را ثبوتے نیست جز در مرتبہ اراءت و حس و ہنجیاں احکام او را
بودے نیست جز در اں مرتبہ، و در نفس الامر ذات و فعل و صفت مرحق را حیل و علا متحقق است۔

پس گرفتار آن سپیدار که این ذوات مالک را مصدر احکام خارج تصور نمایند و خود را مورد حمد که مقتضی فاعل است از جهل حقیقت دانند همیشه بدایع طرد و مجوری از حضرت حقیقت الحقائق قسم باشند و با آنکه خود را انعم و بطوا بر نعم متلبس میدانند فی الحقیقت گرفتار عذاب الهی اند و بآل اشاره فرموده فلَا تَحْسَبَنَّ لَهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْ الْعَذَابِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ اصحاب توحید و جودی ازین گریه چنان قسم نمایند که با آنکه فاعل افعال متکثره که کثرت آنها نیز جز در وهم نیست حضرت وجود است ذات شان نیز جز در وهم نیست گرفتاران کثرت موهوم که نظر بصیرت شان نفوذ بحقیقت وحدت نکرده است همیشه گرفتار عذاب دوری اند و هُوَ سُبْحَانَهُ الْعَظِيمُ وَالسَّلَامُ -

مکتوب پنجاه و هفتم بنام مولانا شیخ محمد فرخ پسر خود در بشارت حصول منصب خلت

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی - بِكَرَمِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ اَلَمْ موعود که در مکتوب نوشته اند که این خلعت خلت انتسابی خواهم داد در حضرت اجمیر مفتخر بودند و نسبت خلت باین احقر عنایت کرده فرمودند که این سفر گویا محض از برای فلانی بود حَسْبُكَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ حَسْبُكَ الْكَشِيوُا - و چون خلعت نسبت قیومیت یا خوی مرحمت فرمودند گفتند دیدم اشیاء بنوق تمام ملحق بمشارا الیه شدند و همه قبول این معنی نمودند الحال بمن کارس ندارد و چون بسبب بودن من درین کارخانه این علاقه بود الحال چنین شد می باید که زود ارتحال من واقع شود چنان شد - اَتَقُوْا فِرَاقَ سَةِ الْمُؤْمِنِیْنَ قِيَامَهُ یَنْظُرُوْنَ بِنُورِ اللّٰهِ - وَالسَّلَامُ -

مکتوب پنجاه و هشتم بنام جان جاناں بیگم بنت عبد الرحیم خان خانان در اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی - صحیفه شریفه رسید چون متضمن توفیق اعمال صالحه بود بخت بر بخت افزود - اللّٰهُ تَعَالٰی استقامت کرامت فرموده از صورت بحقیقت و از حقیقت بحقیقت الحقائق رهنونی کند تا این خیال هواد و هوس سدا و مقصد است و مطلب ابدی افکند و دواشتغال عادات و رسوم که سبب حرمان است باعث مباعدت از رفیق اعلیٰ نباشد و چون نشاء دنیوی مضاد نشاء اخروی آمده است غالباً اسباب عزت این موجبات ذلت آن است و تملذذات این متاع غرور و مولات آن دار سرور است، جهد تمام در ترتیب و تعمیر برآید پائیده نماید که تحصیل اسباب رضاء مولی اعلی الاطلاق که فیاض سخائب نعم صوری و معنوی است عقلاً و شرعاً واجب است و چون اتباع شریعت مظهر و جزء است، ایقان مراضی و اجتناب از معاصی، و جزء ثانی که بوعیتر است و متضمن احتراز از محرمات و مشتهیات و مکروهات، مهم اولی مدار اعظم اسلام دانسته عنان هدایت

تجصیل این امر هم مصروف دارد، به کتب فقر رجوع نموده، و مولفات صوفیه را که بجلیه اتباع و سرور دین علیه الصلوة و السلام محلی اند، منظور داشته این کارخانه بزرگ را برپا دارند و چون مدار طریق در مضیقه حضرت خواجگان قدس اسرار هم بر متابعت سنت است و اجتناب از بدعت نامرضیه و عمل به عزیمت مما لکن از محدثات که درین زمان شیوع یافته و جهت تراکم ظلمات بدعت که بسبب تبعید عهد نبوت استیلا گرفته، بطلان آن از نظر عوام بلکه بسیار از خواص برخاسته محترز باشند احوال و مواجید که بروفق شریعت غراء بود و بر طبق قوانین ملت بیضاء آن را بجان و دل پسندیده بر ظهور آن شکوه آتی بجای آرند و زیر بار اتقان باشند، و آنچه به برنج مستقیم بود و سر مو مخالف کتاب و سنت و اجماع سلف و اعتقاد فرقانجیه داشته باشند اگر چه مثل خلق صبح منکشف گم و در معرض ازو باشند بر تفت بر استیلا و حال عروه و ثقی اهل سنت و جماعت بدست داشته از آن براساں و مستغفر بوند - بالجملة میزان دین تویم اعتقاد و عملاً در دست دارند و جمله اعمال صوری و واردات معنوی بآں سنجند پیغمبر خدا صلی اللّٰه علیه و سلم فرموده کسیکه چنگ زند نسبت من نزد فساد امت من پس او را اجر صد شهید است و نیز پیغمبر خدا علیه الصلوة و السلام فرمودند کسیکه زنده کند سنت مرا که میرانده شده است بعد من پس مراد راست از اجر مثل اجر کسیکه عمل کرده اند بآں سنت کم نکند از اجر آن چیز و کسی که نوپیدا کند بدعت ضلالت را که راضی نیست خدا تعالی بآں و نه رسول باشد برادر از گناهان مثل کسانی که کرده اند بدعت را، کم نکند از آن چیز و دو واقعه که نقلی فرموده اند بر در روشن است - واقعه اولی و نتیجه آن استقامت است که از شما بظهور آمده و نوشته اید - و واقعه ثانی که مرقوم نموده اند تعبیر آن آنچیه بر فقیر لاخ شده آن است که آن جانور صاحب حسن و مدار عبارت از دل شما است که بجنب آلهی جلّ و علا متوجّه عروج است و در طے منازل سلوک و فی الحقیقه دل از عالم امر است و از لطائف انسانی که از صورت منزه است و از شکل متبر، آنا چون بعضی که صورت صنوبری دارد و در سینه آدمی معلق است، تعلق دارد و آن حقیقت جامع لطیف گاه بر صورت جانور مدار که بشکل صنوبری مشابیه دارد و گاه بسان ستاره و مدار بود و اگر در و چون این حقیقت را بر رخ گفته اند میان لطائف عالم امر و جزاء عناصر عالم خلق که آن را کسری و درشتی لازم است، لاجرم بر پاء دوم که کنایه از تعلق بعالم خلق است درشت ظاهر شد و چون اجزاء عنصری عالم خلق خصوصیات مختلفه دارد، بنا بر آن پراء کج بر سر دم نموده و چون دل مورد اذکار آتی است، و مطلع انوار تجلیات نامتناهی، روشن و تابان بظهور پیوست و از روشنی

آن تمام خانه که عبارت از معموره بدن است متور شد قلعو که بنظر در آمده است و آن جانور
 پریده و بآن رسیده عبارت از دایره مقام جمع است، و منتها سیرالی الله که بعد از قطع منازل
 و طے مراتب کوئی از اجزاء عشره عالم صغیر و اصول آنها در عالم کبیر وصول بآن متحقق می گردد.
 و آن دایره ظلال اسماء الهی است جل و علا و متضمن مبادی تعینات اولیاء و مبدء سیر فی الله
 و مفتوح ولایت صغری. و آنکه که تا مشهود گردد دیده داعی الهی است که دعوت بحضرت مبدء می فرماید
 و آنچسب مرقوم فرموده اند که آن جانور وقت پریدن باز و بائش چسبیده بود، چون بآن قلعو رسید
 فریاد و دمان باز کرد و تمام باز و بائش شعله زیاد می زد، چنان می درخشید که بر آفتاب باشد
 مثل آن و نه غیر آن، معلوم شریف بوده باشد که در وقت عروج تا بحضرت جمع نه رسیده بود و
 بلوامع الانوار منور نشده و از سیر سیراب نگشته، ناچار تا بندگی و روشنی در دوش لاغ نمی شد و
 کمالات استعدادیه ادا و استعداد بفعل نیامده، و چراغ قابلیتش نور فیضان تا بآن نگریده
 بود و چون قطع مسالک نموده و بمقام واحدیت رسید و بانوار قدم مجله گردید جمیع انوار و الوان
 در جنب او متلاشی نموده، و چون این حقیقت جامع سائر لطائف است بوجه انجلاء مراتب او
 رنگ سائر لطائف نیز در او متجلی گردید، بنا بر آن در آن رنگ سرخ و سبز و سفید و در هم نموده
 است سبحان الله گفتن شما در آن وقت که اوان انقطاع از کثرت موموم است و ظهور مبادی
 تنزیه حضرت واحد علی الاطلاق بر جااست که وحدت را از تنوید احکام کثرت تنزیه نموده اید و قدیم
 را از حادثات جدا کرده. و آنچه نوشته بودند که نزدیک بود که از هوش روم اشعار بدان است
 که این از راه اندراج النهایه فی البدایت است که لازم این طریقه عالمیه است که مستتر آمده است
 و الا وصول مقام جمع را به پوشی لازم است و فناء واجب و باز آمدن جانور از آن قلعو عبارت
 از سیر فی تفاسیل اسماء الهیه است که آن را نهایت نیست. هر چند بحضرت ذات نزدیک تر
 می شود حیرانی زیاده تر می شود، زیرا که از آن مقام عالی جز حیرت و جهل نصیب نیست مرقوم
 فرموده اند که در آن ساعت دیدم که آمده بر کتف چپ من نشست. و چون سیر اول عروج
 بود، ناچار عروج را نزول در کار است. و چون آن مصنف که متعلق آن لطیفه است بجانب چپ
 آدمی است نزول آن لطیفه بر آن جانب لاغ گشت. در و این قسم واقعات را منبشرات عظمی القصور
 نموده اهتمام نماید که ثمرات آن حد بیداری محصل گردد و نویسی بقدر آید و گوشش با غوش بر آید. اگر
 در صل بعضی عبارات ازین تمیز دقت در یابند که با اصطلاح تعلق دارد، بحضرت سیدی میر محمد نعمان

سلم المنان رجوع نموده بتفصیل وارسند. و السلام علی من تبع الهدی
 مکتوب پنجاه و نهم بنام خواجہ محمد فاروق در شرح احوال ایشان و تجویز تعلیم طریقه قادریه
 و آنکه قبل از توجیه مضطرب نیاید ساخت مع نصائح ضروریہ الحمد لله و سلام علی عباد الله
 اصطفا حضرت حق سبحانہ آن برادر اعز را بشدرا بحصول نشی مطالب سر بلند دارد و چه نویسد که خاطر
 حزن با شماع اخبار استقامت آن اعتراف قدر حظ می گیرد و چنان مفرح و مسرور می شود. حمد آ
 لله سبحانه حمد الکثیراً. این حقیر بر چند نسخه حال خود را مطالعه می کند غیر از آنکه خط طریقه و معنی
 بر صفحه آن کشامد و گیر نمی داند و همواره از دوستان در یوزه امداد عا دارد و رقیه مکرمت که در این
 و لامصدر شده بود و در آن سرور گشت آنچسب از زبان حضرت مخدومی علیه الرحمة در باب آن
 برادر شنیده بود، و علم اجمالی باندازه آن داشت و انتظار تفصیل دامت گیر بود. آ لیمتة لله
 سبحانه که متوقع بحصول پیوست. الله تعالی مزید کرامت فرماید، ان الله قویب مجیب. آنچسب
 مرقوم فرموده اند که اکنون تقلم حقیقت رستم در آمد که محال است که خاطر از آن تمناء محال همین تمناء
 اکتفا گیرد. مخدوما پوشیده نیست که موطن نیست بحضور باطن مالک است که توحید و استلک نصیب
 اوست نسبت به باطن او فرو گرفت و بنوعی غلبه کرد که ظاهر بتبع باطن نیز غرق نسبت شد و مدتی
 بر آن مستغرق گشت. اگر ظاهر باز بسیرت قدیم گرفتار کثرت گشت و اثری از آن جمعیت و حضور در
 آن نماند اگر باطن که عبارت از لطائف عارف است بر همان صرافت و استلک است و بهما
 حضور به غیبت پس جاء کلمه نیست که ظاهر بصفت و دینی مخلوق شده است و از حقیقت توحید محجوب
 از دوام این قسم نسبت غیر از یاس چه چاره که نصیب کل است. و اگر تفرق نسبت بباطن سرایت
 می کند، باز دو نوع است، یا مقصود بر قلب است که بوزخ است بین الظاهر و الباطن
 و الطف اللطائف گرفتار نسبت آمدن فی الجمله محل دگیری و آزدگی هست که نسبت الطف
 لطائف بر تمام لطائف استیلاء یابد، اما در این صورت فقدان نسبت نیست بلکه عدم شمول
 است ذاتاً و حقیقتاً و یا شامل تمام لطائف است، یعنی ظاهر و باطناً کلیه نسبت زائل می شود
 و اثری از آن نمی ماند. گاهی حصول نسبت بر باطن و گاهی زوال آن نسبت مطلقاً، در این چه
 صاحب این معنی صاحب حال است نه مقال سعی نماید که مقام رسد. آنچه در نظر قاصر حقیر می در
 آید از وقت مطالعه شما حالت ثانیه بود، بنا بر آن موفقی آن جواب نوشته بود، و الا حقیقت
 تفصیل این است. واضح شریف باشد که این تفصیل در مقام ولایت است. در قرب نبوت

معامله طرح دیگر است و تفرقه ظاهر و باطن برنج مذکور مفقود چنانکه از کلام قطب المذنبین حضرت
 محمد رضی الله عنه استفاده فرموده باشند. و آنچه در باب معیت در معنی اقریب قلمی فرموده اند
 معلوم شریف بوده باشد که نسبت اقریب از این نسبت معیت بسیار بلند است. در این نسبت
 معیت شایسته انبیین باقی است بخلاف اقریب که به زوال است و محویت کلیه طوع نمی فرماید
 کَمَا لَا يَخْفَى عَلَى آدِيَاءٍ هَذَا. معنی اقریب آن است که بنده بخود نزدیک است و قریب پس تا از
 قرب مگذرد با قرب نرسد. یعنی تا از خود مگذرد و به او نرسد از زیر که بنده بخود متقدم است قرب چینی
 دارد. بلکه قریب چیز است که از بنده بنده قریب باشد الله تعالی از آن قریب بنده اقریب
 باشد چنانچه در مانحن فیہ اسماء واجبی حل و علاء کمالات او تعالی از ما با قریب است و او تعالی
 از کمالات ما از افعال ما نزدیک است پس اقریب باشد صاحب این حال تفاوت مراتب قرب
 را جدا جدا ملاحظه نماید. اتحاد در آنجا که گنجایش دارد مگر تجویز و تسامحاً حمد الله سبحانه که باین
 عزیز طلعت آن نسبت علیه و مقامات آن معروض ظهور شده است که باین عبارت تعبیر فرموده اند
 الله تعالی متمم و مکمل کند. و آنچه از مراقبه و تدبیر امانت و انخلار تمام نوشته اند و آن الْحَدِيثُ
 إِذَا قُودِرَ بِالْقَدِيرِ لَمْ يَنْبَقِ لَهُ أَثَرٌ مَرُومٌ فرموده اند هم صحیح است. مقارنت حادث بقدم
 بطریق تجویز است از قبیل مقارنت عدم با وجود آنجا که وجود است عدم را نام و نشانی نیست
 الله تعالی تحقیق این مراقبه تفصیل آن رساند مرقوم فرموده اند که باز چون بحالت اصلی می آید
 استغفای نماید که ایها هم خلاف شرع باشد چه خوب گفته اند که ایها هم خلاف مشروع، والا
 این امور ثمرات شرع اند و لب آن خلاف بر تقدیر است باشد که نفی مراتب ارادت نموده آید مرتبه
 تحقیق را با مرتبه ارادت جز نسبت تعادل وجود و عدم نیست و مع ذلک ارادت در مرتبه حس ثبوت
 دارد که آثار آن در آن مرتبه که بصبغ قادر مختار اتقان یافته نیز تحقق و تقرر دارند، فَأُظْهِرَ الْحَقِيقَةُ
 وَالشَّرِيعَةُ كَمَا لَا يَخْفَى. و از وقایع حسنه که از عنایت اکابر مشایخ فرموده اند و می فرمایند هم
 لطیف و متحسن است، حَمْدُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ عَلَى ذَلِكَ. از قراءت او را تحمید استفسار نموده اند
 ذکر الله سبحانه همه مستحسن و جمیل است اگر خواننده گاه گاهی گنجایش دارد، اما جز طریقت ساختن ممنوع
 است و محل غیرت حضرات خواجگان قُدْسِ اسْمُكُ رُحْمَتُ و چون مدار طریقه حضرات خواجگان قُدْسِ
 اسْمُكُ رُحْمَتُ بر اتباع سنت سنیه است، اگر حصن حصین را که متضمن او را مصطفویه است علیه و
 عَلَى إِلِهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَ أَكْمَلُ الْخِيَاتِ، پیش نظر داشته با و را در وظایف آن بیشتر

اشتغال دارند بسیار خوب است، که متضمن صنوف یرکات و انوار است و شمر انواع خیرات و اسرار
 بعد فراغ وظایف بنویس علیہ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ با مر و گیر توان سپرداخت. کدام امر خیر است که
 در آن وظایف اندراج نیافته. با مجد از محجزات ظاهره همین کلمات قدسیه است که در ضمن ادعیه و
 اثنیه اندراج یافته. و آنچه از عنایات حضرت غوث الثقلین رضی الله عنه قلمی فرموده اند نیز مبارک
 است، چو پیران شمار از این سلسله علیه سیر تمام است شمایند داخل این حکم آید اگر طایفه طلب
 ارادت از این سلسله شریف ظاهر سازد، شمار اذن است که مرید بگیرد و نقل شجره را از اخوی اعز
 ملا حنیف خواهم گرفت. اما در وقت وصول فیوض از ارواح جلیله مشایخ این قدر بدانید که چون نسبت
 حضرت مجدد جامع نسبت مشایخ است قُدْسِ اسْمُكُ هر چه است از باطن عالی شان ایشان است
 بنجام و کمال خود را تسلیم بزرگان خود که قبله توجیه اند، باید نمود تا کعبه مقصود مضطرب نشود. و آنچه مرقوم
 فرموده آید که بعضی از مخلصان مرحومی میاں شیخ کریم الدین شیخ خود را در خواب دید که من می فرمایم
 و فلانی نیز می گوید که پیش فلانی بروید از مخدوم این معامله از واردات حق تصور نموده در دل
 جوئی طالبان که با خلاص تمام رجوع آرند توجیه بلیغ نمایند. خدمت مخدومی مرحومی علیه الرحمة چون
 شمار اجازت داده اند، همان اجازت محقق و مقرر است. و آنچه در باب شما فرموده اند مشرب دانسته
 استقامت و رزند و در مطاعم و ملاس دایره مباح را از دست ندهند که الظَّاهِرُ عَمَّا نَالُوا الْبَاطِنَ
 با وجود کثرت واردات و بشارات طریقه خوف در جوار نیز از دست ندهند. بنده خاشع و خاضع
 بصورت بوند و معنی نموده بود یا شدند تا حقیقت مقام عبدیت که سرآمد مقامات قرب است متجلی
 شود. زیاده بر آن محسوس نشد. وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ عَلَى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهَدَى.
مکتوب شصتم بنام خواجه محمد فاروق در تحریض صرف اوقات بر طاعت، و آنکه کیفیت مهم
تراست در اعمال نسبت بمحبت.
 الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى. صحیفه شریفه برادر اعز ارشد رسید
 و باعث بخت فراوان گردید. الله تعالی بحقیقت استقامت محلی داشته در مدارج قرب ترقیات
 بے اندازه کرامت فرماید. از فرط اشتیاق مرقوم بود بموجب وَ أَنَا إِلَيْهِمْ لَا شَكَّ شَوْقًا شَوْقًا
 این جانب باید نمود. چه توان کرد دنیا دار تلقا نیست، حضرت حق سبحانه، اسباب محصله لقاء دائمی متیر
 گرداند و در این کهنه سرا هر چند ساعتی بیا و مولا حقیقی بگذرد و صرف اوقات در ادای وظایف طاعت
 نموده آید مغتنم است. بزرگان فرموده اند اِيَّاكَ وَ صَحْبَتَكَ لَا تُشَارِكُ وَلَا تَقْطَعُ عَنْكَ اللَّهُ بِصَحْبَتِهِ

الْأَخْيَارِ - و در ادای عبادات رعایت کیفیات بشیریه مهم است نسبت بکیات که کریمه لیبیو کم
اَتَيْكُمْ أَحْسَنَ عَمَلًا مشعر بر آن است سعی باید نمود تا از صورت بحقیقت بندگی آید و از پوست
بمغز گزاید و دیگر دریاب آمدن خود فرستادن جماعت متعلقه فقیر را محتاج ساخته بودند و الحال بمقتضای
وقت صلاح بر آن افتاد که چندگاه بهمان زاویه بسر آید و جماعت متعلقه بهمانجا برسد - هرگاه خواست
الهی تعالی ملاقات یکدیگر نماید و بوجوه حصول خواهد پیوست چنانچه یار شفیق شیخ فتح الله اظهار فرمود -
و السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ عَلَى سَائِرِ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى وَ التَّوَمُّ مَتَابِعَةُ الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ وَ عَلَى
آلِهِ وَ صَحْبِهِ الصَّلَوَاتُ وَ التَّبَارَكَاتُ الْعَلَى -

مکتوب ثنوت و یکم بنام نصیر خاں در اظهار دعا و بشارت باستقامت الحمد لله
و سَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اتَّبَعُوا الْمُصْطَفَى - حق سبحانه و بجا ده آباء کرام عَلَيْهِمُ التَّحِيَّةُ وَ التَّزْوَانُ
استقامت کرامت فرماید بحمد الله تَبَحَّاتُهُ وَ حُسْنُ عَمَائِيَّتِهِ - احوال فقراء ایں حدود و وجوب
مستلزم شکر است بهرگاه خاطر فائز منتظر اخبار فرخنده آثار سلامتی ذات شریف می باشد و در
اوقات حسنه که محال اجابت دعاء است از دعاء خیر غافل نیست - الله تعالی بحسن قبول مقرون
گرداند و ظاهر ایشان را بظاہر شریعت غرا و باطن ایشان را بحقیقت محله داشته در جمیع اوقات و احوال
مقبل جناب مقدس دارد و هر چه مانع مطلب اعلی باشد از آن دور تر دارد -

هر چه جز ذکر خداست احسن است

فقیر زاده شمه از سداد احوال نوشته بود، موجب محبت و ثناء مولی علی الاطلاق شد - الله تعالی
مزید بر مزید کرامت فرماید - وَ السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى وَ التَّوَمُّ مَتَابِعَةُ
الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ صَحْبِهِ الصَّلَوَاتُ وَ التَّبَارَكَاتُ الْعَلَى -

مکتوب ثنوت و دوم بنام میر محمد باقر در آنکه دنیا دار لقاء نیست و در آنکه عنان بهمت
بجز جناب مقدس مصروف نیاید داشت - تَحْمَدُهُ وَ تَعَلَّى عَلَى حَبِيبِهِ وَ آلِهِ صَحِيفَةُ شَرِيفِ بَرَادِرِ اعَزَّ
المجد رسید باعث بهمت و مسرت گردید و الله تعالی بعنایت خواص مشمول داشته با علاء مراتب ساند
از کثرت اشتیاق دریافت لقاء صوری مرقوم میگردد، چه نویسد که از این جانب نیز و کدام درجه
است - الله با حسن و حجه متبر گرداند و هر چند دنیا دار لقاء نیست، مزود بهش نیست مرا خیرت را بر
چه از اعمال صالحه بوقوع آید، نقد سعادت است - نشانید که عنان بهمت مصروف بجز جناب مقدس باشد
که آنچه منتهی بجا سواست، گوشه نظر بجا ریت بآن داده شود - وَ لَنِعْمَ مَا قَالَ لِبَيْتِهِ أَ لَا كُلُّ شَيْءٍ

مَا خَلَا الله بَاطِلٌ - وَ كُلُّ تَعْيِيرٍ لَا تَحَالَةَ زَائِلٌ - صحیفه احوال شما چون مطالعه نموده می آید
بر پنج سداد است - امید از مکارم اخلاق چنان است که معاون حال ایں مقصود باشد که کارخانه
صوری معنوی از مکائد آفاق و انفسی محفوظ باشد - وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى -
وَ التَّوَمُّ مَتَابِعَةُ الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ صَحْبِهِ الصَّلَوَاتُ وَ التَّبَارَكَاتُ الْعَلَى -

مکتوب ثنوت و سوم بنام مخدوم زاده سعد الدین محمد صالح در نصائح ضروریه - الحمد لله
و سَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اتَّبَعُوا الْمُصْطَفَى - فرزند سعادت مند سعد الدین محمد صالح از این دور افتاده
سلام عافیت انجام مطالعه نماید احوال فقراء ایں حدود مستوجب حمد است - اَلْمُسْتَوْثِلُ مِنَ اللهِ
سَلَامٌ مَتَّكُمُ وَ اِسْتِغْنَاءُ مَتَّكُمُ - مدت مدیده بر آمده که از جانب آن فرزند خطی و پیامی نرسیده، خاطر
فائز بغایت نگران و مضطرب انتظار است - ایں همه قاصدان آمد و رفت دارند بخاطر نمی رسد که بد و کمکی یاد
آوردی نماید و از بار انتظار بر آرد - مطلوب عافیت است، الله تعالی بهر جا دارد بغایت بیاد خود دارد
هر چه جز ذکر خداست احسن است

گر شکر خوردن بود جال کندن است

عاقل آن است که در جمیع احوال از مقبل احوال غافل نباشد و هر چه در عرصه ظهور آید آئینه
دار جمال و جلال لا یرى الا باشد و ایں مراتب متکثره را جز اثر واحد علی الاطلاق نیاید، بلکه جمله را در مقابل
وجود مطلق فانی و مستملک یابد، بغیر از ذات احد که بسیط حقیقی و واحد بی عدد است در دیده بصیرت
نماند و بحقیقت اَلَا إِلَى اللهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ متحقق شود و بهر کل شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ متحلی گردد
و از سستی ضعیف خود نامی و نشانی و عین و اثری نگذارد، تا جمال کان الله و لَمْ يَكُنْ مَعَهُ
شَيْءٌ - وَ الْآنَ كَمَا كَانَ بِرُؤْيَاهُ بَاطِنٌ تَحَلَّى - ایں کار و دولت است کنون تا کار رسد - بالجمله
نماز پنجگانه را بحضور ملزم باشد - نماز که به حضور و عبادت که بتفرقه دل بود کسرا ب بَقِيعَةِ تَحْسِبُهُ
الظُّلْمَانُ مَاءٌ است از صحبت اهل بطالت که مجاست آنها هم قائل است محترز باشند و وقت
شریف بنه و لعب نگذازند کریمه آفَحَسِبْتُمْ أَن تُخَلِّقُوا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ عَجَبًا نَصَبٌ عَيْنٍ دارند و بوجوب مَن
لَمْ يَشْكُرُوا النَّاسُ لَمْ يَشْكُرُوا الله و را در حقوق نعم مجازی که بصنوف الطاف تربیت می نماید،
تقصیر نورزند و تحصیل اسباب رضائش مقصود نباشند و برزیدستان و ضعیفان خصوصاً جمعی که همراه
دارند مشفق باشند - قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ - اَلَا حَيُّونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ تَبَارَكَ
وَ تَعَالَى - اِرْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ - و نماز تجمیع و چاشت را از وظائف مهم

تصور نموده اتهام بدان نماند و صلوة الاذان را و نماز فی الزوال را مختتم دانند و در افعال و اقوال سیدالکونین علیه و علی الهی الصلوات و التسلیات بجا کوشند تا بمقام محبوبیت برسند. قال الله تعالی قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی يحبکم الله و السلام علیکم و علی من اتبع الهدی و التزم متابعة المصطفی علیه و علی الهی الصلوات و البركات العلی.

مکتوب شصت و چهارم بنام میر محمد فضل الله در آنکه جمیع سعادت در اتباع خیر البشر است و هر چه بخلاف آنست استدراج است و استدراج بر قوم موافق حال همان قوم است. احمدا لله و سلام علی عباد الله الذین اصطفی حضرت حق سبحانه برادر اعز کمالات و رفعت و ستگاه میر محمد فضل الله را همواره بحصول سعادت کونین سر بلند داشته بحضور بی غیبت خود مسرور دارد. حمدا لله سبحانه که احوال دور افتاده بعافیت مقرون است. خاطر فائز نگردان اخبار سلامت و استقامت آن اعز اکرم می باشد امید که گاه بگاہ بر شمع قلم یاد آوری میگردد باشند بر عایت نسبت قدمی که از شرعی و عقلیاست از دست ندهند بر چند این مقصر هر گاه مطالعه نسخه احوال خود می نماید هرگز نمایان آن نمی یابد که متعلقان با خلاق کرام بنظر توجه منظور دارند. چه کند که طینت ازلی صلاحت شده و غفلت جزء لاینفک اما بهر خرابی عروہ امید از دست نهد و در مسالمت می نماید که بعینیت بی غایت خوشی این ذره احقر و سائر دوستان را همیشه بسعادت متابعت خیر البشر التزمه عن ذلیع البصیرا کرم دارد که جمیع سعادت و نعمن آن مندرج است. و در این جزء زمان که عالم در گرداب بدعت فرو رفته سر مواز متابعت حبیب رب العالمین علیه و علی الهی و صحبه افضل الصلوات و اکمل الخیات تجاوز کند احوال و مواجید و مقامات که بروفق سنت سینه نباشد اگر چه مثل خلق روشن و تابا بود سرایا صلاحت و غوایت است از آن نگاه دارد. قال الله تعالی و من یتبع عتی الا سلام دینا کن یقبل منه و هو فی الاخرة من الخسیرین. هر گاه جمیع انبیاء و مرسلین خوشه چینان خرمن او علیه الصلوة و السلام باشند از اولیاء چه گوید سعادت جنید و شبلی و منصور و خراز علیهم السلام و انضوان قبول درگاه مقدس اوست علیه الخیرة و البوکه جوگیه بنده و فلاسفه یونان که مجاهدات شدید و ریاضات شاقه کشیده اند و تهذیب اخلاق و تحقیق از داف نموده اند چوں از دولت اتباع محروم اند از ساحت قرب مجبور و مطرود و این صورت کمالات در حق ایشان استدراج بیش نیست. قال الله تعالی سنستدرجهم من حیث لا یعلمون. استدراج بر قوم موافق حال همان قوم است چنانچه طالبان دنیا و دنیا دار استدراج با مادیات و اموال و اولاد است و هم چنین اهل عرفان

را با عطاء معارف و مقامات. محک در این میال کتاب و سنت است و حصول دولت حقیقت متابعت محبوب رب العزت است علیه السلام که نص قاطع حاکم است. قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی يحبکم الله. و قدنا الله تعالی و ابیکم و سایر الاخوان و الاخلاص خطا و افراد من هذه السعادة القصوى و السدوله العلیا. و یحکم الله عبدا قال امینا. چون مخلص حقیقی ملا ابراهیم از احوال صوریه واقف تر بود و بنیاء علیه بزوائد مصدع نشد و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی و التزم متابعة المصطفی علیه و علی الهی و صحبه الصلوات و البركات العلی.

مکتوب شصت و پنجم بنام اورنگ زیب عالمگیر سلطان هند و در فضائل ذکر الله تعالی.

احمدا لله الکبیر المتعالی ذی النور و الجود و النوال و الصلوة علی حبیبیه المصطفی و صفیه العجبتی و علی الهی و صحبه شمس الفضل و نجوم الهدی. اما بعد بنده خاکسار و ذره بی مقدار بعرض نیکان شانه زاده دین دار عالی مقدار مؤید الدین المحمدا و هو و حج الشریع الاحمدی لا ذال مؤتقیانی مدارج الکمال و الاقبال می رساند که چوں در این اوان غربت اسلام ذات اشرف ایشان محیی قوا ائمه دین توید است بر فقره گوشه نشینان و عاء سلامت و استقامت ایشان از اجمهم مهم است و در ذایع و محول همواره با اشتغال میبرد و چوں این دعاء متضمن خیر عام و اصلاح اهل اسلام است رجاء است که بشرف اجابت و قبول رسیده باشد و یحکم الله عبدا قال امینا. مکرما بشکر منعم حقیقی تعالی چوں باندازه انعام اوست ادا آن بر نعمان از دیگران بشیر لازم است. و چوں در میان اعمال صالحه ذکر باری تعالی شانه تحصیل سعادت عظمی داخل است در فضائل آن حدیث چند از کتب معتبره نوشته و چوں دعاء گزاده محمد لطف الله محرم سده علیا بود مصحوب او رسول داشت اما میاست که با اتهام تمام مطالعه فرماید. قال الله تعالی فاذا کونونی اذ کونکم عن ارجی هو برة دینی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم یقول الله تعالی انا عند ظن عبدي فی و انا معه اذا ذکر فی و ان ذکر فی فی نفسه ذکرته فی نفسی و ان ذکر فی فی ملاء خیر منه و ان تقرّب الی شبرا تقرّب الیه و اذا دعا تقرّب الی و اذا دعا تقرّب الیه و ان اتانی یشی آتیته هو و کتة. رواه البخاری و مسلم و غیرهما. و عن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم من تجن منکم عن اللیل ان یکید

بَعْدَ أَنْ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - رَوَاهُ الطَّبْرَايُ - وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ
إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، مَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا دَلَّهُ وَزَيَّرَ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ
وَوَزَيَّرَ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ، فَأَمَّا وَزَيْرُي مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ فَجِبْرِيلُ وَمِيكَالُ - وَأَمَّا
وَزَيْرُي مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ فَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ - رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ أَوَّلُ مَنْ
تَخَلَّيَ خَلْفَ الْجَنَّةِ مِنْ أُمَّتِي - رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالحَاكِمُ - وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَا قَدَّمْتُ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَدَّمَهُمَا
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ - وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، أَرْبَعَةٌ لَا يَجْتَمِعُ
حُبُّهُمْ فِي قَلْبٍ مُنَافِقٍ وَلَا يُجِدُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ، أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ وَعَلِيٌّ - وَعَنْ
عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، رَحِمَ اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ وَجَنِّي
بَنْتَهُ وَحَمَلَنِي إِلَى دَارِ الْيُحْدَةِ وَأَغْتَقَ بِلَا مِنْ مَالِهِ، وَمَا نَفَعَنِي مَالٌ فِي الْإِسْلَامِ
مَا نَفَعَ مَالُ أَبِي بَكْرٍ - رَحِمَ اللَّهُ عُمَرَ يَقُولُ الْحَقُّ وَإِنْ كَانَ مَرًّا - رَحِمَ اللَّهُ عُثْمَانَ يَسْتَحْيِيهِ
السَّلَامَةُ، وَجَهْرَ جَبِشَ الْعُسْرِ قَدْ أَدْنَى مَسْجِدَنَا حَتَّى وَسَعْنَا - رَحِمَ اللَّهُ عَلِيًّا - اللَّهُمَّ
أَدِرْ الْحَقَّ مَعَهُ حَيْثُ دَارَ - وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرْفُوعًا، إِنِّي لَأَرْجُو لَأُمَّتِي فِي
حُبِّهِمْ لَا فِي بَكْرٍ عُمَرُ مَا أَرْجُو لَهُمْ فِي قَوْلِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ - رَوَاهُ عَبْدُ اللَّهِ وَابْنُ
أَحْمَدَ - وَعَنْ عُمَارٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَتَانِي
جِبْرِيلُ، فَقُلْتُ يَا جِبْرِيلُ حَدِّثْنِي بِضَائِلِ عَمْرَيْنِ الْخَطَابِ فَقَالَ لَوْ حَدَّثْتُكَ
بِفَضَائِلِ عَمْرٍ مَا لَيْتُ نَوْحٌ فِي قَوْمِهِ مَا نَفَدَتْ فَضَائِلُهُ، وَإِنْ عَمِرَ حَسَنَةً مِنْ حَسَنَاتِ
أَبِي بَكْرٍ - رَوَاهُ أَبُو يَعْلَى - وَعَنْ بُسْطَامِ بْنِ أَسْلَمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا فِي بَكْرٍ عُمَرُ لَا يُؤْمِنُ عَلَيْكُمَا أَحَدٌ مِنْ بَعْدِي - رَوَاهُ ابْنُ
سَعْدٍ - وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرْفُوعًا حَبِيبُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ إِيْمَانٌ وَبُغْضُهُمَا كُفْرٌ - رَوَاهُ
ابْنُ عَسَاكِرَ - وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُثْمَانُ بْنُ
عُقْمَانَ وَلِيٌّ فِي الدُّنْيَا وَلِيٌّ فِي الْآخِرَةِ - رَوَاهُ أَبُو يَعْلَى - وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ، لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ نَزَعَ ابْنَاءُ نَاوَأَ بَنَاءَ كُمْ - رَوَاهُ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا وَفَاطِمَةَ وَحَسَنًا وَحُسَيْنًا فَقَالَ اللَّهُمَّ هُوَ لَأَهْلِي - رَوَاهُ

مُسْلِمٌ - وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَلْتَنَظَرُ إِلَى عَلِيٍّ عِبَادَةً - رَوَاهُ الطَّبْرَايُ وَالحَاكِمُ بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ - عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، مَنْ أَحَبَّ عَلِيًّا فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ
أَحَبَّنِي فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ - وَمَنْ أَبْغَضَنِي فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ -
رَوَاهُ الطَّبْرَايُ - وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهَا مَرْفُوعًا مَنْ سَبَّ عَلِيًّا فَقَدْ سَبَّنِي - رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ
الحَاكِمُ - وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، خَيْرُ
إِخْوَتِي عَلِيٌّ وَخَيْرُ أَعْمَامِي حَمْزَةُ وَذِكْرُ عَلِيٍّ عِبَادَةٌ - رَوَاهُ السَّيْلِيُّ - وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُ مَرْفُوعًا قَالَ عَلِيُّ إِمَامُ الْبَيْتِ وَقَاتِلُ الْفَجْرِ، مَنْصُورٌ مَنْ نَصَرَ، عَدُوٌّ مَنْ
خَدَلَهُ - رَوَاهُ الْحَاكِمُ - عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
أَحَبُّ أَهْلِ بَيْتِي إِلَيَّ الْحُسَيْنُ وَالحُسَيْنُ - رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ - وَعَنْ حَدِيثٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ أَمَّا رَأَيْتَ الْعَارِضَ الَّذِي عَرَضَ لِي قَبْلَ
ذَلِكَ؟ هُوَ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ لَمْ يَهْبِطْ إِلَى الْأَرْضِ قَطُّ قَبْلَ هَذِهِ اللَّيْلَةِ، اسْتَأْذَنَ
رَبَّهُ أَنْ يُسَلِّمَ عَلَيَّ وَبَشِّرَنِي أَنَّ الْحُسَيْنَ وَالحُسَيْنَ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَنَّ فَاطِمَةَ
سَيِّدَةَ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ - رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ حِبَّانَ وَعَنْ ابْنِ
عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَأَلْتُ رَبِّي الْآزْوَاجَ
فَاطِمَةُ إِلَّا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ - رَوَاهُ الشَّيْخَانِ - وَفِي رِوَايَةٍ فَأَعْطَانِي ذَلِكَ - وَعَنْ
أَبِي سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَا عَلِيُّ هَذَا جِبْرِيلُ يُبَشِّرُكَ السَّلَامَ، قَالَتْ وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، وَذَلِكَ
هُوَ يَرَى مَا لَا أَرَى - رَوَاهُ الشَّيْخَانِ - وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خَيْرُ نِسَاءٍ هَامِرِيَّةُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَخَيْرُ نِسَاءٍ هَامِرِيَّةُ بِنْتُ
خُوَيْلِدٍ - رَوَاهُ الشَّيْخَانِ، وَفِي رِوَايَةٍ أَشَارَ إِلَى السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ - وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَا أَشْكَلَ عَلَيْنَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثُ
قَطْرَسْنَا عَائِشَةَ إِلَّا وَحْدَنَا عِنْدَهَا عَلِمًا مِنْهُ - رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ - وَعَنْ حَفْصَةَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ لَا يَدْخُلَ
النَّارَ نَشَاءَ اللَّهِ أَحَدًا شَهِيدًا بَدَأَ وَالحَدِيثُ يُبَيِّنُهُ - رَوَاهُ مُسْلِمٌ - وَعَنْ عَمْرٍو بْنِ

الخطاب رضى الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول سألت
 ربي من اختلاف أصحائي من بعدى - فأوحى إلي يا محمد إن أصحباك عندي
 بمثولة النجوم في السماء بعضها أقوى من بعض في الكل نور فمن أخذ بشيئ مما
 هم عليه من اختلاف هم فهو عندي على هدى قال قال رسول الله صلى الله
 عليه وسلم أصحائي كما تنجوم فبايهم اقتدا يتكلم اهتد نيتهم - رواه زين بن جهمان
 رتبك رتب العشرة عما يصفون وسلم على المرسلين والحمد لله رب العالمين
مكتوب شصت وفتحهم بنام نصير خان وفتح صفت كلام - الحمد لله وسلام على
 عباده الذين اصطفى حضرت حق سبحانه ذات شريف را بخت ذات خورش سر بلند دارد
 صحائف شفقت تواتر رسيد و انواع مهرباني والطاق که در ضمن آن اندراج یافته موجب کمال
 مسرت گردید فقیر زاده با بعافیت رسید و انواع اشتقاق شریف که در باب آنها مبذول فرموده
 اند بالغ عبارت بیان کردند حضرت حق سبحانه بدل آن را در دارین کرامت فرماید - انکه قوی
 مجتبی مرقوم سر موده بودند که در تفسیر واقع شده است که حضرت موسی علی نبینا وعلیه السلام
 فرمودند که کلام حق سبحانه را به پنج نشان ساختیم یکی اذ آن آن است که آن کلام انقطاع و اتصال
 نداشت از تحقیق آن چیست معلوم شریف باد که کلام صفت حق است سبحانه قدیم چرا که ذات
 تعالی محل حوادث نیست و چون قدیم باشد طریان عدم نیز بر او محال است که آن تقدیم نماید فی العدم
 چون بحضرت موسی علیه السلام بآن متکلم شود ناچار همان صفت متجلی شده باشد بهمان طریق و شک
 نیست که از انفصال و انقطاع که مشعر طریان عدم است منزله و مبرا خواهد بود و انقطاع و انفصال
 تعلق بصوت دارد که حادث و سریع الزوال است و انداز از جمیع جهات و بکلیه خود اصغر سر موده
 چنانکه مقرر است و چون کلام بشر حادث است و محل زوال و فناء ناچار محل انفصال و انقطاع
 باشد معلوم شریف باد که حقیقتی تقدم و تاخر که زمان است و موجب انقطاع و انفصال در آن
 حضرت مسلوب است - از ازل تا ابد آن یک است و بیک کلام متکلم است و سکوت در آن حضرت
 محال است بهر چه تفصیل شده در عالم تعلقات است - این سئله از جمله غوامض مسائل است که
 بسیار از علماء متحیر رفته اند و بجل آن نرسیده اند حضرت حق سبحانه فرست باطنیه که کویته
 ا فمن شرح الله صدره للإسلام فهو على نور من ربه مشعر آن است که ثمره متابعت
 انبیاء است علیهم الصلوات والتسلیمات و نتیجه تزکیه نفس از لوث هوا ووسوسه کرامت فرماید

تا بدوق و حال این چیز را در باید - والسلام علی من اتبع الهدى والتزم متابعة المصطفى
 علیه وعلى اليه ومحبيه الصلوات والبركات العلى
مكتوب شصت وفتحهم بنام علماء المحرمين الشريفيين در حل بعض كلام محبوه الحمد
 لله العلى الاعلى والصلوة على رسوله محمد صلى الله عليه وسلم كما يحب ربنا
 ويحبه ربي وعلى اليه ومحبيه كما يليق بعكوا شأنهم ويحرم على - اما بعد فقد توهم
 بعض الناس من كلام شيخنا واما من امام المحققين الشيخ أحمد رضى الله عنه
 الواقع في بعض مصنفاته ان حقيقة الكعبة الوبانية فوق الحقيقة المحمدية
 لان الكعبة المعظمة افضل من نبينا سيد المرسلين حبيب رب العالمين صلى
 الله عليه وسلم واما حال ان الله عليه السلام والصلوة افضل المخلوقات واشرف
 البريات قلت وبالله العظمة والتوفيق وبسيدة آرمه المحققين ان ذلك لتوهم
 انما نشأ من حمل لفظ الحقيقة على ذات الشئ وتخصيه - وهو مبني على الجهل
 عن اصطلاح هذه الطائفة العلية وعدم الاطلاع على حقيقة كلام شيخنا رضى
 الله عنه

وكم من غائب تولا صحيحا و انت من افهم السقيم
 فان حقيقة الشئ عند هـ اسم الهم وهو مبدأ تعين ذلك الشئ وجوده
 وذلك الشئ كالظل والعكس لذلک الاسم واسطة الفيض من الحضرة
 القدسية الى ذلك الشئ كما ان الشان الداعي واسطة بين ذلك الاسم
 المقدس وبين ذاته المنزلة العلى جل شأنه وعز برهائه على ما جرت عليه
 العادة الالهية من توسط الوسايط ورايات المناسبات بين المفيض والمستفيض
 قال الشيخ ابن العربي في رسالة القدس ان الاكوان ظلال الاسماء الالهية و
 الاسماء ظلال الشیون الذاتية فلما تمهد هذا فاعلم ان لنبينا صلى الله عليه
 وسلم بحسب تعلیم في احواله واداره كما لا تلاحظى ومقامات لا تستقصى فله
 عليه السلام باعتبار هذا الوجود العنصري وارشاده لهذا العالم الظلماني اسم
 مبارك محمد تاش من حقیقتهم واسم الهی تیناسب تربیة هذا العالم السفلی
 المسمى بحقیقة المحمدية - وله صلى الله عليه وسلم باعتبار وجوده الروحاني المورني

لِعَالَمِ الْمَكْتُوبِ لِنُورِ اِنِّ اسْمَا خَدُّ مَكْرَمٌ وَهُوَ اَخْدُ نَاشٍ عَنْ شَانِ اِلٰهِيٍّ هُوَ مَبْدُ
وَأَصْلُ الْحَقِيقَةِ الْحَمْدُ بِنَاسِبِ تَرْبِيَةِ ذَالِكَ الْعَالَمِ الْعُلَوِيِّ الْمُسَمَّى بِالْحَقِيقَةِ الْاَحَدِيَّةِ
الْمُعْتَبَرَةِ بِحَقِيقَةِ الْكَعْبَةِ الرَّبَّانِيَّةِ وَلَهُ عَلَيْهِ اَفْضَلُ الصَّدَاتِ وَالْتَسْلِيْمَاتِ وَرَأَى هَذَيْنِ
التَّعَيَّنَيْنِ الَّذَيْنِ هُمَا كَالَا جَسَادِ الطَّبِيعَةِ لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عُرُوجَاتٌ لَا تُحَدُّ وَاسْمَاءُ
لَا تُعَدُّ وَالْيَهَائِشِيرُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِي مَعَ اللَّهِ وَتُتَّ لَا يَسْعَى فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ
وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَبِهَائِيٍّ قَوْلُهُ تَعَالَى كَانَ قَابُ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى وَهِيَ ثَمَرَةٌ
السَّيْرِ الْإِسْطِقَائِي وَالْمَحْبُوبِيَّةِ الصَّرْفَةِ دَهِي مَنَاطِ الْفَضْلِ رَمَدَارُ التَّقْوَى فَنَبَتَتْ
أَنَّ التَّقْوَى إِنَّمَا هُوَ لِبَعْضٍ كَمَا لَا تَمُوتُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَعْضٍ وَأَنَّ حَقِيقَةَ الْكَعْبَةِ الْحُسْنَاءِ
بَعْضٌ مِنْ حَقَائِقِهِ السَّامِيَةِ الْعَالِيَةِ وَجُزْءٌ مِنَ الْحَقِيقَةِ الْجَامِعَةِ الْمُبَارَكَةِ فَيُطْلَقُ
تَوْهُمُ التَّقْوَى وَفِي حَقِيقَةِ الْاَفْضَلِيَّةِ وَهَذَا الَّذِي ذَكَرْتُمْ هُوَ نَبْدٌ مِمَّا حَقَّقَهُ
شَيْخُنَا وَإِمَامُنَا فِي جَوَابِ سَائِلٍ سَأَلَ عَنْهُ هَذَا السُّؤَالَ فِي الْمَكْتُوبِ التَّاسِعِ بَعْدَ
الْمَائَتَيْنِ مِنَ الْجُلْدِ الْأَوَّلِ مِنْ مَجْلَدَاتِ مَكَاتِبِهِ الشَّرِيفَةِ وَيَتَبَعِي أَنْ يَكْتَلِمَ أَنَّ
فَضْلَ الْحَقِيقَةِ عَلَى الْحَقِيقَةِ لَا يُوجِبُ فَضْلَ الصُّورَةِ عَلَى الصُّورَةِ بِجَوَازِ أَنْ يَحْصُلَ
لِلصُّورَةِ مَعَ حَقِيقَتِهَا الَّتِي هِيَ رَبُّهَا قُدْرَةٌ وَاتِّصَالٌ لَمْ يَحْصُلْ ذَلِكَ الْقُرْبُ وَالْإِتِّصَالُ
لِلصُّورَةِ أُخْرَى مَعَ حَقِيقَتِهَا الَّتِي هِيَ رَبُّهَا وَهَذَا إِنَّمَا نَحْنُ فِيهِ أَظْهَرُ مِنْ أَنْ نَخْفَى -
لِأَنَّ كَمَالَ الْقُرْبِ إِنَّمَا هُوَ بِالْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ وَالْعُرُوجِ الْخُصُوصِ بِالْبَشَرِ وَغَيْرِ الْإِنْسَانِ
الْكَامِلِ لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّ لَفْظَةَ الْحَقِيقَةِ الْحَمْدِيَّةِ فِي عِبَارَاتِ شَيْخِنَا
وَإِمَامِنَا الْوَاقِعِ فِي تَصَانِيفِهِ الشَّرِيفَةِ عَلَى مَعَانٍ مُتَخِلِّفَةٍ وَأَخْطَاءٍ شَتَّى فَمَنْ تَوَلَّى
بِالْحَقِيقَةِ الْاَحَدِيَّةِ وَالْكَعْبَةِ الرَّبَّانِيَّةِ يُرَادُ بِهَا الْإِسْمُ الْإِلٰهِيُّ الْجَامِعُ الَّذِي
يُنَاسِبُ تَرْبِيَةَ الْعَالَمِ السُّفْلِيِّ وَمَنْ تَوَلَّى بِالْحَقِيقَةِ الْاِلٰهِيَّةِ يُرَادُ بِهَا الشَّيْءُ
الَّذِي أَتَى الْجَامِعُ الَّذِي يَتَوَلَّى تَرْبِيَةَ الْعَالَمِ الْعُلَوِيِّ وَهُوَ خَادٍ عَلَى جَمِيعِ الشُّيُوءَاتِ
الذَّاتِيَّةِ وَأَمَّا مَبْدُ اللَّاسْمِ الْجَامِعِ الْمُتَضَمِّنِ لَجَمِيعِ الْأَسْمَاءِ فَيَكُونُ هَذَا الشَّيْءُ
كَلًّا لِسَائِرِ الْحَقَائِقِ وَهِيَ أَبْعَادُهُ وَأَجْزَاؤُهُ وَهِيَ الْمُعْتَبَرَةُ بِحَقِيقَةِ الْحَقَائِقِ وَهِيَ حَقِيقَتُهُ
الَّتِي لَا دَاسِطَةَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الذَّاتِ الْمُقَدَّسِ كَمَا ذَكَرَهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي آخِرِ مَكْتُوبِهِ
لَهُ قَبْلُ وَفَاتِهِ بِأَيَّامٍ قَلِيلَةٍ أَنَّ الْحَقِيقَةَ الْحَمْدِيَّةَ فَوْقَ جَمِيعِ الْحَقَائِقِ وَذَكَرَهُ

فِي الْمَكْتُوبِ الْآخِرِ أَنَّ الْحَقِيقَةَ الْحَمْدِيَّةَ كَمَا تَفُوقُ وَتَفْضُلُ عَلَى كُلِّ الْحَقَائِقِ مِنْ
حَيْثُ كُلُّ تَفْضُلٍ عَلَى كُلِّ الْحَقَائِقِ مِنْ حَيْثُ هُوَ كُلُّ تَذَنُّبٍ كَتَبَ شَيْخُنَا وَإِمَامُنَا بَعْدَ
تَحْقِيقِ هَذَا الْمَقَامِ فِي ذَلِكَ الْمَكْتُوبِ كَلَامًا يَزِيدُكَ كَمَالَ طَبَائِعِيَّةٍ فِي هَذَا الْمَقَامِ
وَهُوَ هَذَا - حَقِيقَتِ مُحَمَّدِي نَهَائِتِ مَقَامَاتِ نَزُولِ مُحَمَّدِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَزْوَاجِ تَنْزِيرِهِ
تَقْدِيسِ حَقِيقَتِ كَعْبِهِ نَهَائِتِ مَقَامَاتِ عُرُوجِ كَعْبِهِ اسْتِزْنَاءِ أَوَّلِ مَرَعْرِجِ حَقِيقَتِ مُحَمَّدِي رَابِعِ
مَرْتَبَةِ تَنْزِيرِهِ حَقِيقَتِ كَعْبِهِ اسْتِزْنَاءِ نَهَائِتِ عُرُوجَاتِ أَوْرَاقِ السَّلَامِ غَيْرِ أَزْوَاجِ سَبْحَانَةِ اِطْلَاعِ نَدَارِهِ
وَجَوْشِ كَمَالِ اَوْلِيَاءِ اَمْتِ آلِ سُرُورِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا أَزْوَاجَاتِ اَوْ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَصِيبُ تَامٍ اسْتِزْنَاءِ
كَعْبِهِ اَزْوَاجَاتِ اِيْسِ بَزْرُكَوَارِ اِيْسِ دُرُوزِهِ نَمَائِدِ حَقِيقَةِ

زَمِينِ زَادِهِ بِرَأْسَالِ تَاخْتِ زَمِينِ وَزَمَانِ رَأْسِ اَنْدَاخْتِ
وَقَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ مِنْ ذَلِكَ الْمَكْتُوبِ الشَّرِيفِ اِنْ كَرَّمْتَ اَوْلِيَاءَ رَأْسِ رَأْسِ
اَزْوَاجَاتِ كَعْبِهِ وَاقَعَ شُودُ وَانْوَارِ بِالَارَاكِزَةِ بِمَرَاتِبِ حَقَائِقِ خُودِ كَعْبِهِ بِطَبِيعِ اِيْشَانِ اسْتِزْنَاءِ
فِرْدُوسِ اَيْنِدِ كَعْبِهِ اَزْوَاجَاتِ اِيْشَانِ تَوَقَّعِ خَوَائِدِ نَمُودَتِهِ كَلَامُهُ الْعَالِي - تَذَنُّبِ - نَبْدِ اِيْسِ كَعْبِهِ
عِبَارَتِ اَزْوَاجِ سَنَكِ وَكُلُوحِ اسْتِزْنَاءِ بِلِ كَعْبِهِ اِنْجَا عِبَارَتِ اَزْوَاجَاتِ اَوْسْتِ كَعْبِهِ اَزْوَاجَاتِ اَمْرُ
مَلَكُوتِ اسْتِزْنَاءِ اَجَارِ وَاخْتَابِ كَعْبِهِ اَزْوَاجَاتِ اَمْرُ خَلْقِ وَنَاسُوتِ اسْتِزْنَاءِ وَجَانِكِ اِنْسَانِ رَابِدِ مَرْكَبِ
اسْتِزْنَاءِ اَزْوَاجَاتِ اَمْرُ عَظْمِ وَجَزْءِ آلِ بَدَنِ كَعْبِهِ نِزْمِ مَرْكَبِ اَزْوَاجَاتِ اَمْرُ خَشَابِ اَوْ اسْتِزْنَاءِ اَزْوَاجَاتِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ
بِصُورَتِ ظَلِيلِ ظَاهِرِ شُودِ وَبِاسْتِقْبَالِ بَعْضِهِ اَزْوَاجَاتِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
كَعْبِهِ اَزْوَاجَاتِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
مُخْتَلَفَةٍ دَارِنْدِ اِيْسِ كَارِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
مَكْرَمَةٍ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
تَائِبِ وَنَادِمِ كَعْبِهِ اسْتِزْنَاءِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
نَقْلِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
عَجَبِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
لَا زَمِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ اَمْرُ اَوْلِيَاءِ كَعْبِهِ
رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
مَكْتُوبِ شَهْرَتِ وَنَهْمِ نَهْمِ نَصِيرِ خَالِ دَرَجِ سَلَمِ وَحَدِثِ الْوُجُودِ الْحَمْدُ لِلَّهِ

و سلمه علی عبادہ الذین اصطفى حضرت حق سبحانه در مدارج قرب خویش ترقیات به اندازه کرامت فرماید زوره حقیر تبلیغ دعوات فقیرانه رساند که احوال فقراء این حدود مستوجب حمد است۔ اَللّٰهُمَّ سُوَّلْ لِّیْ سُبُلَکَ وَ اَسْرِقْ لِّیْ سُبُلَکَ بِحَمْدِکَ وَ حَسَنِ عَنایتِ فقیّر زاده سعد الدین محمد صالح بتاریخ ویم شهر ربیع الاول بصحبت و عنایت بطن مالوف رسید و اظهار صنوف الطاف و عنایات ایشان که در باب او بطور پیوسته بالغ عبارات و الطف اشارات مبین ساخت و استقامت و صفات محبت ایشان که فقراء باب الله دارند تمام و کمال مشروح نمود و رشته محبت و دعاء را تحریک داد و چون دعاء ظہر الغیب خصوصاً که در اوقات حسنه واقع شود شرف قبول دارد، امیدوار است که آثار اجابت بطور آید و نیز اظهار نموده که در این ولا مجلس مکتب پر خور دار سعادت آثار میر محمد حسن خیر و خوبی متیر شد، سبب مزید خوشحالی گردید، مقرون برکات باد و نیز ظاهر ساخت که از کمن عنایت فرزند نرینه بایشان کمزمت شده مسرت بر مسرت افزود، مبارک باد و نیز فقیّر زاده گفت که در حل مسئلہ وحدت وجود که صوفیہ علیہمہ اوست می گویند دو کلمه نویس بر چند این امور از غوامض اسرار است و بحال تعلق دارد، بجزو مقال کشف استار آں محال است۔ و بر طایبان راه لازم است که سعی تحصیل آں نمایند لیکن بحسب اجابت مسئل و دو کلمه متروم شد و بطریق تمثیل بیان رفت تا از غرابت بر آید مثلاً محبوبی است که با انواع حسن و جمال آراستد است و با صنایع غنچ و دلال پیراسته، از خلوت خانه تفرّد بجلوگاه جلوه فرماید که از آئینه ماء گوناگون و مریای مختلفه پرنشون مشحون است۔ و بر آئینه از این بارنگی محبوب برانگاشت و حسنه از حسن ماء او را هویدا ساخت عکس آں محبوب در جمیع آئینه ها متجلی شد۔ باز از راه این شعبده فرق مختلفه آمدند۔ جمیع غافل از وجود آئینه گفتند این حسن که در این تماشاگاه نمودار است لمعالت از آفتاب جمال معشوق و پرتوے است از انوار کمال او۔ ناچار گرفتار صور آمدند و از مشاهدہ معنی بے نصیب چنانچه عارف جامی قدس سره اشاره باین نموده آنجا که فرموده

زینجا از زینجائے رسیده از آں معنی بصورت آرمیده
از آں معنی اگر آگاه بودے یکے از واصلان راه بودے

و جمیع دیگر از راه عنایت ازلی بوسیله شیخ مقتدا پی باصل بودند و شناختند که این مظاہر مختلفه و مریای متعددہ آئینه یک ذات اند که از سرور و بطون کبریاء تفرّد اوست و از روی ظهور مقدّم و تکرّر صنعت اوست، و چون صورت منکسر آئینه اوست که بلباس ها رنگارنگ ازین مظاہر شده،

در سکر حال همه اوست تکلم نمودند و گفتند که
در انجمن فسق و نهال خانه جمع
بالحمد همه اوست ثم بالحمد همه اوست
اعیان را اگر چه اعدام محض اند در وجود نصیب نیست۔ و آنچه موجود است احدیت ذات است و نمودار کمالات او لکین فی الدار غیبه کد تبار و از سپاه جنت به سبحانی و آنا الحق تکلم نمودند آئینه انا الشمس نگوید چه کند بسیار از سالکان را بهمین تعلیقات که در پرده کمونات ظاهر شود خورسند گشته و محبوب را در لباس قیود را غوش کشیدند، از کشاکش سحر خلاصی یافتند و وصل و اتصال مکنه شدند چنانکه گفتند

امروز چون جمال توبه پرده ظاهر است در حیرتم که دعه فرود ابرای حسیت
در سکر حال ظل از اصل متمیز نشد و مطلق از مقید جدا نگشت۔ جمیع دیگر که بدولت اَلَمْ تَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ سوئے باطن اتصال یافت، وحدت با صرّه آنها دراء مظاہر سرایت نمود و دانستند که عفا شکار کس نشود دام باز چیں
کا نیجا همیشه با بدست است دام را
مرغ بهمت ایشان بجا و راء پرداز نموده در بحر وحدت غوطه خورد و از خود و غیریت تمام و نشانی بگذاشت و بنائره محبت ذاتی بر راباد داده در دریاء حقیقت مضحل و مستهلک گردید۔ آغاز سلوک این طریق علی محمد سبحانه ازین نعمت عظمی امت و دولت تصوی، از آنها جانز آنچه گویند که بے نشان است۔ رَزَقَنَا اللّٰهُ تَعَالٰی وَ اٰیَاتُکُمْ دَجْرَعَةٌ مِّنْ هٰذَا اَلْبَحْرِ الْمَحِیْطَةِ قَطْرَةٌ مِّنْ ذٰلِکَ السَّیْرِ الْعَمِیقِ وَ یَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَا آمِنَا وَ جَمْعاً از نارسیدگان راه در این بادیه گمراه شدند۔ گمان بردند که آں مطلق ازواج اطلاق برآمده بحقیقت تقید برآمد و وجهی که از مطلق نشی مانند و تنزیه تشبیه شد و خالق خلق گشت و آں جماعت فی الحقیقت نفی صانع تعالی نمودند۔ صَلُّوا فَا صَلُّوا۔ از آں روز تکالیف شرعیہ و ادامرو و نواهی دنیوی برآمدند۔ اَعَاذَ اللّٰهُ تَعَالٰی مِنْهَا بِصَلٰةٍ حَبِیْبَةٍ عَلَیْهِ وَ عَلٰی اٰلِهِ اَفْضَلُ الصَّلٰوةِ وَ کُلِّ التَّحِیَّاتِ۔ وَ السَّلَامُ
مکتوب مفقودم بنام میر محمد باقر در تحسین احوال او آنکه توجّه بطلایان داخل غفلت نیست
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ سَلَمٌ عَلٰی عِبَادِهِ الذّٰیْنَ اصْطَفٰی۔ صحیفه شریفه برادر اعزّاء مجید رسیده باعث محبت و مسرت گردید۔ چون مدت مدید گذشته که از اخبار خیر اطلاع نداشت زیر بار انتظار بود بر رسیدن گرمی نامرأطمینان خاطر حاصل شد آنچه از استیلاء نسبت استیلاک در غیب هویت و ظهور معنی کُلِّ مَشْنٰی هٰذَا اِلَّا وَ جْهٌ مَّرْکُومٌ بود خوش حالی بر خوش حالی افزود حضرت حق سبحانه بحقیقت

در سکر حال همه اوست تکلم نمودند و گفتند که
در انجمن فسق و نهال خانه جمع
بالحمد همه اوست ثم بالحمد همه اوست
اعیان را اگر چه اعدام محض اند در وجود نصیب نیست۔ و آنچه موجود است احدیت ذات است و نمودار کمالات او لکین فی الدار غیبه کد تبار و از سپاه جنت به سبحانی و آنا الحق تکلم نمودند آئینه انا الشمس نگوید چه کند بسیار از سالکان را بهمین تعلیقات که در پرده کمونات ظاهر شود خورسند گشته و محبوب را در لباس قیود را غوش کشیدند، از کشاکش سحر خلاصی یافتند و وصل و اتصال مکنه شدند چنانکه گفتند

فما شرف ساخته بقاء که مناسب آن است مستعد دارد باید که ظاهر را با حکام ظاهر شریعت
غیر اباطن بدوام افتقار و تخیل از اغیار محلی داشته منتظر ترقیات بی اندازه باشند چه نویسد که خاطر
این فقیر چیست در متفقه احوال شریف است بعضی وقایع که اندراج یافته بود تعبیر آنها در بادی النظر
نیک زیاده آمد **هَیْثُ نَیْنًا لَا دَبَابِ النَّعِیمِ فِیْهِمْ** و دیگر اشتیاق طاقات اظهار توفیق
در این امر مستحسن نمی باید بعد از آن حکم استخاره آنچه بعمل آرند بر جااست و دیگر توجه بحال طلاب
نمودن داخل غفلت نیست بموجب **إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْعًا وَخَلِيلًا** بعضی اوقات صرف حاجت
طالب نمودن داخل اداء حقوق عباد است که از جمله اهم مهم است **وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلَىٰ مَنِ**
اتَّبَعَ الْهُدَىٰ وَالْتَزَمَ مُتَابِعَةَ الْمُصْطَفَىٰ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَفَحِیمَ الصَّلَوَاتِ وَالْبَرَکَاتِ الْعُلَى
مکتوب هفتم و دهم بنام میرزا شهاب الدین در ترغیب برائیان مامورات شرعی رعایت
حقوق قرابت و ترهیب از صحبت مقصوف که از شریعت غرض منحرف اند **أَحْسَنُ اللَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ**
عِبَادِهِ الَّذِينَ اتَّبَعُوا الْمُصْطَفَىٰ حضرت حق سبحانه فرزند سعادت مند اقبال آثار مرزا شهاب الدین تلی را
بدولت صوری و منوی سر بلند داشته بعافیت دارد احوال فقراء این حدود مستوجب حمد است
سمواره خاطر فائز منتظر اخبار فرخنده آثار می باشد توقع آنکه محبوب قاصدان این صوب بار سال
صحائف خیر مسرور می داشته باشند که **أَلَمْ تَكُنْ تَبْعُ الْمُصْطَفَىٰ** رکن در باب کمالات آثار
میان شرف الدین نوشته اند انشاء الله درین ولایت تاکید نوشته خواهد شد که اجابت مامول نمایند
و دیگر نصیحت همین است که در ایتان مامورات شرعی و انتهاء از امور منتهیه که دین متین بآن ناطق
است سعی بلیغ نماید مبادا دشمن بعین دلالت بشوات نموده از صراط مستقیم منحرف سازد و حیات چند
روزه دنیا را هم اعتبار ننماید که بسیار بی مدار و بی دفاع است با هیچ کس دفاع نموده است و طریق
ترجم بر مساکین و ضعیفاء و رعایت حقوق قرابت و سلام رحم از دست ندهند که سبب درجات
دارین و نجات از همالک نشاتین است خصوصاً تحصیل اسباب رضامندی والده ماجده را از
اهم امور تصور نمایند و بموجب **إِنْ أَشْكُو بَدَنِیَ وَ لَوْ إِلَىٰ ذَٰلِکَ طَائِفًا مِّنَ الْأَشْیَاءِ وَ لَمْ أَجِدْ فِیْهَا شَیْئًا مِّنْ عَمَلٍ صَالِحٍ**
که از یاد حق سبحانه بیگانه اند همما کن محترز باشند و از صوفیه خام که از شریعت غرض کیست
عالمی را بضلالت برده اند که نیز این باشند که شر آنها از شر اعداء ظاهری زیاده است **وَالسَّلَامُ**
عَلَيْكُمْ وَعَلَىٰ سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ وَالْتَزَمَ مُتَابِعَةَ الْمُصْطَفَىٰ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ أَفْضَلُ
الصَّلَوَاتِ وَالْبَرَکَاتِ الْعُلَى

مکتوب هفتم و دهم بنام شیخ شرف الدین سلطان پوری در شرح احوال و بیاران
حضرت حق سبحانه آن فرزند ارجمند را بر ترقیات بی پایا سر بلند داشته بعافیت دارد و مکتوب
مرغوب که محبوب بر خور داری میاں شمس الدین رسول بود رسیده موجب صحبت مساواں گردید
چنان شکر از خداوند جل شانہ را بحسب آورد که آن سعادت مند بعافیت است که مایه اعمال
صالحا است و بدولت استقامت بهره مند الله تعالی کمال فضل خویش مزید بر مزید کرامت فرماید
آنچه از احوال بعضی مستر شدان مرقوم نموده اند نیز سبب مستر گشت الله تعالی استقامت عطا
فرموده ترقی بخشد و طریق افاده و توجه طلاب از اجم مهم تصور نموده در آن سرگرم باشند که نفع متعدی
ست و آنچه از احوال میاں خالد نوشته اند که حریت در حریت دارد بعافیت اسیل است که منتها
تجلیات و مکاشفات استغراق و زجر حریت است چنانچه در حیطه کشف و شود آمده و تعالی از او
منزه است و او را و ذاء الذاء باید حبست و بیرون مرایاء آفاق و انفس باید طلبید و آنچه بدست
آمده بکلمه لا نفی آن باید نموده

در انگشته دف این آواز دوست کز دبرد دست دف کوباں بود پوست
الحمد لله که نسبت شما مکرر می یابد که شاه راه است بحضرت غیب هویت و اگر دمی از نشان و
صفت بدامان او رسیده و نصیب محمدی المشریان است بذات الله تعالی براتب متابعت آن
خیر البشر مشرف کرده از کمالات هر مومن بهره مند گرداند **إِنَّهُ قَوْنٌ تَجَنُّبٌ** و دیگر مکرر بر خور داری میرزا
شهاب الدین در باب شما نوشته که سیر باین جانب واقع شود چوں در کمال اشتیاق است ظاهر
گونه وعده نیز در این باب رفته اگر اجابت مسؤل نماید گنجایش دارد و بیشتر مختار اند **وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ**
وَعَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ وَالْتَزَمَ مُتَابِعَةَ الْمُصْطَفَىٰ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَفَحِیمَ
الصَّلَوَاتِ وَالْبَرَکَاتِ الْعُلَى

مکتوب هفتم و سوم بنام میرزا شهاب الدین قلی در ترغیب صحبت اهل جمعیت و بعض
نصائح ضروری حضرت حق سبحانه بحصول اعلام طالب مکرم دارد **حَسْبُكَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ** احوال فقراء
بعافیت مقرون است سمواره خاطر فائز زیر بار اشکار فرخنده آثار می باشد امید که محبوب
قاصدان این صوب از احوال خیر مال قلمی می نموده باشند که سبب جمعیت خاطر راست و موجب
مزید دعاء رکن در باب آمدن کمالات دستگاه میاں شرف الدین نوشته بودند اظهار اشتیاق
طلاقات ایشان نموده بتاء علیه با وجود موانع که از جمله آن رسیدن ماه مبارک رمضان باشد و دواع

نموده شد، الله تعالى سلامت برساند صحبت ایشان را غنیمت شمرده منتظر فوائد ثمرات باشند در باب
 این طائفه واقع شده است که هُمُ الْقَوْمُ لَا كَيْفِيَّ جَلِيسُهُمْ بِالْمَجْدِ بَرَابَرِ صَحْبِ اَهْلِ جَمْعِيَّتِ اَكْسِ
 نیست مشایخه انوار عینیه را برابر باطن اهل الله که مرآت اتم است هیچ نیست اما نظر بنیاد و کار است
 بموجب الظاهر عنوان الباطن ظاهر را با حکام شرعی مزین دارند علی الخصوص اداء صلوة با جماعت
 بحضور و جمعیت و اداء زکوة را هم از هم امور تصور نموده سعی نمایند که دقیقه از آن فرو گذاشت نشود
 و ماه مبارک رمضان را متمتع بزیاد داشته و اداء حقوق آن قیام نماید که برکات این ماه بنیام سال
 سرایت کند و اَنْتَبِغْ فِيمَا آتَاكَ اللهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا
 دَاخِرِينَ كَمَا آخَرَهُ اللهُ اَلَيْسَ دَاخِرًا وَآخِرًا

مکتوب هفتم و چهارم در آنکه در دنیا یافت نتیجی یافت است و مرتبه اطلاق عالیت
 مُحَمَّدٌ وَنَصِيُّ عَلَى حَبِيبِهِ دَالِیْمٌ صَحیفه گرامی که از روی شفقت و مهربانی نامزد فقره گمیده
 بود رسیده باعث بخت ندادن گردید. الله تعالى ظاهر ایشان را بظاهر شریعت غرا و باطن
 را بحقیقت آن متحلی داشته مراتب قرب خویش متناز دارد و حرف که بزبانی محمد مراد نموده بودند
 رسانید بسبب عظیم خوش حالی گردید الله تعالى در دای طلب زیاده تر گرداند و بزرگان نموده اند اگر
 خواستی دادند اده خواست خود دست طلب خود را گرفته در طلب خود متناز اند تا بحال حقیقی
 بر دل متحلی نشود و شیفته عشق خود گرداند طلب و به آرامی محال است

هر کس با حسن می نماید و می نهد سر سجده عشق آنسو

این دردنا یافت که از سر چشمه یافت است از گنجینه عنایت به غایت تصور نموده شکسته آن باید
 آورد، بموجب لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ اُمید و ابر مزید باشند هر چند در فضاء اطلاق
 و در سر ذات وحدت هیچ کس را گذرگاه نیست و از آن بحر به کراں جز سرب بدست نه
 عنقا شکار کس نه شود دام باز پس کاین جا همیشه باد بدست است جام را
 سپر پیوند ندارد دیار چوں توان شد ز نجات بر خوردار

ولیکن

اگر ندی بکف دامن یارم گرفتاری کس دیگر ندارم

حضرت حق سبحانه از آنچه مسمی با سواست آزاد مطلق ساخته گرفتار طلبی دارد که از حیطة افهام او هم
 بیرون است كُلُّ مَا هَجَسَ فِيْ بَالِكَ اَوْ خَطَرَ فِيْ خِيَالِكَ خَالَهُ اللهُ سُبْحَانَهُ وَدَاءُ ذَلِكَ دَرَدْنَا

الله سُبْحَانَهُ وَ اِيَّاكُمْ اِلَّا سَتَقَامَتَهُ عَلَى مُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ عَلَيْهِ
 وَ عَلَى اٰلِهِ وَ صَحْبِهِ مِنَ الصَّلَاةِ اَنْفُسُهَا وَمِنْ الْحَيَاتِ اَكْمَلُهَا

مکتوب هفتم و پنجم بنام فتح محمد خاں در آنکه دنیا و دنیویات آن ندارد که در طلب آن
 از مطلب اعلی بازماند. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ سَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰی برادر اعزاز شد
 رفعت و سعادت آثار میاں فتح خاں را ازین فقره سلام عافیت انجام برسد چه نویسد که خاطر فقراء از
 جانب آن برادر مشفق چسان زیر بار تعلق انتظار است. الله تعالى جمیع مشکلات صوری و معنوی را
 آسان گرداند اِنَّهُ قَرِيبٌ مُّجِيبٌ باید که خلاصه اوقات بیاد الهی جل شانّه مصرف گردد که دنیا
 فانی لائق آن نیست که در طلب آن از مطلب اعلی بازماند که اقبال و ادبار آن از حیز اعتبار ساقط است
 امور اخروی نشان این اتهام اند که معامله ابدی با آن مربوط است و رضاء مولای حقیقی بر عایت آن منوط
 در این ولاچون سرزند معنوی میاں شرف الدین که از سر آمد اصحاب طریقت است روانه آن
 جانب بود و کلمه نوشته آمد که صحبت و ملاقات مشار الیه مغتنم خواهند دانست. توجه دعاء ایشان را
 در امور صوری و معنوی تا اثر تمام تصور خواهند نمود. و چون خاطر همواره در انتظار اخبار فرخنده آنهاست
 همواره بار سال صحائف خبر سرور می داشته باشند. وَ السَّلَامُ

مکتوب هشتم بنام میر محمد باقر در بیان تنزیه و تشبیه. مُحَمَّدٌ وَ نَصِيُّ عَلَى
 حَبِيبِهِ دَالِیْمٌ برادر اعزاز شد محمد باقر بجا فیت و استقامت باشد. احوال فقره
 این حدود مستوجب حمد است. امید از کرم حق سبحانه چنان است که آن برادر ابرار مجد نیز بجا فیت باشد
 و آنچه مسمی با سواست منقطع و معرض عَا لَا كُلُّ شَيْءٍ مَّا خَلَا اللهُ بَاطِلٌ عاقل بیاطل
 محض و لا شئی چه رو آورد. مع ذلک آنچه در آن نمودار است جز کمالات او تعالى نه پس هر که بهر چه
 متوجه است بکمالات ذاتیه متوجه است، فرق بجز نپندار نیست سُبْحَانَ اللهِ، عَرَفْتُ دَرْجَتِيْ بِجَمْعِ
 الْأَصْنَافِ. او در جانب تنزیه مشابه البیت که هر چه معتبر بجبارت است و مشار باشارت و با حاطه
 افهام و مؤذاه و اوهام ذات اقدس از آن منزله و مبرا است

عنقا شکار کس نه شود دام باز پس کاینجا همیشه باد بدست است دام را

و در جانب تشبیه چنان است که بموجب مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ اخَذَ بِنَاصِيَتِهَا آنچه در عرصه گاه
 ظهور آمده و هر چه در تماشا گاه نمود جلوه گر گشته جز شیون ذاتیه و کمالات صفاتی و افعالی نیست لیکن
 ظل چوں عین اصل نیست و انوار تجلیات جز پرده دار صرافت اطلاق نه عینیت و حکم باتجا و مفقود است

صاحب این ذوق همیشه بدایع عبودیت قسم است - مَالِئُ الدُّوَابِّ وَرَبُّ الْأَرْيَابِ گویان همواره دامن محبوب را از آلائش و نسمکات مبرا خواهد داشت - رَبَّتْ آتِيَانِ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا اه رزقنا الله وایا کما تمت بعة حبیبیه المصطفی علیه وعلی الیه وصحبیه الصلوآت و البرکات العلی -

مکتوب هفتم بنام عصمت پناه بی بی خانمی بنت تربیت خاں مرحوم در آنکه
فِعْلُ الْحَكِيمِ لَا يَخْلُو عَنْ الْحِكْمَةِ أَحْمَدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى -
فرزند معنوی عصمت پناهی بی بی خانمی بغایت باشد چه نویسد که از استماع خبر وحشت اثر اختلاف حال بر خورداری میر محمد اسحاق چرت در کلفت حاصل شد فِعْلُ الْحَكِيمِ لَا يَخْلُو عَنْ الْحِكْمَةِ چوں فعل قادر مختار حکیم علی الاطلاق تمام حکمت و مصلحت است ، دل تنگ نباشند و منظر عنایت به غایت بوده بموجب اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا امیدوار گشایش باشند بسیار فعل است که در عالم اسباب کلیدش پیدای نه شود و در مقصود می کشاید - بالجمله بحضرت کریم علی الاطلاق متوجه باشند و توبه و استغفار روبرو گاه علی دارند که آنچه بیا میرسد البته اثر معاصی ما است و جناب مقدس تعالی غنی است از عذاب و جفاء ما - و این فقراء را غافل ندانند که الله تعالی دعاء ظمیر الغیب را اثر اجابت دهد چوں برادر سعادتمندیان شرف الدین که بجا فرزندان است و در و پسندیده احوال متوجه آل صوب بودند و دو کلمه نوشت و دعاء و توجیه مشار البیر را مختم دانسته در یوزه خوابد نمود - چوں خاطر گمران است ، بزودی اخبار بنویسند و السلام علی من اتبع الهدی -

مکتوب هفتم بنام نصیر خاں در وجوب شکر نعمت و انقسام شکر بدو جزء امتثال او امر و انتهاء از نوای -

حَامِدًا وَمُصَلِّيًا حضرت حق سبحانه ، بتابعیت سید الکوین علیه من الصلوآت افضلها و من الخیرات اکملها محلی داشته بترقیات دارین سر بلند دارد چه نویسد که خاطر فاتر چپاں زیر بار اخبار فرخنده آثار است مدتی است که نامه که متضمن احوال خیر مال باشد نرسیده - موانع بخیر باد -
زیاده از چهار ماه است که مخلص حقیقی ملا محمد یار عازم خدمت است معلوم نشد که بخدمت شریف رسیده است یا نه - و چوں انتظار کمال رسیده ناچار قاصد مخصوص فرستاد و مخدوم سعادت آثار را وقت کشت و کار است - اَللّٰهُمَّ مُدْرِعَ الْآخِرَةِ سَمِی نمایند که اوقات شریفی بیا در ب معبود معبود باشد شکر منعم شرعاً و عقلاً واجب است - هر چند نعم بسیار شکر باندازه آن زیاده تر اعلموا

اَلْكَوَاكِبُ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِي الشُّكْرُ شکر را دو جزء است انتهاء از مناسی ، چنانکه عزیز می نماید الشُّكْرُ اَنْ لَا تَسْتَعِينَنَّ بِنِعْمَةٍ عَلَى مَعَاصِيهِ - و جزء ثانی امتثال او امر -
حدیث صحیح نبوی الاسلام علی خمس شهادة اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ ، و اقام الصلوة و ایتاء الزکوة و صوم رمضان حج البیت لیلین استطاع الیه سبیلاً متضمن آن است و هر کدام را از آن صورتی است و حقیقتی - انتہام باید نمود که بعد تنمیم صورت نصیب از حقیقت باید چنانکه از صورت تلفظ بکلمه شهادت بحقیقت آن پی برد کرد یَا اَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا اِمْنُوا اشعار است بدال - جهد نماید تا معنی ما سوا بالکل برسد و باطن را آزادی بلکه نسیان غیر تمام حاصل آید -
آن چنان متمسک و مستغرق حال لایزال گردد که اگر فرضاً یاد ما سوا در بر گزاید و نیاید به

از باد صبا دلم چو بوسه تو گرفت
بگذاشت مرا و جستجو تو گرفت
اکنوں زمن خسته نمی آید یاد
بوع تو گرفت بود خور تو گرفت

بالجمله بجاء محبت که بخود داشت و همبر را محبت خود دوست میداشت ، محبت مولای حقیقی جاگیر دواز خود و غیر خود که بوصف غیریت متصف است نام و نشانی نگذازد و نَدَا لِلّٰهِ الْمَوْتَنَّةُ السَّیِّئَةُ تَطْلُعُ عَلَى الْأَنْبَادِ -

جسم همه اشک گشت و چشمم بگریست
در عشق تو به جسم همه باید زیست
از من اثری نماند این عشق از چیت
چوں من همه لا شئی شده ام عاشق کمیت
ع گمر گویم شرح آل به حد شود

هم چنین بعد رعایت صورت نماز که عبارت از اداء واجبات و سنن و مستحبات است با ترک محرمات سعی نماید که نصیب از حضور به کیف که حدیث الإحسان اَنْ تَعْبُدَ رَبَّكَ کَاَنَّكَ تَرَاهُ الحدیث رمز بدان است حاصل سازد و شرب از دولت الصلوة و مخرج المؤمنین بدست آرد -
کَرِهُوا اِنَّهَا لَکَبِیْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِیْنَ ه الَّذِینَ یُطْلَوْنَ اَنْهَمُ مُلَا تُوَارِثُهُمْ و اَنْهَمُ الیه و اَجْعَلْ اشاره بدان است - و همچنین اداء زکوة که عبارت از تطهیر مال است با داء قدر معین پی بحقیقت آن برد و آنچه از جنس وجود و ما یثبته من الکمالات است چوں مستعار و مستفاد از حضرت وجود است ، بآن حضرت بسیار دو خیانت در ملک و ملک او نماید و بحقیقت یَا اَیُّهَا النَّاسُ اٰتَمُّ الْفَقْدِ اَوَّ اِلَیَّ اللهُ متحقق شده پی به اِسْتَغْنَوْا بِغِنَاءِ اللهِ برود -
و هم چنین در صوم رعایت صورت ترک اکل و شرب نموده سعی کند تا از مفطرات باطنیه محترز باشد ،

و معدة دل باغذیه فاسده که توجہات پرانگندہ و تعلقات ششی است پرانگندہ نگردد و توفیق
آن را بر سیدن ماه رمضان که متضمن جمیع فیوض و برکات است و بمنزله مرکز دائرہ سال است
مغتنم شمارند چنانکہ قرآن مجید حاوی جمیع کمالات آسمی است بچنان ماه رمضان حاوی جمیع
فیوض و برکات است و بہا مناسبت نزول مستر آن مجید است درین ماه چنانکہ آیہ شہر
رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ اِشَارَت بدان است جمیعیت این ماه مبارک جمعیت
تمام سال است. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ نَظَرَ اللَّهُ تَعَالَى فِي خَلْقِهِ وَإِذَا نَظَرَ اللَّهُ
تَعَالَى إِلَى عَبْدٍ لَمْ يُعَذِّبْهُ أَبَدًا. وَبِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ أَلْفُ عَشْرِينَ مِنَ النَّارِ. فَإِذَا
كَانَ لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ أَعْتَقَ اللَّهُ فِيهَا مِثْلَ جَمِيعِ مَا أَعْتَقَ فِي الشَّهْرِ كُلِّهِ. فَإِذَا كَانَ
لَيْلَةُ الْفِطْرِ ارْتَحَلَتِ الْمَلَائِكَةُ وَتَحَيَّى الْجَبَّارُ تَعَالَى بِمُؤَرَّةٍ مَعَ آتَةٍ لَا يَصِفُهَا إِلَّا الصَّوْقُونَ
فَيَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ وَهُمْ فِي عِيدِهِمْ مِنَ الْعَدَا مَا جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِذَا وَفَى عَمَلَهُ
يَقُولُ الْمَلَائِكَةُ أَنْ يُؤْتَى أَجْرَتَهُ. فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَشْهَدُكُمْ أَنِّي تَذَنَّفْتُ
لَهُمْ رِزْقًا إِلَّا ضَبَّهَا فِي. وَالسَّلَام.

مکتوب ہفتاد و نہم بنام یکے از ارباب طریقت کہ پریشانی احوال ظاہرہ مرقوم نموده
بود۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الذِّیْنَ اصْطَفٰی۔ رقیہ گرامی کہ از روضہ شفقت و مہربانی
مرسول داشتہ بودند رسیدہ موجب مزید مسرت گردید۔ از پریشانی احوال ظاہرہ مرقوم بود اللہ
تعالیٰ جمیع نصیب کند و از تشمت تعلقات کہ موجب بعد و حرمان است نجاتی ارزانی
داشتہ مقبل بجناب مقدس گرداند۔

ہرچہ جز عشق خدای احسن است
گر شکر خوردن بود جاں کندن است
و آنچه از مضائق صوریہ رسید کہ ابوالخیر مرقوم نموده بود، سبب مزید گرامی خاطر فاتر گردید
امروز با دوست آل کند کہ مسدود باد دشمنان کنند حال خود را بحال سلف سجیدہ شکر و صبر
باید و ازید، اَلْقَبْرُ مُفْتَحُ الْفَرَجِ۔ ہر قدر رو با سباب فانیہ آرند چوں سبب بعد از مولا
علی الاطلاق است، کشائش کمتر میرے شود۔ وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ورا پیش
نظر داشتہ منتظر عنایت بے غایت باید بود و بموجب وَ مَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ
جمیع مشکلات را ثمرہ تقصیرات دانستہ باستغفار باید پرداخت۔ وَ اِنْ اسْتَغْفِرْ ذُنُوبَكُمْ

ثُمَّ تَوْبًا إِلَيْهِ يَتَّبِعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى نَّصُ قَاطِعٌ است۔ مرقوم بود کہ
بہر رگانی کہ بانہا اعتماد باشد و کلمہ سفارش بنویسند و مخدوم آنچہ تجربہ معلوم شدہ آن است
کہ اعتماد آشنائی ہیچ آشنائیا بد کرد۔

ہر تازہ گلے کہ اندرین گلزار است
گر بینی گل و اگر بچینی خار است
چوں صفت جسم دولت منداں برخاستہ است تحریک آنها عبت است ہیجات تضرع
فی حدیث اَبَا بَرٍّ بِضُرُوتٍ دو کلمہ باخوی میرزا محمد فاروق نوشتہ فرستادہ است و تاکید
بسیار نموده۔ اگر خدا تعالیٰ توفیق دید شاید بکار آید۔ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ اتَّبَعَ الْهُدٰی۔

مکتوب ہشتادم بنام خان سعادت نشان در نصائح ضروریہ و مداحی طریقہ نقشبندیہ
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الذِّیْنَ اصْطَفٰی۔ رَفَعَ اللَّهُ قَدْرَكُمْ وَشَرَحَ صَدْرَكُمْ
وَصَانَكُمْ بِمَنَاسِكَاتِكُمْ بِحَمْدِ مَتِّهِ جَدِّكُمْ اَلَا فَحَبِّدْ عَلَیْہِ وَ عَلٰی اٰلِہٖ مِنْ الصَّلَوَاتِ
اَنْفُسُكُمَا وَ مِنَ الْحَيَّاتِ اَكْمَلُهَا احقر فقراء بخدمت مخدوم زادہ عالی مرتبت عالی منزلت
رساند کہ صحیفہ گرامی بمصوب مخلص حقیقی ملا یار محمد طالقانی ارسال داشتہ بودند و بانواع اشفاق و
مکام یاد آوری مسدودہ بودند و برود اصناف بخت و مسرت رسید۔ اللہ تعالیٰ حسب ممول
مخلصان را بحصول اعلیٰ مطالب مکرم دارد چہ نویسید کہ از اخبار مزید استقامت ایشان کہ از
مشار الیہ مستمع گردید چہ قسم فرح و خوش حالی رود ادق سبحانہ مزید کرامت فرماید و از استماع
خبر فتح و نصرت بر اعداء دین کہ نصیب آل مکرم شدہ چہ قد شکرانہ بجا آورد حضرت کبریٰ ال عشیہ
منظرف و منصور دارد در اوقات کہ محال اجابت دعا است غافل نیست۔ امیدوار است کہ آثار
اجابت و تسول بطور آید۔ اِنَّ قَرِیْبَ حَبِیْبٍ جَزَوٰی نِیَازَ فَقَرَاءِ کہ مصوب مشار الیہ بود بسیار
بر وقت رسید شمر ثمرات کونین باد۔ اَلَّذِیْنَ التَّصِيْحَةُ قَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالٰی اِنَّ اللّٰہَ یَا مُرُو
بِالْعَدْلِ وَ الْاِحْسَانِ وَ اِنِّیْ اَوْحِی الْقُرْآنَ وَ یَنْهٰی عَنِ الْفُسْشَا وَ السُّكُوِّ وَ الْمُبْغِ یَعِظُكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ وَ قَالَ تَعَالٰی یَا اَیُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّکُمْ وَ اَخْشَوْا یَوْمًا لَا یُجْزٰی
وَالِدًا عَنْ وَلَدٍ وَ لَا مَوْلٰوُہُ هُوَ جَازِعٌ عَنْ الْاِیْدِ شَیْئًا وَ قَالَ تَعَالٰی یَا اَیُّهَا النَّاسُ اِنَّ
وَعْدَ اللّٰہِ حَقٌّ فَلَا تَغْوٰی کُمْ الْحَیٰوَةُ الدُّنْیَا وَ لَا یَغْوٰی کُمْ بِاللّٰہِ الْغَوْرُ وَ اِنَّ الشَّیْطَانَ
لَکُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوْہُ عَدُوًّا وَاِنَّ اَکْبَرَ اِلٰہٍ لَّیَکُوْنُوْہُ اٰمِنٌ اَصْحَبُ السَّعِیْرَةِ وَ کَفٰی
بِالْقُرْآنِ وَ اعْظَا بِالْحَمْدِ وَ تَعَزَّزُوا بِمُؤْمَرٍ وَ مِمَاتٍ اَخْرُوْہُ مَصْرُوفٌ بَیْدَ دَاشْتِ وَ دَرِی

فرست قلیل سمرانجام سفر طویل باید نمود که شیطان بعین و کمین گاه است مبادا سرمایه عمر
یا مورد لا یعنی صرف نشود و حسرت و ندامت نقد وقت گردد و بموجب حاسبین اَقْبِلْ اَنْ تَحْسَبُوا
همیشه مراقب احوال و اقوال و افعال باید بود و دید و ام بذکر تصفیة مرات باطن باید کرد تا از لوث ماسوا
پاک و مصفا گشته و از حجب دنیا و حجاب دریاست مژگی گشته محلباء انوار الهیه گردد، و مقصود آفرینش
اوست که معرفت حق است سبحانه بحصول آید - حَمْدُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ که در طریق علی با سهل و چو سه میسر
است و با قرب طرق محصل حضرت خواجه بزرگ قدس سر است فرموده اند که ما از خدا تعالی طریق
خواستیم که اقرب طرق است و ابته موصل است

نقشبندیہ عجب قافلہ سالاراشد
که بر ندازه ره پنهان بحر مم قافله را
از دل سالک ره جاذبه صحبت مثال
مے برد و سوسه خلوت و شکر چله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند
رو به از حیلہ چپال گسیلہ این سلسلہ را
رَزَقْنَا اللّٰهَ وَاٰتٰی کُمْ قَطْرًا مِّنْ بَحْرِ الْوُحْيِ وَرَشْحَةً مِّنْ عَنَابِیْ تِهْمٍ وَاَلْطَافِیْهِمْ
ع وَیَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَاتِلًا اٰمِنًا

مخدوم زادہ سعادت مند کمالات دارین محکمے باشند۔ والسلام

مکتوب ہشتاد و یکم بنام یکے از اصحاب طریقت و فضیلت محبت اہل اللہ واد
حال سرور بربرادر سلم۔ بخمدہ و نصیحتی علی حبیبہ و علی الیہ۔ حضرت حق سبحانہ و
راتب کمال و اکمال ترقیات بے اندازہ کرامت فرماید۔ بخمد اللہ سبحانہ و محسن
و ذیقیم احوال بعافیت مقرون است۔ ہمارہ سلامتی ذات بابرکات مسئلت مے نماید بجز
جابت مقرون باد۔ ہر چند حسب صورت بعد ایدان است اما اوقات حسنہ کہ مظان استجاب
عاست، کم است کہ از یاد و دعاء خیر انشیاں فارغ باشد۔ ظاہر است کہ آن ثمرہ و فوہ محبت
انشیاں بفقرای باب اللہ است و بموجب حدیث آل لمدء مع من احب امیدوار شرکت است
قامات، ہر چند تفصیرے رود۔ عن انس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم، ما تحاب رجلان فی اللہ تعالیٰ الا کان احبھما الی اللہ تعالیٰ
شدھما حباً اصاحبہ۔ رواہ الطبرانی۔ و عن معاذ رضی اللہ عنہ قال سمعت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول ا لمتحابون فی اللہ تعالیٰ فی ظلیل العرش یوم
ظیل الا ظللہ، یعطیھما النبیون والشہداء و الصدیقون رواہ ابن حبان فی

صَحِيحُهُ - وَكَانَ ابْنُ دَرَرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَوْ جُلُّ
يُحِبُّ الْقَوْمَ وَلَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَعْمَلَ بِعَمَلِهِمْ قَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ
رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ - عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ بَعْدَ الْفَرَائِضِ إِدْخَالُ السُّرُورِ عَلَى الْمُسْلِمِ
وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى؟ قَالَ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ
تَعَالَى الْفَقِيرُ لِلنَّاسِ وَأَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى سُورَةُ تُدْخِلُهُ عَلَى الْمُسْلِمِ
تَكْسِفُ عَنْهُ كُوبَتَهُ أَوْ تَقْضِي عَنْهُ دَيْنًا أَوْ تَطْوِدُ عَنْهُ حُجْرًا وَلَا أَنْ أَمْشِيَ مَعَ أَخِي
فِي حَاجَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَعْتَكِفَ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ وَفِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ شَهْرًا، وَمَنْ
كَلَّمَ غَيْظَةً وَكَوْشَاءً أَنْ يَمُضِيَهِ أَمْضَاهُ، مَلَأَ اللَّهُ تَعَالَى قَلْبَهُ رِضًى، وَمَنْ مَشَى مَعَ
أَخِيهِ فِي حَاجَةٍ حَتَّى يَقْضِيَهَا لَهُ، ثَبَّتَ اللَّهُ قَدَمَيْهِ يَوْمَ تَزُولُ الْأَقْدَامُ رَوَاهُ الْإِسْبَاهَانِيُّ
صَدَقَ اللَّهُ وَصَدَقَ الرَّسُولُ - وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى -

مکتوب شتادودوم بنام اوزنگ زیب سلطان هند در ایراد احادیث شریفه در فضائل اعمال صالحه از هر نوع - اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ وَالصَّلٰوةُ عَلٰی رَسُوْلِهِ الْكَرِيْمِ وَاٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَلدِّیْنِ قَاذِرًا مِّنْهُ بِحَقِّ جَسِيْمٍ - اَمَّا بَعْدُ فَقَدْ رَوٰی عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَتِيلٌ لِّرَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اَمَّا جُلَسَاءُنَا خَيْرٌ؟ قَالَ مَنْ ذَكَرَ اللّٰهُ رُوِيَ عَنْهُ، وَذَكَرَ فِي عَمَلِكُمْ مَنَاطِقَهُ، وَذَكَرَ كُمْ بِالْاِخْتِصَانِ عَمَلُهُ - رَوَاهُ أَبُو یَعْلٰی - وَعَنْهُ قَالَ، قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اَللّٰهُمَّ اَرْحَمْ خُلَفَاۤئِی - قُلْنَا يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ وَمَا خُلَفَاۤءُکَ؟ قَالَ الدِّیْنِ یَا تُوْنُ مِنْ بَعْدِیْ وَیُرُوْدُنْ حَدِیْثِیْ وَیَعْلَمُوْنَهَا النَّاسُ - رَوَاهُ الطَّبْرَانِی - وَعَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فِیْمَا رَوٰی عَنْ رَبِّهِ جَلَّ وَعَلَا اِنَّهُ قَالَ وَیَخْرِجُنِیْ لَا یَجْتَمِعُ عَلٰی عَبْدِیْ خَوْفًا وَلَا اَمْنًا - رَوَاهُ ابْنُ حَبَّانٍ فِی صَحِیْحِهِ - وَعَنْ کَعْبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اِذَا كَانَ یَوْمُ الْقِیَامَةِ جَمَعَ اللّٰهُ الْاَوَّلَیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ فِی مَعْبُدٍ وَاحِدٍ، نَزَلَتْ الْمَلَائِكَةُ فَصَارُوا صَفُوْفًا فِیَقُوْلُ اللّٰهُ لِجِبْرِیْلَ اَنْتَ بِجَهَنَّمَ فِیَّ اَنْتَ بِهَا قَادٍ بِسَبْعِیْنَ رِمًا مَا حَتٰی اِذَا کَانَ مِنَ الْخَلَائِقِ عَلٰی قَدْرِ مِائَةِ عَامٍ زَفَرَتْ زَفْرَةً

طَارَتْ بِهَا أَفْنَدَةُ الْخَلَائِقِ ثُمَّ ذُفِرَتْ ثَابِيَةً فَلَا يَبْقَى مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ إِلَّا حَبَسَتْهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ تَزْفِرُ ثَالِثًا فَتَبْلُغُ الْقُلُوبَ الْحَنَاجِرَ وَتَذْهَلُ الْعُقُولُ فَيَفْرَعُ كُلُّ أَمْرٍ مَعَ عَمَلِهِ حَتَّى أَنْ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ يُحْيِي لِي لَا أَسْأَلُكَ إِلَّا نَفْسِي وَيَقُولُ عِيسَى بِهَا أَكُونُ مَتْنِي لَا أَسْأَلُكَ إِلَّا نَفْسِي وَلَا أَسْأَلُكَ مُرِيمَ ابْنِي وَلَدَتْنِي وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أُمَّتِي أُمَّتِي لَا أَسْأَلُكَ نَفْسِي فَيُحْيِيهِ الْجَبَلِيلُ عَزَّ وَجَلَّ جَلَالُهُ إِنْ أَوْلِيَائِي مِنْ أُمَّتِكَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ لَا قِرَانَ عَيْنِكَ فِي أُمَّتِكَ ثُمَّ تَقِفُ الْمَلَائِكَةُ بَيْنَ يَدَيْهِ يَنْتَظِرُونَ مَا يُدْرِكُونَ رَوَاهُ أَبُو نَعِيمٍ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَعَانَ مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ غَارِمًا فِي عَشِيرَتِهِ أَوْ مَكَتَبًا فِي رِقَبَتِهِ أَظَلَّهُ اللَّهُ فِي يَوْمٍ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ حَكِيمٍ وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَوْلَى الْعَارِلِ الْمَتَوَاضِعُ طِلُّ اللَّهِ وَرُحْمَةُ فِي الْأَرْضِ، فَمَنْ نَحَّضَهُ فِي نَفْسِهِ وَفِي عِبَادِ اللَّهِ أَظَلَّهُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ رَوَاهُ الْإِسْبَاهِيُّ وَابْنُ شَاهِينَ وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ سَأَلَ رَبَّهُ فَقَالَ يَا رَبِّ أَخْبِرْنِي بِأَهْلِكَ الَّذِينَ تُوِّبُهُمْ فِي ظِلِّ غَوْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ قَالَ هُمُ الطَّاهِرُونَ تَوَكَّلُوا بِهِمْ الْبَرِيَّةُ أَيْدِيهِمْ يَتَخَبَّطُونَ بِحَبَبِ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِئِي، وَإِذَا ذُكِرُوا ذُكِرَتْ بِهِمْ، الَّذِينَ يُسَبِّحُونَ أَوْ تُسَبِّحُونَ فِي الْمَكَارِهِ وَيُنِيبُونَ إِلَى ذِكْرِي وَيَغْضَوْنَ لِحَارِجِي وَيَكْفُونَ بِحَبَبِي كَمَا يَكْفُفُ الصَّبِيُّ بِحَبِّ النَّاسِ رَوَاهُ أَحْمَدُ فِي الزُّهْدِ وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ أَعَدَّ دُجَاتٍ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أَذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ وَمَوْضِعٌ سَوِطِي فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ وَقَالَ الْجَنَّةُ مِنْ دَرَجَةٍ تَحْبُورُ طُولُهَا فَرْسَخٌ وَعَرْضُهَا فَرْسَخٌ وَلَهَا أَلْفُ بَابٍ مِنْ ذَهَبٍ

خَوْلَهَا سَرَّادِي وَدُودَهَا خُنْسُونٌ فَرَسَخًا يَدُّ خُلٍّ مِنْ كُلِّ بَابٍ مِنْهَا مَلَكٌ بِهَدْيَةٍ
مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ - رَوَاهُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا - وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا
قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ عُرْفًا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ
بَاطِنِهَا مِنْ ظَاهِرِهَا - فَقَالَ أَبُو مَالِكٍ الْإِسْعَرِيُّ لِمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، قَالَ
لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ وَبَاتَ قَائِمًا وَالتَّاسُ نِيَامٌ - رَوَاهُ الطَّبْرِيُّ
وَالْحَاكِمُ وَقَالَ صَحِيحٌ عَلَى شَرِّ طَرِيقٍ - وَرُوِيَ عَنْكَ بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ مَاتَ يَحْيَى عَلَى الْفَقْرَاءِ
بَعْضُ بَارِيَاتِ كَانِ مَعْلُومٍ عَالِي مَعْرِفَةٍ رَسَائِدُكَ دَرِي اِيَّامِ ضَعْفِ مَرَامِ اِسْلَامِ چوں تَأْسِيرِ اَرْكَانِ
مِلَّتِ بِضِيَاءِ وَتَقْوِيَةِ اَحْكَامِ شَرِيعَتِ غُرَاءِ وَابْتِهَادِ ذَاتِ اشْرَافِ اسْتِ ، بِكَافَةِ اَهْلِ اِسْلَامِ عُمُومًا
وَبِرَاسِ نَفَرِ اَخْصَاصِ دَعَاءِ سَلَامَتِ وَاسْتِقَامَتِ اَشْيَاءِ اِزْمِ اِسْمِ هَامِ وَاعْظَمِ وَاجِبَاتِ اسْتِ نَاجِ
هِنَا كَمِ سَحَرِ وَاقَاتِ حَسَنَاتِ اَزَالِ قَارِغِ نَيْتِ - چوں لَوْحِ اِلَهِي اسْتِ اَمِيْدِ اشْرَافِ قَبُولِ اسْتِ - دَرِي
وَلَا اسْتِمَاعِ يَاقَتِ كِ چوں اَهْلِ كَوْلِ كُنْدِ سِرَّ اَرْزَقِ اطَاعَتِ وَاجِبِ شَيْدِ اَنْدِ لَقْصِ عَمْدِ نُوْدِ وَخُلِ
جَرْجِ نَيْقُصُونِ عَمْدِ اِلَهِي مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اِلَهُ بِهِ اَنْ يُوْصَلَ
گشته اند و آن قبله گاهي از روء محبت دين و غيرت اسلام تو جرباں صوت نافه همت سامير
بر تخریب آن جماعه نامنجار گماشته و نور دیده سلطنت و اقبال شاه زاده بلند اقبال و فطرت الا
همت مقدمه لشکر طهر مزین ساخته از این ممر خاطر فارتدعا گویاں زیر بار انتظار اخبار فتح و نصرت است
و در اوقات مبارکه و امكنه مستبر که در خلا و ملا و اجتماع فقراء و صلحاء بدرگاه حضرت مجيب الدعوات
متبذل و متضرع است و بنجم خواجہ با قدس سرسم فاتحه خوان و چوں این نسبت دعاء متضمن تقویت
اسلام و اہل اسلام است و تخریب اہل بدعت و ہولے کہ کر میزند اِنَّ الدِّينَ قَوْلُ اَدِيْبِهِمْ وَكَوْا
شِيْعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ نشان حال ایشاں است ، انشاء اللہ تعالیٰ با حاجت مقرون
است . جائے آن بود کہ این فقیر از سرت م ساخته شریک این مجاہدہ مے شد لیکن ضعف بدن
کہ سموارہ عارض است و قلت استعمال سفر بدعا و ظہر الغیب دلالت کرد و بموجب تَوَدَّ اَوْ
اَعْيَنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمِيعِ حَزَنًا اَنْ لَا يَحْبِلَ وَاَمَّا يُنْفِقُونَ بَارِ سَالِ نِيَا زَا كِتْفَاءِ نَمُودِ و زیاہ
بر آن گستاخی نرفت . اَحْمَدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا وَاٰخِرًا وَاَلْفُ مَلَاوَةِ عَلٰی رَسُوْلِہٖ وَاٰمَنًا وَاَمْرًا
مکتوب ہفتاد و سوم بنام سعادت نشان خاں در بیان آنکہ وجود مفتاح بہر خیر و
برکت و عدم ما و اہر بشر و نقصان است . اَحْمَدُہٗ وَاَنْصَلٰی عَلٰی حَبِیبِہٖ وَاٰلِہٖ . حضرت

حق سبحانه ذات باریکات جناب مخدوم زاده عالی قدر متعالی منزلت شفق مکرّم فقراء مشمول
 عنایات بے غایات داشته باعلی مراتب کونین سر بلند دارد. بحمد الله سبحانه احوال فقراء
 این حدود مقرون بعافیت است. همواره خاطر فاتر زیر بار اشکارا بخوار فرخنده آثاره باشد. در
 این ولایه قاصد سرکار عالی رسید و نامه گرامی که منتقمین خیر سلامتی فتح و فیروزی بود رسانید انواع
 مسرت و بهجت روداد. الله تعالی بدین موال جمیع مشکلات آسان ساخته مورد التفات اعطاف
 خود دارد. بالنسبة الی الایحی و الیه الا انجاده علیه و علیهم الصلوٰات و البوکات الی یدوم
 التناذیر. وجود مفتخر بر خیر و برکت است و چون نصیب ممکن عدم است که ما و اشرار و نقصان است تمام
 خیر مستلم بحضرت واجب الوجود است تعالی و تقدس. غایه الامر چون عدم مرآت وجود است و ثمرات
 دار کمال اذ بیضیدها تتبیت الاشیاء ممکن منظر خیر آمد و محکمالات واجب تعالی گشت، آنچنان
 جنس حسن و کمال در او هوید اگر در همه را منسوب بحضرت جمیل علی الاطلاق داشته آئینه عدم را خالی از
 خیر تصور نماید، بلکه ما و اشرار داند و امانت بابل امانت سپارد. قال الله تعالی ان الله ینزل من السماء
 ان تودوا و الامانات الی اهلها. درین وقت بموجب من توضع لله رفعة الله بحقیقت
 فناء متعلی شده از دولت بقا نصیب خواهد یافت و از راه کمال بندگی و افکندگی بدولت آزادی و حریت
 مستعد خواهد گشت. رزقنا الله و ایتاکم شرباً من هذه الدرة الفضة و السعادة العبدی
 و نرحم الله عبداً اتانا امیناً و السلام اذ لا احوالاً و ظاهراً و باطناً

مکتوب شتاد و چهارم بنام اورنگزیب سلطان منیر در اظهار داعیه زیارت حرمین

شریفین زاد سما الله تعظیماً و شرفاً. الحمد لله العزیز العلام، و الصلوٰة و السلام علی
 خیر خلقه محمد سید الانام، و علی ائمه و صحبه هداة الناس الی دار السلام. اما
 بعد فقد قال عز من قائل ما اتاكم الرسول فخذوه و ما نهاكم عنه فانتهوا.
 و قال علیه و علی ائمه افضل الصلوٰات و التحیات حاکماً عن ربهم تعالی اتا عبد
 ظن عبدی فی ذات معة اذ اذ کونی فی ذکری فی نفسی ذکرتک فی نفسی و ان
 ذکرتی فی ملاء ذکرتک فی ملاء خیر منهم. و ان تقرب الی ذراعا تقربت الیه
 باعاً و ان اتا فی ینشی آتیتک هذو لة. و اذ الشیخان. و من معاذ بن جبل رضی الله
 عنه، قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم علیکم بتقوی الله ما استطعتم

و اذ کرم الله عند کل تحجیر و ما عملت من سوء فاحدث الله فیہ توبة السیر
 بالسر و العلانية یا علانیة و اذ الطیبات فی کترین فقراء دعاء گو محمد سعید و محمد معصوم
 و محمد یحیی بعرض خادمان عتبه علیه و عاکفان سده سینه، حضرت ناصر الملت و الدین مؤنن الاسلام
 و مؤید المسلمین محی اوانا السنة البیضاء، ما حی آتاد البیدعة الغبراء اعز الله انصار
 سلطنته و انخوان دولته می رساند که از مدت مدیده این فقراء باب الله را داعیه زیارت
 حرمین شریفین زاد سما الله شرفاً و کرامته غالب بود همواره منتظر دریافت سعادت عظمی بودند یعون
 الله سبحانه و تحسین توفیقهم در این سال آرز و حصول پیوست و از راه جنون اشتیاق ترک
 مقدمات عقلیه و قطع نظر از حصول استطاعت شرعی نموده قدم درین راه بزرگ نهادیم و با جمیع
 از فقیر زاده ما و درویشان روانه آن صوب معتمد شدیم و روز سه شنبه شانزدهم شریع الاول به
 سروج رسیدیم. امید است که بعد از وصول بآل اماکن شریفه و طیفه دعاء سلامتی و مزید ایت است اقبال
 آن عالی حضرت که منتقمین صلاح عام و تقویت اسلام است بحجج سمیت و عامی نعمت اشتغال
 نمایند و چون دعاء ظهر الغیب اقرب با حاجت است علی الخصوص که مقرون چندین امور عظام باشد
 غالباً شرف اجابت یا بد زیاد از آن گستاخی نرفت. و الحمد لله اذ لا احوالاً و الصلوٰة
 علی رسولیه دایماً و سؤمداً.

مکتوب شتاد و پنجم بنام شیخ احمد تبری خطیب مدینه منوره در بیان آنکه مدار طریق ما

بر عمل بغیریت و احتراز از رخصت است و بر متابعت صاحب شریعت است که آن بر هفت
 مراتب است. اما بعد حمد الله العزیز المتان، و الصلوٰة علی رسولیه صاحب
 النجاة و البهتان، و علی ائمه و صحبه الاطهار، اذ لی الایدی و الابصار
 فیبلغ العبد الضعیف محمد سعید بن النقشبندی الاحمدی الی المولى الفاضل
 قدوة الاما جید العظام، و زبدة الافاضل الکوام الالبغی التکی خطیب مسجد
 الشیخی تحف التحیة و هداية السلام، و اننا یعون عنا یتهم تعالی و صلنا بالسلامة
 و العافیة الی بند رحمانی اذ اذ خیر شهر و رمضان و نرجو من کرمه تعالی الی ان یقال
 منه اذ اذ خیر ذی القعدة الی الوطن المأثوف بالعانیه و الاستقامة لکن آلم
 فواقکم و فواقی تلك الاماکن الشریفه محیط بنا، و حزن المهاجرة و المیا عذرة
 من تلك السعادة العظمی و اذ علی قلوبنا. رزقنا الله المعادة الیهما و التشریف

بِالْوُصُولِ إِلَيْهَا

ثُمَّ الْمَأْمُولُ مِنْ إِخْوَانِ الطَّرِيقَةِ الْمَدَاوِمَةِ عَلَى الذِّكْرِ الْمَأْخُودِ فِيهَا
 نِعْمَةٌ عَظِيمَةٌ وَدَوْلَةٌ جَسِيمَةٌ إِذْ ذَكَرُوا الْقَلْبَ مِنْ أَعْلَى أَقْسَامِ الذِّكْرِ، إِذْ هُوَ
 يَنْتِجُ دَوَامَ الْخُصُوصِ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى وَيُثْمِرُ الْجَذِبَ إِلَى اللَّهِ الَّذِي هُوَ أَقْرَبُ طَرِيقِ
 الْوُصُولِ إِلَى مَدَارِجِ الْعُرْفَانِ وَالْإِسْتِغْرَاقِ فِي أَحَادِيثِ الذَّاتِ وَلَيَعْلَمَنَّ مَدَارِ
 طَرِيقَتِنَا عَلَى رِعَايَةِ السُّنَّةِ وَالْإِجْتِنَابِ عَنِ الْمُبَدَعَةِ وَالْعَمَلِ بِالْعَرَضِيَّةِ وَالِاخْتِرَافِ
 مِنَ الرُّخْصَةِ مَهْمًا مَكْنً، وَحَافِظَةِ الْبَاطِنِ عَنْ طَوَيَّانِ الْعَقْلَةِ وَالذِّكْرِ وَالْمُرَاقَبَةِ
 عَلَى الدَّوَامِ حَتَّى يَحْصُلَ الْمَلَكَةُ وَيَتَيَسَّرَ الْخُلُوعُ بِالْجَلُوعِ وَيَرْتَفِعَ خَطُورُ الْإِغْيَارِ
 عَنِ الْقَلْبِ وَلَوْ تَحَلَّلَ الْإِخْطَارُ وَهَذِهِ الدَّوْلَةُ فَخْصُوصَتُهُ بِهَذِهِ الطَّرِيقَةِ
 الْعَلِيَّةِ مِنْ بَيْنِ عَامَّةِ الطُّرُقِ فَإِنَّ أَرْبَابَهَا لَا لِيَتَزَامَ السُّنَّةُ عَلَى صَاحِبِهَا الصَّلَاةُ
 وَالْحَيَّةُ صَارَتْ نِسْبَتُهُمْ كَنِسْبَةِ الْأَصْحَابِ الْكِرَامِ عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ فَإِنَّهُمْ كَمَا
 نَالُوا فِي أَوَّلِ مُجَبَّةِ خَيْرِ الْبَشَرِ مَا نَالُوا، كَذَلِكَ أَصْحَابُ هَذِهِ الطَّرِيقَةِ نَالُوا
 فِي أَوَّلِ أَتْدَامِهِمْ مَا نَالَهُ غَيْرُهُمْ فِي سِنِينَ. لَكُونِ سَيْرُهُمْ مُرَادِيًا وَسَيْرِ
 غَيْرِهِمْ مُرِيدِيًا، وَجَعَلَهُمُ الشَّرُوعَ فِي السُّلُوكِ مِنْ عَالَمِ الْأَمْرِ، وَهُوَ الْقَلْبُ
 وَغَيْرُهُ مِنَ اللَّطَائِفِ مِنَ الرُّوحِ وَالسُّرُورِ وَالْحَقِيقَةِ وَالْأَخْفَى، وَشَرُوعَ سَيْرِ غَيْرِهِمْ
 مِنْ عَالَمِ الْخَلْقِ وَبَعْدَ تَجَاهِدَاتٍ وَرِيَايَاتٍ يَصِلُونَ إِلَى عَالَمِ الْأَمْرِ وَلِهَذَا
 صَارَ إِتْدَارُهَا فِي الْبَدَايَةِ خَاصَّةً طَرِيقَتِنَا، وَرِجَالُهَا تَلْهِيمُهُمُ الْآيَةَ
 نَقْدَ حَالِ أَصْحَابِنَا.

ثُمَّ لَيَعْلَمَنَّ أَنَّ دَرَجَاتِ مُتَابَعَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعٌ عَلَى مَا
 حَقَّقَهُ شَيْخُنَا وَإِنَّمَا مَنَازِرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.

الدَّرَجَةُ الْأُولَى الْإِيتَانُ بِالْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ وَاتِّبَاعُ السُّنَّةِ السَّيِّئَةِ بَعْدَ
 تَصْدِيقِ الْقَلْبِ وَقَبْلِ إِطْمِينَانِ النَّفْسِ الْمُتَوَطِّئِ بِالْوَلَايَةِ فَكَاتَمَةُ أَهْلِ الْإِسْلَامِ
 مِنْ عُلَمَاءِ الظَّاهِرِ وَالْعِبَادَةِ وَالزُّهَادِ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا مَرْتَبَةَ الْإِطْمِينَانِ مُشْتَرِكُونَ
 فِي هَذِهِ الدَّرَجَةِ. وَكُلُّهُمْ فِي حُصُولِ هَذِهِ الْمَتَابَعَةِ الصُّورِيَّةِ مُتَسَاءِدُونَ.
 لِأَنَّ النَّفْسَ فِي هَذَا الْمَقَامِ لَمْ تَكُنْ تَخْلُصُ مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِنْكَارِ لِأَجْرَمِ تَكُونُ هَذِهِ الدَّرَجَةُ

فَخُصُوصَتُهُ بِصُورَةِ الْمَتَابَعَةِ. وَهَذِهِ الْمَتَابَعَةُ الصُّورِيَّةُ فَخُصُوصَتُهُ مُوجِبَةٌ لِلْفَلَاحِ
 وَتُجَنَّبَةُ مِنَ النَّارِ. وَاللَّهُ يُجَاهِدُ بِكِبَالِ رَأْفَتِهِ لَمْ يَعْتَدِ بِإِنْكَارِ النَّفْسِ وَكَتَفَى
 بِجَعْدِ تَصْدِيقِ الْقَلْبِ.

وَالدَّرَجَةُ الثَّانِيَّةُ مِنَ الْمَتَابَعَةِ اتِّبَاعُ أَقْوَالِهِمْ وَأَعْمَالِهِمْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ
 وَالسَّلَامُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِالْبَاطِنِ مِنْ تَهْدِيبِ الْأَخْلَاقِ وَرَفْعِ رَدَائِلِ الصِّفَاتِ وَإِزَالَةِ
 الْأَمْرَاضِ الْبَاطِنِيَّةِ وَالْعِلَلِ الْمَعْنَوِيَّةِ وَهَذِهِ الدَّرَجَةُ مُتَعَلِّقَةٌ بِمَقَامِ الطَّرِيقَةِ
 فَخُصُوصَتُهُ بِأَرْبَابِ السُّلُوكِ الَّذِينَ يَأْخُذُونَ بِالطَّرِيقَةِ الصُّورِيَّةِ مِنَ الشَّيْخِ
 الْمُقْتَدَى وَيُقِطَعُونَ مَعَاوِذَ السُّلُوكِ وَبُورَى السَّيْرِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى.

وَالدَّرَجَةُ الثَّالِثَةُ مِنَ الْمَتَابَعَةِ اتِّبَاعُ إِذْوَابِهِمْ وَمَوَاجِيدِهِمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ الْمُتَوَطِّئِ بِالْوَلَايَةِ الْخَاصَّةِ. وَهَذِهِ الدَّرَجَةُ خَاصَّةٌ فَخُصُوصَتُهُ بِصَاحِبِ
 الْوَلَايَةِ مُحَمَّدٍ وَبِأَسَائِكَ أَوْ سَائِلِكَ فَجَدُّو بَا.

وَالدَّرَجَةُ الرَّابِعَةُ مَرْتَبَةُ إِطْمِينَانِ النَّفْسِ وَمَقَامِ الْإِسْلَامِ الْحَقِيقِيِّ. وَ
 فِي هَذِهِ الْمَرْتَبَةِ يَخْرُجُ عَنْ صُورَةِ الْمَتَابَعَةِ إِلَى حَقِيقَةِ الْمَتَابَعَةِ، وَهُوَ تَصْدِيقُ الْعِلْمِ
 الرَّاسِخِينَ وَفِي الْمَرْتَبَةِ الثَّانِيَّةِ وَإِنْ تَحَقَّقَ حَظٌّ مِنْ إِطْمِينَانِ النَّفْسِ بَعْدَ تَمَكُّنِ
 الْقَلْبِ لَكِنْ كَمَا لَا الْإِطْمِينَانِ يَحْصُلُ هَهُنَا وَهِيَ ثَمَرَةٌ كَمَا لَا تِلْكَ الثَّمَرَةُ وَتَقْدِيرُ الْعَارِفِ
 فِي هَذِهِ الْمَرْتَبَةِ بِفَهْمِ سُرَارِ الْمُقَطَّعَاتِ الْقُرْآنِيَّةِ وَبَيِّنَاتِ مُتَشَابِهَاتِ الْكِتَابِ
 وَالسُّنَّةِ. وَلَا يَتَخَيَّلَنَّ أَنَّ ذَلِكَ مِثْلُ تَأْوِيلِ الْمَيْدِ بِالْقُدْرَةِ وَالْوَجْهِ بِالذَّاتِ
 وَغَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا لِلْعِلْمِ الظَّاهِرِ فِيهِ مَدْخَلٌ بَلْ هُوَ مِنَ الْأَسْرَارِ الْخَاصَّةِ وَهُوَ
 بِالْإِمْسَالَةِ حَظُّ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَتَبَعِيَّتُهُمْ تَفْضُلٌ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنَ
 الصِّدِّيقِينَ وَالْأَوْلِيَاءِ. وَالْوُصُولُ إِلَى هَذِهِ الدَّوْلَةِ الْبَهِيَّةِ بِطَرِيقِ الْوَلَايَةِ أَقْرَبُ
 مِنْ طَرِيقِ آخَرَ. وَهُوَ التَّزَامُ السُّنَّةِ السَّيِّئَةِ وَالْإِجْتِنَابُ عَنِ الْعِبَادَةِ الْمَرْضِيَّةِ
 دَأْسًا وَبِالْكَلِيَّةِ. ذَلِكَ فِي هَذَا الزَّمَانِ عَسَى يَرْجِدَ أَلْعَلُّو الْمَيْدَةَ وَشَيْوَعُهَا
 وَكُجْرُ السُّنَّةِ وَتُدْرِكُهَا.

وَالدَّرَجَةُ الْخَامِسَةُ مِنَ الْمَتَابَعَةِ اتِّبَاعُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي
 الْكَمَالَاتِ الَّتِي لَا مَدْخَلَ فِي حُصُولِهَا لِلْعِلْمِ وَالْعَمَلِ بَلْ حُصُولُهَا مُتَوَطِّئًا بِجَعْدِ

الفضل والإحسان الرباني - وهذه الدرجة عالية جدا الأساس للمراتب
السابقة بها وهي بالإمالة نصيب أولى العزم من الأنبياء عليهم الصلوات والتسليمات
ويطفيئ لهم حظ لبعض الأولياء.

والدرجة السابعة من المتابعة إتباعه صلى الله عليه وسلم في
الكلمات المخصوصة بمقام المحبوبية الخاصة - وإضافة الكلمات في هذه
المرتبة منوط بجود المحبة التي فوق التفضل والإحسان كما كان في
الدرجة الخامسة بالفضل والإحسان - وهذه الدرجة وإن كانت بالإمالة
مخصوصة به صلى الله عليه وسلم لكن لا حاد من الأولياء وأقلين من الصديقين
حظ منها بطفيلهم وتبعيته صلى الله عليه وسلم.

والدرجة السابعة من المتابعة منوطه بالهبوط والنزول والدرجة
السابعة كلها سوى الأولى منوطه بالصعود - وهذه الدرجة جامعة لجميع
الدرجات السابقة لأن فيها تصديق القلب مع المؤمنين وإطمينان النفس تزكيتها
واعتدال أجزاء القلب، كأن الدرجات السابقة بمنزلة الأجزاء ولها هذه
كلها لها - وفي هذه المرتبة يشتهى التاب بالمستبوع بحيث يتخلل الساطع
من بعيد أنهما اتحدا ونال الإمتياز بينهما - والتابع الكامل من يتخلل بهذه
المراتب السبع - رزقنا الله وإياكم حقيقة إتباعه صلى الله عليه وسلم والسلام
عليكم وعلى من اتبع الهدى والتزم متابعة المصطفى عليه وعلى إليه وصحبه
من الصلوات أفضلها ومن الخيرات أكملها.

كتاب شتا وشم بنام مخدوم زاده شيخ عبد الله خير خود ورتزغب بر حصول صلاح
ومجت وبيان أنكم همه اشياء وسيله خداوندی از اثر محبت اند.

أحمد لله وسلم على عباده الذين اصطفى - يا بئى بسيل الله تعالى أن
يجعلك صالحا وهو يتولى الصالحين - واسئله أن يزدرك المحبة بحيث لا يبقى
لحيث غيره تعالى جمال حتى تحب نفسك، فتفنى عن مرادك وتقوم بهر آدته
تعالى - فلا ينك المنع والعطاء والعز والزماء إلا تبع لإرادته تعالى فتتظرو
بؤر داته الجلال في مرادة الجمال والكمال، وتلك ذيل الإسلام كما تتلك ذيل الأنعام.

وليكن ملاذ حالك ومجاها مقالك جناب قدسه تعالى وسوا ذات كبرياء ذاته -
وجميع الأشياء انتهى وسيلة إلى جفرتة تعالى من حيث أنها أئمة من أئمة -
وحينئذ تتحقق بحقيقة العبودية وتتحلى بكمال المحبة والسلام على من اتبع الهدى -
كتاب شتا وشم بنام امام اسماعيل والى من وبيان بعض فضائل اعمال و
مناقب اهل بيت نبوت.

أحمد لله العزيز الغفار والصلوة والسلام على رسول الله سيد الأبرار وعلى آله
الأطهار وصحبه الأخيار - نخص بالسلام والتحية الحفوة التي اتصل نسبها
بالبؤدة الطاهرة والإمامة الباهرة، والسفوة التي تمسك بالعودة الوثقى من
الولاية والخلافة القاهرة من شيعه آفان الزمان يا دامير النافذة، وانفقت
أعلام العداية والإحسان بإحكامه الجارية.

خليفة ملك الأفق سطوته
يخوم حول دارة العالمون كما
تدعى الجميع ببئى الله مغتورا

أعني أمير المؤمنين وإمام المسلمين ناصر الشريعة القويته سالك الطريقة
المستقيمة، نتيجة النبي الأتم - سيد الأنام عليه الصلوة والسلام، صفوة
أهل البيت الكرام، سيدنا ومولانا الموكل على الله المجيد المبين الإمام
إسماعيل بن أمير المؤمنين، لا زالت رايات معبد لته منشورة، وعساكرو
سلطنته مظفورة منصوره - أما بعد فلما من الله تعالى علينا بإخراج السعادة
العلوية والفوز بالنعمة القصوى من طواف الكعبة المعظمة المكممة زياره
الودعة المطهرة المنورة التي هي روضة من رياض الجنة، زادها الله
سبحانه شريفا وتكريما وقضينا الوطد من آداء المناسك العظام في المشاعر
الكرام مع اعترايف العجز والقصور عن إيفاء الحق المأمور، وجعنا أمثالا للجد
المأثور بروايته أم المؤمنين عائشة رضي الله عنها قالت قال صلى الله عليه
وسلم إذا قضى أحدكم محبة فليجعل الرجوع إلى أهله فإنه أعظم لأجره -
أخرجته الحاكم والبيهقي - وصلنا إلى هذه الديار المعنوية المكممة بشاره
سيد المرسلين صلى الله عليه وسلم على ما رواه أبو هريرة رضي الله عنه.

اَتَاكُمْ اَهْلَ الْيَمَنِ هَذَا صُغْفَرٌ قُلُوبًا وَارَقٌ اَفْئِدَةً، اَلْفَقْهَةُ يَمَانٍ وَاَلْحِكْمَةُ يَمَانِيَّةٌ
 اَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ، مَشْمُوءَةٌ عَلَى اَنْوَاعٍ اَفْضَالِكُمْ وَاَلْكَرَامِكُمْ مَقْصُودَةٌ بِمَحْرَسَتِكُمْ
 وَحِجَابَتِكُمْ، وَاَلْفَقْهَةُ اَهْلُهَا بَلْ كُلُّ عَاكِفٍ وَبَادٍ وَمُقِيمٍ وَوَارِثٍ فِيهَا شَاكِرٌ عَلَى
 اِحْسَانِكُمْ وَاِنْعَامِكُمْ، وَحَامِلٌ عَلَى مَكَارِمِ اَخْلَاقِكُمْ اَلْحَسَنَةِ الْمَوْرُثَةِ مِنْ جَدِّ
 كَرَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَشْغُوفٌ بِحُبِّكُمْ - اِذْ قَدْ وَدَّ فِي اَلْحَدِيثِ
 الْمَوْثُوعُ بِرِوَايَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جَلَبَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ اَحْسَنَ
 النَّاسُ إِلَيْهَا. رَوَاهُ ابْنُ عَدِيٍّ وَابْنُ نَعِيمٍ وَابْنُ أَبِي حَتِمٍ وَكَيْفَ لَا وَدَّ اَخْرُذَ تَمَّ بِجَامِعِ
 اَلْكَلَامَاتِ بِحَدِّ اِفْرِهَاءِ، وَفَدَا تَمَّ بِجَامِعِ الْاَوْصَادِ بِشَرِّهَا. مِنْهَا بَدَلُ
 الْمَدَى وَكَلَّمَ الْاَذَى وَتَجَمُّلُ الثَّوَابِ وَتَاخِيرُ الْعِقَابِ وَتَقْدِيرُ الْعَدَالَةِ الَّتِي
 يُفَوِّضُ صَالِحُهَا بِالشَّارَةِ النَّبَوِيَّةِ عَلَى مَا رَوَاهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ
 عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّ الْمُسْلِمِينَ عِندَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ تَوْرٍ عَنْ يَمِينِ التَّوْحِيدِ وَكَلَامِ يَدِ يَمِينٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ
 رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ مِنْ اِمَامٍ عَادِلٍ
 اَنْفَلُ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً. رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ وَاسْنَادُهُ حَسَنٌ. تَشَوُّقًا إِلَى زِيَارَتِكُمْ
 الشَّرِيفَةِ، وَتَقْبِيلِ اَيْدِيكُمْ الْمُنِيفَةِ عَلَى اَنْ تُحِبَّتْكُمْ وَاجِبَةٌ عَلَى الْمُسْلِمِينَ
 عَامَّةٌ. يَقُولُهُ عَزَّ مِنْ قَائِلٍ قُلْ لَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى وَ
 لِمَا رَوَى ابْنُ ابْنِ عَبَّاسٍ وَابْنُ عَبَّاسٍ وَابْنُ عَسَاكِرٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنْهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ
 قَالَ مَثَلُ اَهْلِ بَيْتِي كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَّى وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ
 وَنَزَّجُوهُ مِنَ اللهِ الْكَرِيمِ اَنْ يُخَشِّرَ تَابِعِيهِمْ مَعَ اَهْلِ بَيْتِ بَيْتِهِ، عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ
 الصَّلَاةُ. وَذَلِكَ يَقُولُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ احَبَّ رَوَاهُ الشَّيْخَانِ
 وَغَيْرُهُمَا وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهَدَى.

مکتوب ہشتاد و ہفتم بنام خواجہ محمد صلاح کابلی در نصائح - اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ
 عَلَى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اَمْطَقَ حَضْرَتِ حَقِّ سَجَانَةِ اَنْ تَطْلُبَ اَرَا بِحُصُولِ سَعَادَتِ دَارِ اِيْنِ كَرَمِ دَارِ
 اَحْوَالِ نَفَرًا مُتَوَجِّبًا حَمْدًا سَتِ بِمَوَارِءِ خَاطِرٍ فَاتَرُ مُنْظَرًا خَيْرًا سَلَامَتِ اَلْ فَرْزَنْدِ اعَزَّ بِاللهِ
 تَعَالٰی بِرَجَاءِ تَرْجِيَّتِ اسْتِقَامَتِ كَرَامَتِ فَرَايْدِ اِذَا نَخِ بِمَرْضِيٍّ مَوْلَا حَقِيقِي اسْتِ تَعَالٰی شَاءَ

معرض دارد بکتاب مرغوب شما که از نواحی لاہور مرسل بود رسید، باعث مسرت فراوان گردید
 چون چشم انتظار در راه است همیشه از احوال مطلع می داشته باشند که موجب محبت است
 باید که اوقات عزیزه با امور لا طائل صرف نشود. و باید رب جلیل تعالی ثناء بگذرد که حیات دنیا
 دنیای بسیار بے اعتبار و دار الغرور است. متاع الغرور پر داختن و از مہمات آخر فارغ نشستن از
 عقل دور اندیش دُور است سعی نمایند که نماز پنجگانه بجماعت ادا یابند و خجسته و خضوع مقرون بود
 و وقت مستحب از دست نرود، و صدقات بمصارف صالح صرف شود. خدمت گاری و رضامندی
 والدہ خود از اہم مہمات تصور نموده در انصراف آل جہ تمام محب آرند و لاجوئی ایشان را افضل عبادت
 دانند و از صحبت مخالف پرہیز نمایند کہ از رفیق سوء زود می رسد و آئینہ استعداد را فاسد می
 گردانند و ہموارہ تجدید توبہ و استغفار ملحق بحضرت حق سبحانہ باشند کہ کثرت استغفار موجب ثبات
 بلیات دارین است. و نماز تہجد را سعی نمایند کہ متعاد شود کہ دولت حقیقت وابستہ با حیا و آل
 وقت است. و ذکر باطنی را خصوصاً در آن وقت مداومت نمایند و بعد صبح و عصر ذکر معہور دارند کہ
 ثمرات عظیم دارد و بالجمہ از امور مہم غافل و بے کار نباشند. و السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهَدَى وَالتَّوَكُّمُ
 مَتَابَعَةُ الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ وَعَلَى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا مِنَ النِّجَاتِ اَكْمَلُهَا.
مکتوب ہشتاد و نہم بنام شیخ عبدالمجید و فضائل سورہ یاسین و سورہ تبارک الملک
 اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اَمْطَقَ مِنْ التَّوَكُّبِ وَالتَّوَكُّبِ. عَنْ اَنَسٍ
 رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنْ لِكُلِّ شَيْءٍ قُلْبًا وَ
 قَلْبُ الْقُرْآنِ لَيْسَ. وَ مِنْ قُرْآنٍ لَيْسَ كِتَابُ اللهِ لَهُ يَقْرَءُ يَهْدِي قُرْآنًا اَلْقُرْآنَ عَشْرَ مَرَّاتٍ
 وَ نَادَى بِرِوَايَةِ دُونِ لَيْسَ. رَوَاهُ التَّوْمَنِيَّ. وَقَالَ هَذَا اَحَدُ ثَلَاثِ غُرُوبٍ. وَ عَنْ
 جُنْدَابٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ مَنْ قَرَأَ لَيْسَ فِي لَيْلَةٍ اَبْتِغَاءً وَ حُبِّهِ اللهُ غَفَرَ اللهُ لَهُ.
 رَوَاهُ مَالِكٌ وَ ابْنُ السَّيْنِيِّ وَ ابْنُ حِبَّانٍ فِي صَحِيحِهِ وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ
 عَنْهُ قَالَ مَنْ قَرَأَ تَبَارَكَ الَّذِيْ بِيَدِهِ الْمُلْكُ كُلُّ لَيْلَةٍ مَنَعَهُ اللهُ بِهَا مِنْ عَذَابِ
 الْقَبْرِ وَ كُتِبَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نُسِمَتْ بِهَا الْمَنَافِعَةُ، وَ
 اِنْهَا مِنْ كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ، سُودَةُ الْمُلْكِ، مَنْ قَرَأَ بِهَا فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فَقَدْ اَكْتَسَبَ
 وَ اَطَات. وَ السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهَدَى.

مکتوب نودم بنام خواجہ محمد صلاح کابلی در موعظہ حسنہ و ضروریات طریقت - اَلْحَمْدُ

لله وسلام على عباده الذين اصطفى. فرزند ارجمند خواجه محمد صلاح بکمالات دارین سر
بلند بوده بعافیت باشد احوال فقراء این حدود مستوجب حمد است مدتی است که از آن سعادت مند
خبر نرسیده، و گمان می کنم که مشغولیت احوال باشد و اصول نیافته، خاطر فائز زیر بار انتظار است.
الله تعالی آن اعتراف بحقیقت داشته بکسب مرضیات خویش موفق دارد، و بموجب لا تقنطوا
مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ زنها را آن فرزند از عنایت بے غایت مایوس نشود. اگر بعض احوال ظاهر نشود،
سبب بے دلی نگردد، که حصول احوال علم در کار نیست. باجملة کار بندگی افتقار است، همیشه باز کار و
افکار و طاعت حسن متوجه مولای حقیقی باشند، موهبت بدست این کس نیست، ما للتوابع و
رَبِّ الدُّيَا. فقراء را از نهار غافل ندانند و در اوقات حسن از توجه و دعا فارغ نکنند. چوں
محبت خان سر راه بودند بد و کلمه مصدر شد. وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلَىٰ سَائِرِ تَوْبَعِ الْهَدَى
وَالنَّزَمُ مَتَابَعَةُ الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَفْضَلُهَا
وَمِنَ التَّحِيَّاتِ أَكْمَلُهَا.

مکتوب نود و یکم نیز خواجه محمد صلاح کابل در آنکه این نشاء را بے مزگی و بے حلاوتی
لازم است و ایلام محبوب را از انعام او تصور باید کرد. الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ
اصطفى. فرزند سعادت مند کمالات پناه خواجه محمد صلاح بعافیت باشد. مکتوب مرغوب رسید چوں
شعر سلامتی آن محب بود و فرحت بخشید. الله تعالی آن مخلص را بیا و خوشی سرگرم داشته خوش
وقت دارد. معلوم آن سعادت آثار باد که چوں حکیم علی الاطلاق تقسیم مؤکد در کلام مجید نموده است
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ اگر سختی روزگار مشهود گردد و تنگدل نباید بود که وضع شی در مرتبه
خود است، چه لازم این نشاء بے مزگی و بے حلاوتی است.

غرض از عشق توام چاشنی در دو غم است ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کم است
جمع که محبت ذاتی شرف یافته اند ایلام محبوب را به از انعام تصور نموده بآن خورسند اند
فَاتَّبِعْنِي فِي الْوَصَالِ عِبِيدُ فَتُصْنَفُ وَفِي الْفَجْرِ إِنْ مَوْلَىٰ إِلَهُكُمْ إِلَيْنِ
بندگی تنگدلی را بر نتابد، باید که مراد محبوب قائم بوده جمال و جلال را پرده دار ذات بے چون باید
دانست. زیاده بر آن اطناب نرفت. تقاصد شما در وقت تنگ رسید فرصت تفصیل نشد.
وَالسَّلَامُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهَدَى.

مکتوب نود و دوم بنام خان غانا در حل حدیث کُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ

وَالطَّيْنِ حضرت حق سبحانه ذات باریکات نواب مستطاب ملاذ و لمباء اهل اسلام را در یرگاه
بر مقارن فقر و دعا کیش بکمال عز و احتشام دارد. بِحُورٍ مَتْنِ الْمَنِيِّ وَالْإِلَهِ الْأَحْمَدِ عَلَيْهِ
وَعَلَيْهِمُ التَّحِيَّاتُ إِلَىٰ يَوْمِ التَّنَادِ امید گاه چوں خدمت معارف پناه شیخ احمد دینی مکر را ز شغف
ایشان بسنجان این طائفه نوشته اند و نموده که بنویسد بنا بر این بچند کلمه حجت نموده. چوں در این ایام
حدیث نبوی علی مصلای الصلوة والتحية كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطَّيْنِ در میان دایره بود
سطرے چند در حل آن نوشته شد. مکر ما وجود ارواح سابق است بر وجود اجساد. و گفته اند که حد
شان مقارن فلک اعظم است که است اداء خلق زمان است و قادر مختار روح محمدی را علیه
وَعَلَىٰ آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالسَّلَامُ قطب ارواح و مبدء خاص آنها گردانیده بود. و در آن نشاء ارواح
را وجود بے بوده است در عالم غیب نه شهادت، و در بزم عالم روح طیب محمدی را علیه وَعَلَىٰ
آلِهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتُ بِدَوْلَتِ نُبُوتِ وَارِثَاتِ تَكْمِيلِ شَرَفِ وَتَسْعُدِ سَخْتِ. پس در عهد میرنی
حقیقت دعوت آن سرور بود و این امر جلیل القدر در باطن اقدس او مفضول و جمیع انبیاء علیه
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ گویا نایاب و معجزاں بودند از آن مبسط فیوض. و نص قرآنی وَجَنَّا بِكَ
عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا اشاره است بآن چه اداء شهادت را حضور نشاء در کار است.
و نیز حدیث مشهور وَ اللَّهِ كَأَنَّ مَوْسَىٰ حَيًّا لَمَّا دَسِعَهُ الْإِتْبَاعُ رَمَزَ است بآن.
یعنی موسی علیه السلام بوجود عنصري اگر مسبوق بوجود من می بود بر آئینه متابعت می کرد.
مرشراغ را که مربوط بوجود عنصري من چپ نمک متبوع باطن من بود کرمیه ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ
مِثْلَهُ ابْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَكَرَّمْنَا فِيهِ إِبْرَاهِيمَ إِذْ اتَّبَعَ مِلَّتَكَ الَّتِي أُنْزَلْنَاهَا
عَلَىٰ لِسَانِ إِبْرَاهِيمَ وَسَاءَ مَا لَإِنِّيَاءَ عَلَيْهِمُ التَّسْلِيمَاتُ وَلَمْ يَقُلْ إِنْ اتَّبِعْ إِبْرَاهِيمَ
وَبِهِمُ اقْتِدَاءٌ كَمَا قَالَ نَبِيِّنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ أَكْمَلُ الْبَرَكَاتِ فِي الْحَدِيثِ
السَّابِقِ لَمَّا دَسِعَهُ الْإِتْبَاعُ اشاره است که جمیع انبیاء را نسبت متابعت است
بآن سرور بدون عکس و از این بیان حل حدیث مشهور که با غلاق معروف است، إِنَّ الزَّمَانَ
قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ شَيْئًا وَاسْتَدَارَتْهُ إِنْتِهَاءُ دَوْرَتِهِ بِالْأَسْمِ
الْبَاطِنِ وَابْتِدَاءُ دَوْرَتِهِ الْآخِرَىٰ بِالْأَسْمِ الظَّاهِرِ الَّذِي بِهِ صَادَ الْحُكْمُ لَهُ عَلَيْهِ
السَّلَامُ ظَاهِرًا أَوْ نَسَخَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنَ الْبَاطِنِ قِصَّةَ اخْتِلَافِ الْأَسْمَاءِ فَقَالَ
عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ الصَّلَوَاتُ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ فِي نِسْبَةِ الْحُكْمِ لَنَا

ظَاهِرًا كَمَا كَانَ مَنُوبًا إِلَيْنَا بِأَطْنَحًا وَإِنْ كَانَ فِي الظَّاهِرِ مَنُوبًا إِلَى مَا نَسِبَ
إِلَيْهِ كَانُوا هَيْمَةً وَمُوسَى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ - وَازَيْنَ حَقِيقَ نِزَاجِهِ وَوَعَلَيْتُ عَلَيْهِ
الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ، وَأَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ، وَأَدَمُ وَمَنْ دُونَهُ تَحْتَ يَدِي كَمَا حَسِبَ
ظَاهِرًا شَكَالِ اسْتِلَاحِ كُتُبِ مَعْنَى مَحْبُوبِيَّةِ أَوْ عَلَيْهِ أَكْمَلُ التَّسْلِيمَاتِ وَاضِحٌ شَدِيدٌ
وَمِنْ بَعْدِ هَذَا مَا يَدْرِي صِفَاتُهُ وَمَا كُنْتُ أَهْطَى لَدَيْهِ وَأَجْمَلُ
بَقِيَّةِ الْمَرَامِ أَكْثَرُ خِدْمَتِ كِمَالَتِ بِنَاهِ حَقَائِقِ دَسْتِ گَاهِ خَوَاجِ مَحْمَدِ شَمْسِ مَرْبِ أَنْوَاعِ اشْفَاقِ
بِزَرَگَانِ اسْتِ مَقْبُولِ مَقْبُولِ بِنَا كَمَثَلِ شَمْسِ سَبْعِ شَرَفِ رَسِيدِ بَاشَدِ چُونِ مَتَعَلَقَاتِ دَارِ
کِه بِرِجَبِ دَرِ سَمَرِ دَوَانَةِ مَطْلَبِ کِه دَرِ پَشِ دَارِ مَشْتَقِلِ اسْتِ اِمَا نَچَارِ مَزَاحِمِ شُونَدِ وَچُونِ
دَعَاءِ اِبْنِ قَسَمِ صَلَاحِ وَتَحْصِيلِ کِمَالَتِ صُورِی وَمَعْنَوِی دَخْلِ عَظِيمِ دَارِ دِنَا بَرَا مَصْدَرِ خِدْمَتِ عَلِيهِ
مِے گِرْدِ کِه اِگَرِ وَظیفِی از سَرِ کَارِ عَالِی مَقَرَّرِ فَرَا مِیْتِ دَانتِخَامِ حَمْدِ غَفِيرِ از دُرُ وِشَای مِے شُودِ زِیَادِ
پَرَا مِے مَصْدَرِ نَشُدِ - وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ عَلَی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهَدَى -

مکتوب نود و سوم بنام مرتضی خاں در علاج و ازاله فکر مادی و دلالت تعالی

أَحْمَدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ تَرْقِيَاتِ ظَاهِرِي وَبَاطِنِي وَعُرُوجَاتِ صُورِي وَمَعْنَوِي اِشْيَانِ رَا از
حَضَرَتِ وَاسِطِ الْعِظَا بِاِجْلِ بَرَاهِنِی مُسَلَّتِ نَمُودِ مِے آید بَا جَابِتِ قَرْنِ بَادِ بِحُرْمَتِ جَدِّ کُمِ
الْأَوْحَى عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَكَاتُ عِ از مِرْچِ مِیْرُودِ دَسْنِ دُوسْتِ خُوشِ تَرَا اسْتِ -
آدَمِ تَا زَمَانِ کِه گِرْفَتَارِ مَادُونِ اَدُوسْتِ تَعَالِی وَسَاحَتِ سِینِی وِے نَبَاقُشِ مَاسُوا مُنْقَشِ بَرِضِ مَاطِنِ
اِگَرِ قَرَارِ اسْتِ وَازِ قَرَبِ اَدُتَعَالِی دُورِ وِمْجُورِ فِکَرِ اَزَالِ اِیْنِ مَرَضِ دَرَا یْنِ فَرِصَتِ سِیرِی از اِهمِ مَتَا
اسْتِ وِ عِلَاجِ دَفْعِ اِیْنِ عِلَّتِ مَعْنَوِی دَرِ مَدَتِ قَلِيلِ از اَعْظَمِ مَقَاصِدِ - اَزَالِ اِیْنِ مَرَضِ مَرْبُوطِ بِنَدِ کِه
کَثِیرِ وَاشْتِ اِنْدِ وَطَهَارَتِ بَاطِنِ رَا از لُوثِ مَاسُوا مَرْبُوطِ بِنَادِ اَدُتَعَالِی اِگَرِ دَانِیدِ - يَا أَيُّهَا السَّادِقُ
أَمَّنُو اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ذِكْرُ کَثِیرِ وَتَقَرُّ مَحَقِّقِ گِرْدِ غُفْلَتِ
دَرِ قَفَا اَلِ نَبُودِ کِه دَرَا یْنِ رَا هِ سَمِ قَاتِلِ اسْتِ وَ مَرَضِ بَاطِنِ - عَزِیزِی فَرَا یَدِ کُودِ اَقْبَلِ مَقْبَلِ
عَلَى اللَّهِ مَدَّةً عُنُوهُ ثُمَّ آعْرِضْ بِخُفَّتِهِ لَكَ اَمَّا فَاتَهُ اَكْتُؤْ مِمَّا نَالَهُ - وَکِمَالِ
اِیْنِ ذِکْرِ اَنِ اسْتِ کِه مَاسُوا مَذْکُورِ از سَاحَتِ سِینِی رِخْتِ بَرِ بِنَدِ وِ کُوسِ رَحْلَتِ زَنْدِ از جَمِیعِ بَاسْتِیْنَا
پَاکِ وَ مَصْفَا شُودِ نَازِ شَادِی دُنیا شَادِ مَالِ گِرْدِ وِ نَازِ عُمِ اَلِ نَمُکِیْنِ بَیْدِ کِه اِگَرِ از مَحَلَّتِ احْضَارِ

ماسوا نماید میر نیاید، بواسطه نیبانی که باطن را از ماسوا حاصل گشته است. و بدو این نسیان
ذکر او سجانه، بایا و ماسوا مختلط است، هر چه در او شرکت غیر است، شایان جناب قدس او
تعالی نیست. اَلَا لِلَّهِ الدِّانُ الْخَالِقُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى كَذَلِكَ إِذَا نَسِيتُ أَمْرًا
مَاسُوا تَعَالَى - اِیْنِ حَالَتِ مَعْتَرِفِ بِنَاءِ وَ قَدَمِ اَوَّلِ اسْتِ دَرَا یْنِ رَا هِ سِیرِ اِلِی اللّهِ اِنْجَا بِاِنْجَامِ مِے رَسَدِ
بَعْدَ اَز اَلِ تَشْرُوعِ دَرِ سِیرِ فِی اللّهِ وِ مِیْرُ دَرِ کِمَالَتِ اَسْمَاءِ وَصِفَاتِ اَدُوسْتِ تَعَالِی - اِیْنِ سِیرِ اَسِیرِ حَشُونِ
دَرِ عَاشِقِ نِیْزِ گُونِیدِ چِه عَاشِقِ دَرِیْنِ مَوطنِ از سِیرِ سِیرِ گِشْتِ اسْتِ -

اغمیة صورت از سفر دور است کال پذیراء صورت از نور است

وَکِمَالِ اِیْنِ سِیرِ نِشَاءِ اِخْرُوی سِتِ مَعَالِمَاتِ اِیْنِ نِشَاءِ فَا نِیْبِ نَسِیْتِ بِمَعَالِمَاتِ اَلِ نِشَاءِ شَبِیْهِ مِشِ
نِیْسِتِ، حَکْمِ شَبِیْهِ دَارِ نَسِیْتِ بَدِریَاءِ مَحِیطِ - پَسِ نَظَرِ عَالِی مِیْتَالِ مَقْصُودِ بَرِ نِشَاءِ اِخْرُوی سِتِ وَکِمَالَتِ
اِیْنِ نِشَاءِ مَعْتَرِفِ وِ سِیرِ اَبِی گِرْدِ نَدِ اِمْدَا از حَالِ اَلِ مَرُورِ اَنَسِ وَجَالِ خَبَرِ دَادِ اِنْدِ - کَانَ رَسُوْلُ اللّهِ
صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَیْمًا اَلْحَزْنَ، مُتَوَاصِلًا اَلْفِکْرُ - بَا وَجُودِ کِه اِیْنِ هَمْدِ کِمَالَتِ کِه اَوْرَا
عَلَيْهِ وَ عَلَی اِلِی الصَّلَاةِ بُوْدِ نَدِ خُورَسَنْدِ نَبُودِ وَا دَرِ فِیقِ اِیْنِ نِشَاءِ اِعْرَاضِ نَمُودِ اَللّهُمَّ اَلرَّحْمَنُ
اَلْعَلِی گُویَا یَنْ رِخْتِ بَا خَرْتِ بَرْدِ وِ دَرِ اَخَرْتِ ظَاهِرِ اسْتِ کِه اِیْنِ حَزْنِ مَرْتَفِعِ خَوَا بَدِ شَدِ اِنْشَاءُ اللّهِ
تَعَالَى - چِه اَلِ مَوطنِ مَعْرِضِ حَزْنِ نِیْسِتِ، مَوطنِ حَزْنِ دُنیا اسْتِ - کَرِیمِی وِ لَسُوْفِ یُعْطِیْکَ رَ بَّکَ
فَتَقْضِی مُؤْتِی اِیْنِ مَعْنِی اسْتِ وِ تَشْرُوعِ مَعَالِمِ کِه بَا خَرْتِ مَوْعُودِ اسْتِ از مَوْتِ اسْتِ اَلْکُؤْتُ
بِحُسْنِ یُؤْصِلُ اَلْجَنِّبِ اِلِی اَلْجَنِّبِ، کَرِیمِی فَمَنْ کَانَ یُؤْجِزُ لِقَاءَ اللّهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّهِ لَا یَ.
اِیْمَانِی اسْتِ اَز اَلِ دَرِ مَرِی - اَز اَلِ مَعَالِمِ اِگَرِ بَعْضِ کَمَلِ رَا دَرِ نَمازِ کِه مَعْرَاجِ مَوْنِ اسْتِ وَا زِ دُنیا
گِشْتِنِ وِ بَا خَرْتِ پِوِشْتِنِ اسْتِ، رُودِ بَرِ گِنَاشِ دَارِ وِ دَرِ حَدِیْثِ آمِدِ اسْتِ کِه دَرِ وَقْتِ نَمازِ
مَحَابِی کِه مِیْنِ بِنْدِ وِ خُدا اسْتِ حَبْ وِ عِلَاقِ مَرْتَفِعِ مِے گِرْدِ، وَا رِخِیْیَیْ بِلَا لَ وِ قُوَّةُ عَیْنِی
فِی الصَّلَاةِ نِیْزِ اِشَارَتِ اسْتِ بَا لَ - بَا جَمْلِ مَعْلِ رِضَا وِ شَادِی اَخَرْتِ اسْتِ وِ مَحَلِ دَرِ وِ فَعْدِ اَنِ
دُنیا رِ بَیْتِ اِمْتِعَا اِیْنِ مَوطنِ دَرِ وَا نَدِ اسْتِ وِ گُوارِ نَعْمِ اِیْنِ مَائِدِ سُوْزِ وِ گِدازِ اسْتِ وَا رَامِ
اِنْجَا دَرِ بَی اَدَامِی سِتِ وِ سَا زِ دَرِ سُوْزِ وِ صِلِ اِیْنِ جَا طَلَبِیدِنِ دَرِ بَا رَا دَرِ کُوزِ حَسْبِنِ اسْتِ وَا قِیَابِ
رَا دَرِ طِشْتِ اَبِ دِیدِنِ - اِیْنِ نِشَاءِ مِشِ از مَرِزِ نِیْسِتِ مَرَا لِ نِشَاءِ رَا هِ رِ مَرِ تَرِ اَفْزُونِی کِه وِ زَرِ عَتِ
نَمُودِ آیدِ تَوْقِی ثَمَرَاتِ بَی اِنْدَا زِ اسْتِ - اِیْنِ دَارِ دَرِ اَعْمَلِ اسْتِ، دَارِ اِجْرِ دَرِ پَشِ اسْتِ - وِ وَقْتِ
اَعْمَلِ حِزْ طَلَبِیدِنِ بَی حَاصِلِ اسْتِ - اَلَا مَنِ اَعْطَا اللّهُ سُبْحَانَهُ لِقَاءَ نَبِیِّهِ حُکْمَ اَخِرِیْتِهِ

فَيَجُودُ أَنْ تَتَوَشَّعَ عَلَيْهِ مِنْ أُجْرَةِ الْعُقْدَةِ فِي هَذِهِ النَّشَاءَةِ وَلَمْ يَنْقُصْ مِنْ أُجْرَةِ
فِي الْآخِرَةِ كَمَا قَالَ تَعَالَى فِي شَأْنِ خَلِيلِهِ عَلَى نَبِيِّنَا عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
فِي الدُّنْيَا وَآلِهِ فِي الْآخِرَةِ لَكِنَّ الصَّالِحِينَ هـ

اگر چه این لحظه ممکن کار شنب نیست ز بخت مقبلان این هم عجب نیست
ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ فقراء پناهنده با خودی اعز
معارف آگاهی خواجہ محمد باقر که از جمله مفتیان روزگار اند و از خوردی و خدمت و تربیت اہل اللہ
کلال شد و ہموارہ اوقات شان مصروف طاعات است بواسطہ قلت اسباب معیشت و
کثرت متعلقان خیلگی مشوش باشند چون احوال این قسم مردم با ایشان کہ مربی و مہربان تر بایں
جماعہ از ایشان دیگرے ظاہر نہ شود از جملہ ضروریات جرئت نمودہ گستاخی مے نماید کہ اگر از سرکار
علیہ امدادے بتعلقانش مے شدہ باشد موجب ترقی دُنیا و آخرت است چہ نعمتے است کہ در پیش
نان از ایشان بخورد و وقوت آل را صرف عبادات و طاعات خداوندی نماید و السَّلَامُ
أَوَّلًا وَآخِرًا

مکتوب نو و چہارم بنام سعادت نشان خال در ترغیب بر عدل و احسان و رعایا
پروری و دیگر اعمال صالحہ مُحَمَّدٌ عَلَى الْآلِہِ وَنُصِّلِي عَلَى أَكْثَرِ أَنْبِيَائِهِ وَآلِہِ ذَرَّہٗ أَجْمَعِ
بعد اداء ما یحب علی الفقراء من اداء وظائف الدعا مے رساند کہ احوال شکستہ بال این
مقتصر بجا نیست مقرون است حمد لله اضعاف ما یحمد الخامد ذی ہموارہ خاطر فائز
زیر بار انتظار اخبار فرخندہ آثار است مدتیست کہ خبرے از آل قرہ باصرہ خندان کرامت
بایں مشتاقان نرسیدہ است موانع بخیر باد از حضرت مجیب الدعوات تعالی مسئلت مے نماید کہ
ظاہر ایشان رابطہ بر شرع محلی دارد و باطن را بحضور بے غیبت و دوام آگاهی کہ خامہ طریقیہ علیہ
است رسانیدہ بمکالات موروثہ بزرگان مستعد گرداند اِنَّہٗ قَوِیُّبٌ حَیْثُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى
اِنَّ اللّٰهَ یَاْمُوِبُ الْعَدْلَ وَالْاِحْسَانَ وَاِنْ تَاَذَى الْقُوٰی الْاُمِیَّةُ اُمِیَّةٌ مَبْقِیَانِ سرکار
استہام فرمایند کہ در ترتیب لوازم عدالت و انصاف و رعایت احوال ضعیفاء و مساکین چہ تمام
نمایند کہ عَدْلٌ سَاعِیۃٌ یُؤَارِی عَمَلُ التَّقِیِّیْنَ و ابواب احسان برابری حاجات مساکین
مفتوح دارند کہ وعدہ موکد از مؤسس قواعده حقہ علیہ و علی الصلوٰۃ رفته و اللہ ما نفق
مَالُ امْرِئٍ مِّنْ صَدَقَۃٍ قَطُّ ہر چند دلالت بر خیرات ایشان تحصیل حاصل است کہ ذاتی

وطبی ایشان است و چون نماز رکن اعظم اسلام است بعد الایمان باللہ و محافظت آن نوعی
تاکید فرمایند کہ سر مواز آن تجاویز نشود کہ وارد شدہ الصلوٰۃ عِمَادَ الدِّیْنِ فَمَنْ اَقَامَهَا اَقَامَ
الدِّیْنَ و بالجملہ شکر منعم باندازہ نعمت است ہر چند نعم بیشتر و جلیل تر شکرانہ آن زیادہ تر
قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِمَنْ شَكَوْهُ تَكْمَلُ لَازِمًا تَكْمَلُ و نیز سعی نمایند کہ صحبت با خیار و صلحاء و ابرار
بیشتر شود و بوجوب کونود مع الصّادقین مصاحبت جمعے کہ معاملہ ایشان با حق سبحانہ راست
است و در زبان صدق و دل ہاء آہابے نفاق و شقاق مغتتم دانستہ از صحبت آنان کہ از طریق
حق و صواب کہ شریعت عزاء بال ناطق است منحرف اند احتراز لازم شمرند کہ وارد شدہ دُبْنِ الْکُوْبِ
دُبْنِ خَلِیْلِہ زیادہ بر آل جرئت اطناب نمودہ مدت است کہ صلاح آثار ملا اسماعیل را با بعض
تبرکات حرمین شریفین روانہ خدمت ساختہ بودم معلوم نشد کہ رسیدہ یا نہ فقیر زادہ سعد الدین
محمد صالح مشتاق خدمت است لیکن چون ضعف عظیم کشیدہ الحال صحت یافتہ و برسات غلبہ
نمودہ عازم است کہ عنقریب روانہ حضور شود و السَّلَامُ عَلَیْکُمْ و علی مِنْ اَشْبَحَ الْهَدٰی
وَالْتَزَمَ مَتَابِعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ الصَّلٰوٰتُ وَالتَّبَرَکٰتُ الْعَلِیّٰ

مکتوب نو و پنجم بنام خان سعادت نشان خال در آنکہ اداء شکر باندازہ نعمت است
و فضائل نماز بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مُحَمَّدٌ عَلَى الْاَکْثَرِ مِنْ اَنْبِیَآئِہِ وَآلِہِ ذَرَّہٗ
حضرت حق سبحانہ ذات بابرکات مخدوم زادہ عالی قدر متعالی منزلت کرم فقراء را بجمبت ذاتیہ
خود سر بلند داشتہ بتابعیت سید الکونین علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و علی دار و یحسب اللہ
و حُسْنِ اَفْضَالِہ احوال فقراء قرین عافیت و صلاح است ہموارہ خاطر فائز زیر بار انتظار
اخبار فرخندہ آثار است مدتیست کہ بنامہ و پیام یاد آوری نفرمودہ اند موانع بخیر باد و بچوں
انتظار از حد گذشت و نیز توجہ ایشان بجانب گول کندہ سبب مزید تعلق خاطر فائز شد ناچار قصد
مخصوص روانہ خدمت ساخت تا بزودی از بسودی احوال خیر مال مطلع سازد و مخدوم مکرماچوں
حیات دنیا بے مقدار است و عیش آل بے اعتبار و آخرت دارا القرار نشاید کہ عاقل مفتون
مخرفات فانیہ گردد بر مرضیہ او تعالی کہ شمع حقیقی است مغصوبہ آل را گزیند و چون شکر منعم
باندازہ نعم واجب است ہر چند نعم زیادہ تر اداء شکر زیادہ تر اِحْمَدُکُمْ اَلْاَدَاؤُ شُکْرُکُمْ اَوَّلُ
قَلِیْلِ مِّنْ عِبَادِی الشُّکْرُؤُنْ حضرت رب العالمین از روی کمال بافت خوشی دین متین در
کمال سیر و آسانی ساخت و از اعشار و اغلال کہ در اہم سابقہ بود این امت مرحومہ را آزاد گردانید

ومع ذالک بخطاب کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ سر بلند ساخت امید آن دارد
 که بارکان خمس اسلام از عهده شکر برآیند و چون نماز متضمن جمیع ابواب خیر است، این تمام نماید
 که حق آن بجای آید که وعده نبوی علیه و علی الیه الصلوٰۃ رفته که هر که حق آن اداء نماید بر خدا عهد
 است که ادرابدولت مغفرت رساند و جمیع ذلالت او عفو نماید. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ حَسَنَ صَلَاتِهِ
 اِخْتَارَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْعِبَادَ، مَنْ أَحْسَنَ وَضُوءَهُ هُنَّ وَصَلَاتُهُنَّ وَآتَمَّ رُكُوعُهُنَّ
 وَتَجَوَّدَ هُنَّ وَخَشَعَتِ لَهُمْ كَانَتْ لَهُ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ وَ مَنْ لَمْ يَفْعَلْ
 فَلَيْسَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ أَنْ شَاءَ غُفِرَ لَهُ وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ عَنْ
 عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرَيْطٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَلَاتُهُ فَإِنْ صَلَحَتْ صَلَحَتْ سَائِرُ عَمَلِهِ
 وَإِنْ فَسَدَتْ فَسَدَتْ سَائِرُ عَمَلِهِ رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ وَ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
 قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ تَوَضَّأَ فَاَسْبَغَ الْأَوْصُوءَ
 مَشَى إِلَى صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ فَصَلَّاهَا مَعَ الْإِمَامِ غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ رَوَاهُ أَبُو
 حَزِيمَةَ فِي صَحِيحِهِ وَ السَّلَامُ أَوَّلًا وَ آخِرًا **درست**

مکتوب نود و ششم بنام میرزا ابوالقاسم در آنکه ظاهر را تابع شریعت غرض نموده
 باطن را بدوام افتقار و التجاء بجناب قدس خداوندی متحلی باید داشت **درست** الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ
 عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى حضرت حق سبحانه ذات شریف برادر اعز رفعت و معات
 آثار میرزا ابوالقاسم را بحصول اعلیٰ مقام سر بلند داشته بعافیت و استقامت دارد بحمد
 الله سبحانه احوال فقر و بعا فیت مقرون است بمواریه خاطر فائز نگران منتظر اخبار فرخنده
 آثار می باشد توقع آن است که بار سال صحائف متضمن اخبار سلامت مسرور می داشته باشند
 باید که ظاهر را تابع شریعت غرض داشته و باطن را بدوام افتقار و التجاء که مثمر دولت تجلیه و تجلیه
 است، منور دارد و از آنجی مسمی با سواست، دیدة باطن را از آن معرض داشته بجلیه متوجر
 ذات احدیث باشند که آفتاب هویت از پس غمام ظلال اسماء و صفات متجلی نموده از نادوار
 رسانده السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى

مکتوب نود و هفتم بنام شیخ محمد خاله زاده خود در حل کلمه مشهوره امام اعظم ابو حنیفه کوفی

عَوْنُكَ حَقٌّ مَعْرِفَتِكَ مَعَ ذِكْرِ مَنَاقِبِهِ وَ كَمَا لَا يَتَّبِعُ - الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ عَلَى
 عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى اخوی عزیزی میاں شیخ محمد پرسیده بودند که جمیع بر قول امام السَّيِّدِ
 امام ابو حنیفه سبحانه عَوْنُكَ حَقٌّ مَعْرِفَتِكَ الی اعتراف دارند که ایشان مبرحین و معرفت
 قدم عالی داشته باشند بدرجہ حضرت خاتمت علیہ و علی الیه الصلوٰۃ نخواهند رسید و آن
 سر و علی اسلام فرموده سبحانه مَا عَوْنُكَ حَقٌّ مَعْرِفَتِكَ معلوم آن برادر باد که هرگاه تذکر
 آیات ربانی حبل و علا مخصوص بدقوت بوده باشد چنانکه کرمیران فی ذالک لَنْ کُنَا لِيْلِي
 كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ اشعار بدال دارد و آثار سلف نیز بوجه اولی
 کسی که از این دقوت عالی ست شایان مخاطب نیست بدیست که معترض بکنه مقال نارسیده
 بحث کرده است و از حد مناظره برآمده است بکا بره پیش آمده بداند که بر تقدیر صحت حدیث
 سبحانه تَلَتْ مَا عَوْنُكَ حَقٌّ مَعْرِفَتِكَ و سلامتی از نسخ کثبات این دو مقدمه از محالات است
 گویم که می تواند که مراد امام از حق معرفت حصول حیرت باشد و تحقق عجز از درک ادراک مطلوب
 لِأَنَّ كَمَالَ الْمَعْرِفَةِ فِي ذَاتِ اللَّهِ التَّحَيُّوْفِيهِ، كَمَا قَالَ وَاحِدٌ مِنَ الْأَكْبَادِ
 إِنَّ أَكْمَلَهُمْ مَعْرِفَةً فِي ذَاتِ اللَّهِ أَشَدُّ تَحَيُّوْفًا فِيهِ وَ درین حضرت صدیق اکبر
 رضی الله عنه فرمودند الْعُجُزُ مَعْنَى ذَلِكَ الْأَذْدَانِ پس معنی عَوْنُكَ حَقٌّ مَعْرِفَتِكَ
 عَوْنُكَ بِأَنَّكَ لَا سَبِيلَ لِلْمَعْرِفَةِ إِلَيْكَ و مناسب این معرفت ادراک بسیط است
 که اهل کمال تحقیق نموده اند و فرموده اند

از حضرت ذات بهره استلک است استلک که مجرد ادراک است
 ادراک است بسیط کما نجاچه محل دانش ادراک است
 و می تواند که مراد از نفی حق معرفت در حدیث نفی معرفت کینه ذات است، و مراد از اثبات حق
 معرفت در قول امام اعظم غیر آن از معرفت کمالات و آثار فلا اشکال و نیز می تواند که نفی در
 حدیث نبوی علیه الصلوٰۃ و السَّلَامُ باعتبار انتساب باشد بمیکلم نفی اصل معرفت چنانکه
 وَ مَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ دَلِيلُ آن است یعنی حق معرفت تو نبور تو اداء یابد و سالک را جز
 استلک نصیب نیست فَهُوَ الْعَارِفُ وَالْمَعْرُوفُ، کرمیرا آخِرُ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ
 لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى تَوَرُّقٍ مِنْ رَبِّهِ رَنِيَا بَدَال دارد و این مقام نزد اهل تحقیق بقضاء معتبر
 است و مجمع و مجمع معروف و تفصیل در کتب قوم مشروح و اثبات حق معرفت از امام المسلمین

باعتبار وجود محبوب حقانی است نه وجود فانی امکانی. و محصول این دفع تناقض اختلاف مورد معرفت است. و نیز می تواند که حق معرفت باعتبار اختلاف استعدادات مختلفه باشد و باعتبار وسعت و عاود صدری تنوع ممکن است که امام المسلمین رضی الله عنه بمنتهای مقامات استعداد بخود معرفت رسیده باشند و چون صدر مبارک سروری بخطاب اللم نشرح لك صدك در انشراح وسعت بمرتبه کمال رسیده است، همواره بندهای ذی در ذی علما مناجی است و هکذا من توفیق نقد وقت اشرف او و از تمامی سیر استعدادی سداب فیض لازم نیاید زیرا که وراء حرکت طبعی حرکت قسری هم درین راه ثابت است و از راه محبتی که محب با محبوب است و حدیث اللم مع من احب دلیل آن است محب همیشه شریک الدوله محبوب است که خادم را از خوشه غنم و نصیب است و تابع را از اوش متبوع حظ وافر که نصیب اصالتی آن پیش آن خط تبعی حکم قطره و در نسبت بدربار محیط، تفاوت اقدام اولیاء و در قرب الهی جلالت و علا باندازه تفاوت محبت بآل محبوب رب العزت است که علامت آن صحت اتباع است مرآل سرور دین و دنیا را علیک السلام تصور باید نمود و کمال متابعت او را از آن باید دانست که نماز بست ساله بطور ترک اولی از آداب و ضوابط عاده منموده و دقیق را از دقائق متابعت فرونگداشت. و لهذا سواد اعظم امت مذرب او اختیار نمودند و اکابر او بیا تلمذ و تقلید او را اختیار کردند از آن جمله ابو یزید بسطامی و ابی اسیم اومهم و فضیل عیاض و عبداللہ بن مبارک و بشر حافی و داؤد طائی و شقیق بلخی و حکیم ترمذی و حکیم ابوالقاسم سمرقندی و ابوسلیمان دارانی و یحیی بن معاذ رازی و حم غفر از اهل سلاسل مثل حضرات خواجه ما و حضرات چشت و اکثر سرودیه و قادریه و جمهر کیری و عامه کیسویه و شطاریه متابعت او را گزیده اند و محققان اهل طریقت مثل مولاء رومی و شیخ فرید الدین عطار و حکیم سنائی غزنوی و شیخ علی ہجویری و شیخ زین الدین ابی تائب و امیر قوم سبکتانی و امیر حسینی و غیر شان صحت تبتعد از تقلید و هم راه تقلید او می نمودند. و اعلم از محدثین مثل وکیع بن الجراح و یحیی بن معین و طحاوی و برقی و معانی غیر هم و جامه فیه فقهاء و متکلمین که شوق به ادبیت اند و بدور درایت و تعداد شان جز تطویل نیست و معتدین اهل فقه قدیم و جدید همه بر مذہب او رفتہ اند و شیوخ معتزله بآل قوت جدید و استدلالیه در فروع دین تقلید او را گزیده اند و از خاکساران سره افادہ او گشته اند چنانکه توالیف حافظ وقار الله و مطرزی و غیره دلالت بر آن دارد و شمر از مناقب شریفه اش و خاتمه

مکتوب ایراد خواهد یافت انشاء الله سبحانه و درین مقام اشتغال تحقیق مرام از اہم مہام داشته عنان بیان بدال مصروف می دارد و بداند کہ علامہ ابن حجر شافعی کہ از اکابر محدثان است و کتاب الخیرات الحسان فی مناقب الامام ابی حنیفۃ النعمان گفته لا ینافی ما نقل عنہ ان وقع من قولہ عرفناک حق معرفتک ما قال غیوۃ سبغناک ما عرفناک حق معرفتک، لآن مراد الامام عرفناک حق معرفتک اللاتین فی و انتہی الیہ علی، ففیہ تجوز و مراد غیوۃ ان حقیقۃ المعرفۃ اللاتین با حق لا یمکن لاحد ان یصل الیہا و ہذا حقیقۃ انتہی ازین عبارت شریفه استفادہ چند معنی شد یکے آنکہ نقلی کہ از امام اعظم نموده اند یقینی الثبوت نیست دوم آنکہ قول سبحانک ما عرفناک حق معرفتک حدیث پیغمبر صلی الله علیہ نیست، بلکہ قول دیگران است و بدالک ینحسم ما ذل الاشکال سوم آنکہ اثبات حق معرفت در قول امام اعظم باعتبار عارف است و نفی حق معرفت در آن قول باعتبار از حق معرفت است پس اشکال مرتفع شد چه حق معرفت باعتبار الحق بشریت ممکن است بل واقع و نسبت حضرت قدس خداوندی حبل و علا محال و نیز می تواند کہ مراد از اثبات حق معرفت معرفت قطعیہ استدلالیہ باشد کہ مصفاست از کدورات شکوک و اوہام و مؤید است بنور الهی حبل و علا کہ کریم آقمن شرح الله صدرك لا یستلزم فهو علی نور من ذلہ رمز است بدال و این معرفت اعلی اقسام ایمان است کہ اہل تقلید از ظن بیقین نہ رسیده اند و بسا حل استدلال نبر آمده و عامۃ عوام داخل این حجر گردند و اہل استدلال صرف کہ از تأییدات الهی حبل و علا کہ نتیجہ تہذیب اخلاق و تصفیہ باطن است معری است و ہوا جس نفسانی و ساوس شیطانی کہ بہجت اہمال قوت علمیہ و تربیت قوت شہودیہ و غضبیہ استیلا یافته ہشوب و اکثر علماء ظواہر کہ اہل قیل و قال اند و خداوندان خصومت و جدال داخل این فرقہ اند، ازین معرفت بے نصیب اند و ازین سعادت محروم یعنی معرفت کہ بمعنی اوراک است از جمله اقسام آن قسم اعلا دارد قسم ناقص آن رسم و نیز می تواند کہ حق معرفت عبارت از مرتبہ حق یقین باشد چه کہ معرفت و یقین مساویانند بلکہ یقین اکمل است و چون اہل تحقیق یقین را بشہ مرتبہ قسم ساخته اند علم الیقین عین الیقین حق الیقین اول رانصیب مبتدیان داشته اند و ثانی را بقسطان بل کاطلان نیز مقرر نموده اند و ثالث رانصیب اکملان ساخته اند ممکن است کہ امام المسلمین ازین

مرتبه ثانی که نصیب احضار خواص است خبر داده باشند و بموجب و آما بنحیة رتبت
تحدیث اظهار این نعمت کبری نموده. و درین گفتن از سواد اعظم عرفاء نیر آمده، فلان اشکال
و نیز می تواند که مراد از حق معرفت معرفت حقه باشد یعنی خداوند بعقیده حقه در باب معرفت خود
مکرم ساختن بے آنکه مزج باطل داشته باشد، و این نیز نصیب کرم عباد الله است و الا از
خلط باطل و امتزاج بواجبه حق خلاص یافتن در کمال است که لا یخفی. و نیز می تواند که مراد
از اثبات حق المعرفة المعرفة المستحصاة باشد و آن ایمان تفصیلی است با دلیل، و
تحصیل آن نصیب خواص است زیرا که فرائض شرعی فهمیدن و شعب ایمانی تفصیل دانستن
جز عالم نحریر یا مستر نیاید. و لکن امام بهیچ شعب ایمان را در مجلدات جمع نموده است و بدل
محمود در تحصیل و تحقیق آن سروده. و نیز می تواند که مراد از حق المعرفة تحقیق ایمان باشد بے
قید استثناء و انشائات است باین که آن مؤمن حقا چنانکه تحقیق آن در کتب کلامیه مفصل
است و احتراز است از قول بعض علماء آن مؤمن من انشاء الله که موم شک است در حصول
دولت ایمان که آن در کمال استتباع است ذکر مؤمن من ففتا علیه و ما اثره. رضی الله
عنه باید دانست که عمده در درک حقائق تخلیه و عاء باطن است از اتقال نفسانی و مکائد شیطانی
که نتیجه آن سد منافذ بصیرت است بفتاده عناد و عصیت فساد بدیهی است که حصول مراتب عقل
مستعاده الفعل موقوف بعقل بیولانی است که قابلیت بخش استعداد است بغیوض رحمانی. هر که
بعقل مستقیم و عقل قلب سلیم موصوف است اگر مجللا در اطوار و آثار آن مطلع انوار امام الابرار تا تل
نماید و اند که صاحب این قسم علم وافر و درع کامل و قسم ادنی و ذکا و استی و خداوند چنین شتائل نصیب
و فضائل شریفه و زید و تقوی و صبر بنور الهی مویده است و بتشریفات خداوندی مکرم. ناچار در جمیع
احوال و اقوال او بجز ادب راه نخواهد رفت، و جز حسن ظن پیش نخواهد آمد چه معارض را مساوات
معارض در کار است و کرا طاعت همسری است بآن کوه معرفت و ولایت و بآن علم نور و هدایت.
در سند امام مذکور است که پانصد هزار مسئله فقهیه و بیک روایت ده صد هزار استخراج نموده
است و بآن وقت و غموض و بآن رعایت اصول بجز یک مسئله از آن رسیدن از مشکلات
است. پس یک که در تحقیق یک مسئله مستخرج از او از میان پانصد هزار مسئله عاجز باشد و در رعایت یک
ادب بے از آداب صوری و معنوی اوقاص، دعاء معارضت و مکاتبت و مراعات از و بغایت مکابره
است و نهایت مستحکم اندیشه صائب را کار سروده بر عقل لازم است که شخصی که عموم خلایق و

جمهور انام از خواص و عوام با وجود سرکشی که در نهاد علماء و فضلا است و با وجود حکم و ریاست که
در جمیع سلاطین و امراء است سر از رفیع انقیاد تقلید او نمی کشند و گردن تسلیم در قید او نهاده.
این قسم شخص از کمال اولیاء است و از خلص عباد الله بتعبیر قاصر آن که محکوم احکام نفس اند و
مغلوب مکائد شیطان نقص بجانب اکرم او راه نخواهد یافت. یُریدون ان یطففوا نور الله
یا فوا هیهو الله ممتد نور و لیکو کوه الکفرون پیغمبر خدا فرموده علیکم السلام بالسلام
الا عظیم ظاهر آن است سواد اعظم ازین امت بل نوع انسان بعد طیفه صحابه و تابعین اتباع
ابو حنیفه اند رضی الله عنه روم بآن کثرت و شوکت و مآذراء التهنات بآن عظمت و بند و ستان بآن
وسعت که اکثر جنود الله اند و کاشغر و خوارزم و بلاد ترک بآن صفاء اعتقاد و کثرت و بد خشا بآن
لطافت سیرت و بسیاری از دیار خراسان و عراق بآن نباهت شان و جلالت برهان بر نه از
دیار عرب بآن رفعت و ایهت حنفی المذهب اند پس با شارة نبوی علیه و علی الیه الصلوة
احتیار این مذهب لازم باشد. و تذکرة الاولیاء مذکور است که یحیی بن معاذ قدس سره گفته که رسول
الله صلی الله علیه و سلم را خواب دیدم گفتم اَیْنَ اَهلُکَ؟ قَالَ عِنْدَ عِلْمِی اَیْنَ حَنِیْفَتِهِ. و نیز
گفته که آنگاه بسر روضه سید المرسلین علیه الصلوة والسلام آمد. آنحضرت فرمود اَلسَّلَامُ عَلَیْکَ
یا اِمَامَ الْمُسْلِمِیْنَ. امام عدل ابو الفضل احمد بن خسر و یحیی در سند خلف بن ایوب روایت کرده
که علم از خدا تعالی بمحمد علیه السلام آمد و از او باصحاب او علیه السلام التوضیوان آمد سپهر تابوعین
پسند با ابو حنیفه و اصحاب او. هر که خواهد راضی شود و هر که خواهد ساخت گردد. و در سند امام علیه الرضوان
از علی بن میمون آورده اند که از امام شافعی شنیده ام که می گفت بدستی که من بانی حنیفه برکت می
جویم و بخترا و می آیم و از خدا تعالی طلب حاجت خود می کنم و بعزاجابت قرین می گرد و
علامه سیوطی در کتاب تبیض الصحیفه مناقب الامام ابی حنیفه گفته، قَدْ ذُکِرَ الْاَلَمِةُ
اَنَّ الشَّیْءَ مَلَکِیَ اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ بَشَرًا لِّاِمَامٍ مَّالِکٍ فِی حَدِیْثٍ یُّوْشِکُ اَنْ
یَصْرِفَ النَّاسَ اِلَیْکَ اِلَّا بِیْلِ یَطْلُبُوْنَ الْعِلْمَ فَلَا یُحِیْدُوْنَ اَحَدًا اَعْلَمَ مِنْ عَالِمِ
الْمَدِیْنَةِ، وَ بَشَرًا لِّاِمَامٍ الشَّافِعِیِّ فِی حَدِیْثٍ لَا تَسْبُوْا قَوْلَ نِشَانٍ عَالِمَهَا
بِیْسَلَاءٍ اَلَا رَضَیَ عَلَیَّ قُلْتُ وَ قَدْ بَشَّرَ مَلَکِیَ اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ بِاِمَامٍ اَبِی حَنِیْفَةَ
فِی الْحَدِیْثِ الَّذِیْ اَخْرَجَهُ اَبُو نَعِیْمٍ فِی الْحِلِیَةِ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ
قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ، لَوْ کَانَ الْعِلْمُ بِالثَّوْبِ لَتَنَازَعَتْ رِجَالٌ

[illegible]

إلى يوم الدين. وقال أبو العباس أحمد بن عمرو بن شريح لو أن أبا حنيفة
تأملت ونادى مناد ليقيم أفقه الناس لا يقوم إلا أبو حنيفة وأصحابه.
قال أحمد بن حنبل الزاهد النيسابوري كان أبو حنيفة في العلماء كأحنيفته
في الأمراء. وقال سفيان الثوري من وقع في أبي حنيفة فأنتهوا في أبي بكر
عمرو. وقال ابن المبارك ذكر أبو حنيفة بين يدي داود الطائفي. فقال هو نور
يهدى به الساري، وعلم يقبله قلوب المؤمنين. وكل علم ليس من علمه
فهل بلاء على حامله معه. وقال العلامة السيوطي وروى أبو عبد الله
ابن خسر والبغوي في مقدمة مسنده قال وكيع والله كان أبو حنيفة عظيم
المانعة وكان يؤثر مناء ربه على كل شيء ولو أخذته السيوف في الله
لا حتمل. وروى عن الحسن بن الصريش شيعيل كان الناس نياما في الفقه
حتى أيقظهم أبو حنيفة. وعن عبد الله بن المبارك يقول قال أبو حنيفة إذا جاء
الحديث عن النبي صلى الله عليه وسلم فعلى الرأس والعين، وإن كان من
أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم لم يخرج من قولهم، وإن كان من التابعين
زأحناهم. وعن إسحق بن بهلول سمعت سفيان بن عيينة أستاذ الشافعي ما
مثلت عيني مثل أبي حنيفة. وعن عفان بن مسلم سمعت حماد بن سلمة وذكر
أبا حنيفة فقال من أحسن الناس فتوى. وعن الأوزاعي أن أبا حنيفة أعلم
الناس بعضلات الفقه. وعن علي بن عاصم لو وزن عقل أبي حنيفة بعقل
نصف أهل الأرض لوجع بهم. وقال نعيم سمعت أبا حنيفة يقول عجبا للناس
يقولون إني أفقي بالزأني، ما أفقي إلا بالآثر. وقال ابن خسر وأشدنا
القاضي الأديب أبو سعيد محمد بن أحمد لنفسه

حَسْبِي مِنَ الْخَيْرَاتِ مَا أَعْلَدْتُهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ رَضَى الرَّحْمَنِ
وَبَيْنَ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ خَيْرِ الْأَوَّلَى
ثُمَّ أَعْتَقَادِي مَذْهَبَ التُّعْمَانِ
وَعَنْ تَوْجِ قَالَ قُلْتُ لِأَبْنِي حَنِيفَةَ مَا تَقُولُ نِيَمًا أَحَدَكَ النَّاسُ مِنَ الْكَلَامِ فِي الْأَعْمَالِ
وَالْأَجْسَامِ. فَقَالَ مَقَالَاتُ الْفَلَا سِفَةِ عَلَيْكَ بِالْأَثَرِ وَطَرِيقَةِ السَّلَفِ وَإِيَّائِ
وَكُلِّ مُحَمَّدٍ فَإِنَّهَا بَدْعَةٌ. وَفِي تَارِيخِ ابْنِ خَلِّكَانَ كَانَ أَبُو حَنِيفَةَ عَالِمًا عَامِلًا

زَاهِدًا وَرِعًا تَقِيًّا كَثِيرًا الْحُشُوعِ، دَائِمَ التَّضَرُّعِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى - أَرَادَ الْمُنْصُورُ أَنْ
يُؤَلِّقَهُ عَلَى الْقَضَاءِ فَابْنِي خَلَفَ عَلَيْهِ لِيَفْعَلَ - خَلَفَ أَبُو حَنِيفَةَ أَنْ لَا يَفْعَلَ
فَقَالَ لِلرَّبِيعِ حَاجِبِ الْمُنْصُورِ، أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَقْدَرُ عَلَى كِفَارَةِ يَمِينِهِ مِنِّي،
وَقَالَ جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعٍ أَقْنَتُ عَلَى أَبِي حَنِيفَةَ خَمْسَ سِنِينَ، فَمَارَءَيْتُ أَطْوَلَ صَمْتًا
مِنْهُ، وَإِذَا سِئِلَ عَنِ الْفِقْهِ سَأَلَ كَأَنَّهُ لَا يَدْرِي - وَكَانَ أَبُو حَنِيفَةَ حَسَنَ الْوَجْهِ وَبَعْدَهُ
وَقِيلَ كَانَ حُلُوًّا لَا يَكُونُ السُّمُورَةُ - وَكَانَ وَلَا دُنُوَّ سَنَةِ ثَمَانِينَ لِلْهِجْرَةِ وَتُوِّفِيَ
فِي رَجَبٍ وَقِيلَ فِي شَعْبَانَ مِنْ خَمْسِينَ وَمِائَةٍ - وَقِيلَ أَحَدَ عَشَرَ لَيْلَةً خَلَّتْ
مِنْ جُمَادَى الْأُولَى - قِيلَ تُوِّفِيَ - الْيَوْمَ الَّذِي وُلِدَ فِيهِ الشَّافِعِيُّ - وَكَانَتْ وَفَاتُهُ
بِبَغْدَادَ وَدُفِنَ بِمَقْبَرَةِ الْخِزْدَانِ - وَكُنِيَ هُنَاكَ شَهِيْرًا تَزَادَ وَصَلَّى عَلَيْهِ
سِتُّ مَرَّاتٍ وَلَمْ يَقْدَرْ عَلَى دَفْنِهِ إِلَى الْعَصْرِ لِكَثْرَةِ الزَّحَامِ - وَعَنْ سُؤْدِ بْنِ
سَعِيدٍ الْبَزْزِيِّ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُبَارَكِ يَقُولُ -

لَقَدْ رَأَى النَّبْلَ دَوَّ مِّنْ عَلَيْهَا
بِإِشَارَةٍ وَفَقَهُ فِي حَدِيثٍ
فَمَا فِي الشُّرُوتَيْنِ لَهُ نَظِيرٌ
رَأَيْتُ الْعَائِلَيْنِ لَهُ سَفَاهَا
قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ الْعَسَاةُ الشَّرِيفِيُّ -

وَضَعَ الْقِيَاسُ أَبُو حَنِيفَةَ كُلَّهُ
وَبَنَى عَلَى الْإِشَارَةِ سَبَابَهُ
وَالنَّاسُ مُتَّبِعُونَ فِيهَا قَوْلَهُ
أَفْدَى الْإِمَامُ أَبَا حَنِيفَةَ الَّذِي
سَبَقَ الْأَثَرُ وَالْجَمِيعُ عِيَالَهُ
فَأَنَّى بِأَوْضَحِ مُحِبَّةٍ وَقِيَاسٍ
فَأَبْنَتْ مَا صَنَعُوا عَلَى الْأَسَاسِ
لَمَّا اسْتَبَانَ ضِيَاءُهُ لِلنَّاسِ
هُوَ أَلَمٌ بِالشَّرْعِ وَالْقِيَاسِ
فَمَا تَحَرَّاهُ بِحُسْنِ قِيَاسٍ

وَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّهُ أَوَّلُ مَنْ دَوَّنَ عِلْمَ الشَّرْعِ بَعْدَ وَرَثَتِهِ أَبُو بَابٍ ثُمَّ تَابَعَهُ
مَالِكٌ فِي تَرْتِيبِ الْمُوطَأِ وَلَمْ يَسْجُدْ أَبَا حَنِيفَةَ أَحَدًا - انْقَهَى كَلَامُ الْعَلَامَةِ
السَّيِّدِ طَبِيعِي - وَقَالَ الْعَلَامَةُ أَبُو جَعْفَرٍ الصِّفَاتِيُّ الَّتِي تَمَيَّزَ بِهَا كَثِيرٌ مِنْهَا أَنَّهُ
رَأَى جَمَاعَةً مِنَ الصَّحَابَةِ مِنْهَا مَا اتَّفَقَ لَهُ مِنَ الْأَصْحَابِ مَا لَمْ يَتَّفِقْ لِأَحَدٍ -

قَالَ رَجُلٌ عِنْدَ وَكِيعٍ أَخْطَأَ أَبُو حَنِيفَةَ فَرْجَهُ - فَقَالَ وَكِيعٌ مَنْ يَقُولُ فَهُوَ
كَأَنَّهُ لَمْ يَلَمْ بِهَذَا أَمَلٌ سَبِيلًا - كَيْفَ يُحْطَى وَبَعْدَهُ أَيْتَةُ الْفِقْهِ كَأَنِّي يُوسِفُ
وَحُسْنُ دُرِّهِ وَأَيْتَةُ الْحَدِيثِ وَعَدَدُهُمْ وَأَيْتَةُ اللُّغَةِ وَعَدَدُهُمْ وَأَيْتَةُ
الزَّهْدِ وَالْوَرَعِ كَالْفَضِيلِ وَدَاوُدُ الطَّائِي - وَمِنْهَا أَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ دَوَّنَ الْفِقْهَ وَرَتَّبَهُ
عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَتَبِعَهُ مَالِكٌ، وَمِنْ تَبْلِيهِ كَأَنَّهُ يُعْتَمَدُ وَنَ عَلَى حِفْظِهِمْ
وَهُوَ أَوَّلُ وَاضِعِ كِتَابِ الْفَرَائِضِ وَكِتَابِ الشُّرُوطِ - وَمِنْهَا أَنْتَشَرُ مِنْهُ فِي الْأَقْلَامِ
لَيْسَ فِيهَا غَيْرُهُ كَالزَّهْدِ وَالسُّنَنِ وَالرُّومِ وَمَا دَرَأَ النَّهْرَ - وَمِنْهَا انْفَاقُهُ عَلَى
نَفْسِهِ وَغَيْرِهِ مِنَ الْعُلَمَاءِ مِنْ كَسْبِ نَفْسِهِ وَلَمْ يَقْبَلْ جَائِزَةً - وَمِنْهَا مَا تَوَاتَرَ مِنْ
كَثْرَةِ عِيَادَتِهِ وَزُهْدِهِ وَكَثْرَةِ مُحِبَّتِهِ وَاعْتِمَادِهِ - وَمِنْهَا أَنَّهُ مَاتَ مَطْلُومًا مُجْبُوسًا
وَدَوَّى الْمُخْطِيبُ عَنْ بَعْضِ أَهْلِ الزَّهْدِ، يُحِبُّ عَلَى أَهْلِ الْإِسْلَامِ أَنْ يَدُنُوا الْإِنِّي
حَنِيفَةً فِي مَلَائِكَتِهِمْ بِحِفْظِهِ عَلَيْهِمُ السُّنَةَ وَالْفِقْهَ - وَقَالَ مِسْحَرُ بْنُ كَدَامٍ، مَنْ
جَعَلَ أَبَا حَنِيفَةَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ أَرْجُو أَنْ لَا يَخَافَ - قِيلَ لَهُ لِمَ تَوَكَّلْتَ رَأَيْ
أَصْحَابِهِ وَأَخَذْتَ بِدَائِمِهِ قَالَ لِيَحْتَمِيهِ، فَأَتَوْا أَبَا صَخْرٍ مِنْهُ لَادْعِبَ مِنْهُ إِلَيْهِ قَالَ
ابْنُ الْمُبَارَكِ رَأَيْتُ مِسْعَرًا فِي خَلْوَةٍ أَبِي حَنِيفَةَ لِيَسْأَلَهُ وَيَسْتَفِيدَ مِنْهُ، وَقَالَ
مَا رَأَيْتُ أَفْقَهُ مِنْهُ - قَالَ مَعْمُورٌ - هَذَا رَأَيْتُ رَجُلًا يُحْسِنُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي الْفِقْهِ
وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَقْبَلَ وَيُشْرَحَ الْحَدِيثَ أَحْسَنَ مَعْرِفَةٍ مِنْ أَبِي حَنِيفَةَ - وَسَأَلَ يَحْيَى
بْنَ مَعِينٍ هَلْ حَدَّثَ سَفِيَانُ عَنْهُ، قَالَ نَعَمْ كَانَ ثِقَةً وَصَدُوقًا فِي الْفِقْهِ
وَالْحَدِيثِ مَا مَوَّنَا عَلَى دِينِ اللَّهِ - قَالَ الدَّهْلِيُّ قَدْ تَوَاتَرَ قِيَاسُهُ بِاللَّيْلِ وَ
تَحْدِيدُهُ وَتَعْبُدُهُ، وَمِنْ ثَمَّ كَانَ يُسَمَّى الْوَقْدَ مِنْ كَثْرَةِ قِيَاسِهِ بِإِخْيَائِهِ الْقُرْآنَ
فِي رُكْعَتِهِ ثَلَاثِينَ سَنَةً - قَالَ أَبُو مُطِيعٍ مَا دَخَلْتُ الطَّوْفَ إِلَّا وَرَأَيْتُ أَبَا حَنِيفَةَ
وَسَفِيَانَ فِيهِ - وَقَالَ الْفَضِيلُ رَأَيْتُ جَمَاعَةً مِنَ التَّابِعِينَ وَغَيْرِهِمْ فَمَا
رَأَيْتُ أَحْسَنَ صَلَوةً مِنْ أَبِي حَنِيفَةَ - وَقَالَ الشَّرِيدُ كُنْتُ مَعَهُ سَنَةً، فَمَا
رَأَيْتُهُ وَضَعَ جَنْبَهُ عَلَى الْفَرَاشِ - وَقَالَ أَسَدُ بْنُ عَمْرٍو كَانَ بُكَاءُ أَبِي حَنِيفَةَ
يُسْمَعُ بِاللَّيْلِ حَتَّى يَتَرَحَّمَهُ جِيرَانُهُ - وَقَالَ غَيْرُهُ وَاحِدٌ إِنَّهُ كَانَ أَكْثَرُ النَّاسِ
مُجَالِسَةً وَكَثَرَهُمْ إِكْرَامًا وَمَوَاسَاةً إِلَّا صَحْبَهُ وَلَمَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ قَالَ أَبُو

فیز آورده اند که ابو حنیفه گفته است که رب العزة را نود و نه بار در خواب دیده ام - چوں
نوبت صدم دیدم، پرسیدم اے رب عزّ شأنک و عظم بڑھانک بچہ چیز خلافت را از
عذاب و نجات حاصل شود در جواب فرمود، ہر کہ در پگاہ این کلمات بگوید، سُبْحَانَ اللَّهِ الْ
بَدِیِّ الْأَبَدِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْفَرْدِ الْقَمَدِ، سُبْحَانَ اللَّهِ دَافِعِ
السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ، سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِي لَمْ يَخْذَ مَاجِدَةً وَلَا وَلَدًا، سُبْحَانَ اللَّهِ
الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ - در ابراہیم شافعی آورده است کہ
قطب مظفر قدس سرّ کا گوید کہ از حضرت علیہ السلام شنیدم کہ چوں فرداء قیامت میان
نفس و شیطان مخاصمت شود نفس گوید خداوند ازین استعداد من مصفا بود شیطان در آن تخم
معصیت کاشت حکم حضرت جبار جل جلالہ وارد شود کہ مفتیان مرا ابو حنیفہ و شافعی طلب نمایند
تا حکم کنند - ابو حنیفہ گوید اَلَّذِي لَمْ يَخْذَ مَاجِدَةً یعنی زراعت از زراعت کنندہ است حکم کند کہ
گناہ آدمی بر شیطان تحمیل نمایند - امام شافعی گوید وَلَيْتَ الْأَذْفَى أُجْرَةُ الْمُثَلِّ، یعنی
خداوند زمین را اجرت المثل است حکم حضرت قہار صدور یابد کہ حسنت شیطان را با آدمی
عطا فرمایند هَذَا أَخْوَمُ أَوْ دَرَفِي مَنَاقِبِهِ، وَمَا هُوَ إِلَّا قَطْرَةٌ مِّنْ بحارِ
شَمَائِلِهِ وَحَسَانِ خَصَائِلِهِ - تَذَبُّبٌ فِي ذِكْرِ بَعْضِ مَنَاقِبِهِ وَجَمْعٌ مِّنْ تَلَامِيذِهِ
وَأَصْحَابِهِ - جامع مسند از خطیب خوارزمی نقل مے کند کہ ادا از امام ابو حفص کبیر امام المحدثین
روایت کردہ کہ اصحاب امام ابو حنیفہ و اصحاب امام شافعی در باب تفضیل مذاہب باہم مناظرہ
کردند - امام ابو حفص فرمود کہ مشائخ امام شافعی را بشمارند، شمرند، ہشتاد و شش برآمد گفت مشائخ
امام ابو حنیفہ را بشمارند، شمرند، چہار ہزار و شصت، علامہ سیوطی گفتہ امام ابو معشر طبری
شافعی جزوے تالیف نمودہ در روایت امام ابو حنیفہ از صحابہ، گفتہ کہ امام ابو حنیفہ فرمودہ
است، ہفت کس از اصحاب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را ملاقات نمودم، انس بن مالک عبد اللہ بن
أنیس عبد اللہ بن جریر، جابر بن عبد اللہ و معقل بن سبیا و رواثہ بن الاسقع، و عائشہ بنت
عمرہ رضی اللہ عنہم - و صاحب کنز خفی با سند خود روایت کردہ از محمد بن سماعہ از ابو یوسف
از ابو حنیفہ و در آن لقاء و سماع ست از عبد اللہ بن جریر صحابی - و جمعے از اہل حدیث در صحت
یہ روایت توقف دارند چنانچہ دارقطنی شافعی گفتہ کہ لَمْ يَلِدْ أَحَدًا مِّنَ الصِّحَابَةِ إِلَّا
نَسَهُ وَ أَيْ أَنْسَا بَعِيْنَهُ وَلَمْ يَنْتَمِمْ مِنْهُ - و امام ابن اثیر و جامع الاصول گفتہ کہ چہا کس

از صحابه در زمان ابو حنیفه بوده اند که تقا و اخذ حدیث از آنها بشیوئیت پیوسته است و اما
ابن خسر و طنجی و قاضی مرسانی و صلواتی از حنفیه و ابو معشر از شافعیه و ابن بخار صاحب تاریخ و غیرهم
روایت اخذ و لقاء از صحابه ثبت ساخته اند و جرعه در آن نیاورده اند و الله سبحانه اعلم
بحقیقه الحال - وقفه را از امام حماد بن سلیمان که از کبار فقهاء بوده است، گرفته است. در جامع
الاصول گفته است که کان اعلم الناس بآئی ابی ایهیم النخعی و گفته سیمع عن
ابی ایهیم النخعی و سعید بن جبیر، روی عنه منصور و المغیره و الحکم
و شعبه و الثوری و مات سنة عشرين و مائة - و استاد امام حماد در فقه ابراهیم نخعی
است. در جامع الاصول گفته، هو ابو عمرو ان ابی ایهیم بن یزید النخعی، الفقیه
الکوفی، احد الائمة الاعلام المشهورین، تابعی جلیل القدر، روی عایشه
و لم یثبت له منها سماع. و سیمع علقمة و الاسود، روی عنه الحکم و منصور
و الأعمش، مات سنة ست و تسعين و له تسع و أربعون و قیل ثمان و خمسون،
و الأول أصح. و استاد ابراهیم نخعی علقمة است. در جامع الاصول گفته - هو علقمة بن قیس
بن مالک النخعی روی عن عمر و ابن مسعود، روی عنه ابی ایهیم و الشعی و ابن
سیرین. و هو تابعی کبیر، اشتهر بحديث ابن مسعود و صحبه، مات سنة
احدای و ستین. و استاد علقمة عبد الله بن مسعود است رضی الله عنه، که از اکابر صحابه است و
از محوئی علماء و نجباء معتبرین و صاحب فضائل جمیله و شمائل جزیله و مقامات عالیه و کمالات
جلیله که در کتب احادیث و تواریخ مشروع است. در جامع الاصول گفته کان اسلام عبد الله
قد نبأ قبل عمر، و قیل کان سادسا و ضمه النبی، صلی الله علیه و سلم،
إلى عمر و کان من خواصه، و قال النبی، صلی الله علیه و سلم، رضیت لامتی
ما رضی لها ابن أم عبد، یعنی ابن مسعود. شهدا و الشاهد، و صلی الی
القبیلین، و شهدا له رسول الله صلی الله علیه و سلم بالجنة، مات بالمدينة
سنة اثنين و ثلاثين و له بضع و ستون سنة، روی عنه ابو یزید و عمرو و
عثمان و علی و من بعده هم من الصحابة و التابعین. و نیز از اساتذه امام ابو حنیفه
است عطاء بن ابي رباح که او را سید التابعین گفته اند، و ابو اسحق سبیعی و محارب بن
دثار و محمد بن المنکدر و نافع مولى ابن عمر و سماک بن حرب چنانکه امام ابن الاثیر گفته است. و قال

السِّيُوطِيُّ وَانْجَارُودُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ يَزِيدَ النَّيْشَابُورِيِّ قَالَ الدَّهْلِيُّ قِيلَ كُنِيَ
أَبِي الصَّخَّاتِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَغَيْرُ ثَقَةٍ مَاتَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَمِائَتَيْنِ وَجَعَزَ بَنُ
مُؤْنٍ قُلْتُ وَهُوَ النُّجُودِيُّ قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهَذُّبِ مَدُّوهُ مِنَ التَّاسِعَةِ مَاتَ
سَنَةَ سِتٍّ أَوْ سَبْعٍ وَمِائَتَيْنِ وَمَوْلِدُهُ عِشْرُونَ وَقِيلَ ثَلَاثُونَ بَعْدَ الْبِائِثَةِ
قَالَ السِّيُوطِيُّ وَحَبَّانُ بْنُ عَلِيٍّ قُلْتُ هُوَ الْعَزْزِيُّ بِفَتْحِ الْعَيْنِ وَالتَّوْنِ ثَمَّ الزَّاءُ
أَبُو عَلِيٍّ الْكُوفِيُّ قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهَذُّبِ ضَعِيفٌ وَلَهُ نَفْثَةٌ وَفُتِلَ مِنَ الثَّامِنَةِ
مَاتَ سَنَةَ إِحْدَى وَارْبَعِينَ وَسِتِّينَ بَعْدَ الْبِائِثَةِ وَلَهُ سَبْعُونَ سَنَةً وَعَدَّةٌ مِنْ
شَيْخِ ابْنِ مَاجَةَ قَالَ الدَّهْلِيُّ قَالَ جَرْمُونُ عَبْدُ الْجَبَّارِ مَاتَ فِيهَا بِالْكُوفَةِ
أَفْضَلَ مِنْ حَبَّانٍ وَقَالَ ابْنُ مَعِينٍ حَبَّانُ مَدُّوهُ مَاتَ سَنَةَ إِحْدَى وَسَبْعِينَ
قَالَ السِّيُوطِيُّ وَالْحُسَيْنُ بْنُ زِيَادٍ قُلْتُ قَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ فُرَاتٍ الْقَدَانِيُّ قُلْتُ هُوَ التَّمِيمِيُّ
الْكُوفِيُّ قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهَذُّبِ مَدُّوهُ يَتْلُو عَدَّةً مِنْ شَيْخِ مُسْلِمٍ وَالتَّوْمِذِيُّ
قَالَ السِّيُوطِيُّ وَالْحُسَيْنُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَطِيَّةٍ الْعُوفِيُّ كَانَ مِنْ رُؤَسَاءِ الشَّيْعَةِ قَالَ
ابْنُ عَدِيٍّ لَا يُشَبِّهُ حَدِيثَهُ حَدِيثُ الثَّقَاتِ وَخَفَضَ بَنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْبَلْخِيُّ قُلْتُ
هُوَ الْفَقِيهُ النَّيْشَابُورِيُّ قَاضِيهَا قَالَ الشَّيْخُ أَبُو جَرْمُونٍ مَدُّوهُ عَابِدُ دُرْمِي بِالْإِزْجَاءِ
مِنَ التَّاسِعَةِ مَاتَ سَنَةَ تِسْعٍ وَتِسْعِينَ وَمِائَةً وَعَدَّةً مِنْ شَيْخِ أَبِي دَاوُدَ
وَالنَّسَائِيِّ وَابْنِ مَاجَةَ قَالَ الدَّهْلِيُّ تَفَقَّهُ بِأَبِي حَنِيفَةَ وَعَنْهُ مُحَمَّدُ بْنُ دَافِعٍ
وَسَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ وَجَمَاعَةٌ قَالَ النَّسَائِيُّ مَدُّوهُ قِيلَ كَانَ ابْنُ الْمُبَارَكِ
يُزَوِّدُهُ لِدِينِهِ وَتَعَبَّدَهُ قَالَ الْحَكَمُ خَفَضَ أَفَقَهُ أَصْحَابُ أَبِي حَنِيفَةَ وَلِي الْقَضَاءِ
ثُمَّ نَدِمَ وَأَقْبَلَ عَلَى الْعِبَادَةِ مَاتَ سَنَةَ تِسْعٍ وَتِسْعِينَ وَمِائَةً قَالَ السَّلَامِيُّ
وَفِيهِ نَظَرٌ قَالَ السِّيُوطِيُّ وَحَكَّامُ بْنُ سَلَمٍ الرَّازِيُّ قُلْتُ هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ النَّخَعِيُّ
يُونَيْنٍ قَالَ الْعُسْقَلَانِيُّ ثَقَّةٌ لَهُ عَرَامِيٌّ مَاتَ سَنَةَ تِسْعِينَ وَمِائَةً وَعَدَّةً
مِنْ شَيْخِ الْأَذْبَعَةِ وَقَالَ السِّيُوطِيُّ وَأَبُو مُطِيعٍ الْحَكَمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْخِيُّ
قُلْتُ هُوَ مِنْ أَكْبَرِ تَلَامِيذِهِ رَوَى عَنْهُ الْفَقَهُ الْأَكْبَرُ مَاتَ سَنَةَ تِسْعٍ وَتِسْعِينَ
بَعْدَ الْبِائِثَةِ كَذَا فِي بَعْضِ التَّوَارِيخِ قَالَ الدَّهْلِيُّ أَبُو مُطِيعٍ الْبَلْخِيُّ صَاحِبُ أَبِي
حَنِيفَةَ رَوَى عَنْ ابْنِ عُيُونٍ وَهَشَامٍ وَعَنْهُ أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ وَخَلَادُ الصَّغَارِ وَجَمَاعَةٌ

تَفَقَّهُ بِهِ أَهْلُ تِلْكَ الدِّيَارِ وَكَانَ بَصِيرًا بِالْوَأْيِ، عَلَامَةً كَبِيرًا لِلشَّانِ وَلَكِنَّهُ
وَأَيُّ فِي صَبِيحِ الْأَثَرِ انْتَهَى ذِكْرُ مَا يَدُلُّ عَلَى كَمَالِ زُهْدِهِ وَاسْتِقَامَتِهِ بِحَيْثُ لَا يَخَافُ
فِي اللَّهِ نَوْمَةً لَا يُعْرِضُ عَنْهَا السِّيُوطِيُّ وَحَمَّادُ بْنُ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قُلْتُ
تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ وَحَمَّادُ بْنُ جَبِيْبِ الزِّيَّاتِ قُلْتُ هُوَ الْقَارِي الْمَعْرُوفُ أَحَدُ الْقُرَّاءِ
السَّبْعَةِ الْمُتَوَاتِرِ قُرَاءَتُهُمْ عَلَى جَلَالَتِهِ وَإِمَامَتِهِ وَهُوَ فِي الْقُرْآنِ تَلْمِيذُ
عَاصِمِ اسْتَاذِ الْكِسَائِيِّ وَشَيْخِ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ قِيلَ كَانَ يَخْتُمُ فِي كُلِّ شَهْرٍ خَمْسًا
وَ عِشْرِينَ خَتْمَةً قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهَذُّبِ مَاتَ سَنَةَ سِتٍّ أَوْ ثَمَانٍ وَخَمْسِينَ
بَعْدَ الْبِائِثَةِ وَكَانَ مَوْلِدُهُ سَنَةَ ثَمَانِينَ قَالَ الدَّهْلِيُّ وَلِدَهُ هُوَ وَأَبُو حَنِيفَةَ
فِي سَنَةِ قَالَ ابْنُ فَضِيلٍ مَا أَحْسَبُ أَنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ الْبَلَاءَ إِلَّا بِخَيْرَةٍ وَقَدْ وَثَّقَهُ
ابْنُ مَعِينٍ وَقَالَ النَّسَائِيُّ لَا بَأْسَ بِهِ وَقَالَ السَّاجِيُّ مَدُّوهُ لَيْسَ مُتَقَنًّا وَقَدْ
تَقَدَّمَ أَنَّ عَاصِمًا الْقَارِيَّ أَيْضًا كَانَ مِمَّنْ اسْتَفَادَ مِنَ الْإِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ وَ
خَارِجَةُ بْنُ مُصْعَبٍ السَّرْحَسِيُّ قُلْتُ كُنِيَ أَبُو الْحَجَّاجِ عَدَّةً الْعُسْقَلَانِيُّ مِنْ
شَيْخِ ابْنِ مَاجَةَ وَالتَّوْمِذِيِّ وَضَعَفَهُ مِنَ الثَّامِنَةِ مَاتَ سَنَةَ ثَمَانٍ وَسِتِّينَ
بَعْدَ الْبِائِثَيْنِ قَالَ الدَّهْلِيُّ خَارِجَةُ بْنُ مُصْعَبٍ الْفَقِيهُ، وَهَاءُ أَحْمَدُ قَالَ
ابْنُ عَدِيٍّ هُوَ مِمَّنْ يُكْتَبُ حَدِيثُهُ وَكَانَ لَهُ جَلَالَةٌ بِخَرَّاسَانَ قَالَ السِّيُوطِيُّ
وَدَاوُدُ بْنُ نَصِيرٍ الطَّائِي قُلْتُ هُوَ دَاوُدُ بْنُ نَصِيرٍ بَصْرِيٍّ الثَّوْرِيِّ أَبُو سُلَيْمَانَ الطَّائِي
الْكُوفِيُّ قَالَ بَعْضُهُمْ فِي ذِكْرِ نَفِيهِ الْفُقَهَاءِ، عَالِمٌ قَائِمٌ فِي الزُّهْدِ وَالتَّقْوَى وَلَمْ
يَكُنْ فِي وَثْقِهِ مِثْلُهُ، وَهُوَ تَلْمِيذُ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُعْتَقِدُ حَبِيبِ الْعَجَمِيِّ، اسْتَاذُ
مَعْرُوفِ الْكُوفِيِّ، اخْتَارَ الْخُلُوعَ وَالْعُزْلَةَ وَتَرَكَ الرِّعَاسَةَ، وَكَانَ يَكْسِرُ
الْخُبْزَ وَيَدُلُّهُ وَيَجْعَلُهُ فَيْتَنًا ثُمَّ يَبْلُغُهُ بِالْمَاءِ وَيَشْرِبُهُ وَيَقُولُ بَيْنَ شَرْبِ
الْفَيْتَةِ وَكُلِّ الْخُبْزِ قِرَاءَةً خَمْسِينَ آيَةً فَضَائِلُهُ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُحْصَى كَانَ إِمَامًا
كَبِيرًا عَارِفًا شَهِيدًا، جَلِيلُ الْقَدْرِ عَظِيمُ الْحَلِّ فِي الْعِلْمِ وَالْمَعْرِفَةِ قَالَ
الْعُسْقَلَانِيُّ ثَقَّةٌ نَفِيَّةٌ زَاهِدٌ مِنَ الثَّامِنَةِ مَاتَ سَنَةَ سِتِّينَ وَقِيلَ خَمْسِينَ
وَمِائَةً وَعَدَّةً مِنْ مَشَافِخِ النَّسَائِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ السِّيُوطِيُّ وَزُفَرٌ
قُلْتُ قَدْ مَرَّ ذِكْرُهُ قَالَ وَزَيْدُ بْنُ الْحَبَّابِ الْعُكْلِيُّ بِصَمَةِ الْمُهْمَلَةِ وَسُكُونِ الْكَافِ

أَصْلُهُ مِنْ خُرَّاسَانَ وَكَانَ بِالْكُوفَةِ وَرَحَلَ فِي الْحَدِيثِ فَأَكْثَرُ مِثْلِهِ - قَالَ فِي
تَقْرِيبِ التَّهْدِيبِ صَدُوقٌ - وَفِي حَدِيثِ الثَّوْرِيِّ مِنَ التَّاسِعَةِ مَاتَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَ
مِائَتَيْنِ - قَالَ الدَّهْشِيُّ زَيْدُ بْنُ حَبَابٍ الْعَلْبِيُّ الْقَفِيهَ صَدُوقٌ جَوَالٌ وَقَدْ وَثَّقَهُ
ابْنُ مَعِينٍ وَابْنُ الْمَدِينِ - وَقَالَ أَبُو حَاتِمٍ صَدُوقٌ - وَقَالَ ابْنُ عَدِيٍّ مِنْ أَثْبَاتِ
الْكُوفِيِّينَ لَا يَشْكُ فِي صِدْقِهِ - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَسَابِقُ التَّوْفِ قُلْتُ هُوَ سَابِقُ بْنُ
عَبْدِ اللَّهِ - قَالَ الدَّهْشِيُّ رَوَى عَنْ أَبِي خَلْفٍ وَرَوَى عَنْهُ جَمَاعَةٌ - قَالَ السِّيُوطِيُّ
وَسَعْدُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ قَاضِي شِيرَازٍ وَسَعِيدُ بْنُ أَبِي جَهْمٍ الْقَابُوسِيُّ وَسَعِيدُ بْنُ
سَلَامٍ الْبَصْرِيُّ وَسَلَامُ بْنُ سَالِمٍ الْبَلْخِيُّ وَسَيْمُونُ بْنُ عَمْرِو بْنِ التَّخَنُفِيِّ وَسَهْلُ بْنُ
مُزَاهِمٍ وَشُعَيْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الدَّهْشِيُّ قُلْتُ هُوَ شُعَيْبُ الْأُمَوِيُّ مَوْلَاهُمُ الْبَصْرِيُّ
ثُمَّ الدَّهْشِيُّ - قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهْدِيبِ ثِقَةٌ رَوَى بِالْإِدْجَاءِ مِنْ كِبَارِ التَّاسِعَةِ
وَعَدَّةٌ مِنْ مَشَافِخِ الْبَحَارِيِّ وَمُسْلِمٌ وَأَبِي دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَالصَّبَّاحُ
بْنُ مُحَارِبٍ قُلْتُ هُوَ أَيْضًا التَّمِيمِيُّ الْكُوفِيُّ نَزِيلُ الرَّقِيِّ قَالَ الشَّيْخُ ابْنُ حَجْرٍ صَدُوقٌ
رُبَمَا خَالَفَ مِنَ الثَّامِنَةِ وَعَدَّةٌ مِنْ شَيْخُوخِ ابْنِ مَاحِجَةَ - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَصَلَتْ بِنْتُ
حُجَّاجٍ وَابْنُ عَاصِمٍ ضَمَّكَ ابْنُ مُحَمَّدٍ هُوَ أَبُو عَاصِمٍ النَّبِيلُ الْبَصْرِيُّ الشَّيْبَانِيُّ -
قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهْدِيبِ ثِقَةٌ ثَبَّتَ مِنَ الثَّامِنَةِ مَاتَ سَنَةَ اثْنَيْ عَشَرَ أَوْ بَعْدَهَا
وَمِائَةً - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَعَاصِمُ بْنُ الْفَرَاتِ الْعَنْزِيُّ وَعَاصِمُ بْنُ جَبِيٍّ قُلْتُ هُوَ أَبُو أَحَدٍ
الْكُوفِيُّ وَيُقَالُ أَبُو هِشَامٍ بَيَّاعُ الْهَدَوِيِّ عَلَى تَقْدِيرِ الْمَصَافِ إِلَيْهِ - قَالَ الشَّيْخُ ابْنُ
حَجْرٍ صَدُوقٌ رَوَى بِالتَّشْيِيعِ مِنَ التَّاسِعَةِ وَعَدَّةٌ مِنْ شَيْخُوخِ النَّسَائِيِّ وَابْنِ مَاحِجَةَ
قَالَ السِّيُوطِيُّ وَعَبَادُ بْنُ عَوَّامٍ قُلْتُ أَبُو شَهِيرٍ الْوَاسِطِيُّ - قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهْدِيبِ
ثِقَةٌ مِنَ الثَّامِنَةِ مَاتَ سَنَةَ خَمْسٍ وَثَمَانِينَ أَوْ بَعْدَهَا وَمِائَةً وَلَهُ نَحْوُ مِائَةٍ
سَبْعِينَ - وَقَالَ السِّيُوطِيُّ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَبَارَكٍ قُلْتُ هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَبْدُ اللَّهِ
بْنُ الْمُبَارَكِ الْخَطَطِيُّ مَوْلَاهُمُ الْبَصْرِيُّ قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ فِي جَامِعِ الْأَصُولِ كَانَ مِنَ الرَّبَّانِيِّينَ
إِمَامًا نَقِيهَا جَانِظًا زَاهِدًا أَوْعَاظًا إِذَا مُتَبَنَّا - وَعَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبَّاسٍ مَا عَلَى وَجْهِ
الْأَرْضِ مِثْلُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ وَلَا أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ خَصْلَةً مِنْ خِصَالِ الْخَيْرِ
إِلَّا جَعَلَهَا فِيهِ - قَدَّمَ بَعْدَ إِدْغِيرٍ مَرَّةً وَحَدَّثَ بِهَا وَلِدًا فِي سَنَةِ ثَمَانِيَةِ عَشَرَ وَ

وَقِيلَ تِسْعَ عَشَرَ وَمِائَةً وَمَاتَ سَنَةَ إِحْدَى وَثَمَانِينَ وَمِائَةً - وَفِي تَابِخِ الْإِمَامِ
الْيَافِعِيِّ صَنَّفَ تَصَانِيفَ كَثِيرَةً وَحَدِيثُهُ نَحْوُ مِائَةٍ عَشْرِينَ أَلْفَ حَدِيثٍ - قَالَ أَحَدُ
بَنِي حَنْبَلٍ لَمْ يَكُنْ فِي زَمَانِ ابْنِ الْمُبَارَكِ أَطْلَبَ لِلْعِلْمِ مِنْهُ وَقَالَ شُعْبَةُ مَا قَدَّمَ
عَلَيْنَا مِثْلَهُ - وَقَالَ أَبُو إِسْمَاعِيلَ الْفَزَارِيُّ ابْنُ الْمُبَارَكِ إِمَامُ الْمُسْلِمِينَ وَفِي شُعَيْبِ بْنِ
حَرْبٍ مَا لَقِيَ ابْنَ الْمُبَارَكِ مِثْلَ نَفْسِهِ - وَقَالَ غَيْرُهُ كَانَ لَهُ تَجَارَةٌ وَاسِعَةٌ وَكَانَ
يَنْفِقُ عَلَى الْفُقَرَاءِ فِي كُلِّ سَنَةٍ مِائَةَ أَلْفٍ دِرْهَمٍ وَكَانَ يُحْجُجُ سَنَةً وَيَغُزُّ سَنَةً
وَعَنِ الثَّوْرِيِّ وَدِدْتُ أَنَّ عُمَرُ بْنُ كَلْبٍ يَوْمَ مِنْ أَيَّامِ ابْنِ الْمُبَارَكِ وَقَدْ ذَكَرَهُ
الْعَسْقَلَانِيُّ فِي شَيْخُوخِ السَّنَةِ - قَالَ مَاتَ وَلَهُ ثَلَاثُونَ أَوْ سِتُونَ سَنَةً - رَوَى
عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ وَمُعْتَمِرِ بْنِ سُلَيْمَانَ وَبُخَيْرِ بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ وَابْنِ مَهْدِيٍّ
وَابْنِ وَهْبٍ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ الْمَكِّيُّ بْنُ إِدْرِيسَ وَبُخَيْرِ بْنِ مَعِينٍ وَكُلُّ هَؤُلَاءِ
مِنَ الْأَثَمَةِ الْعُلَى - وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ بَالِغَ الْمَحَبَّةِ بِأَبِي حَنِيفَةَ مَدَامَا
لَهُ شِدَّةٌ يَدًا عَلَى مَنْ عَادَاهُ عَلَى مَا مَرَّ فِي الْخَاتَمَةِ - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ
يَزِيدٍ قُلْتُ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدٍ الْمَكِّيُّ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُقَرَّبِيُّ أَمْلَهُ مِنَ
الْبَصْرَةِ وَالْأَهْوَزِ قَالَ الْحَبْرُ الْمَدَنِيُّ ابْنُ حَجْرٍ ثِقَةٌ فَاضِلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ نِيفًا
وَسَبْعِينَ سَنَةً مِنَ التَّاسِعَةِ مَاتَ سَنَةَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ بَعْدَ الْمِائَتَيْنِ وَتَدَا
قَارِبَ الْمِائَةِ وَهُوَ مِنْ كِبَارِ شَيْخُوخِ الْبَحَارِيِّ وَقَدْ قَالَ الْعَلَّامَةُ السِّيُوطِيُّ إِذَا
حَدَّثَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ قَالَ حَدَّثَنَا شَاهُنشَاهُ قَالَ السِّيُوطِيُّ عَبْدُ الْكَلْبِيِّ بْنُ
مُحَمَّدٍ الْجُرْجَانِيُّ قُلْتُ فِي تَقْرِيبِ التَّهْدِيبِ مَقْبُولٌ مِنَ التَّاسِعَةِ - مَاتَ فِي
حُدُودِ الثَّمَانِينَ وَمِائَةٍ - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَعَبْدُ الْعَبِيدِ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَبِي رَوَادٍ
قُلْتُ التَّوَادُّعُ بَقِيَ الرَّاءُ وَتَشْدِيدُ الدَّوَادِ - قَالَ الْعَسْقَلَانِيُّ صَدُوقٌ يُخَطِّئُ وَعَدَّةٌ
مِنْ شَيْخُوخِ الْأَذْيَعَةِ - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَعَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ قُلْتُ هُوَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ
الْبَصْرِيُّ الْعَنْبَرِيُّ مَوْلَاهُمُ الْبَصْرِيُّ قَالَ ابْنُ حَجْرٍ ثِقَةٌ ثَبَّتَ مِنَ الثَّامِنَةِ
وَمَاتَ سَنَةَ ثَمَانِينَ وَمِائَةٍ - قَالَ السِّيُوطِيُّ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ زُبَيْرٍ الْقُرَشِيُّ - وَ
عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ الزَّوَّاقِ قُلْتُ هُوَ أَبُو وَهْبٍ الْأَسَدِيُّ - قَالَ فِي تَقْرِيبِ التَّهْدِيبِ
ثِقَةٌ قَوِيَّةٌ رُبَمَا وَهَمَ مِنَ الثَّامِنَةِ - مَاتَ سَنَةَ ثَمَانِينَ بَعْدَ مِائَةٍ وَلَهُ مِائَتُونَ

الاسنة، وعدة من شيوخ السنة. قال وعبد الله بن موسى. قلت هو
ابو محمد الكوفي العسبي. قال الشيخ ابن حجر ثقة فقيه ربهما وهم من
الثامنة مات سنة ثلاث عشر ومائتين. قال السيوطي وعباس بن محمد
علي بن خبيان قلت هو علي بن خبيان بمجمة مفتوحة ثم موحد ساكنة
من هلال العسبي بالموحدة قاضي بغداد من التاسعة مات سنة اثنين و
تسعين بعد مائة عد العسقلاني من شيوخ ابن ماجة. قال السيوطي
علي بن عامر. قلت هو علي بن عامر التميمي مولا لهم الواسطي من التاسعة
مات سنة احدى ومائتين وقد جاور تسعين، عد من شيوخ ابي داود والترمذي
وابن ماجة. قال السيوطي وعلي بن سميرو وعمرو بن محمد التميمي وابو قطن
عمرو بن هشيم القطعي. قلت هو من صغار طبقة التاسعة مات على رأس البائتين
في تقريب التهذيب قال السيوطي والفصل بن موسى قلت هو الفصل بن موسى
السنائي بمهملية مكسورة وتونين المروزي. قال العسقلاني ثقة ثبت من
كبار التاسعة مات سنة اثنين وتسعين في ربيع الاول وعد من شيوخ السنة.
قال السيوطي والقاسم بن حكيم. قلت هو القاسم العربي بضم المهملة و
فتح الداء بعد هاتون. ابو احمد الكوفي قاضي همدان. قال العسقلاني صدوق
فيه لين وعدة من شيوخ السنة مات سنة ثمان ومائتين. قال السيوطي
القاسم بن معين. قلت هو القاسم بن معين هجج الميم وسكون للهملية ابن
عبد الرحمن بن عبد الله بن مسعود الكوفي ابو عبد الله القاضي. قال الحافظ بن
حجر ثقة فاضل من السابعة مات سنة خمس وسبعين ومائة من شيوخ
ابن داود والنسائي قال العلامة السيوطي وثيق بن ربيع قلت هو ابو محمد
الكوفي مات سنة بضع وستين ومائة. قال العسقلاني صدوق تغير لما كبر
واذ خل عليه ابنه ما ليس من حديثه فحدث به من الطبقة السابعة. قال
السيوطي ومحمد بن ابان ومحمد بن نصر العبدي. قلت هو ابو عبد الله الكوفي
قال العسقلاني ثقة حافظ من التاسعة مات سنة ثلاث ومائتين وعد من
شيوخ السنة. قال العسقلاني ومحمد بن الحسن الشيباني قلت تقدم ذكره.

وقال محمد بن خالد الذهبي ومحمد بن عبد الله الانصاري، قلت لعله
ابو مسلمة البصري من الطبقة الثامنة من شيوخ ابن ماجة. قال السيوطي
ومحمد بن فضل ابن عطية قلت هو محمد بن فضل الكوفي نزيل بخارى من الثامنة
ومن شيوخ ابي داود وابن ماجة. قال السيوطي ومحمد بن القاسم الاسدي قلت
هو محمد بن القاسم الكوفي. قال في تقريب التهذيب صدوق من السابعة.
قال ومحمد بن مسروق الكوفي ومحمد بن يزيد الواسطي قلت هو ابو سعيد و
ابو يزيد وابو اسحق اصله شامي. قال العسقلاني ثقة ثبت عابد من كبار
التاسعة مات سنة تسعين او قبلها او بعدها ومائة. قال السيوطي ومروان
بن سالم قلت لعله مروان بن سالم الغفاري ابو عبد الله بن الحضرمي من كبار
التاسعة ومن شيوخ ابي داود. وقال السيوطي ومصعب بن مقدم والمعاني
بن عمران الموصلي ومكي بن ابراهيم قلت هو ابو السكن التميمي البجلي قال
الحافظ ابن حجر ثقة ثبت من التاسعة مات سنة عشرة ومائتين وله تسعون
سنة. قال السيوطي وابو سهل نصر بن عبد الكويزي البجلي المعروف بالفصل
ونصر بن عبد الملك العسكري والنضر بن عبد الله الازدي. قلت هو ابو غالب
الكوفي نزيل اصبهان من الطبقة التاسعة. قال السيوطي والنظر بن محمد
المروزي قلت هو ابو محمد وابو عبد الله مولى بني عامر. قال العسقلاني صدوق
ربهما وهم من الطبقة الثامنة ومن شيوخ النسائي. قال السيوطي والنعمان
بن عبد السلام قلت هو ابو المنذر الاصبهاني التميمي. قال الحافظ ابن حجر
ثقة عابد فقيه من التاسعة وعد من شيوخ ابي داود والنسائي. قال
السيوطي ونوح بن دجاج القاضي قلت هو نوح بن دجاج التميمي مولا لهم ابو
محمد الكوفي من الطبقة الثامنة ومن شيوخ ابن ماجة. قال السيوطي ونوح
بن ابي مريم قلت هو ابو عيسى المروزي القوسي ويعرف بالجميع لجمعه
العلوم لكن ضعفه اهل الحديث من الطبقة السابعة مات سنة ثلاث وسبعين
ومائة. قال السيوطي هريم بن سفين وموزة بن خليفة. قلت هو ابو الاشهب
الثقفي البكري البصري الاصم نزيل بغداد. قال الحافظ بن حجر صدوق من

قَالَ ابْنُ الْمَدِينِيِّ انْتَهَى الْعِلْمُ إِلَيْهِ فِي زَمَانِهِ وَكَانَ لِبُكَرِ التَّوْرِيِّ اثْبَتَ مِنْهُ وَ
 ذَكَرَهُ الْجَزْزِيُّ فِي طَبَقَاتِ الْقُرَآنِ مِنْ رُؤَاةِ حَنْزَلَةَ وَمِنْهُمْ أَبُو يَحْيَى الْحَسَانِيُّ وَهُوَ عَبْدُ
 الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَبُو يَحْيَى الْكُوفِيُّ ثِقَةٌ شَهِيرٌ مِنَ الطَّبَقَةِ التَّاسِعَةِ وَمَاتَ
 سَنَةَ اثْنَيْنِ وَمِائَتَيْنِ وَعَدَاةُ الْعِشْرَلَانِ مِنْ شَيْخُوخِ الْبَخَّارِيِّ وَمُسْلِمِ دَاوُدَ
 وَالتَّوْمَذِيِّ وَابْنِ مَاجَةَ وَمِنْهُمْ أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ عَلَى مَا رَوَاهُ الْإِمَامُ أَبُو مَعْشَرٍ
 بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِي دَاوُدَ الطَّيَالِسِيِّ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ قَالَ وَلِدْتُ سَنَةَ ثَمَانِينَ فَقَدِمَ
 عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَنَسٍ الْكُوفِيُّ سَنَةَ أَرْبَعٍ وَتِسْعِينَ سَمِعْتُهُ وَأَنَا ابْنُ عَشْرَةِ سَنَةٍ قَالَ
 قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُبَّتِ الشَّيْءُ يَعْصِي وَيُصِمْ وَأَبُو دَاوُدَ هَذَا
 هُوَ سَلِيمَانُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ جَادُودٍ الطَّيَالِسِيُّ الْبَصْرِيُّ قَالَ الْحَافِظُ بْنُ حَجْرٍ ثِقَةٌ حَافِظٌ
 مِنَ التَّاسِعَةِ مَاتَ سَنَةَ أَرْبَعٍ وَمِائَتَيْنِ وَهُوَ مِنْ شَيْخُوخِ الْبَخَّارِيِّ وَمُسْلِمٍ وَغَيْرِهِمَا
 وَمِنْ جُمْلَةِ رُؤَاةِ أَيْضًا إِمَامُ الْحُجُوجِ وَالتَّعْدِيلِ الْحَافِظُ التَّائِقُ الْعَظِيمُ الْقَدِيرُ
 كَبِيرُ السُّنَنِ إِمَامُ الْأَيْمَةِ الْأَعْلَامِ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ عَلَى مَا رَوَى أَبُو مَعْشَرٍ بِإِسْنَادِهِ
 عَنْ يَحْيَى بْنِ مَعِينٍ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ بِنْتَ عَجْرَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ
 اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرُ جُنْدِ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ الْجُرَادُ لَا أَكْلَهُ وَلَا أُحْرَمَهُ
 قَالَ الْحَافِظُ ابْنُ حَجْرٍ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ الْغَطَفَانِيُّ مَوْلَاهُمَا أَبُو ذَكْوَيْتٍ الْبَغْدَادِيُّ ثِقَةٌ
 حَافِظٌ إِمَامُ الْحُجُوجِ وَالتَّعْدِيلِ مِنَ الْعَاشِرِ قُلْتُ مَاتَ بِالْمَدِينَةِ وَغُسِّلَ عَلَى الْأَعْوَادِ
 غُسْلَ عَلَيْهِمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَتَبْتُ بِيَدِي هَذِهِ سِتْمِائَةَ
 أَلْفٍ حَدِيثٍ قَالَ الْإِمَامُ الشَّافِعِيُّ رَوَى عَنْهُ كَيْدَارُ الْأَيْمَةِ مِنْهُمْ مُسْلِمٌ وَ
 الْبَخَّارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَمِنْ تَابِعِي الْإِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُقْتَفِي أَشَارِهِ الْإِمَامُ يَحْيَى
 بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ وَبَدَّلَ عَلَى مَا رَوَاهُ الْخَطِيبُ عَنْ يَحْيَى بْنِ مَعِينٍ قَالَ سَمِعْتُ
 يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ الْقَطَّانَ يَقُولُ مَا سَمِعْنَا أَحْسَنَ مِنْ رَأْيِ أَبِي حَنِيفَةَ وَقَدْ أَخَذْنَا
 أَكْثَرَ أَقْوَالِهِ قَالَ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ وَكَانَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ يَذْهَبُ فِي الْفُتُوحِ إِلَى
 تَوَلِّ الْكُوفِيِّينَ وَيَحْتَذِرُ تَوَلِّ أَبِي حَنِيفَةَ مِنْ أَقْوَالِهِمْ وَيَتَّبِعُ رَأْيَهُ مِنْ بَيْنِ أَضْيَافِهِ
 قَالَ الْإِمَامُ ابْنُ الْأَثِيرِ فِي جَامِعِ الْأَمْوَالِ رَوَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ عَبْدُ
 الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ وَعَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ وَعَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ وَمُسَدَّدٌ وَأَحْمَدُ بْنُ

حَبِيبٌ وَبُحَيْرِيُّ بْنُ مَعِينٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَ غَيْرُهُمْ قَدَامَ بَعْدَ إِدَا وَ حَدَّثَ بِهَا
وَهُوَ إِمَامٌ كَبِيرٌ ثِقَةٌ حَافِظٌ عَالِمٌ عَارِفٌ بِالْحَدِيثِ مَشْهُورٌ مَكْتُوبٌ وَلِدَ سَنَةَ عِشْرِينَ
وَمِائَةً وَمَاتَ فِي صَفَرِ سَنَةِ ثَمَانٍ وَتِسْعِينَ وَمِائَةً - قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ لَمْ
يَرَعَيْنِي مِثْلَ بُحَيْرِيِّ بْنِ سَعِيدٍ - وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ مَا رَأَيْتُ عَالِمًا
بِالرِّجَالِ مِنْ بُحَيْرِيِّ بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ - قَالَ الْعَلَامَةُ أَبُو جَرِيرٍ سُئِلَ أَبُو مَعِينٍ
هَلْ رَوَى صَفْوَانٌ عَنْهُ قَالَ نَعَمْ وَحَكِي عَنْ أَبِي يُوسُفَ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ أَشَدَّ
مَتَابَعَةً مِنِّي لِأَبِي حَنِيفَةَ - قُلْتُ ظَهَرَ مِنْ هَذَا أَنَّ سُفْيَانَ الثَّوْرِيَّ مِنْ أَصْحَابِ
أَبِي حَنِيفَةَ وَمَنْ أَخَذَ الْعِلْمَ مِنْهُ - قَالَ أَبُو جَرِيرٍ الْعَلَامَةُ قَالَ الثَّوْرِيُّ لَمَّا
قِيلَ جِئْتُ مِنْ عِنْدِ أَبِي حَنِيفَةَ لَقَدْ جِئْتُ مِنْ عِنْدِ أَهْلِ الْأَرْضِ - وَقَالَ
أَيْضًا إِنَّ الَّذِي يُخَالِفُهُ يَتَّحِجُّ إِلَى أَنْ يَكُونَ أَعْلَى مِنْهُ قَدَرًا وَأَوْفَرُ عِلْمًا وَأَوْفَرُ يَدًا
مَا يُؤْخَذُ ذَلِكَ وَلَمَّا حُجَّ كَانَ يُقْتَدَرُ مِنْهُ وَنِشْنُ خَلْفِهِ وَلَا يُجِيبُ إِذَا سُئِلَ حَتَّى يَكُونَ
أَبُو حَنِيفَةَ هُوَ الْمُجِيبُ انْتَهَى - فَمَا حَكَاهُ بَعْضُ الْمُرَاحِلِينَ لَا يُعَيِّبُهُ لَعَلَّ مِنْ وَضَعِ
الْحَاسِدِينَ لَهُ - قَالَ فِي جَامِعِ الْأَصُولِ فِي ذِكْرِ سُفْيَانَ هُوَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ سُفْيَانُ بْنُ
سَعِيدٍ بْنُ مَسْرُوقٍ الثَّوْرِيُّ الْكُوفِيُّ، إِمَامٌ الْمُسْلِمِينَ وَحُجَّةٌ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ أَجْعَلَنِي
فِي رُتْبَةٍ مِنَ الْعِلْمِ وَالْإِجْتِهَادِ وَالْحَدِيثِ وَالزُّهْدِ وَالْوَرَعِ وَالْفِقْهِ وَالْيَقِينِ
الْمُسْتَهْلِي فِي عِلْمِ الْحَدِيثِ وَغَيْرِهِ مِنَ الْعُلُومِ وَهُوَ أَحَدُ الْأَثَمَةِ الْمُجْتَهِدِينَ وَ
أَحَدُ أَقْطَابِ الْإِسْلَامِ وَأَذْكَانِ الدِّينِ وَلِدَ فِي أَيَّامِ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ سَنَةَ
سَبْعٍ وَتِسْعِينَ وَمَاتَ بِالْبَصْرَةِ سَنَةَ إِحْدَى وَسِتِينَ وَمِائَةٍ فِي خِلَافَةِ الْمُهَدِي
رَوَى عَنْهُ مَعْمَرٌ وَالْأَوْزَاعِيُّ وَأَبُو جَرِيرٍ وَشُعْبَةُ وَأَبُو عَمِيْنَةَ وَفَضِيلُ بْنُ عِيَّازٍ
وَبُحَيْرِيُّ الْقَطَّانُ وَوَكَيْعٌ وَأَبُو الثَّمَالِ وَغَيْرُهُمْ وَسَمِعَ أَبَا إِسْحَاقَ وَغَمْرُونَ مَرَّةً
وَمَنْصُورًا وَغَيْرَهُمْ - وَقَدْ مَرَّ غَيْرُ مَرَّةٍ أَنَّ الْإِمَامَ مَالِكََ بْنَ أَنَسٍ مِنْ تَلَامِيذِهِ
الْإِمَامُ أَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ الْإِمَامُ أَبُو الْأَثَمِ هَذَا وَلِدَ سَنَةَ خَمْسٍ وَتِسْعِينَ وَمَاتَ بِالْمَدِينَةِ
بُنَى أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ بْنُ أَبِي عَامِرٍ مِنْ بَنِي حَمِيرٍ مِنْ سَبَاءٍ الْأَكْبَرِ ثُمَّ مِنْ بَنِي نِشْخَبِ
بَنِي تَحْطَانَ وَفِي نَسَبِهِ خِلَافٌ غَيْرُ هَذَا وَلِدَ سَنَةَ خَمْسٍ وَتِسْعِينَ وَمَاتَ بِالْمَدِينَةِ
سَنَةَ تِسْعٍ وَسَبْعِينَ وَمِائَةٍ وَلَهُ أَرْبَعٌ وَثَمَانُونَ سَنَةً - قَالَ الْوَاوِقِدِيُّ مَاتَ

الْقَضَاءُ بَعْدَ إِذْ تَمَّ بَصْرَةَ مَاتَ سَنَةً اثْنَيْ عَشَرَ وَمِائَتَيْنِ قَالَ الْعَسْقَلَانِيُّ
مِنَ الطَّبَقَةِ الثَّامِنَةِ مَاتَ فِي خِلَافَةِ الْمَأْمُونِ قَالَ الدَّهْلَبِيُّ حَدَّثَ عَنْ عُمَرَ
بْنِ دُرْدِيدٍ وَمَالِكِ بْنِ مَعْوِلٍ وَابْنِ أَبِي زَيْدٍ وَطَائِفَةٍ وَعَنْهُ سَهْلُ بْنُ عَمَّانٍ وَعَبْدُ
الْمُؤْمِنِ الرَّازِيُّ وَجَمَاعَةٌ وَهُوَ مِنْ كِبَارِ الْفُقَهَاءِ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ
الْأَنْصَارِيُّ مَا وَلِيَ قَضَاءَ الرَّصَافَةِ مِنْ لَدُنْ عُمَرَ إِلَى الْيَوْمِ أَعْلَمَ مِنْ اسْمِعِيلَ
قَبِيلٍ وَلَا أَحْسَنَ قَالَ وَلَا أَحْسَنَ الْبَصْرِيِّ وَمِنْهُمْ الشَّيْخُ الْفَقِيهُ عَبْدُ الْكَبِيرِ
بْنُ عَبْدِ الْمُجِيدِ الْبَصْرِيُّ أَبُو بَكْرٍ الْخَنْفِيُّ قَالَ الْعَسْقَلَانِيُّ ثِقَةٌ مِنَ الطَّبَقَةِ
الثَّامِنَةِ وَهُوَ مِنْ شَيْوُخِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ وَابْنِ دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيِّ وَالتَّسَاتِي وَابْنِ
مَاجَةَ مَاتَ سَنَةً أَرْبَعٍ وَمِائَتَيْنِ وَمِنْهُمْ مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْبَصْرِيُّ الْخَنْفِيُّ مِنْ
شَيْوُخِ أَبِي دَاوُدَ وَالتَّسَاتِي وَالتِّرْمِذِيِّ وَابْنِ مَاجَةَ وَكَوْهٍ الْحَافِظُ ابْنُ حُجْرٍ
الْعَاشِرَةِ وَمِنْهُمْ مُحَمَّدُ بْنُ مُبَشَّرٍ أَبُو سَعِيدٍ الصَّغَانِيُّ الْبَلْخِيُّ الْخَنْفِيُّ قَالَ
ابْنُ حُجْرٍ مِنَ الثَّامِنَةِ وَهُوَ مِنْ شَيْوُخِ التِّرْمِذِيِّ وَمِنْهُمْ الشَّيْخُ أَبُو بَكْرٍ الْخَنْفِيُّ
أَبُو اسْمِعِيلَ الْخَنْفِيُّ قَالَ الْحَافِظُ ابْنُ حُجْرٍ ثِقَةٌ مُدْلِسٌ مِنَ الثَّامِنَةِ وَهُوَ مِنْ شَيْوُخِ
أَبِي دَاوُدَ وَمُسْلِمٍ وَالتَّسَاتِي وَمِنْهُمْ يُوسُفُ بْنُ قَاسِمٍ أَبُو عُمَرَ الْيَمَانِيُّ الْخَنْفِيُّ قَالَ
فِي تَقْرِيبِ التَّهْذِيبِ ثِقَةٌ مِنَ الثَّامِنَةِ وَهُوَ مِنْ شَيْوُخِ الْبُخَارِيِّ وَمِنْهُمْ الْفَقِيهُ
أَبُو حَبِيبَةَ مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتِيلَ الرَّازِيُّ مِنْ أَعْيَانِ الْخَنْفِيَّةِ عَدَدُهُ الْعَسْقَلَانِيُّ مِنَ
الطَّبَقَةِ الْحَادِي عَشْرَةَ مِنَ الْمُحَدِّثِينَ وَمِنْهُمْ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ شَيْخُ
الْخَنْفِيَّةِ بَعْدَ إِذْ وَقَالَ الْإِمَامُ الْيَافِعِيُّ نَافِلَةٌ دَاوُدَ الظَّاهِرِيُّ مَرَّةً فَقَطَعَ مَاتَ
سَنَةً سَبْعٍ عَشْرَةَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْفَقِيهُ الصَّالِحُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ
بْنِ دِينَارٍ النَّيْشَابُورِيُّ فِي تَارِيخِ الْيَافِعِيِّ عَنْ الْحَاكِمِ قَالَ قَالَ كَانَ يَوْمَ النُّهَارِ
وَيَقُومُ اللَّيْلُ وَيُصْرُ عَلَى الْفَقْرِ مَا دَوَّيْتُ فِي مَشَاجِئِ أَصْحَابِ الرَّأْيِ أَعْبَدَ مِنْهُ
مَاتَ سَنَةً ثَمَانٍ وَثَلَاثِينَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ عُمَدَةُ أَهْلِ الْمُعْقُولِ بِشْرُ
الْمُرَيْبِيِّ تَلْمِيزُ الْإِمَامِ أَبِي يُوسُفَ مَاتَ سَنَةً ثَمَانٍ عَشْرَةَ بَعْدَ الْيَمَانِيِّينَ وَ
مِنْهُمْ الْعَادِيُّ الْكَبِيرُ الْوَلِيُّ الشَّهِيدُ يُحْيَى بْنُ مَعَاذٍ الرَّازِيُّ وَآمِي النَّبِيِّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيْنَ أَطْلُبُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ عِنْدَ عَلِيٍّ ابْنِ حَنِيفَةَ

قَالَ السُّلَمِيُّ خُورَجَ يُحْيَى إِلَى بَلْعٍ وَأَقَامَ بِهَا مَدَّةً ثُمَّ خَرَجَ إِلَى نَيْشَابُورٍ وَمَاتَ
بِهَا سَنَةً ثَمَانٍ وَخَمْسِينَ وَمِائَتَيْنِ قُلْتُ لِمَا سَنَهُ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تَحْضَى مِنْ أَرَادَ
الْإِطْلَاعَ عَلَيْهَا فَلْيَرْجِعْ إِلَى الْمَطَوَّلَاتِ وَمِنْهُمْ قُدَاوَةُ أَهْلِ الشُّعْبَةِ الْحَبَاطِ
الْبَصْرِيِّ فِي الْأَصُولِ الْخَنْفِيُّ وَفِي الْمَفْرُوعِ فَضَائِلُهُ مَذْكُورَةٌ فِي التَّوَارِيخِ مَا يَحْتَوِيهِ
فِيهِ التَّأْوِيلُ مِنْ بَرَاءَتِهِ فِي الْقُنُونِ الْأَدَبِيَّةِ وَبَلُوْمُهُ الدَّرَجَةُ الْقُصْوَى فِي الْعُلُومِ
الْعَرَبِيَّةِ مَاتَ سَنَةً خَمْسٍ وَخَمْسِينَ بَعْدَ الْيَمَانِيِّينَ وَمِنْهُمْ الْفَقِيهُ أَبُو بَكْرٍ يُحْيَى
بْنُ نَصْرِ بْنِ الْبَلْخِيِّ الْقَوَشِيُّ مَاتَ سَنَةً ثَمَانٍ وَسِتِينَ وَمِائَتَيْنِ وَمِنْهُمْ الْعَلَّامَةُ
شَيْخُ الْخَنْفِيَّةِ بِمَادَاؤُ النَّهْرِ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبُخَارِيُّ قَالَ الْإِمَامُ
الْيَافِعِيُّ كَانَ مُحَدِّثًا دَأْبًا فِي الْفَقْهِ صَيِّفُ التَّصَانِيفِ مَاتَ سَنَةً أَرْبَعِينَ وَ
ثَلَاثَ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْإِمَامُ عَلَى الْإِطْلَاقِ شَيْخُ الْخَنْفِيَّةِ بِالْعَوَاقِ أَبُو الْحَسَنِ
عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْكُوْنِي قَالَ الْإِمَامُ الْيَافِعِيُّ خَرَجَ لَهُ أَصْحَابُ أَهْلِيَّتِهِ وَكَانَ
إِمَامًا قَانِعًا مُتَعَفِّفًا عَامِلًا صَوَامًا قَوَامًا كَبِيرًا الْقُدَارِ مَاتَ سَنَةً أَرْبَعِينَ وَثَلَاثَ
مِائَةٍ عَنْ ثَمَانِينَ سَنَةً وَمِنْهُمْ قَاضِي الْحُرَمَيْنِ شَيْخُ الْخَنْفِيَّةِ فِي وَقْتِهِ أَبُو الْحَسَنِ
أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّيْشَابُورِيُّ قَالَ الْإِمَامُ الْيَافِعِيُّ تَفَقَّهُ عَلَى الْإِمَامِ أَبِي الْحَسَنِ
الْكُوْنِي وَبَرَعَ فِي الْفَقْهِ مَاتَ سَنَةً أَحَدًا وَخَمْسِينَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْإِمَامُ
الْفَقِيهُ وَالْمُحَدِّثُ الْأَوْعَى قَامِعُ الْبِدْعِ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ فَضْلِ الْبُخَارِيُّ الْخَنْفِيُّ مَاتَ
سَنَةً خَمْسٍ وَعِشْرِينَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْإِمَامُ الْعَابِدُ وَالْفَقِيهُ الزَّاهِدُ
أَبُو بَكْرٍ طَرْخَانُ الْبُخَارِيُّ مَاتَ سَنَةً ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ
الْإِمَامُ عَلَمُ الْهُدَى قُدَاوَةُ أَهْلِ الْمُعْقُولِ وَالْمُنْقُولِ أَبُو مَنْصُورٍ الْمَازِنِيُّ
الْمُتَكَلِّمُ الْفَقِيهُ الْخَنْفِيُّ الْمُسَمَّرُ الْمَعْرُوفُ وَأَهْلُ مَا دَأْبُ النَّهْرِ وَعَنْهُمْ مِنْ
الْخَنْفِيَّةِ يُطْلَقُونَ أَهْلُ السُّنَّةِ عَلَى اتِّبَاعِهِ وَنَحْوُكَ مِنْ هَبَةٍ فِي الْكَلَامِ قَالُوا
كَانَ أَبُو مَنْصُورٍ شَدِيدَ الْإِتِّبَاعِ بِالْإِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ مَاتَ بِسَمَرَقَنْدَ سَنَةً خَمْسٍ
وَثَلَاثِينَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ قَالَ الْإِمَامُ صَدْرُ الْإِسْلَامِ فِي عَقَائِدِهِ كَانَ أَبُو مَنْصُورٍ
الْمَازِنِيُّ السَّوْقَتِيُّ مِنْ دَوَّسَاءِ أَهْلِ السُّنَّةِ صَاحِبُ كَوَامِلِ حِكْمِ الشَّيْخِ
الْإِمَامِ وَالِدِي عَنْ حَبِيبِ الشَّيْخِ الْإِمَامِ الزَّاهِدِ عِنْدَ الْكُوْنِيِّ ابْنِ مُوسَى كَرَامَاتِهِ

القداءة عن اويس قال الداني هو اجل اصحبه واصبطهم وقال غيره قراء
على اويس اربعاً وعشرين ختمه وثلاثاً وعشرين من مقطعات يروى ايضا
عن ذوالاثرم وابن الفتح النخعي وغيرهم وروى القداءة عنه عن صناديد سماعاً
احمد بن محمد البقطيني وابوبكر النقاش وابوبكر بن الانباري وعبد الله
بن النحاس وابوالفوح الشنبري وغيرهم من الاكابر ومنهم من لاحظ الفقيه
نصرون قاسم بن نصر بن زبيا وابوليث الفراءني الحنفي هذا هو الصحيح في نسبه
كما ذكره الخطيب وقال انه نيشا يروي الاصل سمع ابا ليث القداري يروي و ابا
هشام و ابا بكر بن ابي شيبه وغيرهم وروى عنه ابو الحسن المقرئ وعمرو بن
محمد بن سنانك وابو حفص بن شاهين وغيرهم وكان ثقة مأموناً وكان قرائضاً
كبيراً المنزلة في العلم فقيهاً على مذهب ابي حنيفة وكان مقرباً جليلاً على
قداءة ابي عمرو وقداءة على ابن غالب وعلى شجاع ابن نصر وعلى ابي عمرو وتوفي
ابوليث يوم الخميس لسبع بقين عن ربيع الاخر سنة اربع عشرة وثلاث مائة
ومنهم الامام الرباعي الفقيه ابو جعفر الهندي وفي البلخي قال الامام اليافعي
يقال له ابو حنيفة الاصغر توفي بخارا وكان شيخ الديار في زمانه مات
سنة اثنين وستين وثلاث مائة فقلت هو اسلاف الفقيه ابي الليث السمري
في الفقه والحدیث ويروي عن علي بن محمد اوداق ابي القاسم احمد بن
صومنة ومحمد بن عقيل البلخي الكندي ومنهم الامام احمد بن علي شيخ
الحنفية ببغداد وصاحب الامام ابي الحسن الكرخي قال الامام اليافعي انتهت
اليه رياسته المذهب وكان مشهوراً بالزهد وله عدة مصنفات مات
سنة سبعين وثلاث مائة ومنهم الشيخ العلامة ابوسعيد عبد الرحمن
بن محمد بن خنكي الحنفي الحاكم بنيشا يروي مات سنة اربع وسبعين وثلاث
مائة ومنهم القاضى الاديب الماهر في الفتوى القاضى ابوالقاسم علي بن
محمد التميمي الحنفي قال الامام اليافعي كان من اذكياء العالم مشهوراً بديعة
الاشعار عارفاً بالكلام والنحو وله ديوان الشعو ويقال انه حفظ ست مائة
بيت في يوم وليلة مات سنة اثنين واربعين وثلاث مائة روى عن محمد

بن عمرو ان المردباني وغيرهم ومنهم الحسن بن علي بن ابي القاسم الشنخي
المقدم الذي لقول فيه ابو عبد الله
اذا ذكر القضاة وانت فيهم
تخيرت الشباب على الشيوخ
وله كتاب فرج بعد الشدة ونشوان المحاضرة وكتاب المستجاب ودويوان الشعر
اكبر من ديوان غيره وسمع بالبصرة من ابي العباس الاثرم والقصري وطبقهم
نزل بعد ادوحدث بها الى حين وفاته وله ولد كان فاضلاً يعصب الى العلوة
المقرئ واخذ عنه كثير وكان يروي الشعو الكثير وهم اهل بيت كلهم ادياء
فوتاه فضلوا وهكذا في تاريخ الياقبي وتوفي سنة اربع وثمانين وثلاث
مائة ومنهم ابو الليث نصر بن محمد بن ابراهيم السمري تلميذ علي بن زيد بلغ
تلميذ الامام ابي جعفر الهندي والي احد الاثمة الاعلام صاحب التصانيف
المفيدة وروى عن ابي جعفر وهو عن احمد بن عظمة وهو عن نصر بن عبيد
هو عن ابي مطيع تلميذ الامام ابي حنيفة وعن ابيه محمد بن ابراهيم وهو عن
ابي الحسن الفراء والفقيه السمري وهو عن ابي بكر الجوزجاني تلميذ الامام
الرباعي محمد بن الحسن الشيباني وعن منصور بن جعفر ابي نصر الدبوسي الامام
المعروف وهو عن احمد بن عظمة وهو عن عيسى بن احمد وهو عن علي بن
عاصم تلميذ الامام ابي حنيفة وايضا يروي عن ابي القاسم عبد
الرحمن بن محمد عن فارس بن مزددية عن محمد بن فضل عن علي بن عاصم
المذكور وايضا يروي عن محمد بن فضل و خليل بن احمد وغيرهم من
العلماء مات سنة خمسين اذ سبعين وثلاث مائة وروى عنه ابو القاسم
بن يونس السمري وغيره من الاغنيان ومنهم الفقيه الحنفي ابو
القاسم النصر ابادي مات سنة سبعين وثلاث مائة ومنهم الامام
التبيل ابوبكر احمد بن محمد اسماعيل صاحب الرواية والداراية
الفقيه الحنفي شيخ الامام الزيد بن رستم صاحب روضة العلماء وتوفي سنة
اربع وثمانين وثلاث مائة بخارا ومنهم ابو الكبير العارف الشهير
ابو القاسم السمري الفقيه العالم الحنفي وفي فضل الخطاب و

وكان الشيخ أبو القاسم الحكيمة شريك الشيخ علكم الهدى رئيس أهل
السنة والجماعة أبي منصور المازندراني واسمها إلى أن توفي الموت بينهما
وقد تالوا في وصف الشيخ أبي القاسم الحكيمة لم يكن نظره من العرش إلى
التروى إلا إلى الله عز وجل، وكان معاملة مع الخلق طليبا يحفظهم دون
خلفهم. وفي الأنساب كان من عباد الله الصالحين ومن يضرب به المثل
وقد دونت حكمته وانتشر ذكره في شتى الأرض ومجربها. وقد توفي
في المحرم يوم عاشوراء سنة اثنين وأربعين وثلاث مائة يسمى قنار ودون
بمقبرة جاكودية ودرت قبره مرة وفي الثغر ختم الباب بذكره. ومنهم
الإمام قنار أئمة الإسلام أبو الحسين أحمد بن محمد الفقيه الحنفي
القناري قال الإمام البيهقي انتهت إليه رئاسة الحنفية بالعران كان
حسن العبادة في النظر وسمع الحديث روى عنه الخطيب أبو بكر القناري
نسبة إلى عمل القنار. مات سنة ثمان وعشرين وأربع مائة. ومنهم
الإمام صاحب أولاية الفقيه الحديث أبو شعيب صالح بن محمد البخاري
أستاذ شمس الأئمة الحنفي توفي سنة أربع مائة. ومنهم الإمام أبو بكر
الحناري قال الإمام ابن الأثير هو أبو بكر محمد بن موسى بن محمد الحناري
الفقيه الإمام على مذهب أبي حنيفة، سكن بغداد وسمع فيها من أبي بكر
الشافعي وغيره ودرس الفقه على أبي بكر أحمد بن علي الرازي ونهت إليه
الرئاسة في مذهب أبي حنيفة. حدث عنه أبو بكر البرقاني كان عالما حسن
الإعتقاد جليل الطويقة. مات سنة ثلاث وأربع مائة. ومنهم الإمام
نور الدين قال ابن الأثير هو القاضي الإمام نور الدين محمد بن علي
الأدسا بندي المروزي الفقيه على مذهب أبي حنيفة له ذكر في من كان
على رأس المائة الخامسة. ومنهم القاضي أبو الهيثم التميمي شيخ الحنفية
بجواسان، مات سنة ست وأربع مائة. ومنهم الإمام أبو عبد الله الجعفي
أحد الأعلام في مذهب أبي حنيفة مات سنة ثلاث وأربع مائة. و
منهم الإمام الهدى أبو عبد الله الترمذي الحنفي مات سنة ست وأربعين

وأربع مائة. ومنهم على ما أظن الحافظ أبو سعيد السمان إسماعيل بن علي
الرازي قال أكتفى كان من الحفاظ الكبار عابدا زاهدا سمع من أربعة آلاف
شيخ كبار رؤسائي الفقه والحديث، بصيرا بسنن أبي حنيفة والشافعي
لكنه من رؤس المعتزلة مات سنة خمس وأربع مائة كذا في تاريخ البيهقي
ومنهم الفقيه الكبير أبو القاسم بن يوسف تلميذ الفقيه أبي الليث السمرقندي
صاحب كتاب البهجة في مناقب أبي حنيفة مات سنة أربع وعشر وأربع مائة.
ومنهم الشيخ الإمام أبو زيد الدجوسي صاحب الأسرار والتقويم والمدالافى
وغيرها من التصانيف الجميلة شيخ الحنفية بسواداء الشهرة قيل هو أول من أخرج
المخلافات مات بخار عن ثلاث وستين سنة سنة ثلاثين وأربع مائة ودون يقرب
الإمام أبي بكر طرخان. ومنهم القاضي القضاة أبو عبد الله الدامغاني ثقة بخاسان
ثم بعد ذلك على القناري سمع من القناري وجماعة. كان نظيرا في يوسف في
الحجاز. ودون في القنار إلى جنب الإمام أبي حنيفة مات سنة ثمان وسبعين وأربع
مائة. ومنهم أحمد بن صاعد أبو نصر الحنفي. وكان يقال له شيخ الإسلام. مات
سنة اثنين وثمانين وأربع مائة. ومنهم الإمام أبو بكر الناصبي وهو عصره أفضل
الحنفية وأعداهم بالمدح هب وأدبهم في المناظرة مع حنطه وافر من الأدب
والطب، مات سنة أربع أو ثمان وأربع مائة. ومنهم العالم الفاضل أبو الحسن
علي بن محمد اللطيفاني شيخ الحنفية يبلغ مات سنة اثنين وثلاثين وأربع
مائة. ومنهم الفقيه المذكور الإمام المعز أبو مالك نصر بن حمزة الحنفي
صاحب كتاب اللطائف وغيره مات سنة اثنين وثلاث وأربع مائة. ومنهم
الإمام الإمام الأئمة شيخ الحنفية بسواداء الشهرة أبو محمد عبد العزيز الملقب
بشمس الأئمة الحنفي أستاذ نوز الإسلام السرخسي مات بخار سنة تسع و
أربعين وأربع مائة. ومنهم العالم المقتدى قنار الحنفي أبو سعيد عبد
الرحمن الزوزني مات سنة تسع وأربعين وأربع مائة. ومنهم الإمام القوي أبو
غالب أواسطي المروزي بابن الحنفي مات سنة اثنين وستين وأربع مائة.
ومنهم الإمام أبو منصور محمد التمعاني الحنفي صاحب المصنفات. مات سنة

مراد
سير
رست
لرود
نام
يا
بار
له
ولا
او
بر
رو
اخ
فلا
بر
غير
قاي
دين
نزل
جوا
91494
نزل
نزل
نزل

تسعة وأربعين وأربع مائة. ومنهم أبو القاسم عبد الوارث بن محمد بن بركات
 البزاز النخعي صاحب التصانيف قال الخطيب كان متصليا بعلمهم كثير من
 النجوم واللغة والنسب وله أنس شديد بعلمه الحديث كان فقيها حنفيا أخذ
 الكلام من أبي الحسن البصري ومنهم العارف الكبير أبو علي الشهيدي عن عثمان
 الغزواني النخعي صاحب كتاب كشف المجوب وغيره قال روى عن رسول الله
 صلى الله عليه وسلم في لتمام يحمل شخصاً في حجره كما يحمل الطفل نقلت
 من هويا رسول الله فقال أبو حنيفة إمامك وإمام أهل ديارك مات سنة
 أربع وستين وأربع مائة بلا هود وتبره هناك مشهور بدار ويتبرون به ومنهم
 الشيخ المتقي عبد الكريم الأذرقي الفقيه الحنفى تلميذ الجواد مات سنة
 إحدى وثمانين وأربع مائة. ومنهم إمام الأئمة الأعلام الورع الكامل فخر
 الإسلام أبو الحسن علي البرزوقي صاحب الأصول النجوى والمحصل واللباب
 تلميذ الجواد وهو أخ الإمام صدر الإسلام وكان فخر الإسلام يكنى بأبي
 العسر لعسر كلامه وأخوه صدر الإسلام بأبي اليسر لسهولة كلامه توفي بسمرقند
 يوم الخميس خامس رجب سنة اثنين وأربع مائة ودفن بجوار قبره من
 ضياع بخارا. ومنهم الفقيه الجليل الإمام أبو بكر خوارزمي محمد البخاري
 مات سنة ثلاث وثمانين وأربع مائة. ومنهم الإمام أبو الحسن يحيى بن علي البخاري
 الزندوستي صاحب كتاب دونه العلماء روى عن الإمام أبي بكر محمد بن فضل
 البخاري والإمام أبي بكر إسماعيل وغيرهما كان في حد دسيت وخمس مائة
 ومنهم العلامة محمد بن يوسف قال العلامة البخاري محمد بن يوسف
 بن علي أبو الفضل الغزواني الحنفى مؤلف تالفا مفسر فقيه ولد سنة اثنين و
 عشرين وخمس مائة وسمع في صغره من أبي بكر قاضي ماستان وعن أبي منصور
 خيرون قراء الروايات على أبي محمد سبط الحياطة أبي الكرم الشهدوري قراء عليه
 العلما من أبو الحسن السخاوي وأبو عمر بن حاجب روى عنه الكمال الصيرفي
 والحاظان ابن خليل والضياف والوشيد العطار مات بالقاهرة نصف ربيع الأول
 سنة تسع وتسعين وخمس مائة. ومنهم الإمام الكبير الشأن نصر الله قال

أحمد بن نصر الله بن علي منصور أبو الفتح بن كيال أبو سبط الحنفى أستاذ عارف
 فقيه إمام قراء على ابن شراقي بإسطة وعلى أبي عبد الله البارع ببغداد وروى
 القراءة عن إبراهيم بن محمد الضبي وتفقه على القاضي أبي علي العارفي ثم
 على الحسن بن سلامة السنجي وقراء الخلات وتافروا فتنى وسمع من أبي القاسم
 الحصري. وفي قضاء البصرة ثم قضاء واسط قال أبو عبد الله الحافظ كان ثقة
 سمعت منه الكثير مات بواسط في جمادى الآخرة سنة ست وثمانين وخمس مائة
 وهو في سبع وتسعين وله كتاب مفيد في الشعو. ومنهم الحافظ عمر بن محمد
 السفي السلق بمفاتي الثقلين شيخ الحنفية وإمام الملة الحنفى قال الإمام البيهقي
 يقال له مائة مصنف مات سنة سبع وثلاثين وخمس مائة عن أربع وثمانين
 سنة. ومنهم الإمام الرباني والقطب الصمد أبي أبو يعقوب يوسف بن أيوب
 الهنداوي الحنفى الجامع بين الطريفة والحقيقة صاحب المقامات الفارقة العلية
 المعروفة المشهورة مات سنة خمس وثلاثين وخمس مائة عن خمس تسعين
 سنة. ومنهم الإمام السعيد الصدر الشهيد صاحب التصانيف العالية
 الشهيرة الجليلية مات سنة ست وثلاثين وخمس مائة. ومنهم العلامة
 جاد الله الذمخشري قال الإمام ابن الأثير هو أبو القاسم محمد بن عمرو
 الذمخشري الخوارزمي الحنفى مذهبيا صاحب التصانيف الحبيبة والتأليفات
 الغريبة مثل الفائق في غريب الحديث والكتاب في تفسير القرآن والمفصل في
 النجوم وله اليد الباسطة واللسان الفصيح في علوم الأدب واليه انتهت هذه الفضائل
 مات سنة ثمان وثلاثين وخمس مائة قال الإمام البيهقي عاش أحداً وسبعين
 سنة متفتنا في التفسير الحديث واللغة والبيان إمام عصره في فوائده
 له التصانيف البديعة الكثيرة الممدوحة الشهيرة. عدا بعضهم منها
 نحو ثلاثين مصنف في التفسير والحديث والآداب وعلم الفرائض والنجوم والفقه
 واللغة والأمثال والأموال والعمود والشعر وكان شروعه في تأليف المفصل
 في غرة شهر رمضان سنة ثلاث وعشرين وخمس مائة وفرغ منه في غرة محرم
 سنة خمس وعشرين وخمس مائة. وكان قد جاوز مكة زماناً فصار يقال له

جاء الله ليدالك حتى صار هذا اللقب علما عليه. وكانت إحدى رجليه ساقطة
 وكان يمشي في خشب وكان سبب سقوطها أنه أصابه في بعض أسفاده برؤس شديد
 وشغل كثير. انتهى. قلت قد ماء المعتزلة انحلوا مذهب أبي حنيفة وتفقهوا
 على ذلك كما في شرح الواقفي. ومنهم الإمام قنوة الأتام الشيخ بزمان
 الدين علي بن أبي بكر الحنفي الصديقي الموعظ في صاحب الكرامات والمقامات
 مصنف الهداية في الفقه التي لم تكن قبل عيني الزمان مثيلا. اشتغل أمة
 الفقهاء والحمد لله في حيا وحلها وبعد لطائف أسرار تحت الإشراف
 محبوبة وقد أيقظها مستودع. مات سنة ثمان مائة وتسعين وخمس مائة
 عن مائة سنة. ومنهم أبو الفضل التوكتاني أحمد بن مسعود شيخ الحنفية
 بالعراق ومدرس مسند الإمام أبي حنيفة مات سنة ثمان مائة وتسعين
 كذا في تاريخ ألبافعي. قلت مسانيد الإمام أبي حنيفة التي رواها الكثر الأئمة
 كثيرة وقد جمع منها بعض الأفاضل خمسة عشر مسندا وجعلها مسندا
 واحدا مع حذف الأسانيد وأضاف إليها بعض مناقبه وذكر جمع من شيوخه
 فالسند الأول نسخة أبي يوسف، والسند الثاني نسخة محمد الثالث
 أيضا له وهو الأثر والسند الرابع مسند الخامس للحسين بن زياد والسند
 السادس للحارثي والسند السابع لابن خسر والسند الثامن لابن المظفر والسند
 التاسع للأشعري والسند العاشر لطحمة والسند الحادي لابن القاضي الرشدي
 والسند الثاني عشر لابن حلي والسند الثالث عشر لابن أبي العوام والسند
 الرابع عشر لابن عدي والسند الخامس عشر لأبي نعيم الأصبهاني. ومنهم
 العلامة أبو الفتح ناصر بن أبي المكارم المطري الفقيه النحوي الأديب
 الحنفي الخوارزمي. قال الإمام البيهقي كانت له معرفة تامة في النحو
 اللغة والشعر وأنواع الأدب، قور على جماعة وسمع الحديث من طائفة
 كان فاسافي الإعتزال داعيا إليه منحل مذهب الإمام أبي حنيفة رضي
 الله عنه في الفروع فصيحاً فاملا في الفقه له عدة تصانيف نافعة منها
 شرح المقامات للحريري وعلى وجادته مفيد محصل للمقصود وله كتاب

المغرب تكلم في الألفاظ التي يستعملها الفقهاء من الغريب وهو الحنفية
 بمنزلة كتاب الأذهر للشافعي. وما قصر فيه فإنه أتى جامعاً للمقاصد
 وله عيون ذلك، وانتفع الناس به ويكتبه، وقد دخل بغداد حاجاً وجري
 له هناك مباحث مع جماعة من الفقهاء ويقال إنه كان يخارزم خليفة
 الذمخشري والمطري نسبة إلى من يطرد الثياب ويذممها ما هو أدا
 أبيه. انتهى. مات سنة ثمان مائة وتسعين مائة. ومنهم الإمام المحمدي الفقيه
 جمال الدين، مات بخاراسنة ثلاثين وتسعين مائة. ومنهم الإمام الزاهد
 الفقيه العابد مولانا جمال الدين الكبيدي مات بخاراسنة إحدى وثلاثين
 وتسعين مائة. ومنهم الإمام بقية السلف جمال الدين أحمد الحصري. وفي
 فصل الخطاب، هو مدفون في مقبرة دمشق وكان أستاذاً لمؤيد الشام. وكان
 افتتاحه إملاء كتاب المتأسل عند مشهديات بريدة والحكم صاحب
 رسول الله، صلى الله عليه وسلم بعد اختتام كتاب شرح المبسوط للشيخ
 الإمام الأجل الزاهد شمس الأئمة أبي بكر محمد بن أبي سهل السرخسي في
 يوم الأحد لعشر من الشهر المبارك رجب سنة ثلاث وتسعين وتسعين مائة
 المولى الشيخ الإمام العالم الرباني تاج الأئمة حافظ الدين البخاري. ومنهم
 سلطان الشام الملك الكامل شرف الدين عيسى بن أيوب شارح الجامع الكبير لمحمد
 بن حسن صاحب كتاب المناقب للإمام أبي حنيفة، مات سنة أربع وثلاثين وتسعين
 مائة. ومنهم الإمام كمال الدين محمود بن أحمد الحصري شيخ الحنفية بالشام
 مات سنة ست وثلاثين وتسعين مائة. ومنهم الإمام الفقيه الزاهد شمس
 الدين محمد بن عبد الستار الكودري، مات بخاراسنة اثنين وأربعين وتسعين
 مائة عن ثمان وثلاثين سنة. ومنهم الفقيه أبو حامد محمد بن محمد بن
 محمد بن محمد العميدي الحنفي السمرقندي، كان إماماً في فن الخلاف وهو أول
 من أفرد كتاب التصنيف ومن تقدمه كان يزوج، ومن تصانيفه أيضاً كتاب النفاش
 اختصره شمس الدين أحمد الشافعي وسماه غرالنفاش، وكان كريمة الخلاف
 كثير التواضع طيب المعاشرة، مات سنة خمس عشرة وتسعين مائة. ومنهم

أَلَفَ تَارِيخًا فِي أَرْبَعِ مَجَلَّدَاتٍ وَلَهُ كِتَابٌ تَكَلَّمَ فِيهِ عَلَى آيَاتِ الْمُفَصَّلِ مَاتَ سَنَةَ
 سَبْعٍ وَثَلَاثِينَ وَسِتِّ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ إِمَامُ الْفَقِيهِ حَافِظُ الدِّينِ الْبُخَارِيُّ الصَّغِيرُ
 شَيْخُ الْحَنْفِيَّةِ مَاتَ بِمَجَارِ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَتِسْعِينَ وَسِتِّ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْفَقِيهِ الْإِمَامُ
 مُطَفَّرُ الدِّينِ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ الْمُعَوَّضِ يَا بِنِ السَّاعَاتِي شَيْخُ الْحَنْفِيَّةِ قَالَ الْإِمَامُ
 الْيَافِعِيُّ كَانَ يُضَرِّبُ بِهِ الْمَثَلُ فِي الدَّكَاةِ وَالْفَصَاحَةِ وَحُسْنِ الْخَطِّ لَهُ مُصَنَّفَاتٌ فِي الْفِقْهِ
 وَأُصُولِهِ وَفِي الْأَدَبِ مُجَادَلَةٌ مُقَيَّدَةٌ وَكَانَ مُدَرِّسًا لِبَطَانَتِهِ الْحَنْفِيَّةِ بِالْمُسْتَضَرَّةِ
 فِي بَعْدَ أَدَمَاتٍ سَنَةِ أَرْبَعٍ وَتِسْعِينَ وَسِتِّ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْإِمَامُ الْعَلَّامَةُ
 بُرْهَانُ الدِّينِ مُحَمَّدُ النَّسَفِيُّ الْمُسَمَّى الْحَنْفِيُّ مَاتَ سَنَةِ أَرْبَعٍ وَثَمَانِينَ وَسِتِّ مِائَةٍ
 وَمِنْهُمْ الْمَلِكُ النَّاصِرُ أَدُوبُ بْنُ مُعَظَّمِ بْنِ الْعَادِلِ صَاحِبُ الْكُوخِ أَجَادَلَهُ مُؤَيَّدُ
 الدِّينِ وَسَمِعَ بَعْدَ أَدَمَاتٍ حَنْفِيًّا فَانْصَلَفَ لَهُ كِتَابًا بِصِنْفٍ بِالْأَدَبِ بِدِيَارِ
 الْمُنْظِمِ مَلِكٌ دَمَشْقِيٌّ بَعْدَ أَبِيهِ ثُمَّ أَخَذَهَا مِنْهُ عَمَّهُ الْأَشْرَفُ فَتَحَوَّلَ إِلَى مَدِينَتِهِ
 الْكُوخِ وَمَلَكَهَا إِحْدَى وَعِشْرِينَ سَنَةً وَكَانَ جَوَادًا مَسْكُودًا مَاتَ سَنَةَ سِتِّ
 خَمْسِينَ وَسِتِّ مِائَةٍ كَذَا فِي تَارِيخِ الْيَافِعِيِّ وَمِنْهُمْ الْفَقِيهِ الْعَمْرُ أَبُو بَكْرٍ هَكَالِ
 الْأَرْدِيُّ مَاتَ سَنَةَ تِسْعٍ وَسَبْعِينَ وَسِتِّ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْفَقِيهِ الْوَرَعُ أَبُو الْعَلَاءِ
 مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْبُخَارِيُّ الْحَنْفِيُّ مَاتَ سَنَةَ سَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْعَلَّامَةُ
 سَنَةُ الْمُحَقِّقَيْنِ وَبُرْهَانُ الْمَدَنِيِّ قُطُبُ الدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ ضِيَاءِ الدِّينِ
 الشَّيْبَانِيُّ الْحَنْفِيُّ صَاحِبُ التَّصَانِيفِ الْكَثِيرَةِ وَالتَّوَالِيْفِ الشَّهِيدُ فِي فُنُونِ الْعُلُومِ
 مِنَ الْمُعْقُولِ وَالْمُنْقُولِ تَلْمِيزُ الْحَقِيقِ الطُّوسِيِّ مَاتَ بِتَبْرُزٍ سَنَةَ خَمْسٍ وَعِشْرَةِ
 سَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْمُسْتَدُّ الْعَالِمُ كَمَالُ الدِّينِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْحَلَقِيُّ ابْنُ الْخَاسِ
 الْحَنْفِيُّ سَمِعَ ابْنَ يَعِيشَ وَابْنَ مُهْرَةَ وَابْنَ رَدَاخَةَ مَاتَ سَنَةَ عَشْرِ وَسَبْعٍ مِائَةٍ فِي
 دَمَشَانَ عَنْ بَعْضٍ وَسَبْعِينَ أَوْ ثَمَانِينَ كَذَا ذَكَرَهُ الْإِمَامُ الْيَافِعِيُّ وَمِنْهُمْ الْإِمَامُ
 الْعَلَّامَةُ قَاضِي الْقَضَاةِ الْحَنْفِيُّ الْبَارِعُ الْعَلَّامَةُ الْمُتَالِفُ يُضَرِّبُ بِدَاكِيهِ وَمُتَالِفِيهِ
 الْمَثَلُ كَانَ إِمَامًا بَارِعًا مُتَقِنًا خَرَجَ بِهِ الْأَصْحَابُ يَعْرِفُونَ الْمَذْهَبَيْنِ الْحَنْفِيَّ وَالشَّافِعِيَّ
 أَقْوَاهُمَا وَصَنَّفَ فِيهِمَا وَأَمَّا الْأُصُولُ وَالْمُعْقُولُ فَتَفَرَّدَ فِيهِمَا بِالْإِمَامَةِ وَلَهُ
 تَصَانِيفٌ مِنْهَا شَرْحُ الْغَايَةِ فِي الْفِقْهِ الشَّافِعِيِّ وَشَرْحُ مِنْهَا جِ الْبَيْضَانِيُّ وَشَرْحُ الْمَصْبُوحِ

وَالْإِمَامِيُّ وَالشَّافِعِيُّ وَوَلَّى بِتَبْرُزٍ وَأَعْمَلَهَا إِلَى أَنْ تُوُفِّيَ وَكَانَ أَسْتَاذَ الْأَسْتَاذِينَ
 فِي وَتَنِهِ تُوُفِّيَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَأَرْبَعِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْعَلَّامَةُ شَمْسُ
 الدِّينِ مُحَمَّدُ الْحَنْفِيُّ شَيْخُ الْقُرَاةِ وَالْعُرْبِيَّةِ مَاتَ سَنَةَ سِتِّ وَتِسْعِينَ وَسَبْعٍ
 مِائَةٍ وَمِنْهُمْ قَاضِي الْقَضَاةِ أَشْرَفُ الدِّينِ أَحْمَدُ الْحَنْفِيُّ قَالَ الْعَلَّامَةُ الْبُخَارِيُّ
 كَانَ أَعْلَمَ النَّاسِ أَسْتَاذًا مَاتَ سَنَةَ سِتِّ وَتِسْعِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الشَّيْخُ
 الْمُحَقِّقُ الْفَقِيهُ الْحَنْفِيُّ نَحْسُ الدِّينِ أَبُو مُحَمَّدٍ عُثْمَانُ بْنُ عَلِيِّ الرَّيْلِيِّ صَاحِبُ التَّبْيِينِ
 شَرْحُ الْكُتُبِ وَغَيْرِهِ مَاتَ بِالْقَاهِرَةِ سَنَةَ أَرْبَعٍ وَأَرْبَعِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ
 الْإِمَامُ الْعَلَّامَةُ حَاوِي الْمُعْقُولِ وَالْمُنْقُولِ عَبْدُ اللَّهِ صَدْرُ الشَّرِيعَةِ صَاحِبُ
 التَّنْقِيحِ وَالتَّوَضُّعِ وَشَرْحُ الْوَقَايَةِ وَغَيْرِهَا مِنَ التَّصَانِيفِ مَاتَ بِمَجَارِ سَنَةِ سَبْعٍ وَ
 أَرْبَعِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الصَّلَاحِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْمِصْرِيُّ
 تَقَى الْمُعْرُوفُ بِالْبُخَارِيِّ قَالَ فِي طَبَقَاتِ الْقُرَاةِ مُقَرَّرٌ لِأَبْنِ بَيْهٍ وَلِدَ بِعِيدِ
 الْعِشْرِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ وَقَرَأَ الْقُرْآنَ أَيْتِ السَّبْعِ عَلَى الشَّيْخِ أَبُو إِسْمَاعِيلَ الْعَسْكَرِيُّ
 وَسَمِعَ الْمُؤَطَّلَ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ وَوَلَّى إِمَامَ الْمَدْرَسَةِ الْفَرَسِيَّةِ وَبَاشَرَ الْقَضَاءَ
 تَصَدَّرَ لِلْقُرَاءَةِ وَمَاتَ بَعْدَ ثَمَانِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ أَوْ ثَوْنِي سَنَةِ تِسْعِينَ فِيمَا أَظُنُّ وَمِنْهُمْ
 الشَّيْخُ الْمُقَرَّرِيُّ بَدْرُ الدِّينِ الْحَنْفِيُّ أَسْتَاذُ الْعَلَّامَةِ الْبُخَارِيِّ مَاتَ سَنَةَ ثَمَانٍ وَسَبْعِينَ
 وَسَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْفَقِيهُ الْكَبِيرُ أَسْتَاذُ الْعُلَمَاءِ مَوْلَانَا حَمِيدُ الدِّينِ الشَّاشِيُّ
 الْحَنْفِيُّ مَاتَ بِمَجَارِ سَنَةِ أَحَدٍ وَثَمَانِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الشَّيْخُ الْمُكْرَمُ الْمُعَظَّمُ
 الْهَادِي زَيْنُ الدِّينِ أَبُو بَكْرٍ النَّبَاطِيُّ الْحَنْفِيُّ الْوَلِيُّ الشَّهِيدُ الَّذِي قَالَ فِيهِ قُطُبُ
 الْأَوْلِيَاءِ الشَّيْخُ بِهَاءِ الدِّينِ الْمُقَشَّبُ أَنَّهُ وَصَلَ بِطَرِيقِ الْعِلْمِ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ
 حَتَّى أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِنْهُمْ الْعَالِمُ الْكَامِلُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ
 الْحَنْفِيُّ الرَّبِيدِيُّ مَاتَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَثَمَانٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ الْفَاضِلُ بْنُ طَاهِرٍ
 الْحَلَبِيُّ الْحَنْفِيُّ الشَّهِيدُ بِابْنِ حَبِيبٍ مَاتَ سَنَةَ ثَمَانٍ وَثَمَانٍ مِائَةٍ وَمِنْهُمْ
 الْفَقِيهُ ابْنُ الرَّضِيِّ صَاحِبُ عَالَمِ مُدَارِسٍ أَخَذَ الْفِقْهَ عَنِ الشَّيْخِ صَدْرِ الدِّينِ مُحَمَّدِ
 بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُصَوِّرٍ وَبَرَعَ فِيهِ وَشَارَكَ فِي الْعُلُومِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى الْقُرَاءَةِ وَهُوَ كَبِيرٌ
 تُوُفِّيَ شَهْرَ ذِي الْحِجَّةِ سَنَةَ أَحَدٍ وَثَمَانٍ مِائَةٍ كَهْلًا بِحُطِّ الشَّيْخِيَّةِ وَدُفِنَ بِالْقُرْبِ

من جامع الأقايع ومنهم محمد بن عبد الرحمن قال الجوزي محمد بن عبد
 الرحمن شيخنا الإمام العلامة شمس الدين بن الصانع الحنفي سألت عن مولده
 فأخبرني أنه سنة أربع وسبع مائة بالقاهرة وقراء القرآن إفراداً وجمعاً
 للبعثة والعشرة على الشيخ تقي الدين بن الصانع بعد الشيخ محمد المصري ثم
 العروبية على الشيخ ابن حبان وأخذ المعاني والبيان عن الشيخ علاء الدين القزويني
 والقاضي جلال الدين القزويني وأخذ الفقه عن القاضي بركات الدين ومهر
 في العلوم ودقق وتقدم في الأدب ولم يكن في زمنه حنفي أجمع منه علماً وفضلاً
 وتدقيقاً فهما وتقريراً وأدباً ودخل إلى دمشق فسمع أنه توفي في ثمان و
 سبع مائة ولم يخلف بعده مثله ودرس في عدة أماكن وإلى إنشاء دار
 العدل ثم قضاء العسكر ومنهم الفاضل الكامل محمد بن إبراهيم أبو عبد الله
 الزنجيني السمرقاني الحنفي القريب مدرس النجيبية ولي الشيخة الكبرى
 بالعدلية يد مشق وأقروها وقراء عليه محمد بن أحمد بن الحسن البان ولم
 يكمل وتوفي سنة سبع وأربعين وسبع مائة ومولده بعد ستين وست مائة
 ومنهم العلامة مولانا شمس الدين الأنصاري الحنفي صاحب التصانيف منها
 كتاب في أصول المذهب الأربعة وكتاب كذا في تاريخ مشاهير الأصفياء مات
 سنة أربع وثلاثين وثمان مائة ومنهم الشيخ الزاهد أبو يزيد النوري مات
 بها سنة اثنين وستين وثمان مائة ومنهم العلامة مبادك شاه القاهرة الحنفي
 صاحب التصانيف مات سنة اثنين وستين وثمان مائة ومنهم العلامة سنة
 التحقيق وسيد المدققين السيد شريف الجوزي نزيل سمرقند الحنفي
 النقشبندي كذا سمعت من بعض الثقات وكذا شرحه على السراجية على فقه
 الحنفية مع البراهين الموكدة للمذهب لا كتلويح العلامة التفتازاني وإنه
 وإن كان مشرراً لا أصول الحنفية لكنه تأيد المذهب الشافعية من التعويض
 لإدلة الحنفية وهو دليل واضح على كون الشارح شافعيًا وذلك لا يخفى على الناظر
 في الكتابين وكذا لك ما وقع في ذلك وقد توفي العلامة سعد الدين مسعود
 بن عمر التفتازاني عن سبعين سنة بسمرقند سنة اثنين وتسعين وسبع مائة

وتوفي العلامة سنة التحقيق بشير أذ سنة ست عشرة وثمان مائة و
 فاضل السيد التحقيق أشهر من أن يذكر وتوفي في الأمانة البليغة في فنون العلوم
 من المعقول والمنقول والفروع والأصول واللغة والعربية والبيان والآداب
 أظهر من أن تخفى جزاءه الله تعالى وعن سائر المحققين خير الجزاء ثم رأيت في
 طبقات الحنفية في مناقبه قدس سره ويكشف كونه حنفيًا مسلمًا فأوردت
 فضلها منها تيمناً للقائده قال رحمه الله له مؤلفات كثيرة منها ما هو مشهور
 متداول ومنها ما ليس بمتداول ومنها تفسير الزهراوين وشرح قول السراجية
 وشرح الوقاية وشرح المواقف وشرح المفتاح السكاني والتذكرة لنصير الطوسي و
 المحمديّة في الهيئة وشرح الكافية بالفارسية وله من الحاشي حاشية على
 الكشاف والمشكوة والخلاصة للطبري والحوادث وحاشية على الهداية في الفقه
 وتفتت على آداب على شرح النجيب للصفهاني وعلى شرح الطوايع وعلى المطالع
 وشرح الشمسية على القطب الرازي وعلى المطول وعلى المختصر وعلى شرح هداية
 الحكمة وعلى شرح حكمه العين وعلى حكمه الاشراف وعلى الحنفية وعلى الزماني
 النجوي يقال إنه حوز الزماني وأخلصه من المسودة بعد أن كان فيه سقم كثيرًا
 وله حاشية على شرح نقولا كارد على المتوسيط وعلى تلخيص التلخيص وعلى عواميل
 الجوزي وعلى رسالة الوضع وعلى شرح الإشارات للطوسي وعلى التلويح والتوضيح
 وعلى نصاب الفارسية وعلى أشكال التأسيس وعلى شرح العضد وعلى تجرير قليل من
 للطوسي وعلى قصيد كعب بن زهير وله مقدمة في الصرف بالفارسية وأجوبة
 أسئلة السلطان سيكندر صاحب التبريز والرسالة الوجودية بالفارسية وأخرى
 للوجودي في الوجود بحسب القسمة العقلية وأخرى في علم الحروف وأخرى في
 الصوت وأخرى في علم الأذوار وله الصغرى والكبرى في المنطق وهما بالفارسية
 عرّيهما وكذا السيد محمد وله رسالة في مناقب خواجه بهاء الدين النقشبند
 ورسالة شهاب البينة في الوجود والعدم (سنة ست) والأخرى في الأفق
 والأفانيس ذكره هذه المؤلفات الحافظ السخاوي في الفروع للامام وقال كان
 إماماً علامة زاهداً وعناية في الدكاك والفهم وطلاقة العبارة شيخاً أبي

الغيبية يرداد فصاحة وبلاغة وعبارته وشيقة وموقية لطوق الساطرة
والمباحثة والاحتجاج ذا عقل تام ومداومته على الاشتغال والأشغال وابنه
محمد شرح في عدا علوم ومات وله مبالغ الأربعين وعمره إلى أن صار
غالب فضلا البلاد من جميع الأقطار من تلاميد تلاميد وقوى
كتبه في المدارس وخذ منه العلماء وأقبل الناس على كلامه يقرب من القلوب
بمنايته وجزالته بحيث يقال كلام السيد سيد الكلام رحمة الله عليه وعلى
كافة العلماء أجمعين انتهى كلامه. ومنهم العلامة حماد الماردي الحنفى
شارح مختصر ابن الصلاح في الأصول والحديث. مات سنة تسع عشر وثمان
مائة. ومنهم الولي الكامل والعالم الفاضل الأميزي قوام الدين الحنفى
صاحب جزون النجابين مات سنة عشرين وثمان مائة عن ست وستين سنة
وفضائله أكثر من أن يحصى ومنايته أشهر من أن تحصى. ومنهم العلامة
الواعظ أحمد بن محمد الشاذلي الحنفى. مات سنة إحدى وستين وثمان
مائة. ومنهم العلامة التميمي الأسكندر صافي صاحب التصانيف الجليلية
منها حاشية التفسير البصائر والموافق والعصدي والمطول وشرح مختصر
الوقاية. مات سنة اثنين وسبعين وثمان مائة. ومنهم العلامة المرومشتي
أحمد الحلي الحنفى صاحب كزون الفقه وغيره. مات سنة اثنين وسبعين و
ثمان مائة. ومنهم العلامة الحسن الحلي الصارفي صاحب الحاشية المفيدة
الشهيرة منها حاشية المطول والتلويح وشرح المواقيت. مات سنة ست
وثمانين وثمان مائة. ومنهم الفاضل مولانا عبد الرزاق السمرقندي صاحب
حاشية التلويح ومطالع السعديين مات سنة ثمان وثمانين وثمان مائة. ومنهم
العلامة الحسين الخطيب والعلامة أحمد بن جندبى مات سنة ثمان و
ثمانين وثمان مائة. ومنهم العلامة أحمد الشرجي صاحب كتاب الفوائد
ونزهة الأقباب مات سنة ثلاث وتسعين وثمان مائة. ومنهم العلامة
الكركي إبراهيم الحنفى صاحب حاشية التوضيح مات سنة اثنين وعشرين
وتسعين مائة. ومنهم العلامة إبراهيم الطرابلسي صاحب كتاب الإسعاف

ومواهب الرحمن وشرحها المسمى بالبرهان مات سنة اثنين وعشرين وتسعين
مائة. ومنهم الفاضل الكامل ثقة الدين حسن الطرابلسي الحنفى صاحب كتاب
مختار الاختيار مات سنة ثمان وعشرين وتسعين مائة. ومنهم العلامة تداوة الخول
جامع المتقول والمنقول مولانا عبد العلي البرجندى الحنفى صاحب التصانيف
الجليلة منها شرح التذكرة وشرح التحرير وشرح الشمسية وشرح مختصر الوقاية
تلميذ الفاضل الشيرازي. ومنهم العلامة التحرير مولانا أحمد الجندبى صاحب
التحقيقات والتدقيقات والتصانيف السريعة والتوايف العجيبة. مات سنة تسع
سنة إحدى وستين وتسعين مائة. واعلم أن مثل الأئمة الحنفية كمثل النجوم
في السماء يراها الناظر في الدجى لا يمكن إحصاءهم وليست تحيل عددهم وما ذكرت
منهم ليسوا إلا كقطرة من البحر الدار والآتي بلاد ما وراء النهر وبدا خشان والهند
والدوم وكاشغر وخوارزم وبخارا وعصا وعصا الأوف الأوف من العلماء والعرفاء
يوجدون ويفتون لا يعلمهم إلا الله. وهاتان ذكرنا طائفة من أكابر الأولياء
بما وراء النهر والهند وختم الرسالة حينئذ. فمنهم الإمام الرباني القطب
القمي ابن عبد الحاق النجدي وابن قيس سره رئيس السلسلة العلية المعروف
بسلسلة خواجها قدس سره. ومنه من أن تحصى ومعارفه أشهر من
أن تحصى. وهو مؤيد الشيخ الإمام أبي يعقوب يوسف الهنداني قدس سره قد
مؤد كونه شيخ الأولياء الكبار منهم العارف الكامل خواجها عارف الزوكراني. و
خواجها أحمد الصديقي وخواجها أذليلا كلا. ومنهم الولي المشهور خواجها محمود
الحبيبي نغزوي مؤيد الشيخ الزوكراني. ومنهم الشيخ الجليل الولي النبيل
دوام المقامات والكرامات خواجها علي التراميتي المعروف به عزيزان
هو مؤيد الشيخ محمود الحبيري النغزوي المؤد كونه. ومنهم الإمام الفتاوة
خواجها محمد باباء السماي قدس سره مؤيد الشيخ التراميتي المؤد كونه
ومنهم السيد ذوالكمال والإكمال مؤيد خواجها محمد باباء المؤد كونه
وشيوخ قطب الأولياء إمام العرفاء بها النجدي والدين المعروف بنقشبند رضي
الله عنه توفي سنة اثنين وسبعين وتسعين مائة. ومنهم قطب الأفان والولي

عَلَى الْإِطْلَاقِ حُجَّةُ الْأَوْلِيَاءِ وَبُرْهَانُ الْعَوَاذِ وَالْأَذْكِيَاءِ الدِّينِيِّ هُوَ مَعْرُوفٌ
بِنَفْسِهِ الْبُخَارِيُّ قُدَّسَ سِرُّهُ، مَقَامَاتُهُ الْجَلِيلَةُ الرَّفِيعَةُ وَمَتَّحَنُ الْعُقُولِ
عَنْ وَصْفِهِ وَكَلَّمَ الْأَلْسُنَ عَنْ بَيَانِهِ - تُوِّفِيَ بِجَنَادٍ يَوْمَ اثْنَيْنِ، ثَلَاثَ رَبِيعِ الْأَوَّلِ،
سَنَةِ إِحْدَى وَتِسْعِينَ وَسَبْعٍ مِائَةٍ عَنْ ثَلَاثِ وَسَبْعِينَ سَنَةً - وَمِنْهُمْ الْقُطُبُ
الْأَبْرَارُ الْوَلِيُّ الْمُخْتَارُ عَلَاءُ الدِّينِ عَطَّارُ حَمْدِ الْبُخَارِيِّ مُرِيدُ الشَّيْخِ الْإِمَامِ بِهَاءِ
الدِّينِ النَّقْشَبَنْدِ قُدَّسَ سِرُّهُ - كَانَ مِنْ أَكَابِرِ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ تَعَالَى - تُوِّفِيَ فِي لَيْلَةِ
الْأَذْبَعَاءِ الْمُؤَقَّتَةِ عِشْرِينَ مِنْ رَجَبِ سَنَةِ اثْنَيْنِ وَثَمَانٍ مِائَةٍ وَمَرَقْدُهُ الْمُنِيرُ
يَصْفَانِيَانِ - وَمِنْهُمْ قُدَّوَةُ الْعُرَمَاءِ الْمُحَقِّقِينَ، وَأُسُوَّةُ الْعُلَمَاءِ الْمَدَقِّقِينَ،
سَنَدُ الْمُحَدِّثِينَ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْخَافِظِيُّ الْبُخَارِيُّ الْمَعْرُوفُ بِهِ بِإِسْنَادِ قُدَّاسِ
سِرُّهُ مِنْ أَكَابِرِ أَصْحَابِ الشَّيْخِ الْإِمَامِ بِهَاءِ الْحَقِّ وَالدِّينِ النَّقْشَبَنْدِ قُدَّاسِ سِرُّهُ
وَلَهُ نَفْسِيَّاتٌ جَلِيلَةٌ مِنْهَا فَضْلُ الْخُطَابِ وَالتَّحْقِيقَاتِ وَالْفُضُولُ السَّنَةِ وَالنَّقْشُورُ
تُوِّفِيَ بِالْمَدِينَةِ الطَّيِّبَةِ سَنَةِ اثْنَيْنِ وَعِشْرِينَ وَثَمَانٍ مِائَةٍ - وَمِنْهُمْ الْوَلِيُّ
ابْنُ الْوَلِيِّ حَافِظُ الدِّينِ أَبُو نُصْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بِإِسْنَادِ الْبُخَارِيِّ كَانَ جَامِعًا بَيْنَ عِلْمِ
الشَّرْعِيَّةِ وَالطَّرِيقَةِ نَازِلًا عَلَى أَسْرَارِ الْحَقِيقَةِ، تُوِّفِيَ فِي شَهْرِ رَسَنَةِ حُسِّ وَ
سِتِّينَ وَثَمَانٍ مِائَةٍ وَقَبْرُهُ الْمَيَّادُنُ فِي بَلْعٍ - وَمِنْهُمْ شَجَّةُ الْوَلَايَةِ وَثَمَرَةُ
الْهَدَايَةِ الْعَارِفُ ابْنُ الْعَارِفِ حَسَنُ بْنُ عَلَاءِ الدِّينِ عَطَّارُكَانَ صَاحِبُ الْأَحْوَالِ
الْغُرَبَاءِ وَالْمَقَامَاتِ الْعَجِيبَةِ الْعَالِيَةِ، تُوِّفِيَ فِي لَيْلَةِ الْإِثْنَيْنِ لَيْلَةِ عِيدِ الْأَضْحَى
سَنَةِ سِتِّ وَعِشْرِينَ وَثَمَانٍ مِائَةٍ بِشَيْبَرَادُ وَلَقِيَ إِلَى صَفَانِيَانِ عِنْدَ أَبِيهِ قُدَّاسِ
سِرُّهُ - وَمِنْهُمْ الْعَارِفُ الْكَامِلُ مَوْلَا تَالِيعُوبَ الْخَوْجِيٍّ مِنْ أَصْحَابِ الْإِمَامِ
خَوَاجَةِ بِهَاءِ الدِّينِ النَّقْشَبَنْدِ قُدَّاسِ سِرُّهُ وَوَصَلَ إِلَى دَرَجَاتِ الْكَمَالِ عِنْدَ
الْإِمَامِ خَوَاجَةِ عَلَاءِ الدِّينِ عَطَّارِ قُدَّاسِ سِرُّهُ وَهُوَ شَيْخُ إِمَامِنَا الشَّيْخِ تَاصِرِ
الدِّينِ خَوَاجَةِ عَيْنِ اللَّهِ الْمَلَقَّبِ بِخَوَاجَةِ أَخْوَارِ قُدَّاسِ سِرُّهُ وَمِنْهُمْ الشَّيْخُ الْمُحَقِّقُ
قُدَّوَةُ الْعُرَفَاءِ مَوْلَانَا نِزَامُ الدِّينِ الْخَامُوشِيُّ الْحَيُّ الْمَلِكِيُّ وَالدِّينِ الْعَطَّارُ قُدَّاسِ
سِرُّهُ كَانَ صَاحِبَ تَصَرُّفَاتٍ عَظِيمَةٍ وَمَقَامَاتٍ سَنِيَّةٍ حَسَنَةٍ، مَاتَ سَنَةَ ثَلَاثَيْنِ
وَثَمَانٍ مِائَةٍ كَمَا قِيلَ - وَكَانَ السَّيِّدُ السَّنَدُ الْعَلَامَةُ الْمُحَقِّقُ سَيِّدُ شَرِيفٍ وَمِنْ

مکتوب نود و هشتم بنام ابوالحسن محمد مادی نواسه خود اَحْسَنُ اللَّهِ وَ سَلَامٌ عَلَى
عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى ۛ

وَقَالَ اللَّهُ مَبْحَأَةً لِمَا يَحِبُّ وَيُرْضَىٰ وَنَجَّاتٍ مِّمَّا يَنْفَعُكَ مِنَ الْأُمُورِ إِلَى الدَّارِجَةِ
الْعُلَىٰ بِرَدِّ السَّلَامِ عَلَىٰ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى أَشْتِيَاقُ

و حزن فراق را که دامن گیر اسحق ضعیف است جیساں مشرح و بد که نش و روز در الم مدارد

حدث شوق ندانسته ام که تا چند است
خدا را قدر که دلم سخت آرزو مند است

دو کلمه در باب اشیاء و روز و وقت لقاء که است سفا ۲۲ و بار است سالتا رفت

است بمواری چشم انتظار در راه است که هر چه را بخواهد بداند و بداند و بداند

است - بجواره پیم اسطر در راه است - لدام ساعت باشد که بگوید شروع دوم تشریف سرت پس

این بسته کرد و ده
عجیب و غریب

بجی بیست اگر زنده شود جان عزیز
چوں ازاں یار جُدا مانده پیامی برسد

اسخارہ اگر موافقت نمود ظاہر است کہ اختیار ایں سفر فرماید۔ ہر چند

بر اهل انقطاع و خلوات از تصور این سفر گره عظیم وارد می شود و دیگر چهار روز است که

بادشاہ عجیب تاکید و اہتمام سے نہر ماید، خو و طبع تیار ساختہ فرستد امید کہ کساد

امراض در چند روز منقسم گم ددر و از راه ضعف که در طبیعت است مفصلاً شرح طبقات را

جہاں شرح دہد۔ اللہ تعالیٰ ہر کس را میراد برساند۔ اِنَّهُ قَوِيٌّ حَكِيمٌ۔

مکتوب صدم بنام خواجہ محمد معصوم مذکور در اشارہ بسفر آخرت بک

ذَالِکَ بِأَيَّامٍ قَلِيلَةٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

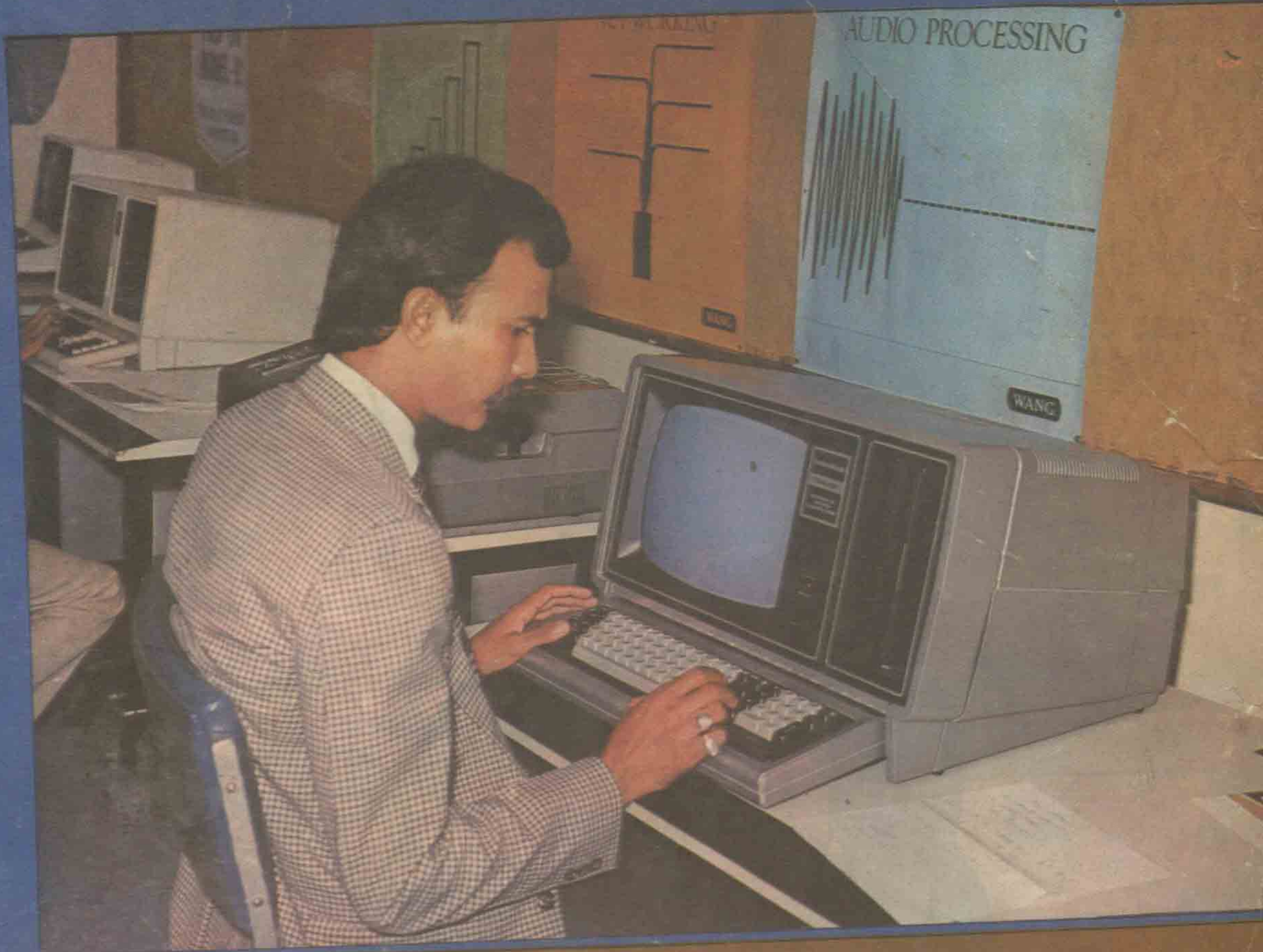
پا سبب سے اس کے دل سے اس کی رائی اس کی

گرمباندیم زندہ بر دوزیم
 درمیریم عذر ما بپذیر
 دامنہ کز فساد چاک شدہ
 اسے بسا آرزو کہ خاک شدہ
 تَمَّ مَكَاتِبُ خَاذِنِ الرَّحْمَةِ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ
 عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

نابینا افراد کے لئے کمپیوٹر

انجینئر ملک یونیورسٹی لائبریری کے طالب علم کمپیوٹر کو اس طرح ڈیزائن کیا ہے کہ نابینا افراد بھی استعمال کر سکیں گے۔ دو ماہ میں تیار ہونے والے اس کمپیوٹر پر کل پندرہ ہزار روپے لاگت آئی ہے۔ جبکہ اس کی ڈیزائننگ میں تبدیلی پر صرف ساڑھے نو سو روپے لگے ہیں۔ یہ کمپیوٹر اگر کسی کو مشکل ادائیگ سے غریب اجائے تو اس کی قیمت عین گنا ہو گی۔